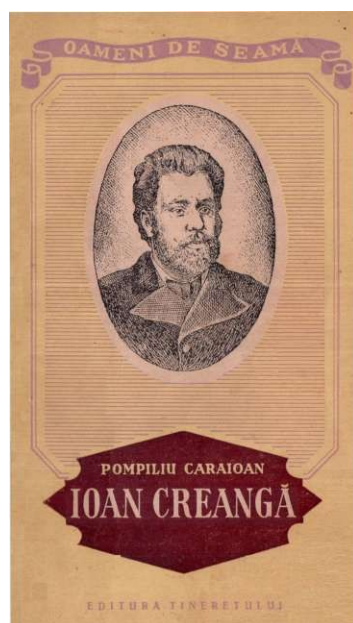
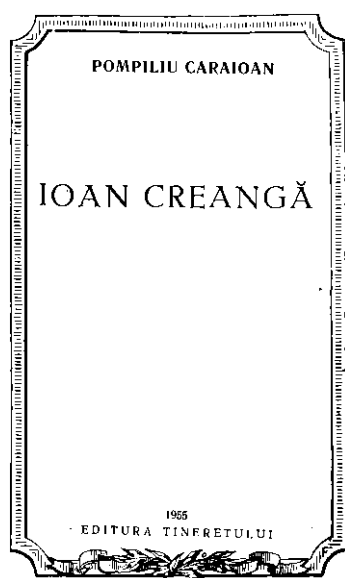

OAMENI DE SEAMĂ

I. Creangă în 1877

„învățătorii și profesorii trebuie să cultive mindria națională pentru tradițiile revoluționare, progresiste ale poporului nostru, interesul și dragostea pentru opera lui Nicolae Bălcescu, Victor Babeș, Gheorghe Marinescu, Aurel Vlaicu, pentru operele realiste ale unor scriitori și artiști ca Mihail Eminescu, Ion Luca Caragiale, Ion Creangă, Gheorghe Coșbuc, Teodor Aman, Nicolae Grigorescu”.

GH. GHEORGHIU-DEJ (din „Cuvîntare rostită la Congresul învățătorilor din R.P.R.", 1952)

CAPITOLUL ÎNȚI
RĂZĂSIA FĂRĂ PĂMÎNT
„Căci trebuie să vă spun că la Humulești torc și fetele și
băieții, și femeile și bărbații; și se fac multe giguri de sumani
și lăi și de noaten, care se vînd și pănură și cusute ; și acolo pe
loc, la negustori armeni — veniți înadins din alte țiguri:
Focșani, Bacău, Roman, Tîrgu- Frumos și de pe aiurea — pre-
cum și pe la iarmaroace în toate părțile. Cu asta se hrănesc
mai mult humuleștenii, răr zăși fără pămînturi, și cu ne- ~
gustoria din

picioare...”

I. Creangă

Satul Humulești, unde vedea lumina" Ioan Creangă, era
așezat „din tîrg drept peste apa Neamțului”, des-
părțindu-se de Tîrgul-Neamț, numai prin pîrîul Oza- nei
„cea frumos curgătoare și limpede ca cristalul, în care
se oglindește cu mîhnire Cetatea Neamțului, de-atîtea
veacuri”. Creangă era mîndru că Humuleștiul „nu-i un
sat lăturalnic, mocnit și lipsit de privesiștea lumii ca
alte sate; și locurile- care încunjură satul nostru încă-s
vrednice de amintire. Din sus de Humulești vin
Vinătorii Neamțului, cu sămînță de oameni de aceia
care s-au hărțuit odinioară cu Sobietzki, craiul
polonilor. Și mai din sus, mănăstirile Secul și Neamțul,
altădată fala bisericii romîne și a doua vistierie a
Moldovei. Din jos vin satele Boiștea și Ghin- dăoanii,
care înjugă numai boi ungurești la carăle lor; unde
plugurile rămîn singurele pe brazdă în țarină cu
săptămînile, prisăcile fără prisăcar, holdele fără jitar și
nime nu se atinge de ele ; iar oamenii din aceste sate
nu știu ce-i judecata. Aproape de Boiște vine satul
Blebea, care mai mult de jumătate, după ce-și scapă

căciula pe baltă, zice : Să fie de sufletul tatei ! înspre
apus-miazăzi, vin mănăstirile : Agapia cea tăinuită de
lume; Varaticul, unde și-a petrecut viața Brîncoveanca
cea bogată și milostivă, și satele Filioara, hățașul
căprioarelor cu sprincene scăpate din rrănăstire,
Bălățeștii cei plini de salamură, și Ceahlățeștii,
Topolița și Ocea, care alungă cioara cu perja-n gură
tocmai dincolo peste hotar; iar spre crivăț, peste
Ozană, vine Tîrgul Neamțului, cu mahalalele : Pometea
de sub dealul Cociorva, unde la toată casa este livadă
mare; Țuțuenii veniți din Ardeal, care mănîncă slănină
rîncedă, se țin de coada oilor, lucrează lînă și sint
vestiți pentru teascurile de făcut oloi; și Condrenii cu
morile de pe Nemțșor și piule de făcut sumani. Iar
deasupra Condrenilor, pe virful unui deal nalt și plin de
tîhărăi, se află vestita Cetatea Neamțului, îngrădită cu
pustiiu, acoperită cu fulger, locuită vara de vitele
fugărite de strechie, și străjuită de ceucele și vîndereii
care au găsit-o bună de făcut cuiburi într-insa..."
Așezat la drumul dintre capitala Moldovei și bogatele
mănăstiri și cetăți din munții fermecători ai Neamțului,
satul acesta va fi mereu deschis înnoirilor istorice și
oamenii lui se vor adapta cu ușurință tuturor
schimbărilor. Căci drumurile mult umblate cer ele
isingure celor ce locuiesc pe aproape un anume fel de
viață își un corespunzător mod de a gândi și a simți.
Și Creangă ține să arate că „humuleștenii nu-s trăiți ca
îq birlogul ursului, ci au fericirea de a vedea lume
de'toată mîna." Cu mindrie își amintește el acel mereu
frămînt de oameni care treceau prin satul lui. „Cîți
domnitori și mitropoliți s-au rinduit la scaunul
Moldovei, de cînd e țara asta, au trebuit să treacă
măcar o dată prin Humulești spre mănăstiri. Apoi unde
pui cealaltă lume care s-a purtat prin satul , nostru, și
tot lume mai mult bogată și aleasă : mă rog, la
mănăstirea ȚNeamțului : icoană făcătoare de minuni,
casă de nebuni, hram de Ispas și iarmaroc în tîrg, tot
atunci; apoi tot pe aici. treacăt spre iarmaroace : la
Featră de Duminică Mare și la Folticeni de Sint-Ilie; la
Secu, hram de Taierea capului Sf. Ioan Botezătorul ; la
Agapia-n deal, hram de Schimbarea la Față ; la Agapia-
n vale, hram de Sfinții Voievozi ; și la Varaticu, hram de
Sintă Măria Mare ; lume și iar lume ! Și cite tîrnosiri și
sfințiri de biserici din nou ; și cite soboare și revizii de

fețe bisericești și politicești; și cîți străini din toată lumea, și cite inimi purtate de dor, și cite suflete zdrobite, și rătăcite n-au trecut prin satul nostru spre mănăstiri ? Lume, lume și iar lume! Și cite'oștiri străine, și o droaie de cătane călări, tot nemîi de cei mari, îmbrăcați numai în fir, au trecut în vremea copilăriei mele cu săbiile scoase prin Humulești, spre mănăstirile de maice..."

Cît privește Humuleștiul lui, Creangă îl arată ca fiind „sat mare și vesel, împărțit în trei părți care se țin tot de una : Vatra Satului, Delenii și Bejenii. Ş-apoi Humuleştii și pe vremea aceea nu erau numai așa, un sat de oameni fără căpătii, ci sat vechi răzășesc, întemeiet în toată puterea cuvîntului : cu gospodari tot unul și unul; cu flăcăi voinici și fete mindre, care știau a învîrți și hora, dar și suveica, de via satul de vatale în toate părțile..." În această descripție făcută satului natal, este o notație care a scăpat neobservată de cercetătorii lui Creangă, dar care are o însemnătate capitală pentru viața și opera scriitorului — și anume aceea că Humuleștiul era un „sat vechi răzășesc".

Creangă descindea, prin urmare, din lumea țăranilor liberi, cu o viață și o mentalitate specifică de care n-a putut rămîne străină opera lui. Scriitorul însuși este un soi de moș Ion Roată humuleștean, iar moșul acela era răzăș. Cuvintele „amarnic m-a lovit în avere și în cinste" pot fi foarte bine ale lui Ion Roată ca și ale lui Creangă, — cum și această jeluire către Vodă Cuza împotriva boierului: „Și cu rînduiala asta, Măria Ta, în cîțiva ani de zile m-au calicic cu desăvîrșire, și mi-a rădicat și cinstea, care, pentru mine a fost cel mai scump lucru !" Lui Creangă îi plăcea să se mîndrească cu „răzășia" lui. Și pe drept cuvînt, răzășia era temei de mîndrie. Căci răzășul nu era iobag, clăcaș, nu era supus nici boierului, nici mănăstirii, ci era țăran liber, care privea uneori cu durere la frații lui iobagi, dar totdeauna cu fruntea semeată către boieri.

Prin anii 1880—1881, cînd el scria acestea, unii intelectuali moldoveni, ridicați din rîndurile țăranimii, nu vedeau altă cale pentru ieșirea din mizerie și suferință a țăranilor, decît întoarcerea la răzășia de altădată. Din *Amintiri*, ca și din alte locuri, se vede însă că răzășia humuleșteană era altceva decît aceea a lui Ion Roată, humuleștenii fiind „răzăși fără pă-mînturi".

Cum scriitorul și documentele vorbesc aceeași limbă despre „răzășii fără pământuri”, lucrul se cere crezut. Numai că expresia „răzășii fără pământuri” conține un non senș : nu există răzăși fără pământ, deoarece ori sint răzăși, și atunci au pământuri, ori nu au pământuri și atunci nu mai sint răzăși. Situația economico-socială a răzășului o dă nu titlul, ci pământul. Răzășii care și-au pierdut pământul, pot fi în cel mai bun caz țărani liberi dijmași și în cel mai rău caz clăcași (iobași, rumâni), adică țărani aserviți unui stăpîn cu drepturi de nobil feudal, fie domn, fie boier, fie mănăstire.

Un document din 1820 scrie despre humuleșteni că „șad pe moșia mănăstirii Neamț, loc de cîmp, chiver-niseala lor munca cu minile; să hrănesc și pe alte moșii streine, neavînd loc cu indestulare; starea lor proastă”. Așadar, chiar dacă humuleștenii au fost odată răzăși, ei și-au pierdut această însușire, încă pînd în minile hrăpărețe ale călugărilor de la mănăstirea Neamț, care le-au furat pământurile. Oamenii au ajuns „răzăși fără pământ”, adică țărani liberi, datori a plăti birul obișnuit; dacă aveau nevoie să facă agricultură, pentru hrana lor, foștii răzăși luau în dijmă pământ, fie de la mănăstiri, fie de la boierii din jur ori din alte sate. La acest dureros eveniment din istoria satului Humulești — care de altfel este istoria multor sate — se referă următoarele cuvinte din *Amintirile* lui Creangă : „...în locul bisericii Sfin- tului Lazăr, fusese altă biserică de lemn, al cărei hram era Sfîntul Dimitrie, făcută și inzestrată cu moșie de Vasile Lupu Voievod, ca și cea de la noi din Humulești. Însă mănăstirea Neamțului, bună mehen- ghe, cînd a făcut spitalul din Tîrșul Neamțului, face și biserica Sfîntului Dumitru de piatră, îi schimbă hramul numînd-o Sfîntul Lazăr, o închide cu zid în cuprinsul spitalului, și hramul Sfîntului Dumitru l-a pus la paraclisul de la spital; iar moșia preuților a păpat-o ca și pe moșia Humuleștii” (sublinierea mea — P.C.). Din „răzășia” humuleștenilor, n-au rămas decît urme, — unele ușor de recunoscut chiar în geografia satului, altele în mentalitatea oamenilor.

O trăsătură importantă a mentalității răzășilor și moșnenilor era puternica lor dorință de libertate, care de altfel se sprijinea pe relativa lor bunăstare și in- dependență economică. Această dorință de libertate s-a dezvoltat mai ales în lupta mereu mai grea dusă de

satele răzășești și moșnenesti împotriva boierilor și mănăstirilor care voiau să le clăcăsească ; firește, cu atât mai puternică a devenit ea după ce boierii sau mănăstirile izbuteau să subjuge obștile de țărani liberi, furindu-le pământurile.

Humuleștenii n-au avut de-a face cu boierii, ci cu călugării de la mănăstirea Neamț, care au fost pentru ei ceea ce erau boierii pentru satele clăcășești de pe latifundiile boieresti. Foștii răzăși n-au suferit niciodată pe „boatele”. monahale și în Humulești s-a născut o adîncă ură și un dispreț nelimitat față de călugări și față de cler în general.

Fiindcă răzășii și foștii răzăși se războiau cu boierii și călugării hrăpăreți și nu cu domnii țării, care de fapt erau adesea feudali tot așa de cruzi ca și boierii și călugării, țăranii credeau cu tărie în ajutorul domnilor. Cultul monarhiei a slăbit în satele răzășești sau foste răzășești, abia tîrziu, cînd oamenii au început să înțeleagă că domnii nu le sînt mai favorabili decît boierii și călugării. Dar pînă atunci, răzășii și foștii răzăși apelau mereu la bunăvoința domnilor în lupta împotriva boierilor.

Xenofobia a fost de asemenea o trăsătură a mentalității răzășilor. În vechea obște a satului de răzăși nu putea intra nimeni, după cum din ea nu putea ieși nimeni, satul fiind o comuniune de gospodării care dețineau în devălmășie pămîntul ; orice „străin”, orice „venetic” — fie român, fie de alt neam — care pătrundea în obște putea amenința întreaga obște cu dizolvarea și xenofobia era o formă de apărare a integrității și a însăși existenței satului răzășesc. Dacă cineva dintre răzăși voia să iasă din obște, atunci el simula învoirea, în felul următor: cineva din afară, care voia să se substituie dreptului răzășului în cauză, intra în obște printr-un fel de naștere fictivă, în locul răzășului care prin plecarea lui murea de asemenea fictiv. Obștea putea da în folosință cuiva — fie individual, fie în grup — unele bunuri, mai ales pășuni, pentru care primea bani; dar „chiriașul” rămînea chiriaș și nu putea intra în obște. (Mai tîrziu, acești „chiriași”, pretextînd că au fost de ajutor satului de răzăși, au pretins să intre în obște, cu drepturi egale celor ale răzășilor ; uneori au izbutit, alteori nu.) Este, de la sine înțeles că xenofobia

foștilor răzăși a putut adesea fi deviată către naționalism și șovinism de către burghezie. Dorinței de libertate, anticlericalismului, monarhismului și xenofobiei, trebuie alăturată mindria proprie satelor de răzăși sau de foști răzăși ; răzășii fiind țărani liberi, priveau cu compasiune dar cam de sus pe țărani neliberi (clăcașii), deși adesea luptând pentru drepturile lor, luptau și pentru drepturile țărănimii iobage; în același timp, răzășii nutreau un adînc dispreț față de boieri. Această mindrie avea cele mai diverse forme de manifestare: înțelegere compătimitoare penru clăcași, prefăcută religiozitate față de preoți și eafîKgări, simulată smerenie și prostie în fața boierilor și iț genere, în fața stăpînirii, glumă, cu subînțelesuri faioaș© și amenințătoare ș. a.

Aceste trăsături ale mentalității humuleștenilor sînt doar urmele răzășiei lor; ele au dăinuit mult timp după ce Humuleștiul a pierdut răzășia, fiindcă conștiința oamenilor se transformă mai încet decît. condițiile lor materiale de viață.

Majoritatea satelor răzășești care au încăput în miinile boierilor și călugărilor ajungeau pînă la urmă sateclăcășești, de iobagi. Humuleștiul n-a avut aceasta soartă, pentru că tendința de clăcășire a satelor răzășești a fost deviată, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, de un alt proces economico-social contrar: dezvoltarea țărgurilor. În acea epocă, domnii și mănăstirile au dat un mare impuls țărgurilor, acestea aducîndu-le venituri substanțiale. Au apărut în toată Moldova nenumărate țărguri noi. Unele se fixau în cuprinsul așezărilor clăcășești, pentru clăcași, țărgul însemna o serioasă ușurare a condițiilor de viață, fiindcă „țîrgoveții" obțineau „slobozenia". Cînd țărgurile se creau la marginea satelor răzășești, ele contribuiau la dizolvarea vechilor obștii răzășești și la atragerea acelor sate în producția de mărfuri pentru piață. Țîrgul stabilit lîngă satele răzășești care evoluau către starea clăcășească (așa cum era cazul Humuleștiului), intervenea adînc în existența satelor, dizolvînd rapid resturile economico-sociale ale vechilor obștii răzășești, împiedicînd transformarea foștilor răzăși în țărani clăcași și dîndu-le oarecare independență economică prin valorificarea în piață a produselor industriei casnice și prin comerț.

Creangă își va aminti de acest fenomen pe care de altfel îl consemnează cu multă precizie. „Căci trebuie să vă spun — scria el *— că la Humulești torc și fetele și băieții, și femeile și bărbații; și se fac multe giguri de sumani, și lăi și de noaten, care se vind și pănură și cusute ; și acolo pe loc, la negustori armeni — veniți înadins din alte țiguri ; Focșani, Bacău, Roman, Țigul-Frumos și de pe aiurea — precum și pe la iarmaroace în toate părțile. Cu asta se hrănesc mai mult humuleștenii, răzăși fără pământuri, și cu negustoria din picioare : vite, cai, porci, oi, brinză, lână, oloi, sare și făină de păpuși ; sumane: mari, g'enunchere și sârdace; ȋtari, bernevici, cămeșoale, lăicere și scorturi înforite ; ștergare de burangic alese și alte lucruri, ce se duceau luna în țig de vnzare, sau joia pe la mănăstirile de maice, cărora le vine cam peste mină țigul." Dintr-un sat de răzăși, Humule-știi se transformă într-un sat de țărani liberi dij- mași pe moșia mănăstirii, care se apucă de alte rosturi decît acelea ale răzășilor : mică industrie casnică producătoare pentru piață, comerț, căraușie, munca pămîntului scăzînd în importanță pentru ei. Acest proces a fost ajutat și de venirea din Transilvania a unor mari mase de „ungureni", cum li se spunea rominilor din Ungaria. Prin 1870 și ceva, se petrec pe aceste meleaguri masive emigrări și imigrări. Domnii Moldovei, temîndu-se de depopulare, au deschis larg hotarele țării. Mihai Șuțu, bunăoară, dă mari avantaje „slobozilor", adică acelor sate întemeiate aici de coloniști veniți, în majoritatea cazurilor, de peste hotare. Din Transilvania vin mase de țărani, fugiți de acolo atît din cauza persecuțiilor religioase, cît mai cu seamă din cauza grelelor condiții de viață. Așezarea „ungurenilor" în marginea satului Humulești — probabil în cătunul Bejeni — a grăbit transformarea satului însuși, căci ungurenii, neavînd pământuri aici, s-au apucat mai ales de comerț. Treptat, ei s-au integrat satului de foști răzăși, dar și aceștia s-au deprins cu felul de viață al celor veniți. „Băștinașii" și „veneticii" se înțelegeau după străvechiul obicei al pămîntului. Traiul greu și mai ales lupta cu mănăstirea i-a unit și mai mult. Căci mănăstirea invoca diferite hotăriri ale domnului Moldovei, ca aceea din 1738 a lui Constantin Mavrocordat, care spunea că „Oamenii ce

vor şedea pe moşii mănăstireşti, nefiind vecini (clăcaşi, n. n.) să fie datori a face de om douăsprezece zile într-un an şi dijmă să dea ; iar vecinii mănăstireşti să dea după obicei." Desigur, aceste hotărâri nu mai corespundeau noilor situaţii şi humuleş- tenii, „băştinaşi" şi „venetici" deopotrivă, li s-au opus. Foştii răzăşi şi noii lor tovarăşi n-au încetat lupta cu călugării nemţeni. Comerţul le dădea putinţa să înfrîn- gă regimul feudal al stăpînirii mănăstireşti. Vorba lui moş Nichifor Coţcariul : „Numai negustorul trăieşte din săul său şi pe sama lui. Cînd întrebai: pentru ce ?, moş Nichifor răspundea tot glumeţ: Pentru că n-are Dumnezeu stăpîn."

Producţia de mărfuri şi comerţul erau mijloace prin care humuleşterfii izbuteau să iasă cît de cît din ex- ploatarea feudailă mănăstirească. Diar şi aceste inde- letniciri duc pe de o parte la completa zdrobire a re- laţiilor .sociala din vechiul şsat răzăşese, iar pe de altă parte la diferenţieri social-economice în miasa ţăranilor. Începe să se nască o pătură de îmbogăţiţi, care tind tot mai mult să exploateze pe ceilalţi.

Creangă îşi amintea mai tîrziu că atunci cînd oamenii erau scoşi la munci obşteşti, la repararea dru- mului „bunăoară, „vornicul Nic-a Petricăi, cu paznicul, vătămanul. *şi clijva nespălaţi de mazi,* se purtau printre oameni de colo pînă colo", evident fără să muncească laolaltă ou ceilalţi.

Apare în mentalitatea hurni ui eş ten i lor dorinţa de a evaida din asuprirea feudală, prin orice mijloc. Co- merţul era unul dintre acestea, dar nu singurul. Clerul avea atunci unele privilegii şi mulţi humuleşteni îşi îndreaptă copiii către cariera preotească, pe care o consideră ca o profesie asemănătoare **oricărei** alteia şi lipsită de orice sfinţenie, diupă cum o vedeau ei înşişi în viaţa de toate zilele. Acestea erau, însă, căi de „eliberare" individuală, pe cont propriu, mai bine- zis erau căi de evadare şi nicidecum de eliberare socială din exploatarea feudală. Tendinţele acestea individualiste îşi fac loc tot mai mult în viaţa şi mentalitatea humuleştenilor şi ele sint, neîndoielnic, o urmare a transformării satului de răzăşi în sat de ţărani liberi dijmaşi, producători de mărfuri şi negustori.

Aceste particularităţi ale procesului economico-so- cial petrecut în satul lui Creangă, s-au răsfrînt, cum se

vede, în viața și conștiința oamenilor — și de aici se vor răsfrînge mai departe în biografia și creația scriitorului. Căci, prin .ascendenții lui, ca și prin însăși viața lui, Creangă a participat din plin la acest proces.

CAPITOLUL DOI CREANGA, MOLDOVEAN DIN...

TRANSILVANIA

„Cînd, am venit... din Ardeal...”

I. Creangă

Felul în care un scriitor — și nu numai un .scriitor, dar oricare om — își apreciază ascendenții este adesea foarte semnificativ pentru trăsăturile l-ui de caracter. Se știe, bunăoară, că bunicul lui I. L. Ca- ragiale a fost bucătar al domnitorului Ciaragea ; cînd Matei, fiul lui Caragiale, era îmbătat de fumuri nobilitare și-și căuta Strămoșii printre imaginari aristocrați, scriitorul își arăta cu ironie creștetul turtit, spumîndu-i' că acesta-i semnul generațiilor care purtaseră tava cu plăcinte. I. L. Car agi a le voia să treacă de plebeu și își întărea jafirmațiile ostentative despre originea lui plebeie prin gesturi cu adevărat plebeiene, care iritau ipe junimiștii subțiri. Creangă voia să apară în faîță boierilor ca țăran (și-și demonstra ostentativ „țărănia” prin vorbe și fapte), dar nu -un țăran de rînd, ci... de viță nobilă ! înfumurare atît de caracteristică răzășilor... Și iată că în *Amintirile* sale, Creangă povestește cu multe amănunte despre strămoșii înnobilați, chiar cînd aceștia nu-i erau rude directe, și parcă se ferește să spună ceva despre rudele mai sărăcuțe. În realitate, neamul dinspre tată al scriitorului se numea Ciubotam și era de o'birșie foarte modestă. Numele nu are vreo legătură cu meseria "de ciubotar (cizmar) cum s-ar părea, căci nici- uinul dintre numeroșii humuleșteni ciare l-au purtat generații de-a rîndul nu a fost ciubotar. Mai cunnd este de presupus că acest nume se trage de la localitatea ardeleană de unde s-au .bejenit către Moldova Ciubotarii, localitate care însă n-a fost identificată pînă astăzi — așa cum mumele popei Oslobanu se trăgea de la satul Voslab. Căci Ciubotarii, ca și Os- lobeni, ca și mulți alții, nu erau în Humulești „băstinași”, ci „venetici”, „ungureni”. Ei au venit laici tocmai cînd călugării neonteni încercau să clăcăsească pe foștii răzăși humuleșteni. „Veneticii” s-au așezat în marginea vechiului sat de foști răzăși și au avut contribuția lor la transformarea acestuia în sat de ne-

gustori. În scurt timp, „băștinașii” și „veneticii” nu s-au mai deosebit între ei; i-a unit mai ales lupta comună împotriva călugărilor nemțeni, care se dovedeau tot atât de hrăpăreți ca și boierii moldoveni, ca și nemeșii ardeleni. Poate că, totuși, „veneticii” au avut pentru un timp oarecare o soartă mai bună decât „băștinașii”. Pe atunci, erau călugărițe la mănăstirile Agapia și Văratec multe fice și văduve ale marilor boieri, care aveau dreptul să țină câțiva oameni străini, aduși de pes'te hotare sau din alte sate, pentru a le munci țarinile și grădinile; acești oameni erau, în schimb, scutiți de 'bir. Călugărițele acestea s-au înțeles cu bejenii „ungureni”, între care erau și strămoși lui Creangă. Acte din 1820 mărturisesc că între oamenii maicii Casăiana Tacu se număra un Luca Ciubotar, între oamenii maicii Agafia Balș — un Petrea Ciubotariu ș.a.m.d. Acest Petrea Ciubo- tariu nu era altul decât bunicul scriitorului. Așadar, dinspre tată, Ioan Creangă cobora dintr-o spiță de bejenari hrisovuliți, cum se spunea, adică scutiți de bir. Istoria acestei spițe s-a împletit cu însăși istoria satului Humulești.

Legile scrise și mai ales nescrise ale țării cereau boierilor și mănăstirilor să plătească birul pentru satele pe care le aveau pe pământurile lor. Humuleș- tenii își plăteau ei înșiși birul. Numai „ungureni” nu plăteau ; și atunci mănăstirea Neamțului, ca să nu fie păgubită, i-a obligat și pe aceștia la darea birului. Desigur, în astfel de condiții, bejenarii hrisovuliți nu mai puteau sta în Humulești și au încercat să se tragă către „slobozii”, către satele slobode care nu plăteau ibiruri. Dar călugărițele nu votau să-și piardă oamenii și iat-o pe maica Agafia Balș cerind domnului un hrisov prin care să i se întărească foe- jenarii ce-i avea. Astfel, în catagrafia¹ din 1831, printre seu tel nici apare din nou și Petrea Ciubotariu. În scurtă vreme, însă, „bej©narii hrisovuliți au fost obligați să dea birul, împreună cu toți humuleștenii. Dar, de acum, ei se integraseră prea adinc în viața satului ca să mai plece de-aici. În numai câțiva ani, însuși Petrea ajunge printre fruntașii satului, bu 6 decembrie 1838, el iscălește alături de cătorii bisericii din Humulești: ceea ce înseamnă că a ajutat la

¹ Catagrafie — recensământ. (N.R.)

refacerea vechiului locaş sau că a donat ceva bisericii. De altfel, Petrea Ciubotariu era şi destul de vîrstnic ca să mai poată pleca din sat, aşa cum au făcut alţi scutelinici, înspăimântaţi de plata birului. În 1829, el avea 54 ani, nevasta lui — Acsinia — 50. Catagrafia din acel an îl arată avînd şi mulţi copii : Vasile, de 20 ani, Ştefan, de 15 ani, Chiriac, de 13 ani, Ecaterina (sau Nastasia) de 20 ani, Anouţa de 14 ani, şi Andrei. Petrea Ciubotariu avea deci gospodărie încheată în Humuleşti; aici, nevasta îi nascuse şase copii ; viaţa lui de bejenar a devenit asemenea vieţii „băştinaşilor”.

Petrea Ciubotariu a murit în Humuleşti la 10 ianuarie 1846, deci cînd scriitorul avea nouă ani; totuşi, lucru curios, Ioan Creangă nu pomeneşte nimic în *Amintiri* despre bunicul său, cu atît mai curios cu cît despre celălalt bunic, din partea mamei, care trăia nu în Humuleşti ci în satul Pipirig, el relatează pe larg şi cu multă căldură. El scrie, în schimb, despre unii dintre copiii lui Petrea, Ştefan fiind tatăl scriitorului, iar ceilalţi unchi („moşi”) ai săi. Dar şi de astă dată, el nu-i preocupat de grija întocmirii unui arbore genealogic — de altfel foarte... crengos — ci notează fapte care pun în lumină unele caractere în strîmsă legătură cu viaţa satului.

”Vasile, „fratele tatii cel m.ai mare”, poreclit şi Mogorogea s-a însurat ou Maria, vestita „mătuşă Mărioara”, şi în 1833 au avut un băiat, Ion, tovarăş de joacă în copilărie şi coleg. La şcoala catihetică, a scriitorului. Vasile ena om muncitor şi, ca şi ceilalţi humuleşteni, se ocupa cu munca pămîntului, culti-vînd mai ales plante industriale (cînepă), şi totodată confecţiona în casă îmbrăcăminte pe oare o vindea la tîrg. El .a strîns în scurtă vreme lavere şi, dintre toţi copiii lui Petrea, se pare c-a ajuns cel mai înstărit. Creangă scrie despre el cu acel dispreţ ce se potriveşte unui îmbogăţit. Căci „moş Vasile era un cîrpaşos ş-un pui de zgirie-brîmză, ca şi mătuşa Mărioara. Vorba ceea : Au tunat şi i-au adunat”, cum nota el amintindu-şi de pătania cu cireşile. Cîrpa- noşenia era o trăsătură a firii lui Vasile, neîntîlnită la niciunul din neamul.Ciubotarilor şi ea apărea cu atît mai odioasă lui Creangă, cu cît în familia lui toţi erau oameni cu inimă largă şi braţe deschise. Vasile, însă, era, „mînat de gîndul de a-şi face avere; poate nu atît pentru el, cît

pentru fiul său. Căci cele văzute și trăite în satul foștilor răzăși humuleșteni îi spuneau că pe Ioan nu-l puteau aștepta zile de fericire. Mentalitatea satului s-a răsfrint adînc în concepțiile și sentimentele lui Vasile. Disprețul nemărginit față de cîier, ca și părerea că a pătrunde în rîndurile cîierului e un chip de a scăpa de mizerie (clerul avînd unele privilegii) l-au urmărit toată viața. Împins de aceste gînduri și sentimente, Oomune multor humuleșteni, el și-a dus fiul la școala catihetică din Fălticeni, ca să-l facă preot și să-l rostuiască în satul lui. Creangă și-l amintea pe moș Vasile vorbind astfel fiului său, pe cînd acesta era coleg cu scriitorul la școala fălticeneană :

— Ei, ce mai zice Mecetul despre popia voastră ? Are gînd să vă deie drumul degrabă ? Căci eu, drept să vă spun, m-am săturat de-atîta zdruncen și chel-tuială.

'— **Nu se zice Mecet, ci Catihet, tată. răspunse Ioart rușinat.**

— Na, na, na, Măria ta ! parcă astă grijă am eu acum ?... Vorba ceea : Nu-i Tanda și-i Manda ; nu-i tei-belei, ci-i belei-tei... de curmei, Și ce mai atîta încunjur ?... Mecet, Berechet, Pleșcan, cum s-a fi chemînd, Ioane, știu că ne jupește bine, zise moș Vasile. Și-apoi, cică popa-i cu patru ochi!... Ia mai bine ru-gați-vă cu toată inima sfîntului Hărăș Nicolai de la Humulești, doar v-a ajuta să vă vedeți popi odată 1 Și-apoi atunci... ați scăpat și voi deasupra nevoii : bir n-aveți a da și havalele nu faceți; la mese ședeți în capul cinstei și mincați tot plăcinte și găini fripte. Iar la urmă vă plătește și dinăritul... Vorba ceea: Picioare de cal, gură de lup, obraz de scoartă și pin-tece de iapă se cer unui popă, și nu-i mai trebuie altă ceva. Bine-ar fi, doamne iartă-mă, ca fețele bisericesti să fie mai altfel!... dar... veți fi auzit voi că popa are mină de luat, nu de dat; el mănîncă și de pe viu și de pe mort. Vedeți cît de bine trăiește Mecetul, fără să muncească din greu ca noi... Numai dă...; darul se cinstește !... Ioane, eu ți-am și ochit un pot- capic, zise moș Vasile, la pornire. Cată de nu te lăsa pe tînjală ; pune mina pe așizat mai răpede și vin- acasă : căci Ioana lui Grigoraș Roșu, de la noi, așteaptă cu nerăbdare să-ți fie preuteasă..."

Deci, spița Ciubotarilor se potrivea to? mai mult roatelor de la carul foștilor răzăși humuleșteni. Ciu'

botarii împrumutau de la humuleșteni nu numai felul de a trăi, dar și felul de a gândi și a simți. Chiriac, fratele lui Vasile, se însurase în 1839 cu Catrina, fiica unui Ioan din Bălțătești. Ei au avut un fiu, Ioan, care a murit în 1840, în vîrstă de șase luni. De altfel, în anul următor moare și Catrina, așa că omul rămîne văduv la numai doi ani după căsătorie. Creangă își amintea însă de „mătușa Anghilița lui moș Chiriac”, care era „femeie de înțeles”, adică bună și iertătoare. Așadar, Chiriac s-a însurat a doua oară. Ciubotarii caută să se înrudească strîns cu humuleștenii. Ecaterina sau Nastasia, fiica lui Petrea, se mărită cu humuleșteanul Ioan Cojocariu, „lucrător de pămînt” cum spune actul vremii, deci tot țaran Bir-nic. Această familie pare să fi avut legături mai adînci cu familia scriitorului; Ioan Cojocariu este chiar nașul lui Ioan Creangă. Ancuța, cea care în 1829 avea 14 ani, se mărită în 1836 cu un Gheorghe, fiul lui Luca Humă, deci localnic după cum îl arată și numele. Andrei, „fratele tatii cel mai mic”, se însoară în 1842 cu „mătușa Măriuca”. La acea dată, Andrei era „lucrător de pămînt”, adică țaran birnic. Maria era fata diaconului Grigore din satul Grumăzești. Cum își va fi dat diaconul fata după un țaran, nu se lămurește decît dacă ginerele izbutise să strîngă ceva avere — ca și frații săi — căutînd să pătrundă în rîndurile clericilor; fie și numai prin rudenie. Cît privește pe „mătușa Măriuca”, era o femeie „din cele care scot mahmurul din om”; ea este aceea care a sculat tot satul pentru o pupăză furată din tei și care-a venit la cumnată-sa Smaranda „c-o falcă-n ceriu și una-n pămînt”. *

Ștefan, cel care în 1829 avea 15 ani (deci se născuse în 1814 și chiar în Humulești), era însuși tatăl scriitorului. Ștefan s-a căsătorit cu Smaranda, fata lui David Creangă din Pipirig. Acest David, ca și tot neamul Creangă, era „venetic” din Transilvania, ca și neamul Ciubotarilor. Iată, așadar, pe scriitorul Ioan Creangă fiind moldovean din... Transilvania, atît după tată cît și după mamă. Despre rudele din partea mamei sale, Creangă scrie cu multe amănunte și cu destulă căldură. Un biograf cu mai multă fantezie ar putea crede — și probabil nu fără

temei — că înseși legăturile părinților lui Creangă erau mai strînse cu spița pipirigeană decît cu aceea humuleșteană. Același biograf, citind și printre rîndurile *Amintirilor*, ar observa poate că scriitorul menționează unele conflicte între părinții săi și rudele tatălui, ceea ce însemna că Ciubotarii, măcar unii dintre ei nu se aveau prea bine, că unii îmbogățindu-se priveau cam peste umăr pe cei mai săracuți. În fine, același biograf scormonitor ar mai observa poate că în casa lui Ștefan a Petrei cam cînta găina

— cum se spune despre familiile unde cuvîntul hotărîtor îl au nevestele și rudele ei — căci în multe privințe Ștefan cam face ce spune Smaranda și chiar cc spune socrul, tatăl Smarandei. Oricum, acestea sînt presupuneri pe care numai un biograf cu fantezie le poate schița —presupuneri pînă în momentul cînd, cine știe, documentele ie vor adeveri ca fapte. Cert este că Nică se aruncă în partea mamei și a rudelor mamei, atît în vîrsta copilăriei cît și mai tîrziu la anii maturității. Și această tragere către pi-pirigeni va fi avut și alte rădăcini. Pipirigenii erau „privilegiați”, tî^{meu} de mica nobilime rufală, iar Ioan Creangă, fiu al unui sat de foști răzași, era foarte simțitor la ranguri... Vestita „mind”rie răzășească” a contaminat și pe scriitorul nostru. Și iată-l amintindu-și atît de multe și plăcute lucruri despre rudele „privilegiate” ale mamei...

Satul Pipirig era >ășezat, ca și Humuleștii, tot pe moșia mănăstirii Neamț- O catagrafie din 1820 mărturisește despre pipirigerti: „Săd pe moșia sfintei mănăstiri Neamț, hrănindu-se pe „alte moși străine. Chiverniseala și alișverigul lor cu vite, lucrul minelor. Starea lor de „mijloc”. Deci, pipirigenii trăiau atunci mai bine decît humuleștenii. Însă diacă humuleștenii — ajutați de comerț — au început să cunoască treptat o oarecare înflorire economică, pipirigenii au fost mereu tot mai greu asupriți de hrăpăreții călugări nemteni. „învoielile” pipirigenilor cu mănăstirea prevedeau, în august 1841, că fiecare locuitor datorează mănăstirii 210 lei aur pentru lucrul boierescului! Probabil că „boaitele” căutau să apese pe pipirigeni ca să compenseze „pierderile” din alte sate de pe moșile mănăstirii. Același regim era aplicat desigur și „băstinașilor” și „veneticilor”, căci în Pipirig majoritatea

locuitorilor o formau „ungurenii” ; de altfel, chiar de prin 1832 „ungurenii” scutiți de bir sînt obligați să-l plătească. Între aceștia era 'și Ioan Creangă, străbunicul scriitorului.

Acest Ioan venise din Transilvania împreună cu frații săi Gheorghe și Ștefan, după răscoala lui Horia — deci prin 1785 — și se stabilise în Pipirig cu nevasta și copiii („...Cînd am venit eu cu tata și cu frații” mei- Petrea și Vasile și Nică din Ardeal în Pipirig, acum șasezeci de ani trecuți...” povestea prin 1849 David Creangă). El era privilegiat, fie că venise din Transilvania cu o stare mai bună, fie că ocupase o funcție la paza graniței, fie că în familia lui erau unii care aveau funcții bisericești. În 1820, el era menționat „fruntaș”, alături cu fiul „său David tot „fruntaș” și de fratele său Gheorghe „mîllocăș”. Peste 11 ani, însă, el era trecut ca nevolnic și scutit de bir, fiind „trecut cu vîrsta” ; dar peste un an este găsit în putere și trecut în rînd cu satul lia bir. Cît privește pe copiii lui, sînt cele mai diferite date, însă documentar se poate vorbi despre următorii: Vasile, David și Ioan ; Petrea — de care ținem seama că David — probabil că murise după venirea în Pipirig și înainte de înregistrarea din 1826. Vasile și David sînt menționați în cataografia din 1832, ca „feciori de privilegiat”. Mai răsărit între frați a fost însă David. „Fruntaș” în 1820, „pașnic” (probabil un fel de jude) în 1829, apoi „vornic” prin 1849 sînt etichete care nu înseamnă totuși mare lucru. Chiar și clăcașii, nu numai țărani liberi, erau împărțiți în trei categorii: fruntașii (aveau patru boi și o vacă), mijlocașii (aveau doi boi și o vacă) și pâlmașii (care aveau numai o viacă, bineînțeles cînd o aveau). Deci, a fi „fruntaș” nu era chiar ia fi un om cu stare materială deosebit de înfloritoare. Cît privește „vornicia”, iarăși nu trebuie să ne facem cine știe ce idei de mîrire — oricît s-ar mîndri scriitorul cu titlul bunicului. Vornicul era tot un țăran care avea ca principală sarcină strîngerea birurilor din sat. Mai important este titlul de „fecior de privilegiat”. Numai așa se explică cum la putut el să se însoare cu Anastasia, nepoata vestitului bogătaș mocan Ciubuc Clopotarul. Din această căsătorie rezultă mai mulți copii. Cataografia din 1829 menționează pe următorii: Smaranda, de 11 ani (deci, născută în 1818), Ioan de 10 la-ni, Ioana de 8 ani și Maria de 5 ani; după 1829 s-

au născut Gheorghe, Vasile și Dumitru. Smaranda se va mărita cu Ștefan sin Petrea Ciubotarii! și din această căsătorie va veni pe lume scriitorul Ioan Creangă.

Ioana „se mărită în 1838 cu Ioan, fiul lui Zahei Bucur, naș fi<indu-le „cu- coinul Dumitraohei” din târgul Pietrii. În 1841 se însoară Ioan, luind îpe Catrinia, fiica unui Gavril Vrîn- ceanu, naș fiindu-le „cuconu Iancu” diin Bacău. (După cum se vede, David Creangă căuta cumetrie cu diferiți „cuconi”, desigur mici boiernași și negustori.) De Maoa, nu se știie inimic. Gheorghe va ajunge preot și va fi unul din prietenii de nădejde ai lui Ioan Creangă, scHitorul, care va vorbi cu multă dragoste de „moș Gheorghe”, Vasile se va însura în 1849 cu Maria, fata popii din Borca. Dumitru va fi colegul de școală al scriitorului la Broșteni, unde se vor umple de rîje de la caprele Irinucăi.

■Să observăm că I,n neamul lui Creangă — dinspre mamă — foarte mulți sînt preoți, iar unii dobîndesc ranguri înalte. Explicația poate veni și de acolo că ei se înrudesc — prin Ciubuc Clopotarul — cu vrednicul mitropolit al Moldovei Iacob Stamate, originar tot din Transilvania. E de remarcant apoi că mai toți știu carte și sînt doritori de învățătură. David Creangă, pentru a-l convinge pe ginere-su să-și dea la școală băiatul, îi ține un lung discurs care se învîrtește mai ales în jurul tradiției cărturărești în neam de-a lungul generațiilor, abordînd totodată în mod teoretic necesitatea învățăturii. Căci citim în *Amințiri*: „Cînd am venit... din Ardeal în Pipirig... unde se pomeneau școli ca a lui Baloș i«n Moldova?”, povesteste David Creangă. „Ooar la Iași să fi fost așa ceva și la mănăstirea Neamțului, pe vremea lui Mitropolitu' Iacob, care era o leacă de cimotie cu noi, de pe Ciubuc Clopotarul de la mănăstirea Neamțului, bunicul mine-ta, Smărandă, al cărui nuime stă scris și astăzi pe clopotul bisericii din Pipirig. Ciubuc Clopotarul tot din Ardeal știa puțină carte, ca și mine... Nu-i rău, măi Ștefane, să știe băietul tău o leacă de carte ; nu numaidecit pentru popie, cum chitește Smaranda ; că și popia are multe năcăfale, e greu de purtat. Și decît n-a fi cumsecade, mai bine să”îiu fie. Dar cartea îți aduce și oarecare mîngîiere. Eu să nu fi știut a citi, de mult aș fi înnebunit, cite a:m avut pe capul meu... Din cărți culegi multă înțelepciune; și la dreptul vorbind, nu ești numai așa, o

vacă de muls pentru fiecare." Atît dorința de învățătură cît și aruncarea spre popie, trăsături adînci ale spiței Creangă, vor caracteriza și pe Smaranda, mama scriitorului.

Aceste însușiri nu se întîlnesc în spița Ciubotarilor, deși se pare că unii dintre ei n-au fost analfabeți. Deosebirea între nivelul de cultură al Ciubotarilor și acela al neamului Creangă își are temeiuri materiale. Înrudirea' cu mitropolitul Iacob Stamate, la origină răzăs și el, dovedește starea economică mai bună a „venfeteilor” transilvăneni și, după venirea în Moldova, va fi una din pirghiile sporirii bogăției lor într-o vreme.

Cu mitropolitul, se înrudeau ei prin acel Ciubuc Clopotarul, și poate, și prin acel „moș Dediu din Vinători” cumetrit de voievodul țării. Mîna dreaptă a domnului, mitropolitul va fi intervenit pe lîngă acesta pentru căpătuirea rudelor. În *Moș Nichifor Coțcariul*, citim următoarele rînduri semnificative : „Moș Nichifor nu-i o închipuire din povești, ci e un om ca toți oamenii ; el a fost odată, cînd a fost, trăitor în mahalaua Tuțuenii din Tîrgul Neamțului, dinspre satul Vinătorii Neamțului. Cam pe vremea aceea trăia moș Nichifor în Tuțueni, pe cînd bunicul bunicului meu fusese cîmpoiș la cumătria lui moș Dediu din Vinători, fiind cumătru mare Ciubăr- Vîdă, căruia moș Dediu i-a dăruit patruzeci și nouă de mioare oacheșe numai de cîte un ochi : iară popă, unchiul unchiului mamei mele, Ciubuc Clopotarul de la mănăstirea Neamțului, care făcuse un clopot mare la acea mănăstire, cu cheltuiala lui, și avea dragoste să-l tragă singur la sărbători mari; pentru aceea îi și ziceau Clopotarul.” Ca să te cumetrești cu Vodă, nu era lucru în puțința oricui — și acel Dediu, care făcea domnului daruri atît de mari, va fi fost un mocan bogat, un crescător de oi capabil să primească la rîndu-i privilegiile de la domnie. Aceeași stare materială va fi avut Ciubuc Clopotarul. Despre el povestește Da- vid Creangă : „Ciubuc Clopotarul tot din Ardeal știa puțină carte, ca și mine ; și apoi a pribegit de-acolo, ca și noi ; s-a tras cu bucatele încoace ca și moș Dediu din Vinători și alți mocani, din pricina papistășiei mai mult, pe cît știu eu. Și atît era de cuprins, de s-au umplut munții : Hălăuca, Peatra lui Iepure, Băr- nariul, Cotnărelul și Boampele, pînă dincolo peste Pă- tru-Vodă, de turmele și tamazlicurile

lui. Și se pomeneste că Ciubuc era om de omenie ; fiecare oaspe ce trăgea la odaia lui era primit cu dragă inimă și ospătat cu îndestulare. Și se dusesse vestea în toate părțile despre bunătatea și bogăția sa. Pină și Vodă ci-c-ar fi tras odată în gazdă la Ciubuc, și întrebindu-l cu cine mai ține atîta amar de bucate, el ar fi răspuns : Cu cei slabi de minte și tari de virtute, Măria Ta. Atunci Vodă nu s-a putut stăpîni de mirare, spuind : Ia, aista-i om, zic și eu ; de-ar fi mulți ca dînsul în domnia mea, puțină lipsă ar duce țara la nevoi ! Și l-a bătut Vodă cu mina pe umăr, zi- cîndu-i : Moșule, să știi că de azi înainte ești omul meu, și la domnie ți-i deschisă ușa orișicînd. Și de atunci i-a mers lui Ciubuc numele de *omul lui Vodă*, încît și pină astăzi un deal în partea despre Plotunul, unde era mai mult așezarea lui Ciubuc, se cheamă *Dealul Omului*. . Ciubuc mocanul... neavînd femeie nici copii, ce i-a venit mai tîrziu, de evlavia cea multă ce avea, sau din alte împrejurări, a închinat toată averea sa mănăstirii Neamfului și el s-a călugărit mai cu toți haidăii lui, făcînd multe pomeniri cît a fost în viață..." Și acel moș iDediu din Vinători și acest Ciubuc Clopotarul erau, deci, mocani foarte bogați, care puteau umple munții cu oile lor. Acolo, în Transilvania, mocanii duceau o viață care, datorită documentelor, ne este destul de bine cunoscută. Prin secolul al XVII-lea, păstorii romîni trăiau în fundul văilor ca în niște republici mici, separați și izolați de ceilalți locuitori ai Ardealului. Ei erau slobozi și mergeau la stăpînii de moșii (de care aparțineau *de jure*) doar cînd voiau să-se căsătorească — fiindcă numai acești stăpîni aveau dreptul de a-i căsători —, și o dată pe an, cînd făceau socoteala oilor permise și a produselor lor. De ziua Sfîntului Dumitru, toamna, ei plecau cu oile la iernat, peste Carpați, spre cîm- piile Dunării și ale Prutului, iar de ziua Sfîntului Gheorghe, primăvara, se întorceau în văile lor. Nemeșii aveau mari venituri de pe urma păstoritului și de aceea stăpînirea acorda protecție deosebită oieri- tului. Mocanii stăpîni ai unor uriașe turme erau putrezi de bogați, zideau biserici și mănăstiri și făceau danii vestite". La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, mulți dintre ei au emigrat cu tot avutul în Moldova și Țara Romîneasă. Așa au venit „moș Dediu", Ciubuc Clopotarul, Ioan Creangă cel bătrîn și mulți alții. Dar și pe-

atunci nu se putea cîtreiera țara în lung și-n lat fără a da seamă «nimănui. În calea lor, mocanii întâlneau sate răzășești sau sate de clăcași și aveau a se ciocni de răzeși, de boieri, de mănăstiri sau de domn, stăpînitarii acelor sate. Certurile între mocani și „băștinași” acestor sate luau adesea formele cele mai violente (bătăi, ucideri, rețineri de oi pentru stricăciunea adusă culturilor, furt de cereale de către ciobani etc.), și în literatura noastră folclorică motivul dușmăniei între „mocani” și „cojani” este unul din cele mai frecvente. În multe documente vechi se vorbește de măsurile ce trebuiesc luate pentru apărarea ogoarelor de trecerea pe-acolo a turmelor și despre îndatoririle păstorilor față de satele pe unde mergeau — bunăoară că în acest act din 1775, care mărturisește : „...unde or vrea să-și ție oile să nu le ție în silă pe moșia nimănuia, ci în tocmeală și cu învoială cu stăpînul moșiei să puie oile, iar pe unde or trece, în trecătoare ferind țarinile, de loc slobod să nu fie oprîți, iar, făcînd stricăciune, să plătească și să și pedepsească”. Cum au putut, atunci, acești mocani să se așeze cu uriașele lor turme în satele nem-țene ? În ce-i privește pe cei veniți în Humulești — Ciubotarii și alții — lucrurile sînt mai simple. Ei nu erau atît de bogați, și foștii răzăși i-au putut primi, făcîndu-l e loc în vatra satului („Bejenii”). Dar cei veniți în Pipirig emigrau cu mii de oi care umpleau atîția munți! Desigur că Dediu și Ciubuc au primit din partea domnului unele privilegii, poate și prin mijlocirea mitropolitului Iacob Stamate, ruda lor. Și la noi a funcționat secole de-a rîndut obiceiul feudal al „daniei” pentru servicii aduse țării și domnului: acesta (care avea *dominium eminens* asupra întregului teritoriu al țării) putea face „danie” cuiva — fie țaran liber, fie boier — unele părți de sat sau chiar sate și moșii întregi, cel astfel dăruit devenind „sluga” domnului, „omul domnului” și bucurîndu-se, în consecință, de anumite privilegii. Despre Ciubuc Clopotarul se vede chiar din *Amintiri* că a fost „omul lui vodă”, — de unde se poate înțelege că el a primit privilegiu de la domn. Dealul Plotanul, din cuprinsul satului Pipirig, unde se stabilise Ciubuc, va fi fost făcut „danie” acestuia ; pe deasupra, Ciubuc va fi primit privilegiul de a-și paște oile pe muntii arătați pe nume de David Creangă. „Dania” se transmitea din tată-n fiu,

iar dacă cel dăruit nu avea urmași, el o putea închina
unei mănăstiri sau — la moartea lui
— revaiea cfin nou domnului. Ciubuc, „neavînd nici
femeie nici copii”, și-a închinat dania către mănăstirea
Neamț, poate și la indemnul mitropolitului Ia- cob
Stamate, iar pînă la urmă s-a călugărit el însuși,
împreună cu oamenii săi. Așa va fi încăput satul Pipirig
mai întîi în mîna lui Ciubuc, apoi de la acesta, în
stăpinirea mănăstirii Neamț-

Dacă acest Ciubuc a
fost om așa de bogat,
nu înseamnă că rudele
sale din spița lui
Creangă îi erau
asemenea. În
catagrafia din 1820,
după cum am văzut,
unii din neamul
Creangă erau
„fruntași”, alții
„mijlocași” adică în cel
mai bun caz țărani

liberi dar fără multă avere. Mai înstărită era spița lui Creang

— ădar numai în comparație cu aceea a Ciubotarilor. Cum a putut, atunci, ca un Ștefan sin Petrea Ciubotariu, fiu de băjenar hrisovulit, să ceară de nevastă pe Smaranda, fata vornicului David Creangă din Pipirig, rudă atitor fete inalte ? Căci, după cum am văzut, vornicul căuta să-și căpătuiască copiii. Nu era nici o fericire să-ți dai fata după un oarecare Ștefan din Humulești, care umbla „cu cotul subsuoară” ori făcea negoț P« picioare. Dacă nu va fi fost vreun alt motiv, necunoscut, — cinstea, priceperea, hărnicia și la urma urmei negustoria lui Ștefan vor fi avut în ochii vornicului mai multă trecere decît altă avere. Și vornicul nu s-a înșelat, Căci casa ginerelui, unde venea adesea, era totdeauna îmbelșugată. Ștefan lua în dijmă pămînt în Valea Seacă, de unde scotea păpușoiul necesar hranei ; în dumbrava Agafiei, avea oi de la care dobîndea lapte, brînză, unt și mai ales lînă ; tăia lemne la pădure” ; făcea negoț, umblînd prin tîrg cu produse din lînă făcute în casă ; iar la nevoie nu pregeta să meargă după lucru pînă pe moșia Prigoreni din județul Iași, unde a și murit la 28 sau 30 iunie 1858, fiind îngropat acolo. Smaranda, fata vornicului, era femeie de nădejde ; creșter copiii — de altfel numeroși — îngrijea de ale gurii pentru o casă așa de împovărată, torcea și țesea pentru ai ei cît și pentru tîrg. în această familie, bărbatul venea cu mentalitatea țaranului birnic, care vrea să-și vadă copiii cu-rostul lor, oameni așezați și cu vază în sat ; femeia aducea dorința de depășire a mizerei trepte țărănești și voia să-și vadă copiii oameni cu carte, ridicați deasupra nevoii. Traiul d’e fiic “Ve zi în Humulești, sat de „răzăși fără pămînturi”, cu bucuriile și necazurile lui, a netezit asperitățile. Viața familiei lui Ștefan sin Petrea Ciubotariu se desfășura într-un cadru dat, care și-a imprimat pecetea asupra ei. În satul Humulești, sat de „răzăși fără

pământuri" deveniți dijmași și negustori, se trăia greu și numai muncind fără răgaz.

Mai triziu, cercetătorii lui vor scrie și vor vorbi despre „țărănia” lui Creangă, dar ei vor ascunde că această „țărănie” își are adânci rădăcini de clasă. Neîndoielnic, țăranul •— fie bogat, fie sărac — are o mentalitate a lui deosebită în multe privințe de aceea a orășeanului , dar mentalitatea țăranilor nu-i de loc identică pe toată întinderea și profunzimea ei, căci într-un fel trăiește, simte, gândește, năzuiește țăranul înstărit și altfel țăranul sărac. În ceea ce-l privește pe Creangă, el venea în lume cu mentalitatea pe care însuși satul unde se născuse i-o formase : mentalitatea răzășului fără pământ, a celui care nu se lasă copleșit de exploatarea feudală, ci luptă pentru viață și libertate.

CAPITOLUL TREI

OBÎȘNUTELE ÎNȚIMPLĂRI ALE LUI NIC-A LUI

ȘTEFAN A PETREI

.....vîrsta cea fericită...
veselă și nevinovată”.

I. Creangă

„Hai mai bine despre copilărie să povestim, căci ea singură este veselă și nevinovată. Și drept vorbind, acesta-i adevărul.

Ce-i pasă copilului, cînd mama și tata se gîndesc la neajunsurile vieții, la ce poate să aducă ziua de mîine, sau că-i frămîntă alte gînduri pline de îngrijire. Copilul încălecat pe bățul său gîndește că se află călare pe un cal de cei mai strașnici, pe care aleargă cu voie bună și-l bate cu biciul și-l strunește cu tot dinadinsul și răcnește la el din toată inima, de-ți ie auzul ; și de cade jos, crede că l-a trîntit calul, și pe băț își descarcă minia în toată puterea cu- vîntului...

Așa eram eu la vîrsta cea fericită, și așa cred că au fost toți copiii, de cînd îi lumea asta și pămîntul; macar să zică, cine ce-a zice."

Astfel scria, peste ani, Ioan Creangă, cînd, hărțuit și obosit de viață, bolnav și departe de satul lui drag, era citeodată încovoiat de „uricioasa întristare”. Atunci își trimitea gîndul înapoi, parcă să-și întărească sufletul cu inocența vîrstei dinții...

Ioan Creangă a văzut lumina și a crescut într-o familie de „venetici” ardeleni, care se integraseră însă deplin în activitatea satului de foști răzăși moldoveni, împrumutînd de la ei modul de viață și de gîndire.

Ștefan a Petrei Ciubotariu se ocupa cu negoțul de produse casnice din lână, lucrate de Sma- randa sau cumpărate din târg pe preț mic și vândute apoi pe preț mai mare, tăia lemne în pădurea Du- mesnicu, pentru trebuințele casei, și întreaga gospodărie era o mică unitate economică unde fiecare trebuia să muncească.

În vechiile noastre
sate, fie răzășești fie
clăcășești, era obiceiul
ca feciorul cel mai
tînăr să rămînă în
caisa părintească, pe
care o moștenea,
aicesta avînid obligația
'să se îngrijească de
părinții săi la bătrî-
nețe, să-i
înimorimiînteze, să le
facă pomenile la so-
roae și peste

sioroace. De aceea
poate, în povești, fiul
cel mai mic aipare
totdeauna mai viteaz,
uitai- isteț, decît frații
lui imai mari; lui i se
aciondă cea mai maire
dragoste — cînd
iubești pe cineva, ești
încllinat să crezi că cel
iubit eiste și cel mai
vajnic de pe» toată
fața pămîntului. Așa
era și prin Humulești.
N^Umai că Ștefan a Petrei
nu era .mezin .și,
poate, nici nu se iprea

înțelegea cu părinții.
Ștefan și-a făcut casa
cu manile lui, mai în
josul satului și acolo
și-a adus nevasta, pe
fata lui David din
Pipirig. Casa era
formată dintr-o
singură odaie lungă,
cu două ferestre în
dreapta unei singure
uși care se deschidea
în afară, ca să nu
îngusteze, și mai mult
interiorul. În față, o
prispă înaltă de două-
trei palime, lipită cu

lut, neîngrădită, încît privită din ogradă pare mai curînd temelia casei¹. În colţurile

Iromineşti se redau aşa cum semnează purtătorii lor". De ce' fiecare dintre noi s-ar considera o mică Academie care-şi are „ortografia” sa personală şi... greşită ? Creangă a semnat totdeauna *Ioani* sau /., niciodată *Ion*; de ce să-l numim noi altfel ? Şi atunci am căzut de acord ca marele nostru scriitor s-a numit *Ioan Creangă*.

— De ce crezi tu că scriitorul şi-a luat numele Creangă, adică numele mamei, şi nu pe acela al tatălui, Ciubotariu ? mă întrebau prietenii.

— În vechile noastre acte, nu se folosea decît prenumele şi nu şi numele de familie. Se zicea : Ştefan sin Petrea (adică Ştefan fiul lui Petrea) sau Ştefan a Petrei. Fiul lui Ştefani îşi zicea Nică a lui Ştefan a Petrei... ş.a.m.d. De la o vreme, numele personal al tatălui a început să fie folosit, mai ales în şcoli, în loc de nume de familie. De exemplu : Ioan Stefănescu, Zaharia Simionescu (adică Zaharia a lui Simion), Ioan Vasiliu (adică Ioan fiul lui Vasile) ş.a.m.d. Cînd s-a înscris la şcoala catolică din Fălticeni, scriitorul a primit numele *Ioan Stefănescu*. Dar mai tîrziu a trebuit să-şi schimbe numele din *Stefănescu* în *Creangă*. Unii cercetători credeau că această schimbare se datoreşte unor preferinţe sentimentale ale scriitorului. Adevărul este altul. La şcolile catolice, nu erau primiţi decît fii ai familiilor de privilegiaţi în ceea ce priveşte plata birului şi fii de oameni ai bisericii. Familia lui Ştefan Ciubotariu făcea parte dintre bejenarii hrîsovuşii, apoi trecuţi în bir cu satul, deci nu era o familie de privilegiaţi. Ca să poată urma cursurile şcolii, Nic-a lui Ştefan a trebuit să adopte-numele bunicului, deoarece familia Creanga era privilegiată şi număra, totodată, printre membrii ei mai mulţi clerici. Deşi a fost înscris la şcoală cu numele *Stefănescu Ioan*, el n-a putut rămîne mai departe elev decît după ce şi-a schimbat acest nume în *Creangă Ioan*, cu care este trecut în mod oficial în matricolele

Dacă în privinţa numelui ne-am lămurit destul de lesne, în privinţa datei naşterii scriitorului n-am ajuns la o concluzie acceptată de toţi.

În prima versiune a cărţii, menţionasem data de 1 martie 1837, bîzuindu-mă pe mărturisirile scriitorului. Într-un fragment de autobiografie, Creangă nota : „Sînt născut la 1 martie 1837 în satul Humuleşti, judeţul Neamţului, plasa de sus...” Aceeaşi dată a comunicat-o Creangă şi Junimii, în al

prisperi, căpriori solizi
'sprijineau coperișul
de șindrilă, care
acoperea odaia ca o
enormă căciulă spartă
în creștet de hornuul
vetrei. În spatele casei
era o cămairă îngustă,
unde iarna se
depuneai alimente, iar
pe tot cursul anului,
țesături și alte produse
menite vinderii la tâng.
În totul, era o casă oa
a oricărui
hornuleștean de irfînd,
cum erau și sînt încă

cele mai multe i prin
munții Neamțului.,
pînă sus pe Bistrița.
Aci s-a născut Ioa.n
Creamgă și tot aici s-
au născut și ceilalți
frați ai săi

În vremea copilăriei lui, nevoile caisei nu erau
prea mari, căci nici pretențiile nu erau mari. Casă
modestă, ou nevoi puține, așperite cu grijă. -Ga' în
orice familie ide țairă, copiii vin unul după altul: în
1837 Ioan prin 1840 probabil un Vasile, în 1843 Za-
heu, prin 1845 Petre, -mort ide mic, prin 1852 Ca-
triniay prim 1854 Maria, în 1856 Teodor, în 1858
Elena sau Ileana. Deci, opt copii — din care unul moare
mic — încît în douăzeci și doi de ani mereu saltă în
rîndurile lucrătorilor casnici cîte unul, iar la doi-irei
ani mereu este oite unul de țăță în copaie.
E de închipuit ce chiloman era în casa lui Ștefan a
Petrei, mai ales cînd era plecat idiupă treburi și ră-
minea Smaranda să-ngrijească de toate: mîncare,
sipă' lat, lucrat și țesut și cîte ailtale. „Herghelia” nu
putea fi stăpînlă. Cînd Ștefan veriea .noaptea de lă
pădure, înghețat de frig și plin de pramoroacă, băieții îl
speriau sărimdu-i în sp.ate pe întuneric. Și el, cit era de
obosit, îi prindea cîte pe unul, ca la baba-
**Petre Cibotariul vârsta lui treizăci ani soția sa Smărănda fiica
lui David Creangă vârsta ei douăzeci și opt ani s-au născut un
fiilor primind sfîntul Botez la douăzeci a junii aceștia în
biserica cu hramul sfîntul erarh Nicolai s-au numit Ioan naș
fîndu-i Ioan Cojocariu din satul Humuleștii.**
Dar iată și un alt „act de naștere”, de asemenea autentic —
fînd înscris în mîtricea bisericii, ca și cel de mai -sus —
datînci însă din 4 februarie 1842 :

„La 4 lunii aceștia din pravoslavnicii părinți Ștefan fiu lui Petrea Cluhotariu vârsta lui 30 ani soția sa Smaranda fiica lui David Creangă vârsta ei 28 ani s-au născut un fiu care primind sf. botez la 10 a lunii aceștia în biserică cu hramul sf. erarh Nicolai s-au numit Ioan fiindu-i naș Ioan Cojocariu din satul Humuleștii.”

Așadar : același Ioan Creangă s-a născut o dată la 10 iunie 1839 și s-a mai născut o dată la 4 februarie 1842, — s-a botezat o dată la 30 iunie 1839 și s-a mai botezat o dată la 10 februarie 1842. ! Totuși, Ștefan are 30 ani și în 1839 și în 1842, Smaranda are 28 ani și în 1839 și în 1842 ! Unii cercetători, incurcați de existența celor două acte de naștere, și-au zis că primul privește pe Ioan Creangă, iar al doilea pe fratele Zahel. Dar Zahel, după cit se știe, s-a născut la 3 decembrie 1843. Nu de Zahel, ci mai curînd de un alt frate e vorba — de Petre, mort la 30 noiembrie 1843, zic alții. Oricum, Ioan Creangă și nimeni dintre contemporanii lui n-au mărturisit vreodată că anul 1842 ar putea fi acceptat ca început al vieții scriitorului. Și tlcuși... cel născut la 4 februarie 1842 se cheama Ioan ! Nu se poate primi, însă, nici anul 1839 ca dată a nașterii scriitorului. Cînd, în decembrie 1859, cerea să fie hirotonit diacon, trebuia, potrivit pravilelor, să aibă cel puțin vîrsta de 21 ani, dar el n-ar fi numărat atunci decît 20 ani și cîteva luni, iar dispense de vîrstă nu se acordau în acea vreme !

Descoperitorul „actului de naștere” cu data de 10 iunie 1839 susține că Ioan Creangă s-ar fi născut la acea dată, bazîndu-se pe următorul argument: în 1858, Creangă ceruse să i se elibereze „formalnicul atestat” de absolvire a seminarului pentru a se hirotoni diacon, dar actul nu i se dă, fiindcă petiționarul n-ar fi avut 21 ani; actul i s-a eliberat însă, la 10 iulie 1859, cînd — dacă petiționarul s-ar fi născut în 1839 — n-ar fi avut decît 20 de ani! De altfel, chiar susținătorul datei de 10.VI. 1839 a renunțat între timp a mai susține această dată.

Și apoi, ce încredere
se poate da unor
mitrice bisericești
unde — după cum s-a
văzut din notarea
vîrstei părinților lui
Creangă — stăpînește

deplina neorînduială,
ele fiind scrise de
preot nu în momentul
cînd se petrece faptul
consemnat ci cîn

d3*

35

barba, îi ridica de subsuori pînă sus în grindă, zi- cînd „tita mare !” și-i săruta. Iar după ce se aprindea opaîful și anul se așeza să mînînce, ceata- nepotolită scotea pisicile de prin ocnițe și cotriuță și le flocea și le șmiotrea dinaintea tui, ide nu scăpau bieteale animale decît zgîrîindu-i și stupîindu-i.

— încă te uiți la ei, bărbate, și le dai paiete ! așa-i ? zicea Smaranda. Ha, ha ! bine v-au mai făcut, pughibale spurcate ce științe ! că nibi: o lighioaie nu se poate aciua pe lingă casă, de răul vostru. Iaca, dacă nu v-a'rî săcelat astăzi, faceți otracol prin cele mițe și dați la om, ca cîinii prin băi. Ara! d-apoi aveți la știință că vă prea întrelceți cu dedochiul. Acus ieu varga din coardă și vă croiesc de vă merg petecile.

— Ia lasă-i și tu, măi nevastă, lasă-i; că se bucură de venirea mea, zicea Ștefan, dîndu-i huța pe genunchi. Ce le pasă : lemne la trunchi sînt, slănină și făină în pod este deavolna, brînză în putină, asemenea; curechi în poloboc, slava domnului ! Numai de-ar fi sănătoși, să mînînce și să se joace acum oit is mititei, că le-a trece lor zburdăciunea cînd or fi mai mari și i-or lua grijile înainte ; nu te teme că n-or scăpa de asta. Ș-apoi nu știi că este o vorbă; dacă-i copil, să se joace, dacă-i cal, să tragă, și dacă-i popă, să citească...

— Tie, omule, așa ți-i a zice, — se necăji Smaranda, — că nu șezi cu dinșii în casă toată ziua, **are timp sînția sa. Uneori după mulți ani — atunci cînd se face vreo catagrafie și mitricele se cer a fi completate în grabă și din memorie! În fine, humuleștenilor care în 1864 subscriali amintita Atestația nu le-a dat prin cap să se uite în mitricea-bisericii lor, iar dacă ar fi privit foile îngălbenite n-ar fi găsit**

bănuitul „act de naștere” din 10 iunie 1839 și în cazul acesta și-ar mai fi întărit mărturia cu numele lor? Iar la urma urmelor, la ce i-ar fi trebuit lui Creangă o atestație cu martori dacă mitricea bisericii ar fi trecut datele autentice ? Iată de ce am rămas la părerea că Ioan Creangă s-a născut la 1 martie (poate 1 spre 2 martie) anul 1837, data indicată de el de două ori și confirmată de contemporani. Toate celelalte date — 1835, 1836, 10 iunie 1839, 4 februarie 1842 — sunt și mai puțin sigure decât aceasta ; în plus, ele vin în contradicție cu restul biografiei scriitorului.

să-ți scoată peri albi, minca-i-ar părnintul să-i mă-nince, doamne iartă-mă ! De-ar mai veni vara, să se mai joace și pe-afară ; că rn-arn săturat de ei ca de mere .pădurețe. Cite drăcării le vin în cap, toate le fac. Cînd începe a toca la biserică, Zahei al tău cel cuminte fuga și el afară și începe a toca în stative, de pîrîie păreții casei și duduie ferestile. Iar stropsitul de Ion, cu talanca de la oi, cu clestele și cu vatraiul, face o hodorageală și un tărăboi de-ți ie auzul; apoi își pun cite o toală în spate și cite un coif de hîrtie în cap și cîntă „aliluiia” și „Doamne miluiește, popa prinde pește” de te scot din ”casă. Și asta în toate zilele de cite două, trei ori, de-ți vine citeodată să-i coșești în bătaie, dac-ai sta să te potrivești lor.

... Poi dă, măi femeie, tot ești tu bisericooasă, de s-a dus vestea ; încaltea ț-au. făcut și băieții bisej rică aici pe loc, după cheful tău, măcar că-ți intră biserica în casă de departe ce-i... De-amu puneți-vă pe făcut privigheri de toată noaptea și parascovenii cite vă place, măi băieți, dacă vi-i voia să vă deie mă-ta în toate zilele numai colaci de cei unși cu miere de la Patruzeci de sfinți și colivă cu miez de nucă.

— Ei, apoi! minte ai, omule ? Mă mieram eu de ce-s ei așa de cumînți, mititeii; că tu li dai nas și li tii hangul. Ia privește-i cum stau toți trei și se uită țîntă în ochii noștri, parcă au de gînd să ne zugrăvească. Ian să-i fi sculat la treabă, ș-apoi să-i vezi cum se codesc, se drimboiesc și se sclifosesc. Har! la culcat, băieți, că trece noaptea ; vouă ce vă pasă, cînd aveți demincare sub nas !

Ceata veselă se trăgea către paturile pregătite dinainte. Dormeau toți în aceeași cameră, unde se și gătea, se și minca, și se țineau și uneltele pentru țe-sut^ Paturi mari, lipite de pereți, căptușeau odaia pe două laturi, în mijloc fiind masa, pe care .pîlpîia opaitul în agonie. Smaranda strivea între degete fîștila de seu,

învăluia jarul din vatră în cenușă și camera se cufunda în întuneric. Dar după ce se culcau toți, băieții abia atunci se luau la hîrjoană și se ghionteau și chihoteau, pînă ce Smaranda era nevoită să le facă musai cîte un șurub, două prin cap și să le dea cîteva tapangele la spinare. Iar Ștefan, mai săturîndu-se și el de gălăgie, zicea nevastei :

— Ei, taci, taci! ajungă-ți de-amu, herghelie ! Știu că doar nu-s babe, să chirotească din picioare !
Și numai după ce femeia le mai da pe deasupra cîteva, și mai îndesate, se liniștea toată dihonă.
Așa se-ntîmplă în orice casă unde sînt copii mulți — și 'humuleștenilor le plăcea să aibă mulți copii. Desigur, într-un sat unde bărbații sînt mai ales pe drumuri — fie pe la iarmaroace, fie la pădure, fie la pivele de pe Nemțisor — mamele sînt acelea care se ocupă îndeosebi de educarea copiilor.

Smaranda crescuse la părinții ei cu frică de Dumnezeu, de draci, de strigoi și acum, avînd și ea copii, îi creștea așa cum deprinsese de-acasă. Smaranda credea că alungă norii negri și grindina, înfigînd toporul afară în fața ușii, buchisea cu cleștele în vatra focului tăciunele ce țiuia, socotînd că astfel va potoli pe dușmanul ce-i vorbește de rău, și făcea multe ale minunății. Dar copiii erau atenți, cum li-i felul la această vîrstă, și la rîndul lor, minăți de viclenia proprie, caută să-și acopere năzdrăvăniile, amintînd ei înșiși forțe supranaturale, sperînd să-și înșele părinții. Cînd Nică smîntinește oalele cu lapte puse la prins, se apără în fața mamei invocînd spiritele care socotea el că o vor înfricoșa.

— Poate c-au luat strigoaicele mana de la vaci, mămucă...

Nu mai că femeia prinde viclesugul și — copilul fiind măricele — îl moralizează, deschizîndu-i ochii asupra vieții :

— Doamne, prinde-l-voi strigoiul cîla odată la oala cu smîntînă — zicea ea uitîndu-se lung la băiat — ș-apoi las ! Năinașa din grindă are să-i știe de știre, de nu l-or putea scoate din mîna mea tot neamul strigoilor și al strigoaicelor din lume... Se cunoaște el strigoiul care a mîncat smîntînă, de pe limba... Urit mi-a fost în viața mea omul viclean și lingău, drept să-ți spun, dragul mamei. Și să știi de la mine, că Dumnezeu n-ajută celui'

ce umblă cu furtuşag : fie lucru de purtat, fie de-a
mîncării, fie ori de ce-a fi.
între timp, copiii se măresc şi ies din îngustimea
universului casnic, intrînd în viaţa satului. Dar de cum
păşesc dincolo de pragul porţii, întîmpină asprimea
vieţii satului de răzeşi fără pămînturi; bunătatea sau
răutatea oamenilor — după cum viaţa însăşi îi făcuse
sau firea lor îi arăta — lasă asupra copilăriei impresiile
ei de neuitat.
Odată, într-un ajun de Anul Nou, mai mulţi băieţi din
sat, între care şi Nică, se vorbesc să colinde cu plugul.
În ziua aceea, Nică l-a cîhăit pe taică-su să-i facă un
buhai sau măcar un harapnic, un bici.
■— Doamne, ce haramnic ţi-oi da eu, zise taică-su de la
o vreme. N-ai ce minca la casa mea ? Vrei să te
busească cei handralăi prin omăt ? Acuş te des- calţi!
Dacă a văzut că şi-a aprins paie-n cap, Nică şterpeleşte
de-acasă o băşică de porc şi aleargă la tovarăşii lui. Dar
niciunul dintre ei n-avea clopot şi atunci dintr-o coasă
ruptă, dintr-o cîrceie de tînjală, dintr-un vătrai cu
belciug şi din băşica aceea de porc, alcătuiesc nişte
instrumente a căror utilizare trebuie să fi stîrnit nişte
zgomote infernale. Astfel tocmiţi, se hotărîsc să
inceapă de la popa Oşlobanu, din capătul de sus al
satului, cu gînd să colinde tot satul. Popa tăia lemne la
trunchi şi cînd vede ceata colindătorilor că se aşază la
fereastră şi se pregăteşte de urat, se-ndreaptă din
mijloc, apucă o scurtătură şi le trage cîteva naşteri
îndesate:
— De-abia s-au culcat găinile şi voi aţi şi început?
Ei, staţi o leacă, blăstămaţilor, să vă dau eu !
Colindătorii au rupt-o la fugă şi nu s-au oprit mai
aproape jumătate de sat înapoi. Şi numai după ce s-au
adunat cu toţii la un loc, îngheţaţi şi speriaţi, încep să-l
blesteme :
— Mă ! al dracului venetic şi ceapcîn de popă, cît pe
ce era să ne ologească boaita cea îndrăcită; vede-l-am
dus pe năsălie la biserica Sfîntului Dumitru de sub
cetate, unde slujeşte; curat ucigă-l crucea l-a colăcit să
vie să-şi facă budiha cea casă la noi "în sat. Ferească
dumnezeu să fie preuţii noştri ăşa : că nu fe-ai mai
înfrupta cu nimica de W biserică, în vecii vecilor.
/

Şi pînă-l mai boscorodesc ei, se amurgeşte bine.

— Ei, amu ce-i de făcut ? Hai să intrăm ici în ograda asta, că ne trecem vremea stînd în mijlocul drumului, zise Zaharia lui Gitlan, care era mai vîrst- nic cu vreo trei ani decît ceilalți.

Și intrară în ograda lui Vasile Anitei, se așezară la fereastră după obicei, dar parcă vrăjise naiba : unul nu ură că-i e frig, altuia îi înghețase minile pe circeie, Ioan Mogorogea ținea văturaiul subsuoară și nu voia să ureze...

— Ură tu, măi Chiriece! zise Nică lui Chiriac al lui Goian, și noi, măi Zaharie, să bufnim din gură ca buhaiul; iară iștialalți să strige : hăi, hăi !

Deodată și încep a ura, a bufni, a bate coasa și văturaiul, dar atunci și nevasta lui Vasile, care tocmai trăgea focul să dea colacii în cuptor, iese afară cu cociorva aprinsă.

— Vai, aprinde-v-ar focul să vă aprindă, zise ea burzuluiță. Dar cum se cheamă asta ?... În obrazul cui v-a învățat!

Atunci, colindătorii o rup iarăși la fugă, mai rău ca de l-a popa Oșlobanu, și nu se opresc, decît la răscrucea drumului, aproape de biserică.

— Dar bun pocinoș a mai fost ș-aista ! își zic ei abia trăgîndu-și sufletul de spaimă, încă una-două d-aifestea, și ne spot oamenii din sat afară, ca pe niște lăieși. Mai bine să mergem la culcare.

Și după ce se leagă cu jurămînt ca și la anul să meargă tot împreună, se despart rebegiți de frig și hămesiți de foame.

Așa le-a fost umblatul cu plugul în anul acela și probabil că tot așa le va fi fost și în anii ce-au ur- ,mat.

Căci satul începuse să piardă bunele obiceiuri : strămoșești și nu-i de mirare că gazdele neprimitoare vād în colindători niște copii porniți după cerșeală.

Vechile relații sociale, cu tot alaiul lor de obiceiuri și credinți, se destrămau în Humulești...-

Prin toamna anului 1846, Nică este dat să învețe carte. Dar școlirea băiatului își are povestea ei.

Mănăstirea Neamțului furase averea humuleșteni- lor și-i îndesa cu biruri, dar ca să le ridice măcar o școală nu s-a îngrijit. Sătenii înșiși, cu cheltuiala lor și prin îndemnul părintelui Ioan Humulescu, au durat la poarta bisericii o chilie, unde să-și școlească copiii. Cînd, peste ani și ani, Nic-a lui

Ștefan a Petrei va găsi vrednice de așternut pe hîrtie amintirile lui din copilărie, gîndul dinții i se va întoarce către acest părinte Ioan, „care avea o mină de învățătură, un car de minte și multă bunătate de inimă”. Părintele Ioan era și el fiu de preot humuleștean. O catagrafie din 1829 arată că la biserica din Humulești erau atunci slujitori următorii : sachelarul Gavril, despre care se menționează în observații : „betiv”, preotul Iordache, de asemenea „betiv”, preotul Chi-riac, tot „betiv”, preotul Grigore „betiv” și el, care avea șase copii, între aceștia fiind și Ioan — acel Ioan Humulescu din *Amintiri* — pe atunci în vîrstă de 15 ani; un diacon, Andrei, „bun și betiv”, un dascăl, Iordache — cel din *Amintiri*, succesorul ca învățător al lui bădîta Vasile — desigur „betiv”. Cum se vede, dacă humuleștenii duceau lipsă de pămînt, aveau în schimb slujitori ai bisericii cu prisosință și încă de soi, fiind aceștia cu toții niște bețivi. Părintele Ioan Humulescu, fiul lui Grigore, n-a moștenit pare-se „darul sluptului” de la tatăl lui, fiind și pentru aceasta iubit și prețuit de enoriași. Respectuos față de oamenii trecutului, el a pus să se sădească pomi în cîmîtîr, și plin de dragoste și grijă pentru oamenii viitorului, a ridicat chilia unde să se școlească pruncimea satului. Părintele Ioan, împreună cu dascălul Vasile, umbla prin sat, din casă în casă, sfătuia pe oameni să-și trimită copiii la învățătură, el însuși dînd exemplu prin aducerea la școală a fiicei lui, Smărăndița, — și așa se făcu că printre cei vreo patruzeci de elevi nimeri și Nică, pe atunci „un băiet prizărit, rușinos și fricos și de umbră” lui.

Părintele — fie că n-avea timp, fie că nu se pricepea, fie că n-avea răbdare — nu preda lecții, lăsînd munca asta în sarcina dascălului Vasile ; însă el trecea deș pe la școală, ca să urmărească mersul învățăturii. Într-o zi aduce un scaun nou și lung, pe care-l botează „Calul Bălan”. În altă zi, părintele vine cu moș Fotea cojocarul, aducînd un drăguț de biciușor de curele, împletit frumos, căruia îi dă numele „Sfîntul Nicolai”. Și părintele pune pravilă că în fiecare sîmbătă dascălul să procitească pe fete și băieți ca să constate progresul învățăturii în cursul săptămîinii, iar cîte greșeli va face cel ascultat să fie însemnate pe ceva și să-i ardă școlarului cîte un sfînt Nicolai. Atunci

Smărăndița — fata popii — a bufnit în râs, și părintele ca să arate că nu glumește, face o mică demonstrație cu cele două metode educative.

la poftim de încălică pe Bălan, jupâneasă, — zise părintele posomorit, — să facem pocinog sfîn- tului

Nicolai cel din cuu.

Și, cu toată împotrivirea dascălului și-a lui moș Fotea, Smărăndița a mîncat papara, spre uimirea și spaima celorlalți școlari. A trebuit să-i îmblînzească părintele, aducîndu-le colaci și pitaci. Iar de atunci treaba a mers strună ; băieții schimbau tabla în toate zilele, iar simbătă procitania. Și așa au ajuns a învăța citirea, trecînd de la doamnă-ajută la trătăji și de-aici la ceaslov:

Metoda asta a „trătăjilor”, metoda lancasteriană, după numele lui Iosif Lancaster, unul din făuritorii ei, avea miraculosul dar de a face pe cineva să știe citi fără a ști să și scrie. Pe o bucată de carton era desenată litera, frumos și mare ca să intre bine în minte. Cartonul era spînzurat într-un băț. Cîte litere are alfabetul, plus diftongii și trifongii, atîtea cartoane spînzurate în tot atîtea bețe, în ordinea din alfabet. Cînd nu se utilizau bețele, se folosea o sfoară lungă, prinsă în cuie în doi pereți opuși și de sfoară erau agățați trătăjii, ca rufele puse la zăclit. Copiii învățau cîte o literă, apoi silabe și cuvinte. După exercițiul acesta, treceau la ceaslov, în paginile căruia identificau literele și cuvintele. Așa se putea învăța cititul, fără ca școlarul să știe scrisul; tot efortul era de a identifica în diferite texte literele, silabele și cuvintele întipărite în minte după trătăji. Cum în ceaslov erau texte care se puteau memora, școlarul avea și puțința secretă a fraudei: el învăța pe de rost textul, din auzite, apoi se prefăcea că-l citește în carte, pe cînd de fapt aluneca cu privirea pe deasupra rîndurilor. Trecerea de la litere izolate la grupuri de litere și cuvinte era o adevărată ocazie de tortură, căci consoanele se citeau însoțite de vocale : *a, be, ce, de*, ș.a.m.d. La lecții, cuvîntul *calul* era supus următoarei anatomii: ce-a =ca, le-u-le = calul; iar ce-u = cu, me-i = mi, cumi, ne-i = ni, cumini, ce-ă = că, cuminică, te-u = tu, cuminicătu, re-ă = ră, însemna pînă la urmă *cuminicătură*; ge- ha-e-me era *ghem*. Acesjt sistem de învățare mai avea și altă particularitate : instruirea școlarilor prin mijlocirea mo-

nitorilor. Învățătorul alegea dintre elevi pe cei socotiți mai avansați la carte și-i numea monitori; aceștia instruiseră pe ceilalți elevi. Astfel, un singur învățător putea să aibă o clasă cu zeci de elevi și chiar mai multe clase. Pentru bădița Vasile, care era și dascăl, sistemul era nimerit, căci putea lipsi de la școală și sluiji la biserică. Dar, în lipsa părintelui Ioan și a dascălului Vasile, copiii se țineau de năz-bîții. Descoperiseră și un ingenios mijloc de distracție : se duceau în cimitir, țineau ceasloavele deschise și cînd muștele și bondarii se așezau pe filele unse, școlarii clămpăneau cărțile prăpădind deodată zeci de insecte. Dar iată că într-o zi părintele îi caută la ceasloave și cînd află pricina petelor de sînge, începe a-i pofti pe rînd la Calul Bălan și a-i mîngîia cu Sfîntul Nicolai. Nu trece mult și, pe primăvară, dascălul pune pe unul Nic-a lui Costache să-l pro-citească pe Nic-a lui Ștefan a Petrei. Dar cum cei doi Nică erau în slfadă pentru frumoasa Smărăndița, examinatorul caută să-l ■ înfunde pe examinat trecîndu-i pe răboj greșeli cu duiumul și dîndu-i de priceput că va intra în grațiile mîngîietoare ale Sfîntu-lui Nicolai din cui. Însăpăimîntat, examinatul fuge de ;la școală, se ascunde iepurește prin porumbiști și, sosind acasă, declară cu lacrimi în ochi mamei că nu se mai întoarce la învățătură. Dar a doua zi, vine pe la ei părintele Ioan, se înțelege cu Ștefan a Petrei și, de față cu copilul, tine un mic discurs îmbietor și deschizător de perspective pentru Nică cel speriat: — Că dă ! e păcat să rămii fără leac de învățătură, — îi zicea părintele, — doar ai trecut de buchelu-deazla și bucheritazdra ; ești acum la ceaslov și mîne-poimîne ai să treci la psaltire, care este cheia tuturor învățăturilor și, mai știi cum vine vremea, poate să te faci și popă aici, la biserica Sfîntului Ni-colai, că eu pentru voi mă străduiesc. Am o singură fată ș-oi vedea eu pe cine mi-oi alege de ginere. Cuvintele părintelui au un ecou adînc în sufletul lui Nică. Copilul lasă muștele, se apucă serios de învățătură, începe a se da și la scris, face cădelnița la biserică și tine isonul la strună. Și, fie că i se pare lui, fie că așa-este, dar de atunci părintele îl tine în einste, Smărăndița îl fură cu ochiul, iar bădița Vasile îl pune monitor. Numai că peste puțin timp, școala se închide și visurile lui Nică se spulberă ca nimica.

În acel an, dascălul Vasile este, prins cu arcanul la oaste. Împrejurarea s-a fixat în sufletul copilului cu atîta trăinicie, încît după multă vreme îi revenea în minte cu tot alaiul ei de lacrimi și blesteme. La 23 iulie, de ziua Sfîntului Foca, vornicul scoate oamenii la o clacă de dres drumul, zicîndu-le că va trece Vodă pe-acolo spre mănăstiri. Căci, trăind pe pămîntul mănăstirii, țărani puteau fi obligați de mănăstire la corvezi și hangarale, precum aceea a reparării drumurilor. Oamenii lucrau cu tragere de inimă, pentru drum, socotindu-l ca fiind al lor; unii săpau cu cazmalele, alții cărau cu tărăboantele, cu căruțele și cu covățile. Doar vornicul, paznicul, vă- tămanul și „cîțiva nespălați de mazi” se purtau cu nasul pe sus printre oameni. Dregerea drumului s-a dovedit, însă, a fi numai un pretext, căci de fapt scoaterea oamenilor atunci avea de rost recrutarea forțată de tineri pentru armată. Victimă a căzut însuși bădița Vasile, care venise cu școlari lui să ajute la treburi. Mai mulți oameni ai stăpînirii s-au repezit buluc asupra lui, l-au cetluit zdravăn și l-au pus în cătușe să-l trimită la oaste, la Piatra. Ceilalți flăcăi, știind ce-i poate aștepta, pe dată s-au făcut nevăzuți, iar copiii s-au întors plîngînd pe la casele lor. Femeile din sat blestemau cu lacrimi în ochi :

— Afurisit să fie cînerul de vornic și cum au ars el inima unei mame, așa să-i ardă inima sfîntul Foca de astăzi, lui și tuturor părtașilor săi.

De ce a fost prins cu arcanul tocmai acest dascăl inimos, atît de trebuincios în sat, și nu alții — e greu de aflat. Dar poate că bădița Vasile era unul dintre aceia care mai ridicase glasul împotriva stă- pînirii. Oricum, școala rămase fără învățător și părintele Ioan umbla acuma cu pletele în vînt să găsească alt dascăl. Pînă urmă, s-a dus la dascălul Iordache, cel care cîndva învățase carte pe însuși părintele Ioan, și școala se deschise iarăși. Însă Iordache era prea bătrîn, abia mai firmă la strana mare și, pe deasupra, mai avea și „darul suptului”. Școala se transformă într-o acjevărată tortură. Dascălul Iordache îi învăța pe copii litera firtă, 0, ridicîndu-i de urechi pînă deasupra ușii, iar în rest îi indesa la spinare cu Sfîntul Niculai făcătorul de vinătăi. Și așa, chiar copiii care pînă atunci se duceau cu drag la școala lor, fug acum de ea.' în scurt timp, s-au îm-

prăstiat toți pe la casele cui îi avea, școala rămânând pustie. Nică, însă, deprinsese a citi — și bun sprijin i-a fost chiar maică-sa. Smaranda nu știa ca'rte, dar a învățat o dată cu copilul ei și descifra slovele ceaslovului, ale psaltirii și chiar ale *Alexandriei* mai bine decît Nică. Desigur, închiderea școlii a fost o mare durere pentru ea ; căci Smaranda, văzînd pe fecioru-său trăgîndu-se la învățătură, visa să-l vadă om cu carte.

Copiii însă nu-și dau bine seama ce înseamnă pentru ei risipirea școlii. Cîțiva se țin de anterul părintelui Ioan, duminicile biziie la strănă și' hîrștesc ci- te-un colac, iar eînd vin cele două ajunuri, cîte trei- zeci-patruzeci fug înaintea popii de rup omătul de la o casă la alta, la Crăciun nechează ca mînjii, la Bobotează strigă Chiraleisa cie clocotește satul, și se îndeasă la pomeni. Printre ei, Nică desigur nu era cel din urmă. Nu-i vorbă, de mic Ioan Creangă se arăta a fi doritor de hrană bună și din belșug. Și-n casa părinților, se minca bine și mult — ca de altfel în casele mai tuturor humuleștenilor. Pentru iarnă, oamenii se îngrijeau să alba cam tot ce le trebuie, parcă pregătindu-se pentru hibernare. Mai la toată casa se tăia porc, iar de Crăciun se ospătau din plin cu costife afumate, chiști și buft umplut, trandafiri cu usturoi, slănină tăiată în felii subțiri, fripte în tigaie, cu mămăligută caldă ; desigur, slănină puneau și la pod, unde țineau și făină; în cămări, aveau brînză — cum se cade unor oameni ce cresc oi — iar în putini, curechi murat. Pentru vară, grija de bună hrănire nu era mai mică. Bunăoară, în ziua 'de lăsatul secului de postul Sîn-Petru, Smaranda pregătea nici mai mult nici mai puțin decît un cuptor zdravăn de alivenci și plăcinte, perpelea cîțiva pui tineri la frigare, tăvălimdu-i apoi prin unt — și asta numai pentru prînzul cel mic. Hramul bisericii ținea cîte o săptămînă-n șir și atunci — vorba lui Nică — „să fi avut pîntece unde să pui coliva și bucatele, atît de multe erau”. De. altfel, praznicile acestea — fie la hram, fie la pomeni — erau prilejuri- de încărcare a pîntecelor și pentru preoți, și pentru copiii care-i însoțeau în cete gălăgioase; căci de obicei la atari împrejurări se servea bob fiert, găluști, turte cu julfă, plăcinte, vîrzare. Colacii erau pretutindeni. Iar vinul curgea din belșug — din care pricină Humuleștiul

ajunsese un sat vestit prin marele număr de popi și dascăli bețivi. Nică nu făcea y-reo excepție de la copilăria humuleșteană, de când exista acest sat pe malul prundos al Ozanei, și se înfrupta lacom din toate și însoțind pe părintele Ioan, se imbulzea la pomeni. Însă maică-sa, femeie cu o voință și perseverență de neîncovoiat, pregătea copilului altă soartă : să-l scolească, să-l facă popă. Smaranda era în stare să toarcă numai să-și vadă fiul om cu carte. În casă, se duce o adevărată luptă între părinți în legătură cu soarta copilului: Ștefan, el însuși neștiutor de carte, neîncrezător în posibilitățile intelectuale ale lui Nică, și intuind just contradicția dintre școala epocii și rosturile trudnice ale țăranului, dorea ca fiul lor să rămână om de treabă și gospodar în Humulești, iar nu să ajungă un conțopist poate muritor de foame. Adesea îi zicea lui Nică în bătaie de joc : **Logofete, brânză-n cui, Lapte acru-n călâmăr, Chiu și vai prin buzunări!** De fapt prin glasul lui Ștefan vorbea toată spița Ciubotarilor și însuși satul Humulești. Smaranda, dimpotrivă, convinsă că Nică are cap, voia să-l vadă depășind treapta umilă și batjocorită a țăraniei, să devină preot, ceea ce însemna atât ridicarea pe scară socială, cât mai ales ieșirea din condițiile slugăriei la cei puternici. Părerea aceasta era nu numai a ei, ci a întregii spițe a lui Creangă, oameni doritori de învățătură și înclinați spre învățătură. De o parte și de cealaltă, argumentele se confruntau cam astfel r

— Doamne, mă femeie, doamne, multă minte-ți mai trebuie. Dacă-ai fi să iasă toți învățați, după cum socoți tu, n-ai mai avea cine să ne tragă ciubotele. N-ai auzit că unul, ci-că s-a dus odată ibou la Paris, unde-a ii acolo, și a venit vacă ? Oare Grigore a lui Petre Lucăi de la noi din sat, pe la ce școli a învățat, de știe a spune atâtea bongose și conăcări pe la nunți ? Nu vezi tu că dacă nu-i glagore-n cap, nu-i și pace bună ?

— Așa a fi, n-a fi așa, vreau să-mi fac băietul popă, ce ai tu ?

— Numai decît popă... Auzi, mîi! Nu-l vezi că-i o tigoare de băiet, fcoabît și leneș, de n-are pîreche. Dimineața pînă-l școli, îți stupești sufletul. Cum îl școli, cere demîncare. Cît îi mic, prinde muște cu ceaslovul și toată ziulica bate prundurile după scîldat, în loc să pască cei cîrlani și să-mi deie ajutor la trebi, după cît, îl

ajută puterea. Iarna, pe gheață și la sănius. Tu, cu școala ta, l-ai deprins cu năirav/Cînd S-a face mai mărișor, are să înceapă a-i mirosi a ca- firință, și cu astă rînd' uială n-am, să am folos de el niciodată.

De altfel, aici nu e vorba numai de infruntarea neamului de bejeni hrisovuliți și apoi de birnici a Ciubotarilor; cu neamul de „privilegiați” al pipirigenilor Greangă, ci de ciocnirea unor concepții, fapt care se întâmpla atunci în mai multe familii humuleștene. Unii hu- muleșteni, legați de viața de dijmași, mici meșteșugari și negustori, erau neîncredători în foloasele școlii; pentru ei, școala era un prilej de a-i scoate pe copii din munca productivă, și a-i transforma în elemente neproductive socialmente. A'lii humuleșteni, înțelegînd că oricît de bine le-ar merge negoatele, nu vor putea sălta din viața aspră a țaranului dijmaș, căutau să pregătească măcar pentru copii un trai mai 'bun ; șco- lirea copiilor însemna promovarea lor în rîndurile slujbașilor de stat, ale clerului și în genere ale intelectualității, care se irostea mai 'bine, cei cu cîrte fiind puțini și deci căutați. Satul de foști răzăși primea, așadar, în același timp spire trecut și spre viitor. În casa lui Ștefan a Petrei, ca și în casele altor humuleșteni, va învinge punctul de vedere pe care însăși viața îl va impune. Pînă atunci, însă, certurile continuau, niciuna din părți neputînd dovedi temeinicia convingerilor ei.

Într-o seară, cînd Ștefan și Smairanda se ciondă- neau astfel, veni pe la ei părintele Ioan. Era către primăvară și părintele cutreiera satul, după obicei, mai schimbînd o vorbă cu cineva, mai dînd un sfat, mai certînd pe oameni că se țin prea mult de negoate și nu prea deschid ușa bisericii. În acea seară, părintele Ioan aflase de la părintele Oșk>banu — care mergea adesea la Neamț — că la Iași, orîină de oameni încercase să împingă Moldova pe un nou făgaș istoric.

— Zile cumplite ne-așteaptă, iiții mei, zicea părintele Ioan. Voi faceți negoate și nu prea știți ce suferință este prin alte sate. Minia lui dumnezeu stă deasupra noastră și mai cu samă deasupra celor ce jupoate pe - bieții oameni. Privigheați, fii mei, și vă rugați domnului din ceru să nu cădem în ispită...

Și-avea dreptate bătrînul. Abuzurile domnului Mi- hai Stîrza stîrnise nemulțumiri chiar printre marii boieri.

În același timp, burghezia moldavă pregătea revoluția buirighezo-democratică. Dar cum această burghezie era slabă, ea s-a aliat cu boierimea nemulțumită de domn. Și astfel, revoluția care urma să se facă, pornea de la bun început ou piciorul sting. Revoluționarii moldoveni socoteau că revoluția trebuie făcută de sus în jos și, din această cauză, n-au căutat sprijin în popor, mai ales în țărănime, ci în boierii adversari ai lui Sturza. De altfel, chiar programul lor nu prevedea zdrobirea orînduirii feudale, ci mai curînd unele îmbunătățiri ale vieții celor exploatați în cadrele societății feudale. Firește; pornită pe acest drum, revoluția a murit înainte de a se naște. Mișcarea de la 27 martie 1848 a fost repede și ușor înăbușită de domn. Așa că atunci cînd părintele Ioan aducea la Humulești vestea cea nouă, „revoluția” era de mult sifirșită. Auzindu-l, oamenii ridicau nepăsător din umăr.

— Treabă de-a boierilor, părinte ! ziceau ei și-și vedeau mai departe de ale lor.

— Dar pămînt nu ne dă ? mali întreba cîte unul, mai ales dintre deleni.

Dacă se dă pămînt ? Nici părintele, cît era el de învățat, nu știa. Și-apoi : de unde să le dea pămînt ? Din moșia mănăstirii Neamțului, doar. Dar asta însemna că mănăstirea să înapoieze oamenilor pămînt-urile ce fuseseră odată ale lor, ale foștilor răzăși. Dar cine a auzit pe ifața pămîntului ca mănăstirile să dea oamenilor înapoi ceea ce le-a furat ?

— Pămîntul?! răspundea părintele Ioan încurcat. De pămînt, ca să se dea, n-am auzit, filor...

De-alde Ștefan a Petrei, de-alde Luca moșneagul, cărăușul, de-alde Fotea cojocarul sau Chiorpec ciubotarul și a’lții de prin Bejeni, nu întrebau de pămînt. Și nici alți humuleșteni. Nu doar fiindcă nu le-ar fi trebuit pămînt. Cihiair Ștefan a Petrei putea mărturisi cît îl dijmuește călugărița pentru petecuțu-l pe care-l lucrează sau cît îl costă să țină oile lui la stîna satului, tocmai în dîmbrava Agapiei, lîngă podul Cără-giței !...

Pămînt le trebuia oamenilor, dar ei trăgeau mai mult la negoate de cînd mănăstirea le fusese averea. Humuleștenii se simteau de la o vreme mai mult meșteșugari și negustori decît* lucrători ai pămîntului. Către vară, veni tîm sat altă veste — și aceasta ti puse pe humuleșteni mai mult pe gînduri decît „revoluția” —

și anume: că prin părțile lașului bîntuie holera. Un negustor armean fugit de la Iași la o rudă din Piatra spunea .fapte cu adevărat înfricoșătoare, iar Luca moșneagul, haraibagiul, le povestise humu- leștenilor.

— S-a pornit holera pe primăvară, dar puterea și-a arătat-o către vară, odată cu căldurile. Au căzut mai întâi din sărăciea lașilor. Boierii, și mari și mai mici, s-au tîns pe la moșiile lor și ale rudelor sau prietenilor. Dar și pe ei i-a ajuns, pe cîți i-a prins în Iași. Negustorii bogați și-au lăsat dughenile și casele și-au fugit în Ardeal și la mănăstiri. Pe toate ulițele, morții ședeau peste morți. Murise și mulți ciocli, de nu mai avea cine- i îngropa nici pe ei. Oamenii ungeau ușile și ferestrele cu usturoi, să alunge holera. Boala s-a întins către sate și oamenii nu mai veneau cu demîncare în Iași. Așa că ifoamete mare s-a făcut. Unde mai pui c-au dat năvală și lăcustele și-au potopit sămănăturile 1 Mare prăpăd pe biata omenire !

— Ne-a ajuns din urmă blăstămul părinților, fiilor, zicea dînd din cap părintele Ioan, care mai toată Kiua venea între poporeni.

Ne-or fi ajuns ele și
păcatele noastre,
părinte 1 făcu Vasile
Mogorogea. Că și
sfîinții părinți de la
Neamțul și de pe alte
părți, în loc să se
roage pentru păcătoșii
de noi, tot în chefuri și

podgheazuri o țin, și banii îi măsoară cu banița rasă

.Pirin august, holera a început a secera și pe la Hu-
mulești. Preoții nu mai pridideau cu îngropăciunile. Iar
după fiecare mort se țineau copii satului, care-și
umpleau sinul cu covrigi, cu mere, cu nuci poleite,
roșcove și smochine din pomul mortului. Nică nu se
lăsa mai prejos, Teimîndu-se de îmbolnăvirea lui, pă-
rinții l-au trimis la stîină, în dumbrava Agapiei, unde
aveau și ei oi. Dar acolo 'l-air fi lovit boleşnița, încît l-
au adus înapoi, în căruță. L-au vindecat doftorii satului,
moș Vasile Țandură și-un altul, firecîndu-l bine cu oțet
de leuștean și punîndu-i prișniți fierbinți de hostine cu
seu, înfășîndu-l ca pe-urt sugaci. A doua zi, pe la toacă,
s-a trezit sănătos, iar pînă-n seară a colindat tot satul
și-a făcut și-o scaldă cu prietenul lui, Chi-riac.
Peste iarnă, crugul vremii'lor rămînînd neschimbat și
holera tirecînd', Smaranda pune iarăși problema tri-
miterii lui Nică la școală și s.e luptă ca și pînă atunci cu
opoziția lui Ștefan.

Ștefan zicea că nu mai are bani de dat pentru șco- lirea
băiatului:

— Lui dascălul Vasile a Vasilicăi p'lateam numai cîte
un sorcovăț pe lună. Iar postoroncă de dascălul Simion
Fosa din Țutueni, numai pentru că vorbește mai în
țilcuri decît alții și sfîcîește toată ziua la tabac, cere
cîte trei husași pe lună ; auzi vorbă ? Nu face băietul
ista a.țiția husași, cu straipe cu tot, ciți am dat eu pentru
dînsul pînă acum !

— Sărmane omule! — se minie Smaranda, — diacă
nu știi boabă de carte, cum ai să mă înțelegi ? Cînd
tragi sorcoveții la mustață, de ce nu te olicărești atîta ?
Petre Tbdosiică, orișmarul nostru, așa-i că Ț-a mîncat
nouă sute dte lei ? Vasile Roibu din Bejeni mai pe-ati-
ția, și alții ciți ? Ruștei lui Valică și Măriucăi lui Ono-
frei găsești să le dai și să le răs dai ? Știu eu; să nu crezi
că doarme Simaranda, dormire-ai somnul de veci, să
dormi I Și pentru băiet n-ai de unde da ? Măi omule,

măi! Ai să te duci în fundul iadului și n-are să aibă cine te scoate,, dacă nu te-ai sili să-ți faci un băiet popă. De spovădanie fugi, ca dracul de tămîie. La biserică mergi din Paști în Paști. Așa cauți tu de suflet ?

— Ian taci, mări femeie, că biserica-i în inima omului ; și dacă voi muri, tot la biserică am să șed; nu mai face și tu atîta vorbă, ca fariseul cel fățarnic. Ba- te-te mai bine cu mîna peste gură și zi ca vameșul : doamne, milostiv fii mie păcătoasei, care-mi tot îm- bălorez gura pe bărbat d'egheaba.

4*

51

Și s-au tot bălăbănit ei, pînă ce într-o duminică, prin cîrnileagă, a venit tatăl Smairandei, David' Creangă din Pipirig, care auzind de cearta loir i-a sfătuit, ca mai bătrîn : — Las'!, mări Ștefane și Smărănducă, nu va mai îngrijiți atîta, că azi e duminică, mine luni și zi de tîrg, d'ar marți, de-om ajunge cU sănătate, am să ieu nepotul cu mine și-am să-l duc la Broșteni, cu Dumitru al meu, la profesorul Niculai Nanu de la școala lui Balos, și-ți vede voi ce-a scoate el din băiet, că de ceilalți băieți ai mei, Vasile și Gheorghe, am rămas tare mulțămît, cît au învățat acolo. De douăzeci și mai bine de ani, de cînd poart vornicia în Pipirig, am dus-o cam anevoie numai cu răbușul. Ce folos că citesc orice carte bisericească, dacă nu știi a însemna măcar citușe de cit, e greu. Însă de cînd mi-au venit băieții de la învățătură, îmi țin socoteala Țban cu ban și huzuresc de bine ; acum zic și eu că poți duce vornicia pe viață fără să te simți. Zău, mare pomană și-a mai făcut Alecu Balos cu școala ceea a lui, cine vrea să înțeleagă ; și, doamne, peste ce profesor înțelept și iscusit a dat! Așa vorbește de. blînd și primește cu bunătate pe fiecare, de ți-i mai mare diragul să te duci la el. Ferice de părinți care l-au Țnăscut, că 'bun suflet de om este, n-am ce zice. Și mai ales pentru noi, țărani munteni, este o mare facere de ibine!... Nu-i rău, mări Ștefane, să știe 'băietul tău oleacă de carte ; nu numaide- cit pentru popie, cum chitește Smairanda; că și popia are multe măcăifale', e greu de purtat. Și decît n-a fi cumsecade, mai bine să nu fie. Dar cairtea Ți aduce și oarecare mîngiere... Ș- apoi să fie cineva de tot bou, încă nu este bine. iDin cărți culegi multă înțelepciune ; și la dreptul vorbind, nu ești chiar așa o vacă de muls pentru fiecare. Băietul

văd că are tinere de minte și numai după cât a învățat, cîntă și citește cît se poate de bine.

Ca urmare, de după Crăciunul anului 1849, pînă în primăvara anului 1850, Nică învăță la școala sătască din Broșteni.

Școala aceasta fusese înființată în urma hotărîrii luate pe baza 'Regulamentului Organic, atît în Moldova, cît și în Țaira Rominească, de a se crea de către boieri școli șsătești pe moșiile lor: La 26 martie 1851, NicQlai Nanu — profesorul școlii — înaintează „Onoratului Departament al averilor bisericești și a învățăturilor publice din prințipatul Moldovei" un raport din care se vede cine a înființat școala și ce se învăța acolo, precum urmează : „Potrivit îndatorirei rostită prin autorizația ce am căpătat de la acest departament, pe lîngă acest raport se alăturează și lista de numărul șholerilor ce au urmat la învățăturile următoare adecă : cetirea, rugăciunea, învățături despre religia hristienească, cele patru speții a numerelor întregi aritmeticii; scrisoarea, cîntările bisericești și orînduiala, în (numita școală înființată de către proprietarul acestor moși ecsălenta sa marele loğofăt și cavalier Alecu Balș, pentru care cu sUpunire înouoștiințaz onorabilului departament". În „listă pentru șholerii ce au urmat la învățătură pe semestrul de iarnă al anului 1850 și 1851, în shola sătască de pe moșia Broș-" teni ținutul Sucevii", sint trecuți 19 elevi (între care Creangă nu figurează, el frecventînd școala de aici cu un an înainte).

David Creangă și-a așezat fiul și nepotul în gazdă la una Irinuca, i-a prezentat apoi la profesor, i-a purtat la biserică închinîndu-i pe la icoane și pe urmă s-a întors acasă trimițîndu-le din cînd în cînd cele trebuitoare, desigur îndeosebi hrană. A doua zi, copiii s-au dus la școală și profesorul văzîndu-i că poartă plete, a poruncit unuia dintre școlari să-i tundă ; zadarnice au fost lacrimile și rugămintile lor de a nu-i sluți, căci profesorul a stat lîngă ei pînă i-a tuns chilug. Așa i a pus în rînd cu ceilalți și le-a dat de învățat după puterea lor, între altele și *îngerul a strigat* pe dinafară. S-o fi prins nu s-o fi prins cartea de ei, dar rîia de la caprele Irinucăi s-a pirins temeinic. Căci gazda trăia în mizerie, cum trăiau toți țărani muncitori pe moșiile întinse ale Balșilor. Irinuca aceasta era femeie săracă,

nevesta unui tăietor de lemne la pădure și mama unei fete urâte care mergea cu taică- su la muncă de luni dimineată până simbătă seara, lucrind împreună la chereștea pentru nimic-a toată. Toată averea Irinucăi era o cocioabă veche din birne, — cu ferestrele cit palma, acoperită cu scinduri, îngrădită cu irăzloși de brad și așezată chiar sub munte pe malul stîng al Bistriței — boii din pădure, un țap cu dtouă capre slabe și irioase care dormeau veșnic tn tindă. iNică și Dumitru, umplindu-se de riie căpirească, n-au mai fost primiți la școală de profesor. Ca să scape de riie, făceau cum i-a învățat o babă, adică se ungeau cu leșie și se scăldau în Bistrița, dar de vindecat nu s-au vindecat. Pînă ce o nenorocire îi scoase din impas. Tot jucindu-se ei pe malul apei, desprind din munte o stîncă ; stîncă se pornește la vale săltînd tot mai sus de un stat de om, trece prin gardul și tinda Irinucăi, rupe în bucăți o capră și se oprește drept în Bistrița, de clocotea apa. Însăpămintăți, copiii fug și după peripeții ajung la inimosul bunic, în Pipirig. Aici, unso- rile cu dohot de mesteacăn și-au arătat minunile tă- măduitoare. Dar pînă la vindecare, a ajuns din urmă și vestea despre stricăciunile făcute la Broșteni și bu- nicul, fără vorbă, a mulțumit pe Irinuca cu patru galbeni. Apoi, în simbăta Paștelui, David și-a tiriimis nepotul la Humulești, ca să-l bucure de meritata va- canță. Un *ingerul a strigat*, cîntat de Nică în ziua de Paști în biserică, după învățătura Nanului, a uimit pe toți. Numai fetele, văzîndu-l cu părul ciopiîrțit, au în- ceput a-și da coate, zicîndu-i:

Tunsul felegunsul,

Tunsul felegunsul,

Cînil după dînsul!

Dar cu aceasta se mîntui și învățătura la școala din Broșteni, căci Nică n-a mai fost trimis îndărăt. Abia în iarnă, tot după stăruințele Smarandei, e dat la psal- tul Simion Fosa de la biserica Adormirea din Tîrgul- Neamț, peste baltă, la vreo două zvirlituri *de* piatră departe de Humulești. Trei husăși pe lună plătea acuma Ștefan pentru fiul lui, care învăță aici toată iarna. Iar după aceasta, Nică închise pentru multă vreme capitolul școlirii.

Cauza nu pare să ifie lipsa sorcoveților. Suib domnia lui Grjigoire Alexandru Ghica, comerțul se dezvoltă și

humuleștenii cunosc o oarecare înflorire economică. Gospodăria lui Ștefan e mai înstărită. Altele trebuie să fi fost pricinile. În 1851, domnitorul pornește la reorganizarea învățământului în Moldova, divizindu-l în trei grade: primar, secundar și superior. Încă de la 30 noiembrie 1849, „Departamentul averilor bisericești și al învățăturilor publice” aduce la cunoștință arhimandritului iNeonil, starețul mănăstirilor Neamț și Secul, că „comunitatea locuitorilor târgului Neamțu prin o jalbă iscălită de mai multe persoane face cerere acestui departament ca să se înființeze o școală publică în acel târg pentru învățătura tinerimii de acolo.” Departamentul îl roagă totodată să pună la dispoziția noii școli un local în tîngul ce aparține mănăstirii. La 18 aprilie 1850, Neonil răspunde că a cumpărat o casă, a pregătit „cuvinita mobilă școlastică”, și că pînă la 1 iulie 1851 nu poate da ca ajutor pentru ținerea școlii decît o mie de lei, iar de la acea dată cite o sută de galbeni ; dar pune și o condiție care va cauza întîrzierea deschiderii școlii și chiar încercări repetate de a o desființa, și anume „ca monastirea Neamțului să aibă dreptate de a alege profesorul școlii și totodată de a avea și inspecție asupra școlii, după instrucțiile obștești”. Fiindu-i acceptată această condiție, starețul respinge rînd pe rînd pe mai mulți profesori ce i-au fost propuși, el dorind ca „profesorii să fie dintre monahi și nu dintre mireni”, pentru ca nu cumva școala să scape de sub autoritatea și controlul mănăstirii. Abia la 1 iunie 1853, mănăstirea angajează cu contract ca profesor pe ieromonahul Isaia Teodorescu zis Popa Duhu și totodată deschide cursurile noii școli. Deci, din noiembrie 1849 pînă în iunie 1853, au trebuit să aștepte humuleștenii începerea funcționării școlii din Tîrgul-Neamț! Probabil că după venirea de la Broșteni a lui Nică, părinții se vor fi gîndit să-l dea la școală aceasta, fiind aproape de casă și fără multă cheltuială. Au așteptat și ei, cum au așteptat toți, pîriă la începutul verii lui 1853.

În acest răstimp, Nică trebui să-ajute acasă la tîrs, la pieptănuși, la nevedit, la făcut țevi cu socala și la tîrs cu roata. Căci la țară, orice membru al familiei intră în procesul de producție de îndată ce este în stare să dea o mînă de ajutor. Cu atît mai mult se întîm- plă așa în Humulești unde înseși profesiile oamenilor

permit copiilor chiar la vîrsta fragedă să participe la în'ocesul economic. Spire bucuria părinților, ei se arăta deosebit d'e îndeiminatic la aceste treburi; torcea pe zi cîte trei-patru dirugi de canură, întrecindu-se cu fetele cele mai mari care, din răutate, îl porecliseră Ion Toircălău. Băieți și fete se duceau unii la alții eu lucrul, noaptea, făcînd clăci sau șezători. Noua generație intra în viața satului, și începutul părea luminos. Ne- 'goațele mergeau binisor, iar humuleștenii — oameni harnici, iscușiți și descurcăreți — trăiau mai bine. Satul vuia de vătale, d'air și de cîntece. Uneori, noaptea, se auzea Mihai scripcarul care, însoțit de-o ceată de flăcăi, cînta de săltau și pietrele :

Frunză verde de cicoare, ■ Astă-noapte pe răcoare, Cînta o privighitoare Cu vîersul de fată mare; Și cînta cu glas duios,
De picau frunzele jos; Și cînta cu glas subtil Pentru-a noastră
despărțire, Și ofta și ciripea Inima de țî-o rupea I

Și petrecerile tinerești se țineau lanț și babele se rugau la dumnezeu ca „tot anul să fie sărbători și numai o zi de lucru, și chiar și atunci să fie praznic și nuntă în sat". Nică are acum vireo 14—15 ani și firește se viură printre flăcăi. Cum prevăzuse Ștefan, începe „a-i mirosi a catrință". De mic, Nică se arată iubeț și oricînd erau trei fete, el era al patrulea. La țară, tinerii nu se-ncurcă în vorbe sentimentale, în tirade romantice, în sifișieri sufletești, în drame mai mult sau mai puțin sincere, ci sînt mult mai naturali în dragoste. Lui Nică îi place să contemple la scăldat picioarele fetelor care ghileau pinză la riu, caută locuirile unde era bătelîștea flăcăilor și a fetelor, doriți unii d'e alții după multe zile de lucru, iar la clăci se ține de șotii. Statormic nu era el nici la treburi, și cu atît mai imult în, dragoste. Uitase de Smăirăndița popii, fiind vrăjit de dragostea Măriucăi Săvucului. Cu Mă- riuca torcea, la umbră nucului, cîte o movilă de drugi de canuira — desiigur imbinîndi dragostea cu muncă. Iar la o clacă de dezghiocat porumbul, noaptea, cînd Nică și Măriuca toireeau alături, nu se știe cum intră un șoarece în sinul fetei, lair băiatul, grijuliu, i-i scoate cu mina făcîndu-l nevăzut la repezeală.

Nică se trage către flăcăi, dar copilăria tot se imai răzbnună. Odată vara, aproape de Moși, se furisează de-acasă cu gîndul să fure cireșe de la un unchi. Intră în casa omului, dair .găsește numai pe mătușa Mă- rioara

și se iace a, cere la scăldat pe văiru-său Ion. Nică se
foiește cît se foiește, apoi siimulînd adîncă părere de
irau că nu l-a aflat pe vîr, își ia rămas bun ca orice
'băiat de treabă și o pașlește la scăldat... de-a dreptul
în cireșul femeii și începe a cărăbăni în sin la cireșe,
crude, coapte, cum se nimereau. Dar acuma se petrece
drama. Mătușa îl surprinde furînd cireșe. Il somează să
coboare, însă cum jos era prăpădenie, Nică stă
neclintit. Mătușa se catără pe tulpina cireșului și
băiatul, simțind primejdia, se lasă pe o cracă și se
aruncă în niște cinepă crudă și înaltă pînă la briu. El
fuge iepurește, ea fuge după el, și se-fugăresc așa pînă
dau palancă la pămînt toată cinepa. Mătușa se
împiedică și cade, Nică găsește momentul prielnic
mintuirii și escaladînd în zbor un gard își pierde urma,
ducîndu-se acasă și fiind foarte cuminte în ziua aceea.
Dar pe-nserat, moș Vasile păgubitul, împreună cu
vornicul și paznicul bat la poarta lui Ștefan, îi spun
stricăciunea și-l pun să plătească.
Nu trece mult, și o altă poznă veni la rînd. De cîțiva
ani, se cuibărise într-un tei bătrîn și scorburos, pe
coasta dealului, la moș Andrei, unchiul, o pupăză, care
dtevenise ceasornicul satului. Nică îi pune igînd rău,
căci îl scula totdeauna înainte de răsăritul soarelui. Și,
cum într-o dimineată îl trimite maică-sa cu de-ale
mîncării pentru niște oameni ce-l aveau tocniți piră-
șitori în Valea Seacă, se abate din drum, arestează
pupăza în tei și, la întoarcere, o ridică, depunînd-o în
niște putini din podul casei. Dar a doua zi, mătușa
Măriuca a lui moș Andrei vine val-virtej la Smaranda :
— Mal auzit-ai dumneta, cumnată, una ca asta,
Sa fure Ion pupăza care ne trezește des-dimineată la
lucru de atîția ani ?!
Smaranda nu știa nimic, dar cînd vine cumnata atît de
tulibuirată, ce să zică ?
— Ce spui, cumnată ? Da' că l-aș ucide în bătaie
cînd aș afla că el a prins pupăza s-o chinuiască, făcu ea.
De-amu, bine că mi-ai spus, las' pe mine, că ți-l ieu eu
la depănat.
Dar hîrșita de mătușa Măriuca :
—, Nici nu te mai îndoi despre asta, cumnată Smă-
randă, căci de zbîntuitul ista al dumitale nimica nu
scapă. Ce mai atîta ? Mi-au spus mie cine l-au văzut, că
Ion a luat-o; gîtul îmi pun la mijloc.

Nică, ascuns în cămară, aude toate acestea și croiește pe loc un plan de acțiune. Umflă pupăza din pod și se duce de-a dreptul în târgul vitelor s-o vîndă. Căci doar era și e.l oleacă de fecior de negustor. Ajuns în târg, începe a se purta țănoș printre oameni, cu pupăza în mină.

— De vînzare ți-i găinușa ceea, măi băiete ? ți în-
trebă un moșneag care ducea cu el o vițică.

— De vînzare, moșule !

Și cit cei pe dînsa ?

— Cît crezi și dumneta că face ?

— Ia adi-o-ncoace la moșul, s-o drămăluiască !

Moșneagul se face a o căuta de ouă, îi dezleagă
ața de la picioare și-o aruncă în sus.

— Iaca pozna, c-am scăpat-o ! zice el făcînd pe
speriatul.

Pupăza se suie pe-o dugheană, se odihnește puțin și-și
ia zborul de-a dreptul către Humulești. Văzîndu-și
marifa plutind în văzduh, Nică începe să plîngă și fără
altă zăbavă se agață de sumanul moșneagului.

— Ce gîndești dumneta, moșule! zice el smucin- du-
l. Te joci. cu marfa omului ? Dacă nu ți-a fost de
cumpărat, la ce i-ai dat drumul ? Că nu scapi nici cu
giunca asta de mine. Înțeles-ai ? Nu-ți .paie lucru de
șagă.

Lumea de prin târg, auzind atîta tărăboi, se strîn- sese
în jurul lor ca la comédie.

— Dar știi că ești amarnic la viață, măi băiete ? zise
moșneagul de la o vîreme, irizînd. În ce te bizui de te
îndrîești așa, nepoate ? Deci! nu cumva ai pofti să-mi
iei vițica pentru-un cuc armenesc ? Pesemne, te mîhnacă
spinărea cum vad eu, măi tică, și ia acuș te scarpîn,
dacă vrei, ba ș-un topor ți faci, dacă mă crezi, de-i zice
Aman, puile ! cînd îi scăpa din mina mea.

În vremea asta, se apropie de ei un humuleștean, care-l
recunoscu pe Nică.

— Dă pace băietului, moșule, — zise el, — că-i
feciorul lui Ștefan a Petrei, gospodar de la noi din sat,
și ți-i găsi bealea cu dînsul pentru asta...

— He, he ! . să fie sănătos dumnealui, om bun ; d-
apoi chitești dumneta că nu ne cunoaștem noi cu
Ștefan a Petrei ? zise moșneagul ; chiar mai din- oară l-
am văzut umblînd prin târg, cu cotul subsuoară, după
cumpărat sumani, cum îi e negustoria, și trebuie să fie

pe-aici undeva, ori în vreo dugheană, la băut
aldămașul. Apoi 'bine că știu a cui ești, măi țică, ian
stai oleacă, să te duc eu la tată-tău și să văd, el te-a
trimis cu pupăzi de vinzare, să spurci iarmarocul ?
Numai la așa ceva nu s-a așteptat Nică. Pe loc i-a pierit
glasul, și, încet, încet, s-a furișat printre oameni și-a
rupt-o la fugă, spire Humulești, uitându-se mereu înapoi
să vadă dacă nu-l ajunge moșneagul. Căci acumă îi era
a scăpare de dînsul. Vorba ceea : Lasă-l măi ! L-aș lăsa
eu, dar vezi că nu mă lasă el acum. Și ținînd-o într-o
fugă pină acasă, abia ajuns, numai ce-aude: Pu-pu-pup !
Pu-pu-pup ! Pu-pu-pup ! Pasărea saluta reîntrarea
lucrurilor în matca lor firească.
De altfel, copilăria lui Ioan Creangă se împarte între
muncă, școală și pozne. Școala îi plăcea, daîr metodele
dure și nepedagogice îl îndepărtau de ea ; munca de
asemenea îi plăcea, dar copilăria își cerea și
direpturile- ei. Odată, tocmai cînd Smairanda era mai
înghesuită de treburi, căci s-apropia tîrgul de la
Fălțiceni, Nică — în loc să o ajute — fugi la scăldat.
Mai sus de casa lor, apa se lățește pe pirund, destră-
mindu-se în piriașe subțiri care clipocesc leneș printre
pietre. În zilele cîl soare, fetele și femeile vin aici și
înlădesc pinzele sau dau la apă țesăturile groase ca să
le indesească. Își pirind fustele-n brîu, își suflecă
minicile și se afundă cu picioarele goale în știoalnel
mai adînci, purtînd pe brațul stîng poverile de țesături,
iar în dreapta maiul de lemn. Datul ,1a apă constă în-
udarea țesăturilor,, apoi în baterea lor cu tnaurile,
pină se strîng firele. Pinzeturile nu se bat, ci se spală,
împezîndu-se mereu în apa curgătoare și apoi se întînd
la soare. Operațiile sînt însoțite de cîntece și vorbe cu
duh, care răsună pină departe, dînd muncii un farmec
deosebit și multă tinerețe sprintară. Știoalnel adînci și
stătute ,sînt locuri prielnice scaldelor și uneori
putrezirii cînepei. Aici se strînge piruncimea' satului,
bălăcîndu-se slobodă ci- tu-i ziulica. Acolo, pe prundul
Ozanei, copilăria este liberă~ de orice constrîngere a
vieții aspre. În pielea goală, Nică se tologea pe nisip la
soare, apoi se ridica în picioare ținînd la ureche cîte o
lespejoară cu fire de argint, sărea cînd într-un picior,
cînd în celălalt și-și înclina capul și în dreapta, și în
stîngă, zicînd după obicei :

Auras, păcuras, Scoate apa din urechi, Că ți-oi da parale vechi;
Și ți-oi spăla cofele Și ți-oi bate dobele !
Apoi zvirla pietrele pe rînd, în știoală, una pentru
dumnezeu și una pentru dracul, ifăcînd la amîndoi
parte dreaptă. Mai zvirla citeva ca să încuie pe dracul
în -fundul știoalnei, ș-apoi s-airunca și el în apă, ca să-l
prindă pe dracul de-un picior. După asta, se mai
cufunda de trei ori, pentru Tatăl, pentru Fiul și pentru
iDuhul Sfînt și încă o dată pentru Amin. Apoi se trăgea
încetîșor pe o coastă la margine, se întindea pe nisip și
privea pe furîș cum se joacă apa cu picioarele unor fete
ce ghileau pinză mai sus.
Toate acestea le vedea Smaranda caire, după ce îl
căutase ce-l căutase și nu-l gășise, venise aici știind
apucaturile lui Nică. Femeia, pierzîndu-și răbdarea, îi
la hainele și se duce, zicîndu-i miniată :
— îi veni tu acasă, coropcarule, dacă te-a răzbi foamea,
s-apoi atunci vom avea altă vorbă !
Rușinat de fete, Nică o ținu tot într-o ifugă pînă acasă,
istovit de foame, și obține iertarea mamei. Și de-atunci,
o vreme nimeni nu a fost mai harnic și mai muncitor
decît el. Căci Nică nu era un copil rău și voirba bună îl
pătrundea pînă în adîncul sufletului, mai ales cînd
mama îl mingia cu blîndețea și bunătatea ei. c
Și totuși,° copilăria Ț copilărie.
Multe pozne a mai făcut Nică. Însă, între timp în iunie
1853, se deschide în sfîrșit școala din Tîrgul- Neamț și
Nică a fost dat acolo la noua învățătură. Se părea că
de-acuma soarta lui s-a hotărît. Nu se mai puneau
problema să aleagă între două drumuri: ori a rămîne
gospodar în Humulești, ori a deveni preot. Acasă, nu-l
mai puneau nimeni la treburi, ca să-și vadă de carte. Și
la dreptul vorbind, nici n-ar mai fi avut cînd să facă și
altceva decît să învețe, căci lecțiile se țineau dimineața,
între 8 și 11, iar după-amiază între 2 și 3, încît era
mereu pe drumuri. Toată învățătura lui de pînă atunci,
la bădița Vasile, la Iordache, la profesorul Nanu din
Broșteni și la psaltul Fosa îi va fi fost socotită ca bună
pentru o clasă, și deci va fi fost înscris în clasă a doua,
deoarece în vara anului 1854 el lua note pe semestrul
doi ca elev în clasă a treia. Se învăța lectura după
abecedar, cum și caligrafia și geografia și evident —
școala fiind sub autoritatea mănăstirii — se predă de
asemenea istoria sfîntă și catehismul.

Profesor de seamă era celebrul Popa Duhu, adică Isaia Teodorescu pe numele său adevărat. Cercetarea progresului de peste săptămână se făcea în fiecare sim-bătă, cind școlărimă — probabil aceea din clasele a III-a și a IV-a — era încărcată într-o droagă a mănăstirii și adusă înaintea starețului Neonil spre examinare. Sfinția sa era un bătrîn olog și-i sfătuia pe elevi cu duhul blîndeței să se țină de ceaslov și psaltire, căci toate celelalte învățături — zicea el — sînt numai niște erezii care mai mult amărăsc inima și tulbura sufletul omului. Starețul avea, deci, și păreri originale, de care însă popa Duhu, oramponindu-se de programa școlii, nu prea ținea seamă și-i învăța pe școlari din toate cite ceva, după priceperea lor. Și ca acestea să nu le amărăscă inima, popa Duhu le cumpăra vara din banii lui cofe cu zmeură și fel de fel de pu-ricale. Creangă se arată și acuma un băiat inteligent, căci la toaie materiile obține nota „bine”, dar stăruință prea mare nu pune, la purtare fiind notat chiar „rău”, deoarece începuse să cam lipsească de la școală. Vinovat nu trebuie numaidecît găsit el, deși singur mărturisește că între toți acei băieți dornici de învățătură, el era „cel mai bun de hîrjoană și slăvit de leneș”. În acea „șola publică” se petreceau lucruri care cu adevărat nu puteau decît izgoni chiar și pe elevii de treabă. Părintele Duhu, spirit independent și devotat învă-țăturii, avea dese ciocniri cu părintele Neonil și cu succesorul acestuia Naftanail. Abia se deschisese școala și la 13 noiembrie 1853, starețul mănăstirii cere mitropoliei s-o desființeze, invocînd multele greutăți ce le are. Mitropolia n-a aprobat, însă elevii, auzind de nesiguranta funcționării școlii, încep să se risipească, cei mai mulți plecînd pe la alte școli. Cu adîncă durere în suflet și cu revoltă scrie următoarele Isaia Ieromonah Teodorescu într-un raport din 2 iunie 1855:

„Școala aceasta s-au început la 1 iunie 1853 și pînă la 30 martie am

stătu numai în relație
verbală cu mo-
nastirea din pricina
confuziilor, a
greutăților, a piedicilor
și a răbștirilor
nedrepte și pătimăse,
ce era asupra bieteii
școlicele. De atunci
însă și pînă acum am
început a arăta
monastirii cu raporturi
ofițiale pe toată luna
însoțite de cataloagele
școlarilor, starea
morală și materială a
școlii, în care se arată

sîrguința la învățătură
și purtarea copiilor; la
necazurile tartarice,
suspînurile și
amărăciunile mele
despre nenorocita
soartă a școlii nu mi s-
au răspuns nimic. Eu
nu am avut
îndrăzneala ca să
întind relație aiurea,
căci atunci nu me-așfi
putut afla locul în
Moldova

!„În matricula generală a școlerilor să văd 303, adică la
auzire de veste bună de școala mănăstirii Neamțului,
ei s-au adunat cu mare grabire, și dimpotrivă la auzire
de veste ră de stricarea școlii cu aceeași grabire s-au
împrăstiat.
„Cît pentru starea materială eu am contractat de 5000
lei pe an dte la începutul școlii din care am primit 2000

lei, iară doi agiutori cîte una mie lei pe an abia de la 1 aprilie anul curgători, sederea și încălzirea o avem aici în școală, iară mîncarea și luminarea de la spital. Iară îngrijitorii nici nu au fost nici nu este hotărît, așămîne și pentru alte trebuințe și nevoi ale școlii cum. s-au putut așa s-au făcut.

„Mică este școlica aceasta la vedere precum o arată hrisovul ei din 22 august 1853, dară pedicile, greutățile și strigătele asupra ei au fost mari și pre mari, judeci-i domnul pre toți în ziua dreptei sale judecăți, că eu nu vreau a le mai descoperi ascunsurile inimii, fără numai zic că după așa de grozave împotriri să dea domnul și folosuri mari pentru nenorocita nație romînă și pentru sfînta biserică sa ! ! !”

Mănăstirea Neamț nu numai că nu se interesa de școală, cum se obligase, și chiar voia s-o închidă, dar „mehenghe” cum era, încălca și drepturile preoților din Humulești. De aici, ciocniri între călugării nem-țeni inclusiv corpul didactic al școlii (socotit al mănăstirii) de o parte, și humuleșteni pe de altă parte. În aceste împrejurări era greu de ținut lecție. într-o zi venind părintele Duhu supărat de la mănăstire, dădu elevilor următoarea temă :

— Dacă o para luată pe nedrept îți mîncă o sută drepte, apoi șase mii de lei (leafa mea pe un an), care mi-a oprit-o stărițul Neonil pe nedreptul, cîte parale drepte vor mînca de la mănăstirea Neamțului ?

— Douăzeci și patru de milioane de parale, cinstite părinte, sau șese sute de mii de lei, răspunse un școlar calculînd cu creta pe tablă.

— Ia să-mi faci Nică Oșlobanu încredințarea ! zise părintele Duhu, știind că Nică e fiul părintelui Oșlobanu din Humulești, dușman neîmpăcat al nem-țenilor.

Nică Oșlobanu, ca de obicei, se școală în picioare cît era de lung și cu chip smerit se roagă de iertare spunînd că-l doare capul. Dar tocmai atunci scapă din sin un urs mare de mămăligă cu brinză. Școlarii dau să-l prindă, Oșlobanu se aruncă în mijlocul lor să nu-l piardă, și se face mare scandal. Părintele Duhu, dîndu-se deoparte, se plesni cu palma peste frunte și oftă adînc :

— Pesemne, păcatele mele cele mari și grele m-au aruncat și aici, să învăț niște țopirlani sălbatici. Mai

fericit erai de-o mie de ori să paști porcii la Cogeasca Vechie, Isaie, decît să mai fi ajuns și zilele aceste ! Iar tu, moglanule de Oșlobene, care te robești pînte- celui și nu-ți dai cituși de puțină osteneală minții, te-i face popă, ca tată-tău, cînd s-or pusnici toți bivolii din mănăstirea Neamțului !...

Oșlobanu, prost-prost, dar să nu-l atingă cineva. Cum se duce acasă îi și spune' părintelui Oșlobanu ce-a zis părintele Duhu. Și de-aici, o altă întîmplare. Într-o dimineață, părintele Duhu ia pe un alt călugăr, Teofan, de la paraclisul spitalului, și merg împreună la biserica Sfîntul Lazăr, unde slujea părintele Oșlobanu și, de cum intră, îi caută pricină că nu se ține de tipic.

— Tipic, boaită fățarnice ? Ia să vă dau eu tipic, zise părintele Oșlobanu lăsînd sfintele încolo. -Ne-ați luat cu smichirie pe Marele Mucenic Dimitrie, Izvorî- torul de Mir, și ne-ați dat în locul acestui sfînt vestit, pe Lazăr, un judan tremțuiros, care tot moare și iar învie, și învie și iar moare, d'e nu mai știe nime de numele lui.

Acesta-i hram ? Și după ce ne-ați calicit luîndu-ne moșia și :inchizindu-ne biserica cu zid, închideți acum în ciudă și poarta spitalului, ba pînă și clopotele ni le-au oprit de tras cineirii de doftori, tot din pricina voastră, de ni s-au împrăștiat poporenii, nici chioară de babă nu mai dă pe la biserică ! Și încă una : șezeci și mai bine de ani de cînd slujesc preuția, voi aveți să mă învățați tipicul, pui de năpîr- că ce sînteți ? Ia stați oleacă, să vă scot eu gărgăunii din cap !...

Și zvirrr! cu pravila cea mare după călugări. Apoi, umflînd un șfeșnic mare de alamă, aleargă după ei să-i afurisească, încît popa Dulu și Teofan fugiră „mai mult pe birinci decît în picioare, chiar după tipic”.

Evident, în astfel de condiții, școlarii se răs-pîn- diră pe la alte școli. Iar Creangă, rămas fără tovarăși

Qqgy~) C-rcw»

Un autograf al scriitorului
să măsoți și să încerci să nu îți dai de cap de Dumnezeu șfclor toți sfinții
iul. 1851, Martie 20. Ioan Ștefanescu. Și este dreapta a mea(a).

5 - P. Caraiovan - Ioan Creangă gc de
is'pravă și, pe deasupra, dîndu-i și părintele Duhu „un
pui de bate așa din senin” chihăia pe Smaranda să-l
trimită 'la școala catiheticeă din Fălticeni.
Pe atunci, Fălticeni semăna cu Tîrgul-Neamț, în-
fățișîndu-se tot ca un sat mai mare, cu case risipite
printre pomi, îndeosebi meri. Aici veni, la „fabrica de
popi” a catihetului Conta, fiul Smarandei pirin sep-
tembrie 1854. Catihetul îl numi J Ștefănescu Ioan” — și
așa ti spuneau și tovarășii săi dte învățătură. Dar la
școala catihetică neputînd intra decît fii de privilegiați
sau de slujitori ai bisericii, băiatul Smarandei. urma să
se întoarcă acasă. Neînduplecata fiică a vornicului din
Pipirig recurse la o viclenie utilă : înscrise pe Nică cu
numele tatălui ei, care era privilegiat ! Și, deci,
catihetul scrise în mod oficial, în semestrul de iarnă
1854/1855, în clasa I-a, la numărul 25, pe clericul
Creangă Ioan, menționînd „Vremea intrării, 27
noiembrie 1854”.

Nică își regăsise în
Fălticeni pe vechii
tovarăși de isprăvi,
veniți aici înaintea lui :
Zaharia Simionescu
Gîtlan, vărul Ioan
Vasiliu Mogorogea,
Ioan Oșlobanu (toți
însoriși la școală încă

din ianuarie 1853),
apoi Ștefănescu
Gheorghe și Brad Ioan,
amândoi din Hu-
mulești, Posa Ștefan
din Tîrgul-Neafnț,
David Po- povici din
Fărcașa ș.a. Cum
toVarășii ședeau în
gazdă la Pavel
ciubotariul din ulița
Rădășenilor, se trase și
el acolo, îngihesuindu-
se laolaltă într-o odaie
mică, cu paturi prinse
în pereți de jur
împrejur și unul lîngă

sobă, pe al cărei
cuptor gazda își
exercita meseria „între
șanuri, calupuri,
astrăigaci, bedireag,
di- chici, mușchea,
piedică, hască, clin,
ace, sule, clește, pilă,
ciocan, ghinț, piele,
ață, hîrbul de călăcan,
clei și tot ce trebuia
unui ciubotar". Se
aciuase acolo și un
Boadrîngă, un imoș fără
căpătii, care pentru
puțină mînoaire și
ceva pașcă slujea

întregul internat: tăia
lemne, ațîța focul,
aducea apă, mătura și
spunea povești ori
cînta din fluier să'ltînd
în jocuri pînă fa
tocirea ciubotelor pe
toată dăscăliimea
inclusiv gazda

.La școala catihetică din Fălticeni, Creangă a fost înscris în clasa I-a (mai era și clasa a II-a), avînd ca profesor la catihis pe Nicolai Conta, iar la gramatica romînă, „scrisoare”, citire bisericească și aritmetică pe tinărul „suplent” Vasile Grigorescu. Acesta din urmă obținuse de la Seminaria Veniamină, al cărei absolvent era, aprobarea de a ține „particularnic un clas de psaltichie în ceasurile cînd nu are ocupație la școală atît cu străinii cit și acei din școală, copii care ar dori și părinții lor și ei a învăța”, clas pentru a cărui urmare se plătea desigur ceva și pe care clericul Ioan Creangă îl va fi frecventat. Împărțirea programei pe două clase era, însă, numai o fantezie a mitropolitului Sofronie, cel care-o întocmise, căci în realitate școlarii făceau materiile amestecate, însuși Creangă parcurge, ajutat de catihetul Nicolai Conta, înafairă de materiile clasei I-a, și materiile clasei a II-a, adică tîlcuirea rîm-duielilor bisericești, cîntările, aritmetica, istoria sfîntă și, tipicul — și toate acestea numai într-un singur an, din septembrie 1854, pînă în august 1855. Deși se cereau

atâtea materii, lucrul ănu era igreu nici pentru profesori, nici pentru elevi, „căci școala era numai de mintuială, 'boii să iasă", cum își amintea Creangă. „Boii" aveau în amintirea scriitorului două înțelesuri: acel de absolvenți, dfe soiul unui Trăsnea, și acela de venituri ale catihetului. Deoarece catihetul, pentru fabricarea de boi-popi, cerea ca materie primă „galbeni, stupi, oi, cai, boi și alte bagateluri de alde aceste, prefăcute în parale..." ș-apoi lasă-te în *Conta* sfinției sale, că te scoate poponeț ca din cutie". Teoretic, lumea trebuia să vină la școală în ifiecare zi dimineața de la 8V2 la 11 și după masa de la 2 la 4 (afară de joi, cînd după-amiază era irelăche). Dar părintele catihet dădea pe-acolo rar, căci toată noaptea bătea cărțile de joc la stos. Iar școlarii, urmindu-i pilda, veneau și mai rar și probabil printr-o rotație statornicită numai între ei, deoarece „suplentul" Grigorescu mai înfîlnea prin clasă pe cite unul. În ce-l privește pe Creangă, cele două mierre de orz și două de-ovăz date „cui se cuvine" îl puteau absolvi de obligația prea riguroasei frecvențe. Cînd se apropia vreo procitanie, dascălimea se apuca harnică de învățatură. Unii cîntau la psaltichie, cu ifos :
Ison, oligon, petastî,
Două chendîme, homîli
pînă ce răgușeau ca mîgarii. Alții spuneau cu ochii închiși și dintr-o răsufflare cele șapte taine din catehisul cel mare. Mustăciosul Davidică, fiul umilului diascăl Iosif din Fărcașa, „pînă tipărea o mămăligă, mintuia de spus pe de rost, repede și fără greș, toată istoria Vechiului Testament de Filaret Scriban, împărțită în perioade, și pronumele conjunctive de dativ și acuzativ din gramatica lui Măcărescu: Mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-il-o, ne-ve-i-le, ni-ți-i, ni-vi-li". Unii traversau odaia de colo-colo și dondăneau ca nebunii pînă-i apuca ameteala. Alții, iridicînd pierduți ochii spre ceruri, o duceau numai într-un muget sfișie-tor, citind pînă le pierdea vederea. Cei însurați, care-și lăsaseră acasă nevestele și copiii și veniseră aici să se facă popi, um'blau-bezmetici și stăteau pe gînduri, vîzînd cum își pierd vremea și nurnai oftau din greu, știînd cite nevoi îi așteaptă acasă. Fiul Smarandei îi invaluia pe toți cu priviri induioșate, zi- cîndu-și: „Turbare de cap și frîntură de limbă ca la acești nefericiți dascăli, nu mi s-a mai dat a vedie: cumplit meșteșug de tîmpenie,

doamne ferește!" Și gîndindu-se că pentru două mierțe de orz și două de ovăz nu face să-ți strîmbezi mintea și să lași nemîn- giată copila popii din Fălticeni Vechi, îi lăsa pe dascăli în 'ale lor și apuca o oglindă pentru a cerceta progresul creșterii bărbii și mustăților, în toată seara întru aceasta pîrlite și unse cu său amestecat cu muc de luminare și alună arsă. Cîteodată, îl trăgea de mî- necă Trăsnea cel timp :

— Ștefănescule, astăzi nu mai mergem la școală, că mu știu tabla și vreau să învăț pe mine la gramatică. Mă rog ție, hai cu mine la cîmp spire Folticeni Vechi. Vom învăța împreună, sau cite unul, eu la gramatică și tu la ce-i vrea. Apoi tîni-i -asculta, să vedem nu s-a prinde și de capul meu ceva ? Las' că nici la celelalte mu pîrea pot învăța, cu slova asta nouă care-a ieșit ; însă afurisita de gramatică îmi scoate peri albi, trăsni-o-ar fi s-o trăsnească ! Parcă ai ce face cu dînsa la biserică ? Dar dacă se cere !... Am s-o ieu și eu din capăt și poate cu tine care ai trecut pe la părintele Duhu, să mă pot desluși...

Auzind că-i vorba de Fălticeni Vechi, unde copila popii aștepta mîngîierile, Creangă primea bucuros. Și cum ajungeau la cîmp, Trăsnea se tologea pe un hat și începea să papagalicească, citind deodată și întrebarea și răspunsul:

„*întrebare:* Ce este gramatică romînă ?

„*Răspuns:* Gramatică romînă este arta ce ne învață a vorbi și a scrie o limbă corect...

„*întrebare:* Cîte părți are gramatică romînă ?

„*Răspuns:* Gramatică romînă are patru părți, care sînt:

„1. Etimologia, 2. Sintaxa, 3. Ortografia, și 4. Prosodia.

„*întrebare:* Ce ne învață fiecare din părțile aceste ?

„*Răspuns:* 1. Etimologia ne învață a cunoaște părțile vorbei, adică analisisul gramatical.

„2. Sintaxa ne învață a lega părțile vorbei după firea limbii noastre, adică sintesisul gramatical.

„3. Ortografia ne învață a scrie bine, adică după regulile gramaticii.

„4. Prosodia ne învață a accentua silabele și a le rosti după firea cuvintelor și scopul ce-l avem în vorbire."

Dar, văzînd că nu pricepe nimic, se prefăcea că-i

examinat de profesor și-și zicea singur, certîndu-se:

„— Nu așa, necredincioșilor, și iată cum : „Ce este gramatică romînă, este... ea este, este... arata, nu

arata: artea ... artea, ce... ce... ce ne învață ; învață...
învață... ce ne învață ; a vorbi... bi... bi... ce ne învață...
ce este, este..."

Și o ținea așa mereu dondăinind foarte repede, bil- biit
și fără pjc de cugetare; pină la „a scrie într-o limbă
corect", rar ajungea. Și după ce turba de cap, îl striga
pe Creangă să-l asculte ce știe. Creangă lua cartea din
mina lui și-l întreba :

— Ce este gramatica, măi Trăsnea?

Inchizînd ochii, „Trăsnea răspunde iute, iute, și
mormăit, cum cer calicii la pod :

— Ce este gramatica romînă, este... ce este... este...
și celelalte după obicei, schimonosind cuvintele și în-
drugindu-le fără nici o noimă, de-ți venea să-i plîngi de
milă :

— Nu așa, măi Trăsne !

— Dar cum ?

— Nu mai zice romînă, și spune numai răspunsul; ce
ai cu întrebarea ?

Și se și opintea ei într-o privire să răspundă bine, dar
degeaba, se încurca și mai rău, începea a ofta și-i
venea să-și spargă capul.

— Mai lasă-mă oleacă, — zicea el năcăjit, — și cînd
te-oi striga, să vii iar să mă ascuți; și de n-oi ști nici
atunci, apoi dracu' să mă ieie ! Dă, gramatica să zicem
că n-o înțeleg și s-o lăsăm la o parte ; artea seamănă ;
corect, țiji. D-apoi „romînă, este... ce... ne învață a
vorbi și a scrie bine într-o limbă..." par- că-s cuvinte
romînești ; ce naiba ! Numai și aici trebuie să fie
ceva !... „a vorbi și a scrie bine într-o limbă", îndrăcit
lucru! Cum „să scrii într-o limbă"?... P<5ate cu limba,
mai știi păcatul ? Pesemne că noi, cum s-ar prinde,
las'că de scris, talpa giștei ; dar apoi și de vorbit,
păcatele noastre, se vede că vorbim pogan și rău de
tot; nu romînește, ci țărănește... Doamne, doamne !
învațat mai trebuie să fie și acel care face gramatici !
Însă și în gramatică stau eu și văd, că masa tot masă,
casa tot casă, și boul tot bou se zice, cum le știu eu de
la mama. Poate celelalte bizdîgării: rostitură, artea,
corect, pronunțe, anali- sul, sintesul, prosodia,
ortografia, sintaxa, etimologia,, concrete, abstracte,
conjunctive; mi, ți, i, ni, vi, li, me, te, il, o, ne ve, i, le, —
și altele de sama acestora, să fie mai romînești și noi,
prostimea, habar n-avem de dinsele! Noroc mane că nu

ne pune să le și cîn- tăm, c-ar fi și mai rău de capul nostru cel hodorogit! Decît țaran, mai bine să mori. Hai, du-te, Ștefănes- cule, că m-apuc de învățat!..." \Și lăsindu-l să învețe, Creangă dădea fuga la fata pofii. Pe inserat, se întorcea cu sinul plin de mere doțnnești. Poate de atîta învățătură, Trăsnea adormise.

— Sărace, sărace ! îl privea Creangă compătimitor. Nu ești nici- de zama ouălor ; decît așa, mai bine te făcea mă-ta un minz și te mincau lupii!

Apoi, zgîlțîindu-l :

— He, Trăsnea, mă ! scoală ! știi tabla ?

Victima gramaticii sărea și deodată începea iarăși examinarea.

— Ce este gramatica, măi Trăsnea ?

— Ce este gramatica romînă, este... ce este, este...

Și înecîndu-se în cuvinte, Trăsnea despera :

— Mai lăsă-mă oleacă, Ștefănescule...

Dar Creangă n-avea chef de stăruit în frig, mai ales după petrecerea cu fata popii :

— Haidem acasă, măi Trăsnea, că m-a răzbit foamea și frigul și mor de urît aicea pe cîmp !

— Da, că și eu. Ducă-să dracului gramatica ! Mi s-a înăcrit sufletul de dînsa ! Și osebit de asta, nici nu mi-e bine.

— Un fel de lene, amestecată cu slăbăciune, măi Trăsnea, nu-i așa ?

— Ba chiar ai nimerit: un fel de leșin la inimă, amestecat cu întinsori, sau cam așa ceva.

— Poate fiiorile gramaticii.

— Mai știi păcatul ? Poate ș-aceea să fie...

Și amîndoi se întorceau acasă, la Pavel ciubota- riul, și, ca să uite de toate, puneau pe moș Bodrîngă să le cînte. Se încingea petrecere mare, venind acolo și alți dascăli, ba și popa Buligă zis Ciucălău. Trăsnea era însă băiat norocos, căci la 21 noiembrie 1854 pleacă de la „fabrica de popi". Avea de la catihet ates- tație în regulă, de absolvire după un an și opt luni de strașnică învățătură, așa că în scurtă vreme ajunse popă, chiar înaintea lui Ștefănescu Ioan, zis apoi Creangă Ioan.

Uneori, dascălimea descindea în cor- pore la crișmărița cea frumoasă, fata vornicului de la Rădășeni, unde mincau și beau bine, iar la întoarcere „furlua" mai fiecare ce putea : fasole, pere, să- mtnță de cînepă sau doar cite-un sărutat plin de foc. Apoi, totul se pune la

mijloc, dascălimea rîndiiin-- du-se ca fiecare să gătească din al său pentru toți, o dată pe zi ! Cum se întîmplă de obicei, atare rîndiile nu sînt mulțumitoare, căci unii mîncă mai mult decît alții și totdeauna iese cineva pîgubit. Deci, unii dascăli — între care și Creangă — hotărîsc să se scape de mîncă. Ei inventează „poștele”, adică niște hîrtii împăturite, lipite cu se, care se puneau la picioarele celor ce dormeau ; li se dădea foc, arzînd tîlpile celui menit alungării. Astfel scăpară de mîncă, rîmînînd la Pavel numai trei dascăli": Creangă, Gîțlan și Ion Mogorogea, iar acesta, ca să se asigure contra poștelor, se culca noaptea îmbrăcat cu o haină, în ale cărei mineci își vîră picioarele ca în niște pantaloni, cusute la gură. Într-o zi, vine moș Vasile, cel pîgubit de Nică cu cireșe și cînepă, și aduce fiului său Ion Mogorogea trei purcei grijii gata ; dar Mogorogea, lacom ca și taică-său, refuză să împartă cu ceilalți hrana primită, și atunci i se pune și lui gînd rău. Cînd gazda și Ion Mogorogea s-au culcat, Nică și Zaharia pornesc la acțiune.

— Măi Zaharie, nu mai ai tu vreo poștă de cele undeva ? zice Creangă încet lui Zaharie Gîțlan.

— Nu, bre! răspunde acela și mai încet. Și, doamne, ce bine ar fi să trîntim una lui Mogorogea. Dar pînă la poștă, pînă la nu știu ce, ia cuțitașul meu, taie încetîșor cusuțura de la mîneca lui Mogorogea în dreptul unei talpe, dă-i o pîrleală bună cu niște chibrituri de ieste, care ard mocnit, și lasă dacă i-or mai ticni purceii... Numai cată de nu te mocoși atîta...

— Adă cuțitașul încoace, — zice Creangă, — și la toată întîmplarea cred că nu mă vei da prin șperlă și nu-l vei lăsa să mă bată !

— Nicîi vorbă nu mai rămîne, — zice Zaharia, — dă-i cu pîrleala înainte, fără grijă...

Și atunci Creangă așează la tîlpile lui Mogorogea un smoc de chibrituri, le dă foc, suie degrabă în pat alături de Zaharia și-ncep amîndoi să sforăie de parcă dormeau cine știe de cînd. Mogorogea răcnește deodată cît poate, zvîtcnește din pat, dar se incurcă cîl picioarele în minecile contășului și cade aliventa la pămînt, zvîrcolindu-se ca șarpele. Apoi, trezit din prima spaimă, începe a-i blestema cum îi venea la gură :

— Vai! osîndi-v-ar Dumnezeu, sa va osîndeasca, soiuri ticăloase ce sînteți! Nime n-are cap să se odih-

nească în casa asta de răul vostru ! Cine oare mi-a făcut șotia ? Pe Zaharia și Nică, îi aud horăind și nu cred să fi îndrăznit...

Și, pentru că mai de mult avusese o pricină cu Pavel, Mogorogea se îndreptă spre acela, care dormea buștean, ca omul nevinovat.

— Numai că hoțomanul de Pavăl mi-a făcut-o... be-l-ar tăunii să-l beie, cînd i-a fi somnul mai' dulce! Și încă se preface că doarme, ticălosul ! Ia să-l învăț eu a-și mai bate altădată joc de om.

Și ia repede cu cleștele un cărbune aprins din vatră și suie pe cuptor la Pavel. Și cum dormea sărmanul cu fața-n sus, îi pune cărbunele pe pieptul gol zicînd :

— Na, satură-te de făcut șagă cu mine, cirpaciule !

Atunci se aude un răcnet înspăimîntător și totodată Pavel izbînd cu picioarele în sobă o și dă- rimă la pămînt. Și buimăcit, trezindu-se cu Mogorogea față-n față, se încaieră de .parcă să se ucidă.

Zaharia sare să-i despartă, Creangă dă fuga afară chemînd vecinii și toți se învîlmășesc neștiind pricina. Apoi lumea se duse huiduindu-i și-i lăsă cum i-a găsit.

Casa era toată un adevărat loc de după bătălie : ferestrele sparte, soba dărîmată, smocuri de păr smulse din cap, sînge pe jos. Pavel cu pieptul ars și Mogorogea cu călcîiul fript, ședeau la o parte gîfînd ; Nică și Zaharia, de altă parte, mirîndu-se și ei de cele întîmplate~"Iar purceii, adevărata pricină a cruntului război intern, fiind atîrnați în tindă la răcoare, dispăruseră. Zaharia, voind a curma tăcerea groasă ce se așternuse peste ruine, zice către Mogorogea : — Cîntă-le de-acum, Ioane: Cei fără prihană, aliluia ! și nu mai tînji după dinșii; se vede că așa le-a fost scris, mititeii !...

— Ia nu mai clămpăni și tu din gură, măi, răspunse Mogorogea înnegurat; ați tot strigat asupra lor și iaca vi s-a făcut pe voie.

În vremea asta, venind și-moș Bodrîngă cam chiur-chiulit, începe a-și face cruci de la ușă.

— Ei, moșule, — zice Nică, — place-ți cum ne-ai găsit ?

Pavel, care pînă atunci șezuse ca mut, uitîndu-se prin casă cu amărăciune, zice :

— Ia ascultați, dascălilor, ca să se mîntuie toată dihonă, cărăbăniți-vă de la mine și lăsați-mă în pace !

Mulțumiți c-au scăpat numai cu-atita, dascălii n-au mai așteptat a doua invitație și s-au mutat peste drum, la un fierar, împreună cu moș Bodringă.

Cît va fi stat și aici Creangă, nu se știe. Dar dacă ceilalți dascăli se țineau mai ales de șotii, fiul Sma- randei — fără să le rămînă mai prejos — era și un școlar bun. În raport cu ceilalți, el obține note onora- bile : calificativul „bine” la toate materiile, în afară de cîntările bisericești, la care are calificativul „foarte bine”. Însă prin postul Paștilor, în 1855, se zvonește că școlile de catiheți se vor desființa și mulți „dascăli” se întorc pe-acasă. Ioan Creangă vine îndărăt la Humulești, căci în cataloagele școlii este dat absent în lunile mai și iunie.

Desființarea școlii ar fi fost un lucru destul de serios pentru Ioan Creangă. Însemna că Nic-a lui Ștefan a Petrei era din nou amenințat a rămîne simplu gospodar în sat, căci fără atestatul de absolvire nu s-ar fi putut preoți. De-acuma, însă, cariera lui Nică decidea în bună măsură și soarta celorlalți ai casei.

Războiul Crimeiei, cu complicațiile lui anterioare, se arăta pustiitor și pentru țăranii nemțeni. Ocupația austriacă aducea jafuri, și îndeosebi împiedicarea treburilor economice.

Humuleștenii decad
brusc. Ștefan a Petrei
nu mai poate face
negoțul lui obișnuit și
trebuie să lucreze pe
moșii străine, uneori
prin alte județe.
Săltarea lui Nică ar fi
însemnat ieșirea
băiatului din aceste
dificultăți, și mai ales
ajutorarea familiei și
îndeosebi a fraților și
surorilor. De aceea

În dimineața zilei de 29 august, șturlubaticul Ion Torcălău, împreună cu Zaharia Gitlan, porni spre Iași, în căruța harabagiului Luca moșneagul — fără să bănuiască măcar că Nic-a lui Ștefan a Petrei a rămas în Humulești și că la Iași va întâlni pe cel ce avea să devină Ioan Creangă, unul din cei mai mari scriitori ai patriei sale. Căci, în adevăr, aceasta a

P. Caracian – Ioan Creangă
te genealogice) trebuie considerată și *Atestata*
următoare: „Prin această subscripție atestăm pentru sf. sa
Sofia, fiica domnului nostru Ștefan cel Mare, că în anul 1837,
Ștefan sin Petrea Ciubotariu, și legitima sa soartă
Smărăndă născută David Creanga, acum răposată; ambii
decesuri fiind dovedite prin acte de moarte, care sunt:
dec. III-a carele s-a născut la 1837, martie 2 și la 7-a
acelei lunii s-a luminat cu Sf. Botez în biserica cu patronul
Sf. Iosif din satul Ciubota, județul Iași, în ziua 20 aprilie 1837.
Neamțul, plasa de sus...” *Atestata* aceasta îl fusese
cerută de Măiorescu pentru ca - primul ca elev la Școala nor-
mală din Iași - să poată prezenta un document în legătură
cu copistul, Creangă apare ca născut la 2 aprilie 1837!
Însă, în actual de deces al scriitorilor se menționează că
avea...
...ceea ce înseamnă că se nașcuse în 1837; cum data va fi
fost comunicată de vreo rudă apropiată – poate chiar de fratele
Zahel, care știa ce spune – poate călător de curiozitate
ca sigură.
Cum așa argumentăm pritenților mei dar ei mi-au
obiectat că nu pot să fie vorba de copilul acesta, că el nu
confirmă de „mortori” nu se poate întoarce aune teme
mel. Adesea, Creangă voia să pară mai vîrșnic decît era
în realitate, făcându-se că are o dată cu părinții lui (sf. sa
Măiorescu), alterci având anumite interese. În aprilie
1878, îl declara jumimistilor că -născut la 1 martie 1837,
dar că în realitate fusese născut în luna septembrie 1837 ca
propria-i mamă „Pozi” în 19 decembrie 1877 în etate de 40

fost răscrucea de drumuri hotărîtoare în viața lui Creangă.

CAPITOLUL PATRU SEMINARIST, DIACON ȘI

NORMALI ȘI LA IAȘI

.....lașul ăsta-i mare și,
doamne ferește, să nu faci vr'o primejdie lui..."

I. Creangă

Pe poarta seminarului de la Sacola, Creangă intră timid, dar hotărît să facă treabă bună. La el, în Hu-mulești, îl cunoștea toată lumea și acolo s-ar fi simțit ca acasă la oricare dintre gospodari. Aici, în capitala țării, nimeni nu te-ntreabă de sănătate, nu te bagă în seamă ; doar îmbrăcămintea țărănească și gesturile sfoase mai atrag atenția trecătoare a cuiva. Aici, viața are alte ritmuri, alte reguli. E drept că la același seminar mai toți candidații erau fii de țărani, că venise însoțit și de cîțiva din vechii tovarăși de copilăriească hîrjoană ; dar, dincolo de zidurile școlii, trepidează o lume pe care nu o simți a ta și care nu te simte al ei. Căci, deși „seminania” era instalată chiar lîngă mănăstire, în clasele ei și mai ales în odăile internatului se răsfrînge lupta aprigă ce se duce dincolo de ziduri, în oraș, lupta

ani” ; deci, în patru luni, întinerea cu nu vîi puțin de... doi ani ! Acest joc de-a vîrsta îl era uneori util, în 1859, cînd se însură, Creangă spunea că are 23 ani, deci își sporea etatea cu un an ca să impresioneze pe socru și pe copila de 15 ani cate-l va fi nevastă; dacă atunci ar fi avut 23 ani, ar fi trebuit să se nască în 1836. Căsătoria s-a făcut la 23 august 1859, dar pînă la 19 decembrie același an, Creangă uită ce etate are și se mai îmbătrînește cu un an ; în cererea de hirotonire către mitropolit, el arată că are „24 ani trecuți”, poate gîndindu-se că înălț prea sfîntul n-o să-l creadă vrednic de diaconie dacă-și mărturisește adevărata vîrsta de 22 ani și ceva. Care-i, atunci, anul nașterii : 1835, 1836 sau 1837 ? De aceea — afirmau prietenii mei — nu te poți bizui pe ce declară Creangă... — De ce n-ai acceptat data de 10 iunie 1839, dovedită documentar ? m-a întrebat un altul, referindu-se la așa-zisul „act de naștere” al lui Creangă, descoperit într-o mitrice a bisericii. Eu mă îndoiesc de valabilitatea acestei date. E adevărat că ea a fost menționată într-o mitrice, dar tot o mitrice o face neconcludentă. Iată invocatul „act de naștere” din 10 iunie 1849:

„La zăce a lunii ăceștia dîn pravoslavnicii părinți Ștefan

s;1

pentru viață. Și-n această luptă, dacă nu ești tare, cazi învins. Cliricul se va fi gândit la toate acestea, cunoscând și situația de loc grandafirie de acasă, și-i vor fi zburat din minte șotiile.

De la început, Ioan Creangă putu să-și dea seama că aici era altceva decît „fabrica de popi” din Fălticeni. El și tovarășii săi au fost mai întîi supuși la o „cercetare pentru sirguința și talentul lor”, care a durat pînă aproape de 23 decembrie 1855. Abia după aceasta, în urma examinării, inspectorul seminarului recomandă primirea lui și a altora. A fost înscris în clasa a II-a împreună cu Zaharia Simionescu Gîrlan, Ștefan Posa, Ioan Bradu, Constantin Conta, avînd coleg și pe Gh. Ienăchescu, cel ce-i va fi tovarăș toată viața. Cursurile erau suficient de serioase, iar profesorii destul de pregătiți.

Curios din fire, Creangă căută să știe din primele zile ce materii se predau la „seminarie” și care anume îi vor fi profesori, și află următoarele: comitetul școlii avea ca rector pe Filaret Stavropoleos, care predă teologia morală, iar ca membri pe : Arhimandritul Neofit Scriban, profesor de elină, arhimandritul Melchisedec, profesor „întîi” de științele teologice, fiind și inspector, ieromonahul Teoctist Scriban profesor „al doilea” de științele teologiei și istoria bisericească, doctorul Ioan Alinescu profesor de științe filozofice și istoria universală, Dimitrie Stoica profesor de limba latină, protosinghelul Ieremia catihetul seminarului, Gheorghe Enăchescu „suplent” al protosinghelului, diaconul Sandoviei, „paradosioriu de muzichie”, apoi protosinghelul Isaia Vicol, diaconul Aftanasie, diaconul Ioan Parvul, ierodiaconul Macarie, toți aceștia „suplenți la științele cursului de gîos”, adică ale cursului inferior. Peste doi ani însă, adică în 1857, „lista de profesori și științele ce se paradosesc în seminaria Centrală a Sfîntei Mitropolii” va arăta unele modificări — precum urmează : preasfințitul Filaret Stavropoleos predă teologia morală, filozofi a-morală și istoria universală programatică, arhimandritul Neofit Scriban — psihologia, logica și limba elină, protosinghelul Ioan Bobulescu — istoria bisericească, teologia dogmatică și arheologia biblică, protosinghelul Isaia Vicol — „geografia nouă și veche”, ierodiaconul Inochentie — introducerea în teologie, teologia dogmatică, introducerea în scriptură, ermineutica și patrologia,

ieromonahul Macarie — pastorală, istoria hoului testament, gramatica română, D. Stoica — limba latină, George Seghinescu — cronologia, istoria patriei și omileti, diaconul George Sandovici — ca-tihisul, istoria vechiului testament, gramatica română, aritmetica, tipicul, citirea, ierodiaconul Chesarie — cin-tările bisericești, „scrisoarea începuturi -die limbă elină și latină”, Ioan Carp — „suplent” de latină, C. Teo- dorescu — „suplent” de elină, slugerul St. Mandrea — „paradositoriu de muzichie”, Ioan Ștefănescu tot „paradositoriu de muzichie”. Între acești profesori, arhimandritul Neofit Scriban se bucura de simpatia celor mai mulți elevi. Neofit era adept al ideilor înaintate ale timpului, militant hotărât pentru unirea principatelor, îmbunătățirea situației țărănimii, independența națională, dușman al clerului afacerist, om devotat studiului. Neofit a fost și director al „seminari- riel”, în care calitate a avut mult de luptat împotriva multor preoți profesori, cu vederi reactionare. De altfel, „seminaria” de la Socola nu era atât de izolată de luptele epocii; pe cât părea celor ce-o priveau numai din afară, încă de la înființarea ei de către mitropolitul Veniamin Costache (1803), această „seminarie” a fost un centru radiator de idei progresiste. Acuma, mulți dintre profesorii seminarului — fiind ridicați mai ales din mica boierime progresistă și din păturile orășenești înaintate — răspundeau ideile avansate ale timpului printre elevii lor, iar aceștia la rîndu-le, fiind îndeosebi fii de țărani, de preoți și dascăli rurali, le îmbrățișau cu entuziasm. Numeroase contingente de absolvenți ai „seminariei” au participat la luptele politice cu multă pasiune și convingere, alături de masele populare.

În scurt timp, Creangă avu puțința să vadă ce mare deosebire era între „fabrica de popl” a catihetului Conta din Fălticeni și „Seminaria” de la Socola Iași- lor. Evident, nu trebuie să ne așteptăm că chiar la Socola, unde se zicea c-ar fi fost „profesorii cei mai învățați din lume”, se făcea mai mult decît predarea unor cunoștințe elementare în disciplinele menționate. Dar, oricum, clericii dădeau aici de un nivel cultural cit de cit ridicat, ceea ce nu putea rămîne fără urmări pozitive atît în privința pregătirii lor ca preoți, cit și în privința formării lor ca oameni ai vremurilor noi ce se vesteau. Creangă asimilează cu sete elementele de cultură pe care i le dădea seminarul și nu-i lucru fără importanță să-

ți amintești că notele obținute de el la materiile care contribuiau mai mult la instruirea generală, sînt dintre cele mai bune. Aproape totdeauna, el are la materiile bisericești calificativul „bun” și „eminent” și niciodată la disciplinele laice n-a obținut un calificativ mai mic de „bun” și adesea pe cel de „foarte bun” și „eminent”.

În semestrul de iarnă 1857, deci în ianuarie și februarie, Creangă figurează în matricolele seminarului ca „bolnav” și probabil plecat acasă. Dar la examenul din vară — ținut la 14 și 15 iunie — el obține note frumoase. Cursurile clasei a IV-a, din anul școlar 1857—1858, le urmează tânărul cleric în împrejurări deosebite. Abia întors din vacanța de vară, petrecută la Humulești, Ioan Creangă asistă — și într-un fel chiar ia parte — la evenimente cruciale pentru istoria patriei, evenimente care nu puteau rămîne fără urmări pentru formația ideologică a lui și a celorlalți seminariști : convocarea divanului Ad-hoc, în toamna și iarna lui 1857 (22 septembrie — 21 decembrie).

Tratatul de pace de la Paris, care privea îndeaproape și Principatele Romîne, dăduse un mare avînt ideii unirii Moldovei și Valahiei, idee ce cuprinsese masele cele mai largi. După cum se știe, tratatul prevedea între altele convocarea unor divanuri ad-hoc la București și la Iași, care să formuleze cerințele celor două Principate față de puterile europene. Turcia, Austria și Anglia se opuneau unirii și deci căutau prin orice mijloace ca în divanuri să fie aleși antiunioniști. Caimacamii Teodor Balș și urmașul acestuia Nicolae Vogoride; în Moldova (unde lupta era mai ascuțită) s-au dovedit unelte de toată josnicia în minile acestor state. Un Comitet al Unirii, înființat încă din mai' 1857, organiza lupta împotriva separatiștilor — marii boieri ce-și temeau funcțiile și N. Vogoride. Dar și Vogoride porni o prigoană cruntă împotriva unioniștilor. Într-o seară, seminariștii aflară cu surprindere că Nicolae Vogoride dăduse dispoziție ca arhimandritul Neofit Scriban, unionist, să fie înlăturat din postul de director al Seminarului și să fie înlocuit cu călugărul bucovinean Vladimir Suhopan, separatist. Firește, în clase cursurile erau ținute ca și pînă atunci, dar în dormitoarele internatului discuțiile n-au putut fi oprite de nimeni. Creangă, Ienăchescu, Zaharia Simionescu, erau printre cei ce susțineau pe Scriban. Acesta nu ascultase de porunca lui Vogoride și, mai mult,

declarase cu tărie că nu se va lăsa îndepărtat din postul său de- cît cu sila. Este drept că arhimandritul avea sprijinul mitropolitului Sofronie, care se împotrivise fațiş ho- tărîrii lui Vogoride. Gestul mitropolitului a avut un larg ecou. Chiar consulul francez Victor Place — simpatizant al unirii — laudă purtarea mitropolitului care a „simțit că dacă boie'rii, corporațiile, țăranii se lăsau zdrobiți în alegeri, el, ca șef al bisericii, trebuia să- și ridice glasul, întrucît însăși înalta lui demnitate nu era respectată ; a simțit că datoria lui era a nu lăsa să se îndeplinească fără protestare, ticăloasa comedie și nerușinata înșelăciune, ale cărei mijloace și scopuri nu mai erau pentru nimeni taine. După ce ■a siluit toate clasele societății, cîrmuirea Moldovei a atacat pe arhiereu, ultima și cea mai serioasă piedică."

E știut că „alegerile" organizate de Vogoride au fost 'anulate și s-au făcut noi alegeri, în care unioniștii au cucerit o majoritate zdrobitoare împotriva separatiștilor, dintre aceștia pătrunzînd numai trei în divanul moldovean. Majoritatea deputaților era din rondurile micii boierimi — laice și clericale — și orășeni- mii; între aceștia fu ales și arhimandritul Neofit Scriban care, în treacăt, după o lecție de logică, spusese clericilor că la lucrările divanului vor lua parte și reprezentanți ai țărănimii.

Vestea că la marea adunare vor veni și țărani se răspîndi cu iuțeală în seminare, într-o după amiază, doi cliriei — unul blond, zvelt și cu privire șireată, celălalt tot blond, dar mai greoi și cu aer de Crist'! pierdut — se plimbau prin curtea Socolei, uitîndu-se din cînd în cînd pe furîș către poarta întredeschisă.

— Ienăchescule 1 Hai, fugața ! zise cel mai zvelt. Și într-o clipă, cei doi se mistuiră în gloata gălă- gioasă care se-mbulzea pe stradă.

Cliricii se înfîpseră printre oameni, ajungînd pînă lîngă ceata deputaților.

— Mă Creangă, care-i Ion Roată ?

într-adtevă, din ceata deputaților țărani era greu să-l distingi pe viforosul răzăș. Căci, de cum au ajuip țăranii la lași — boierii au pus mină de la mină, i-au ferchezuit frumos, i-au îmbrăcat la fel, cu cheburi albe și cușme noi, încît nu-i mai puteai deosebi nici măcar după plete sau după mers.

— Da bine zici, mă frate Ienăcheseule, spuse nedumerit și Creangă. N-o fi cela din mijloc, care calcă apăsăt ca Vodă ?

— Acela-i 1 Dar voi ce căutați aici ? auziră din spate o voce care le era cunoscută și întoarseră privirile înapoi. Dar deodată, Creangă și Ienăchescu plecară capetele încurcați : lângă ei era însuși arhimandritul Neofit, pe al cărui chip cei doi nu puteau ghici nici imputare, nici incuviințare.

— Duceți-vă la internat, fiilor, și mulțumiți domnului că țara are bărbați ca moș Ion Roată, le zise arhimandritul. Iar noi, cucoane Mălinescule, să mergem degrabă cu pontașii, că cuconul Mihalache Kogălni-ceanu n-așteaptă 1 mai spuse arhimandritul către un însoțitor al său.

În istorica sedință din 7 octombrie 1857 a divanului, M. Kogălniceanu a făcut propunerea ca această adunare să arate în fața puterilor europene că „cele întii, cele mai mari,” mai generale și mai - naționale dorințe ale Țării” sînt: respectarea drepturilor Principatelor și îndeosebi a autonomiei lor în cadrul veteșilor capi- tulații încheiate cu Imperiul otoman ; unirea Principatelor într-un singur stat, cu numele de România ; prinț străin ereditar, ales dintr-o dinastie europeană și ai cărui moștenitori să fie crescuți în religia țării; neutralitatea Principatelor ; încredințarea puterii legiui- toiare unei Obștești Adunări în care să fie reprezentate „toate interesele Nației” ; toate acestea, sub garanția colectivă a puterilor europene. Propunerea a fost votată cu 81 glasuri pentru și 2 contra (logofătul Alecu Balș și episcopul Hermezii al Romanului). Adunareia a primit cu mare entuziasm rezultatul votării. Apoi fiecare deputat trecu să întărească cu semnătură proprie ceea ce rostise. Atunci, mitropolitul Sofronie, ca președinte al Adunării, semnînd cel dintii, a spus : -„Unde-i turma, aolo-i și păstorul”. I-a răspuns dtepu- tștul țaran Ion Roată, care a zis : „Noi nu știm a ura, dar dumnezeu știe a se îndura.” Au trecut cîteva zile de la înțilnirea celor doi cli- rici cu arhimandritul și — împotriva așteptărilor — nici Creangă, nici Ienăchescu n-au avut nimic de pătimit din partea lui Neofit. Clirieii își spuneau că poate arhimandritul a uitat de acea înțilnire pe stradă. De uitat, nu uitase Neofit, dar era prea ocupat cu dezbaterile din divan. Se sfătuia mereu cu V. Mălinescu, amindoi fruntași ai deputaților micii boierimi, cum să sutină mai bine rezolvarea - problemei țărănești, ridicată de deputații țărani prin vocea lui moș Ion Roată, într-o sedință agitată, Ion Roată spusese : „...pînă în ziua de azi toate

sarcinile cele mai grele asupra noastră au fost puse, și noi mai de nici unele ținuri ale țării nu ne-am îndulcit, iar alții fără să fie supuși la nici o povară, de toată mana țării s-au bucurat ; că noi biruri grele pe cap am plătit, oameni de oaste noi am dat, ispravnici, judecători, privighetori numai noi am ținut: de asemenea, poduri și șosele numai noi am lucrat ; beilicuri, podvezi și havalele numai noi am făcut; boi'erescuri, zile de meremet numai noi am îndeplinit; clacă de voie și fără voie numai noi am dat. Citu-i Dunărea de-mare și de largă, curge riu) sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se preface în riuri de aur și de argint și curg iarăși înapoi de se revarsă în țara noastră, iar noi, nici rînduială, nici dreptate nu am avut. Cînd ne-am jăluit, cînd ne-am tînguit păsurile, cînd ne-am spus nevoile, ispravnicul ne-a bătut, privighetorul ne-a bătut, jandarmul ne-a bătut, posesorul ne-a bătut, boierul ne-a bătut; cine s-a sculat mai de dimineață, cine a fost mai tare, acela a fost mai mare". Și țărani cereau desființarea boierescului prin răscumpărarea din robie, asigurarea dreptului de a-și lucra pămîntul trebuitor hranei lor și vitelor lor, fără a-i putea alunga nimeni de pe acel pămînt, pînă la concurența a 2/3 din marile moșii, precum și desființarea bătaii, oborirea tuturor beilicurilor și havalelor și înlocuirea lor cu un bir pe avere., În numele micii boierimi, Neofit Scrib an și V. MaMnescu au propus un amendament care, în fond, susținea cererile îndreptățite ale țărănilor. Dar adunarea, cbvîrșită de puterea m'arilor boieri, a respins și cererile pontășilor, și amendamentul celor doi deputați ai micii boierimi.

Într-o noapte de aprilie, cineva aduse vestea că oamenii de prin sate umblă să-și facă singuri dreptate, pregătindu-se de răscoală. Într-adevăr, aproape toate satele se mișcau amenințător, iar boierii începuseră să întărească militărește conacele și să-și ifacă gărzi personale. Cliricii diin dormitor discutau eu aprindere aceste știri, mi ai toți fiind fii de preoți rurali, care știau bine situația din satele lor. Deodată, " ușa se deschise larg și în prag apăru arhimandritul Neofit Scri- ban.

Creangă, care tocmai voia să iasă afară, se izbi de arhimandrit și împietri lîngă ușa, în picioare, stîngherit.

— De ce nu dormiți, fiilor ? îi întrebă blînd Neofit.

— Preaouvioșia ta, am auzit și noi că se pregătesc fapte mari în țară, zise cineva dintre elirici.

Arhimandritul, cu miinile împreunate pe pînțece, clătina ginditor din cap.

— Așa-i, filor, dar pentru asta nu trebuie să sculați toată seminaria. Diaea vă muncesc gîndurile și nu dormiți, vorbiți în taină, fără gălăgie. Adevăr ați zis că se petrec fapte mari în țară. De pretutindeni auzim glasuri pentru unire și pentru îmbunătățirea vieții țăranilor.

— Părintele Melchisedec ne-a spus că prin cei care vor unirea vorbește anticrist, se viri în vorbă Creangă.

Neofit îl măsură din priviri. În adevăr, unii preoți profesori la seminar erau în ascuns separatiști, dușmani ai unirii, însă 'arhimandritul — temîndu-se de anarhie în școală — ocoli răspunsul datorat clericului și continuă :

6<

83

•— Unirea și îmbunătățirea vieții fraților noștri țărani sînt legate una de cealaltă. Dar voi lăsați discuțiile astea, care tulbură sufletele noastre negre de păcate. Privegheați numai, ca să nu ne găsească dormind ceasul cel mare al biruinței. Domnul Dumnezeu să ne alba în paza lui și să ne îndrepte pașii pe drumul cel bun.

— Amin ! ziseră într-un glas clericii.

Cînd arhimandritul plecă, Ioan Creangă închise bine ușa și se întoarse către tovarășii lui.

— Măi, voi pricepeți ceva ? Părintele Melchisedec zice că unirea este fapta diavolului. Arhimandritul zice că unirea e fapta lui Dumnezeu. Unde-î adevărul, măi fraților ?

— În sufletele noastre, frate, răspunse un citric bărbos.

! Clericii mai sporovăiră o vreme, apoi adormiră. Creangă se culcă și el, dar nu putu dormi. Se întinse peste pat, către Ienăchescu, să-l întrebe ceva, însă Ienăchescu sforăia liniștit și fără griji. Creangă îl lăsă în pace și se lungi în patul său, cu privirile în tavan și cu miinile sub ceafă. Oare se vor scula și humuleștenii lui împotriva călugărilor de la Neamț ? Și la urma urmelor, de ce o fi bună unirea ? Clericul nu-și găsi răspuns întrebărilor și se lăsă purtat de dulcea toropeală a amintirilor din satul lui, pînă adormi și el în vacanța de Paști, Creangă veni la Humulești, împreună cu Zaharia

Simionescu. Satul părea neschimbat : ca și pînă atunci, femeile spoiau căsuțele ascunse printre pomi, bărbații se îngrijeau să aibă mîi și vin, flăcări și fetele se pregăteau pentru horele din zilele sărbătorilor. Și totuși, Creangă văzu că ceva se schimbase în Humulești. De cîtiva ani, oamenii o duceau mereu mai prost. Negoațele nu mai mergeau ca înainte și oamenii începuseră să se apuce iarăși de cultura pămîntului. Dar pămînt nu era — și oamenii porneau prin .alte .sate, în căutare de lucru. La el acasă, Creangă găsi numai nenorociri. Maică-sa era bolnavă, taică-su plecat tocmai la Prigoreni, în -județul Neamț, unde muncea la cîmp, datorii de peste 1500 lei, birul neplătit. De Paști, cînd Ștefan a Petrei s-a întors în Humulești, s-au sfătuit ce era de făcut pentru ia sălta din această situație grea. Ioan Creangă ar fi absolvit în vară seminarul și s-ar fi preoțit. Dar în Humulești, nu era vacant nici un loc la biserică ; prin urmare, puțința ca el să se stabilească în sat, cădea.

— Grăbește, Nică tată, să te prinzi de vreo biserică în Capitalie, să-i tragi după tine și pe isticăliți, mai mici. Că e viață și e moarte, și zilele omului sînt nu-mărate, iar eu nu mai pot ține singur casă, iar mai-că-ta, cum vezi, e bolnavă.

După sărbători, Ștefan a Petrei s-a dus degrabă la Prigoreni, căci se apropiau muncile de vară.

Creangă a mai stat o vreme în sat, apoi s-a întors și el la Iași. Era hotărît să facă ce o face, ca să iasă preot și să-i ajute pe ai săi. Cu ani în urmă, Smaranda voia să-l vadă popă în Humulești, adică om scăpat de suferințele îndurate de țărani; acum, Creangă voia ceva mai mult — să plece pentru totdeauna chiar din Humulești, să devină orășean, căci orașul, și încă un oraș mare ca Iași, oferea mai multe posibilități de viață și în orice caz scăparea de situația mizeră a țăranelui.

Tot timpul studiilor, își impusese o disciplină și o cumințenie care-l ridicau mult în ochii profesorilor săi. Desigur, tînărul eliric humuleștean a suferit cunoscutele înjosiri la care seminăriile supuneau pe elevi, s-a lăsat tîrît la slujbele bisericești și a învățat pe de rost tipicul, a părăsit petrecerile de altădată, rîlnat de gin- dul că după trei ani dte chin și înăbușire sufletească va ieși preot, va avea o profesie și atunci se va răzbuna pe această viață siluită.

În iunie 1858, se ținu examenul de sfârșit de an școlar. Creangă obține nota „primă” la toate obiectele, iar la purtare calificativul „eminent”. Arhimandritul Neofit l-a chemat în cancelaria seminariei și l-a felicitat. Dar tocmai atunci, veni de la Humulești vestea cea mai puțin așteptată : Ștefan a Petrei murise la 28 iunie în Prigoreni, unde și fusese înmormântat. Creangă se gîndi că de acum se poate preoți. Absolvisc cele patru clase ale cursului „de gios” (cursul inferior) ale seminarului, nota obținută la examen îl deschidea posibilității mai mari decît altor colegi, iar arhimandritul Neofit l-ar fi sprijinit. Unii profesori — între care Neofit, Isaia Vicol și alții — l-au sfătuit să urmeze și cursul superior; dar Creangă rămîne la punctul său de vedere. Motivele le arată într-o „lăoră- mătoare suplică” adresată comitetului seminarului, în care cerea să i se elibereze cuvenitul atestat că a absolvit cele patru clase ale cursului inferior și motiva că nu mai futea trece și în cursul „al doilea”, deoarece „părintele meu s-au săvîrșit din viață, la iunie în 30 de zile, precum alăturata mărturie adeverește și mai- că-mea este bolnavă de patru ani și cu 7 copii toți mai mici decît mine, încă cu o îrisămnătoare datorie de 1600 lei, neavînd cu ce plăti, fiind în cea mai mare sărăcie ! ba încă, din cauză că tatăl meu nu au murit la locul nașterii lui, nici de bir nu este scutit; pentru care cu o mare amărăciune, abie își poate căpăta hrana dintr-o zi pînă într-alta, de unde nici eu nu mai am nădejde de a mă mai putea ajuta.” Dar, fiindcă — potrivit celor arătate de catihetul Conta în adeverința cu care-l minase la seminar — nu avea vîrsta necesară hirotonirii, Creangă primește o adeverință provizorie. Firește, pe baza acestei adeverințe, nu se~ putea preoți. Alți colegi se făcuseră învățători la țară ; Creangă se gîndi și el la cariera didactică. În septembrie 1858 se înscrie la școala preparandă, urmărind probabil să se facă învățător chiar în Iași. Dar, se poate bănui, din lipsa mijloacelor de susținere ^ abandonă preparandia. Ca să aibă cu ce trăi, Creangă fruncionă — se pare — de la absolvirea seminarului pînă în vara anului 1859, ca învățător suplinitor undeva prin Iași. Între timp însă, s-au petrecut evenimente care au influențat serios cariera lui. La 24 ianuarie 1859, se înfăptuise „unirea personală”, adică alegerea lui Alexandru Ion Cuza ca

domn atît în Moldova cît și în Țara Romînească. Un timp, noua domnie, încă neconfirmată de sultan și de puterile europene, nu luă măsuri substanțiale. Totuși guvernele moldovene au avut unele acțiuni progresiste remarcabile. Guvernul Epureanu, în Moldova, realiză între altele exproprierea bogatelor mănăstiri Secul, Neamțul, Agapia ș.a., a căror avere fu trecută sub administrația. Ministerului Cultelor ; mănăstirea Golia a fost obligată să întrețină un ospiciu de alienați mintali. Atare măsuri veneau să confirme în fața clerului înalt moldovean zvonurile separatiștilor că mitropolia ieșeană își va pierde drepturile de pînă atunci, însuși mitropolitul Sofronie deveni adversar al lui Alexandru Cuza și al politicii acestuia, iar mitropolia, un centru reacționar puternic și fățiș. Conflictele între mitropolie și guvern sînt mereu mai dese și mai ascuțite. Clerul simțea că noua cîrmuire lovește în avantajele uriașe de pînă atunci ale bisericii — și aceasta constituia pentru cei ce roiau în jurul mitropoliei prilej de agitație împotriva lui Alexandru Cuza și de derulare a preoțimii de rînd. Dar cum să te strecuri printre linii pe cîmpul de bătaie între mitropolie și guvern ? Creangă »prerie foarte serioasă situația. S-ar fi putut rostui învățător undeva, la țară ; dar aceasta i se părea o adevărată înmormintare. Firea lui zvăpăiată, oarecare dorire de a parveni — care nu era străină celor mai mulți humuleșteni — îl îndemneau să rămînă în capitală. La 30 iulie 1859, obține în sfîrșit „formalnicul atestat” de absolvire a cursului inferior al seminarului.

— Ce zici tu să fac, măi lenăchescule ? întrebă el într-o zi pe fostul coleg, care acum purta straie de diacon.

— De, știu și eu ? Hirotonește-te...

lenăchescu purta în fundul inimii un cheag de invidie față de Creangă, dar acesta se prefăcea că nu observă. lenăchescu avea minte sprintenă, știa să se descurce în viață. Dar, lui Creangă nu-i dădea vreo părere, temîndu-și propria lui carieră.

— Oi vedea eu... răspunse pînă la urmă Creangă. Zile în șir medită la situația lui. Inim'a îl trăgea către cariera de învățător. Dar în lași nu existau posturi

^vacante în învățămînt — și el nu mai putea aștepta. Greutățile lui personale, greutatea celor rămași în Humulești îl apăsau în fiecare clipă. Creangă își în-frîna chemarea inimii și lăsă drum

judecății lucide și practice. Hirotonirea era deocamdată singura posibilitate de „a intra în societate”. Fără nici o pasiune pentru meseria de preot, Creangă se hotărî să îmbrace anteriorul. Cum, însă, nu putea fi preot dacă nu era însurat, Creangă pomi în căutarea unei fete care să-i deschidă și drumul unei biserici. El umblă „teleleu”, trimițându-și prietenii în peșit. într-o dimineață se în- **tilnește cu preotul Ivanciu, cunoscut mai vechi, cafe l-a luat din scurt:**

— Mai băiete, nu-i păcat de tinerețele tale să umbli așa teleleu?... Mai bine te-ai însura și-ai intra în rîndurile oamenilor.

Preotul Ivanciu era, desigur, unul dintre prietenii peșitori — deci Creangă îi mărturisește că n-are parale. Atunci preotul scoate o pungă, din pungă ia un pitac de zece parale și-l pune în palma clericului. Acesta se uită la pitac și la popa Ivanciu, apoi scuipă în pitac, înțelegînd că prietenul îi aranjase ceva, aruncă pitacul în pungă și zise :

— Noroc să dea Dumnezeu, părinte, de-acu mă înșor.

— Hai cu mine în peșit, l-a tras de mînă părințele Ivanciu.

În drum spre viitorii socri, Creangă se opri cu părintele să cinstească în colt la Greci cite o garafă, două, de vin.

Ivanciu îl duse la preotul Ioan Grigoriu de la biserica Patruzeci de sfinți, și acolo au făcut tîrgul: socrul se obliga să dea ginerelui întreținere pe un an, casă pentru locuit și post de diacon sau preot, iar gineretele se obliga să ia de nevastă pe Ileana, copila de 15 ani a văduvului socru. La 23 august se făcu și nunta, așa că gineretele se mută în casele socrului. Cum Creangă ținea morțiș să se preotească „aice în Capitalie”, și cum în „Capitalie” nu se găseau posturi vacante de biserică, el trebui să se mulțumească a sluji deocamdată ca dascăl la biserica socrului, de la 26 octombrie 1859 pînă la 25 aprilie 1860. În urma unor insistente — căci preotul Grigoriu avea prieteni pe la protoieria orașului și la mitropolie, Creangă fu hirotonisit diacon la 26 decembrie 1859 și numit provizoriu la biserica Sfînta Treime. La 2 mai 1860, e transferat ca diacon la biserica unde fusese dascăl, slujind aici pînă în aprilie 1863. Socrul, însă, era un descreierat, oare petrecea nopțile-n sir eu bețivani și femei și căuta să facă din tînărul diacon un fel de servitor. Odată era chiar să-l sugrume și, înspăimîn-

tat, Creangă fuge prin vecini, de unde trimite plângere mitropoliei. De aici, plângerea ajunge la Dieasterie, unde erau mulți prieteni ai socrului, și pedepsit este nu preotul Grigoriu, ci diaconul Creangă, care-i și arestat. Printr-o nouă „lăcrămoare suplică”, diaconul nedreptățit pirăște către mitropolit Dicasteria incorectă și desigur Sofronie ceartă pe preoții din Dicaș-terie care nu procedaseră just. Așadar, chiar de la începutul carierei, Creangă intră în conflict cu Dicasteria. El își dă seama că acest -conflict îl va împiedica serios în viață și atunci, printr-o manevră abilă, adresează și Dicasteriei o „plecată și lăcrămoare suplică”. Astfel îmbunați, membrii Dicasteriei intervin și ginerele și socrul s-au împăcat „prin bună înțelegere”. Din sănătoasă prudență, ginerele se desparte de socru, așezându-se cu nevasta în altă casă din aceeași curte a bisericii. Dar, certurile nu se sfîrșesc. Între ginere și socru neînțelegerile erau pricinuite de destrăbălarea bătrînului, dar și de unele păreri ale tină-rului, păreri care mai tirziu au dus la conflicte serioase între diacon și clerul înalt din Iași. Vîntul de libertate, care începe să bată tot mai puternic, înviorază în Creangă pe adevăratul humuleștean. Certurile cu smintitul socru arată și ceva din caracterul lui Creangă. Pînă să intre „în rîndul oamenilor”, clericul își impusese o severă cumințenie și plecată supunere către superiori; de la hirotonie, însă, crezînd că și-a făcut o situație. Creangă iese dintr-o dată din această atitudine și redevine humuleșteanul Nic-a lui Ștefan a Petrei. E greu de presupus că tinărul diacon nu lua parte cu oarecare însuflețire la chefurile socrului, că era un sfînt coborît de-a dreptul din icoane. Însă el nu se lăsa călcat în picioare. Socrul îi promisese zestre — dar nu i-a dat; îi promisese parohie — dar nu i-a dat; pe deasupra, îl mai socotea și un întreținut, un tolerat. Așa ceva nu putea admite feciorul Smarandei, care rămăsese în Iași cu gîndul hotărît de a cuceri viața și care avea mindria și demnitatea lui de om. Micile revolte domestice au avut, însă, urmări neașteptate : frecuşurile cu Dicasteria. Ca să nu piardă ce-a dobîndit și ca să poată cuceri mai mult decît do- bindise, Creangă adoptă însă o atitudine de duplicitate, atitudinea oricărui țaran care vrea să ajungă ceva la oraș : pe de o parte, adînci plecăciuni în fața superiorilor eclesiastici, milogire către ei, cu scopul de a provoca milă și ajutorare, pe de altă parte, o mindrie intimă, susținută de

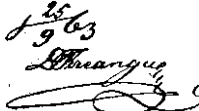
convingerea că el însuși e mai isteț, mai înțelept, mai inteligent decât superiorii și decât ceilalți de-o seamă cu el. Această atitudine a avut-o Creangă toată viața lui și este urmarea șederii lui la-oras, dar și a dorinței de a parveni. Când se simțea mai tare, mai stăpîn pe situație, își dădea la iveală adevărata-i firă, făcea tărăboi, se agita, protesta ; cînd își vedea situația periclitată, dintr-o dată arbora masca-deja confecționată, masca supunerii, a miilogirii și a stîrnirii de milă, compătimitere și ajutorare.

Conflictul cu socrul și cu Dicasteria ar fi rămas fără urmări dacă tînărul diacon s-ar fi astîmpărat și ar fi acceptat situația creată. Diaconul, însă, voia să facă o carieră strălucită. Cu o pasiune neașteptată, el se apucă de studii mai înalte decât acelea de fa semin-ar. Își cumpără cărți de doctrină teologică, gramatici și dicționare franțuzești și nemțești, se abonează la reviste. Ioan Creangă nu voia să fie un popă ca oricare altul. Timpurile se transformau repede și Creangă, cu justa lui intuiție de țăran, își dă seama de aceasta. În mai 1860, Mihail Kogălniceanu alcătuiește un nou guvern al Moldovei și pornește la transformări radicale. Între altele, dă o circulară prin care interzice bătaia țăranilor, pune în aplicare impozitul pe proprietatea funciară — în ciuda dirzei opoziții și acțiunilor fățișe ale marilor proprietari, înființează fără lege judecătoria sătești pentru a înlătura justiția bisericască, strînge toate veniturile mănăstirilor pămîntene sub administrația Ministerului Cultelor, înființează universitatea din Iași, suspendă și arestează pe mitropolitul Sofronie, care se opunea măsurilor luate de guvern etc. Desigur, toate acestea sporeau în sufletul diaconului aversiunea față de meseria de preot, însă nu venise încă timpul cînd el să se lepede de anterior și potcap. Dorința de a parveni, care-l îndemnase și la subita cărturărie, după ce fusese hirotonit, îl împinge acum să se înscrie ca student la Facultatea de teologie a Universității de curînd înființate. Probabil pentru a împăca pe unioniști cu separatiști, la această facultate guvernul numise și pe unionistul Neofit Scriban, și pe separatistul VI. Suhopan ; divergențele vor fi fost însă serioase, căci în al doilea an de la înfiin-

■-----*nih*-----1<7< *cit*

Insemnare pe- una din cărțile lui Creangă
n numărul cărților mele 1859 Ian. 25 Ioan Creangă).

O însemnare din 25 septembrie 1863.
(De reținut Iranțuismul „apartinește” și iscălitura „D. I. Creangue”.)
țare, Facultatea de teologie fu desființată. Deci și Creangă rămase eu studenția încheiată aproape înainte de a fi început. Între timp, la 19 decembrie 1860, diaconușă Ileana îi născuse un copil, pe Constantin, ceea ce probabil mai potoli certurile între socru și ginere și prin urmare, și reclamațiile la mitropolie și Dicasteriu. Așadar, lucrurile puteau rămâne pe viitor după cum se lămuriseră acum. Diaconul avea casă, nevastă, copil, o situație nu chiar rea. Însă Creangă socotește că a venit timpul să-și dovedească totala neatîrnare față de socru și, ca o demonstrație a independenței, se mută la mănăstirea Bărboi, unde postul de diacon era mai bine plătit și unde mai primea și alte înlesniri, precum casă, lemne de foc etc. În aprilie 1863, diaconul trece deci la Bărboi, cu nevasta și copilul și, simțindu-se ca la el acasă, aduce și din Humulești frați și surori mai mici, cărora intenționa probabil să le facă un rost. Aici, în curtea mănăstirii Bărboi, diaconul primi pentru toată colonia lui „una perechi casă veche și vâlătuci acoperită cu șindrilă cuprinzătoare de trei odăi cu ușile și ferestrele lor trebuitoare”, cum spune un document al vremii. În aceeași curte, mai locuiau și alți oameni de treabă. În altă casă, cu șapte odăi, era un mic internat; preotul Zaharia și preotul Gri-gore Conta, tatăl filozofului, se așezau în cinci odăi, iar în celelalte două, văduva

Nira Fotini, care nu plătea chirie. În fine, în altă casă, tot de vălătuți, dar pe temelie de piatră, locuia fără a plăti chirie arhitectul grec care lucrase clopotnița mănăstirii. Deci, cu totul alt mediu decât la biserica 40 de sfinți, în casa nebului socru Grigoriu. Diaconul putea fi, într-un fel, mulțumit. Însă, în anul 1863, se petrece o mare reformă care-i incurcă serios socotelile : secularizarea averilor mănăstirești. Arhimandritul Chirii, egumenul mănăstirii, presimțind secularizarea, nu mai încheie nici un contract încă din martie, apoi strânge totul în lăzi și nici nu plătește leafa diaconului. Egumenul știa ce știa, căci într-adevăr, la 9 octombrie este destituit, ca și alți egumeni, iar Bărboiul trece în proprietatea statului, care numește în locurile celor destituiți „curatori români”. Spre norocul lui Creangă, la 13 noiembrie, „curator” al mănăstirii Bărboi e numit arhiereul Isaia Vicol, fostul profesor de la seminar. La 13 decembrie același an, se votează legea secularizării averilor mănăstirești, iar la 1 ianuarie 1864 se comunică tuturor curatorilor că mănăstirile se transformă în biserici de mir și, deci, slujitorii lor devin salariați ai statului. În consecință, diaconul este „salariaț”, dar leafa nu i se dă fiindcă abia în ianuarie „curatorul” izbuteste să pună la punct gospodăria fostei mănăstiri și să obțină aprobarea bugetului bisericii sale. Acestea sînt prilej de certuri familiale și diaconița, care aducea prin fire și purtări în partea tatălui, face diaconului zile negre.

Anul 1864 aduse, însă, noroc diaconului. Mai întîi că în ianuarie primi leafa ce i se cuvenea încă din aprilie și cu banii grămadă el va fi demonstrat nevestii inutila slobozire a gurii. Apoi, auzi că s-a deschis o școală de învățători și se grăbi să se înscrie acolo. Școala, care era Institutul pedagogic de la Treisfetite, se deschisese încă de la 8 ianuarie, dar Creangă prin- zind tîrziu de veste se înscrie pe ziua de 10 ianuarie. După doi ani, putea deci ieși învățător și scăpa de incertitudinile vieții de diacon.

Ceea ce se numea pompos „Institutul pedagogic”, era de fapt vechea școală preparandală, reorganizată de Titu Maiorescu după modelul școlilor germane cam de același fel. Director și profesor, Maiorescu predă aici 'principii de educație și mai ales de instrucție, cu privire deosebită la metodele generale și speciale, me-

toacă gramaticii române, adică un soi de gramatică elementară eu indicații despre modul de a o explica școlarilor, un curs de psihologie populară la care pre-paranzii nu erau obligați de a da examen; tot el făcea o oră pe săptămână dictando la tablă pentru deprinderea bunei citiri și cu analiza ortografiei, și-i pune să recite fabule. Theodor Burada predă muzica vocală, îndeosebi cîntece populare românești. Diaconul urma cursurile în zilele săptămîinii, iar duminică și în unele după-amiezi, slujea la biserică. Creangă socoti că pînă să iasă învățător, vor trece doi ani, timp în care trebuie să-și asigure existența. Prin urmare, deoarece curator al bisericii era Isaia Vicol, Creangă, apelînd la protecția acestuia, cere definitivarea în postul de diacon ce-l deținea. Pe scaunul mitropolitan era acum Calinic, om sucit și incapabil de vederi personale. Mitropolitul pune să se strîngă necesarele referințe și la 30 iunie 1864 aprobă petiția diaconului. Dar chiar a doua zi, în urma unei decizii guvernamentale care reorganiza toate posturile bisericilor, postul de diacon de la Bărboi este desființat și diaconul rămîne cu definitivarea, dar fără post. Creangă cultivase legăturile — ce se dovediseră atît de utile — cu mitropolia și se pare că avea pe-acolo oarecare trecere, căci în afară de cei din Dicasterie, toți îl vorbeau de bine. În aceste împrejurări, el cere mitropoliei alt post, dar fără să aștepte fericita rezolvare a suplicii se prezintă și la directorul preparandei, rugîndu-l să-l numească undeva învățător suplinitor.

În curtea
Treisfetitelor
funcționa atunci și o
școală primară cu
trei secții,
transformată de

Maiorescu în- tr-un
fel de școală de
aplicație. Acolo se
făcu vacant un post
de învățător de clasa
a II-a și, prin
intervenția lui
Maiorescu, Creangă
fu numit suplinitor,
pe data de 7 mai
1864. La examenul
de fine de an, ținut la
19 .iunie și 1 iulie, cu
solemnitate, în fața
mitropolitului,
Creangă iese întâiul
și i se înmânează la
Palatul Administrativ,

în prezența aceluiași
Calinic, a lui Florian
Aaron și a altor
oficialități, premiul
întîi. Salariul de
învățător nu era prea
mare, dar în
comparație cu acela
de diacon, care nu
era nici măcar pe
hîrtie, acesta de
învățător oferea
avantajul că era în
mînă. Deci, Creangă
slujea la Bărboi în
schimbul locuinței —
pe care și-o păstrase
datorită intervenției

personale a mitropolitului — și totodată ținea cursuri la școala primară de la Treisfetite, profesie care-i plăcea mai mult decât diaconi a. Desigur, se înscrie și în anul al doilea al preparandei, căci între timp, pe data de 15 septembrie 1864, fusese numit provizoriu la clasa I-a, secțiunea a II-a a școlii de la Treisfetite

„Cursurile în anul doi al școlii normale încep peste zece zile, cu un program mai complicat; se făcea acum aritmetică („operațiunile fundamentale ale numerilor întregi, fracțiunile ordinare și zecimale”).

fizică („proprietățile generale ale corpurilor, compunerea puterilor ce lucră asupra unui corp ; maehinele simple, mișcarea corpurilor solide, lichide și aeriforme, acustica, noțiuni despre formarea și propagarea sunetului ; celeritatea lui”), optica („noțiuni despre nașterea și propagarea luminei, celeritatea ei, magnetismul, busola, electricitatea, căldura și e'feptele ei”), cosmografia („figura globului pămîntesc, mișcarea lui în spațiul lunei și sistemul soiaru în mod elementar”). Cum se vede, cunoștințele erau cu totul elementare. La toate aceste materii, inclusiv religia, pedagogia, gramatica, muzica vocală și caligrafia, Creangă a fost notat cu „e'minent”. Deosebit de plăcută trebuie să-i fi fost metodică limbii romine. Maiorescu introdusese principiile de predare a lecției ale lui Graser, care pe scurt erau : la începutul anului, în primele cîteva săptămîini, copiii făceau exerciții de deprindere a mlinii pentru scris, adică desenau pe tăbliță diferite linii, ovale, noduri și zale care intră în compunerea literelor. Cînd se trecea la litere, se spunea copiilor o povestire din care se scotea o propoziție și anume aceea unde se găsea litera ce trebuia predată. Această literă era scrisă întreagă pe tablă, apoi desfăcută în părțile ei componente, apoi iarăși întreagă. Elevii urmăreau compunerea literei, o desenau cu degetul în aer, pe bănci și la urmă o scriau pe tăbliță. În predarea literei, învățătorul se ocupa și de poziția buzelor, a limbii și a dinților pentru pronunțarea sunetului respectiv. Pe măsură ce se învățau literele, se trecea la cuvinte. Litera nouă se combina cu alte litere cunoscute, formîndu-se cuvinte de asemenea cunoscute de elevi. După aceea, lecția se citea și se scria. Mult trebuie să se fi mirat diaconul" de această minunăție, dar găsind-o utilă și-a însușit-o, desigur făcîndu-i unele îmbunătățiri cerute de bunul lui simț și de talentul său pedagogic. Creangă trecea de pe acum ca un învățător model. La examenul de sfîrșit de an, ținut la 10 iunie 1865, este notat cu „e'minent", după cum tot „eminente" i-au fost considerate aptitudinea pedagogică și purtarea. Atestatul de absolvire a preparandei veni tirziu, peste un an, adică tocmai la 15/27 iunie 1866, dar Creangă era de pe acum învățător, și încă unul dintre cei mai buni pe care-i avea lașul atunci. Asigurat dintr-o parte, aceea a poziției de învățător, Creangă caută să se asigure și din cealaltă parte,

aceea a poziției de cleric. Prin urmare, chiar la începutul anului 1866, Creangă cere mitropoliei să-l numească diacon în postul făcut vacant la biserica Golia. Întâmplarea face ca și de astă dată să se întâlnească cu Isaia Vicol, care între timp fusese mutat la această biserică. Cu multă bunăvoință, Isaia Vicol dă referințele necesare. Dar acumă se petrece un eveniment pe cit de neașteptat de către diacon, pe atât de important pentru viața lui și pentru istoria țării. În noaptea de 11 februarie 1866, Alexandru Ion Cuza este forțat să abdice și monstruoasa coaliție îl alungă peste hotare și pornește în căutarea unui principe străin. Evenimentul zgudui adînc toată țara- La Iași, partida separatistă, în frunte cu boierul Nicolae Roz- novanu, care voia pentru el scaunul domnesc al Moldovei, puse la cale o manifestație antiunionistă. Era în duminică de 3 aprilie 1866, a treia zi de Paști. La biserica mitropolitană, venise lume multă, căci slujea mitropolitul însuși. După terminarea serviciului religios, Calinic ceru mulțimii să-l urmeze și fiindcă mulțimea nu știa încotro, boierul Teodor Boldur Lă- țescu, partizan al Roznovanului, tinu în curtea mitropoliei o cuvîntare înflăcărată despre drepturile Moldovei și pentru desfacerea Unirii. În dangătele alarmant ale clopotelor, gloata se urni îndrîjită către Palatul Administrativ. În primul rînd mergea mitropolitul însuși, însoțit de marele boier Nicolae Rozno- vanu și partizanii lui : cneazul Moruzzi, Teodor Lă- țeseu, Nicolae Ceaur Aslan și arnăutul Inge Rober. S-au alăturat și alți gură-cască și a ^ițați de boierii separatiști, urlau „Jos Unirea!” E drept că nu toată mulțimea aceea manifesta împotriva Unirii. „Fracțio- niștii” bărnutiști și adepții lor, partizani ai „federalizării” Principatelor și adversari ai străinilor, se încolonasă împreună cu ceilalți, dar ei strigau alte lozinci — nu împotriva Unirii, ci împotriva aducerii unui domn străin. Calinic, însă, patrona toată această manifestație, atât de confuză în dorințele ei, fiind el însuși un om confuz.

97

Între cei ce-l urmau pe Calinic erau și preoți și alți slujitori înalți ai bisericii, dar și diaconul Creangă împreună cu tovarășul lui nedespărțit, diaconul Ienă- chescu. În piața palatului, mulțimea fu întîmpirlată 'de ostași. Mitropolitul voi să străpungă șirurile de soldați, dar aceștia nu s-au lăsat

intimidați. Calinic, cu crucea în mină, s-a oprit, dar cei din urmă l-au împins înainte, neștiind ce s-a întâmplat. Speriat, mitropolitul a lovit cu cîrja pe un soldat, acesta n-a stat mult pe gînduri și a împlîntat baioneta în odăj-diile lui strălucitoare, rănindu-l puțin. S-a produs o învălmășeală, mitropolitul a strigat, mai mult de spaimă decît de durere, și a căzut leșinat. Deodată s-a lătit zvonul că mitropolitul a fost ucis, iar unii susțineau c-au văzut cu ochii lor cum i-a zburat sufletul pe sus în chip de porumbel. Gloata s-a aruncat cu pietre asupra soldaților, aceștia au scos baionetele și au început s-o împingă îndărăt pînă în curtea mitropoliei. Dar mulțimea s-a retras apoi spre casa lui Roznovanu unde s-a încăierat cu armata. Au căzut morți doi ostași și vreo cincisprezece răsculați, nenumărați răniți, iar pe străzi șiroiau pîraie de sînge. Pe la orele două după-amiază, rebeliunea a fost înăbușită. De mitropolit uitaseră toți. El, însă, ședea bine ascuns într-o pivniță adîncă, unde-l dușese Creangă și Ienăchescu și-l viriseră într-un butoi gol. Au stat acolo pînă s-au potolit încăierările, apoi mitropolitul l-a trimis pe diacon la Titu Maiorescu cu rugămintea de a veni să-l scape.

Trădătorii Unirii

7 — P. Caraioen — Ioan Creangă au fugit care încotro, abia cîțiva fiind arestați. Mitropolitul a fost iertat. Desigur, în treaba asta nimeni nu l-a tîrît cu forța pe Creangă, ci dimpotrivă. A te ridica împotriva aducerii la tron a unui domnitor străin, lui i se părea — și pe bună dreptate — necesar, căci domnul străin însemna a abate nebănuite nenorociri pe capul țării. Este drept că aici au răbufnit și atitudini naționaliste; de altfel, diaconul nutrea de multă vreme sentimente de ură împotriva străinilor, ceea ce se datorește atît moștenirii tendințelor xenofobe ale humuleștenilor, cît și mediului în care el trăise la Iași. Curente naționaliste erau puternice atunci în capitala Moldovei și Creangă se lăsă ușor influențat de ele. Dacă protestînd împotriva domnului străin în 1866, Creangă se găsea pe o poziție justă ideologic, atitudinea lui naționalistă în genere era desigur cu totul greșită. Din păcate, ■ Creangă va merge încă mult timp pe acest drum rătăcit.

Mitropolitul Călinic, ca să-i mulțumească pentru salvarea vieții, se grăbi să-i aprobe lui Creangă numirea la Golia și la 14 februarie 1866, diaconul părăsi Bărboși, mutându-se cu toate buclucurile într-o casă de la această vestită biserică. Se spune că schimbarea locului aduce noroc; dar pentru Creangă mutarea la Golia aduse numai nenorociri. Tinăra lui nevastă intră în conflict deschis cu diaconul și cu rudele lui. Motivele erau numeroase. Se pare că Isaia Vicol, deși arhieru, începuse să privească cu ochi galeși, încă de la Bărboși, pe diaconița Ileana și ea n-a rămas nesimțitoare la chemările sfintei sale. Creangă a aflat de aceasta, dar nu se putu plinge deocamdată nimănui, și abia peste cîțiva ani el va aminti într-o scrisoare către autoritățile bisericești despre necinstea femeii lui și a celui „călugăr” rămas nepedepsit. Oricum, diaconul își va dobindi în persoana lui Isaia Vicol zis Dioclias un dușman care de-acum îl va pîndi toată viața. Pe de altă parte, Creangă — voind să-și ajute frații și surorile — îi adusesse pe mai mulți la el acasă. Sora cea mai mică, Ileana sau Elenuta, era o copilă cînd veni la fratele Ioan, dar cu vremea crescuse și se făcuse o domnișoară frumoasă care se purta și cu elegantă. între cele două Ilene s-au ivit certuri, soldate cu alungarea sori diaconului. Evident, acestea înăspriă legăturile între soti. Se alăturau lucrăturile socrului, care pira pe diacon peste tot pentru vederile lui libere. Dar și Creangă nu era chiar

A. C. ZAYKOWSKI

~ jassy ^

/ns fa

însemnarea lui Creangă pe dosul fotografiei fiului

îușă de biserică. În ascuns avea legături cu o maică tinărară, frumoasă și bogată, Evlampia sau Evghenia, care-i făcu și un copil, Valeriu (care însă muri pe la vîrsta de cinci ani). Această maică intenționa să părăsească mănăstirea și să se mărite cu diaconul. Desigur, Ileana diaconița aflase și se hotărî să-și părăsească bărbatul. Evenimentul se petrecu în 1867, cînd diaconița plecă la tatăl ei, lăsînd în casă pe fiul Constantin în vîrstă de aproape 7 ani. Ileana nu s-a mai întors, deși stăruințele prietenilor au fost repetate. Ea însăși, poate, se știa vinovată de cele întîm- plate. O căsătorie înjghebată din interes, neîntemeiată pe dragoste reciprocă între soți și subminată de vederi cu totul opuse, se prăbuși, cum era și de așteptat.

Diaconul își înscrisese copilul la școală încă din toamna anului 1886 — la școala de la Treisfetitele unde era învățător, și chiar în clasa lui. Băiatul era, sau numai părea tatălui, destul de isteț la minte, căci la toate materiile avea nota cea mai mare.

Creangă s-a îngrijit mult de odrasla lui. Însă, oricît s-a străduit el să dea fiului său o educație aleasă, n-a izbutit întru totul. Costache n-a cunoscut vreodată influența binefăcătoare a. unei mame iubitoare, așa cum Ioan Creangă avusese fericirea s-o cunoască în copilăria lui, la Humulești. Așadar, Creangă n-a avut parte de o viață familială, care l-ar fi ajutat mult. în scrierile sale de mai tîrziu, problema familiei îl va preocupa cu o insistență deosebită și, neîndoielnic, felul cum o va înfățișa va crește în bună măsură din propria lui experiență.

Bine-nțeleș, părăsirea de către Ileana a fost prilej de noi piri la Dicasterie, pe socoteala diaconului. Un timp, Creangă a simțit ajutorul mitropolitului. Dar și acest sprijin căzu cînd diaconul — sigur pe cariera lui de învățător — își dădu drumul la tot veninul adunat împotriva tagmei preoțești. Căci, din 1855 pînă în 1866, deci în unsprezece ani, Nic-a lui Ștefan a Petrei din Humulești devenise Ioan Creangă — omul-venit în „capitalie” nu ca să cerșească o bucată de pîine, ci ca să cucerească viața.

CAPITOLUL CINCI
POPA TUNS. CLĂTINĂTOR AL TAGMEI PREOȚEȘTI
„Vorba ceea : picloare de cal, gură de lup, obraz de scoarță și pîntece de lapă se cer cer unui popă, și nu-i mai trebuie nimic altăceva...”

I. Creangă

— Uite-l pe popa dracu'! zise către tovarășul său de drum un cunoscut agent electoral, mardeiaș de frunte, văzându-l pe Ioan Creangă. Căci așa i se spunea lui Creangă de către mahalagii din Țicău.

— Curat popa dracu'! întări celălalt.

Cei doi îl urmăriră pînă ce Creangă dădu coltul din strada Băncii în strada Primăriei. Deși nu mai avea anteriu, Creangă călca încă a popă, bălăbănea din mîini și privea șiret în juru-i. Repezit, intră în debitul său de tutun, adunîndu-și cu o mînă haina largă de șiaie cărămiziu închis.

Popă s-a făcut Creangă fără să aibă vreo tragere de inimă pentru această indeletnicire. Ca și ceilalți din Humulești, el desprețuia tagma preoțească și *Amintirile* își rid la tot pasul de ea. foștii răzăși nu puteau uita că aceia care le-au furat pămînturile, că aceia care-i dijmuiau, că aceia care luau boieresc din atîtea sate clăcășite erau cucernicii de la mănăstirea Neamțului. Humuleștenii considerau preoția ca o profesie oarecare, ca un mijloc de trai mai ușor, lipsita de orice sfințenie. Nici tatăl lui Creangă nu credea altfel în această privință, și desigur că nici Creangă însuși de vreme ce din momentul cînd are altă profesie, pe aceea de învățător, arunță repede potcapul.

Însă, una este a fi popă și alta a fi credincios. Ștefan sîn Petrea Ciubotariul pune piciorul în prag ca băiatul lui să se facă popă, atunci cînd își dă seama că Nică preoțindu-se, ar putea ajunge un sprijin al familiei, dar pentru el instituția bisericească este o chestiune care-l lasă indiferent. „Ai să te duci în fundul iadului și n-are să aibă cine te scoate, dacă nu te-i sili să-ți faci un băiat popă”, îi spune în deseale lor sfădiri nevasta. „De spovădanie fuși, ca dracul de tîmie. La biserică mergi din Paști în Paști. Așa cauți tu de suflet?” La care bărbatul răspunde, nu fără ironie : „În taci, măi femeie, că biserică-i în inima omului ; și dacă voi muri, tot la biserică am să șed... nu mai face și tu atîta vorbă, ca fariseul cel fățarnic...”

Ateu, Creangă n-a fost niciodată, așa cum socoteau unii. — și nici nu putea fi. Atîția clerici în familie au cultivat intens sentimente religioase, care au prins rădăcini puternice în conștiința lui de țăran. Credința în divinitate este inseparabilă de mentalitatea țărănească în epoca la care ne referim. Ca orice humuleștean, Creangă crede cu tărie în Dumnezeu. Desigur, este aceasta o limită de

ordin istoric a însăși clasei și epocii căreia aparținea. El n-a putut trece dincolo de ea, așa cum a făcut bunul său prieten Vasile Conta care, deși țăran și chiar fiu de preot, a demascat de pe poziții materialiste religia. Dar dacă Creangă ar fi fost ateu, n-ar mai fi fost Creangă țăranul humuleștean prin concepțiile căruia se rostește mentalitatea clasei lui.

Credincios neclintit, Creangă laudă pe clericii care sint cinstiți purtători ai poruncilor bisericii ortodoxe și mai ales luminători ai poporului — pe un Ioan Humulescu, pe un Popa Duhu și pe alții. Ceea ce prețuiește Creangă la aceștia, nu-i altul harul, ci dorința sinceră și arzătoare de a ridica nivelul cultural al maselor și atitudinea potrivnică față de clerul afacerist și fățarnic. Într-un articol programatic, intitulat *Mi- lsiunea preotului la sate*, publicat în 1873, dar scris mai înainte, el îndemna pe preoți să însuflească poporul dragostea de cultură, prin predici ca acestea: „Iubiții mei ! Iați fiii voștri îngrijiți de domnul învățător, care asemenea este părintele lor și fratele voș- trii, căci el le dă hrana minții și a inimii. În curînd vor ști a citi, a scrie, a socoti și a se ruga lui Dumnezeu. Ei vor ști peste puțin și vă vor povesti lucruri frumoase despre iubita noastră țară și despre Dumnezeu. Nu întîrziți a-i da la învățătură și nu cruțați nimic pentru învățătura lor ; căci prin învățătură, ei se vor face și mai buni la inimă și mai luminați la minte. Ei vor ști să înțeleagă mai bine care este dreptul vecinului și care este dreptul lor, pentru a și-l putea apăra. Ei vor ști munci mai bine pămîntul, din care vor trage foloase mai mari. Ei vor ști să și îngrijească vitele de la care atîrnă în mare parte hrana lor de toate zilele. În scurt, ei vor ști a-și statornici gospodăriile pe temelia economiei și a bunei rîndu- ieli, trăgînd singuri folosul din munca lor ; pe cînd omul fără învățătură și fără bună creștere în casa părintească, este înșelat de toți și ușor se azvîrle în brațele leneviei, beției și altor răutăți, pierzînd pe lingă sănătate și numele cel bun și roada muncii sale, cîștigată cu sudoare.”

Pînă aici, Creangă vorbește ca și bunicul său David din Pipirig, dezvoltîndu-i însă ideile. Scriitorul adaugă că preotul sătesc trebuie să fie un luminător al poporului pe toate tărîmurile vieții. În zilele de sărbătoare, — recomandă el, — preotul să adune pe săteni, după-amiază, la casa parohială, unde „să le prepare o petrecere nobilă și

atrăgătoare. Mai înainte de toate să le dea unele învățături practice despre agricultură și despre cultivarea viilor. Apoi să introducă narațiuni istorice, să-i pună a recita balade și doine populare despre faptele strămoșilor și despre pornirile inimii lor. Apoi să se întindă o horă dragălașă de către junii și junele romîncuțe, în care timp preotul să converseze cu bătrînii despre educațiune, căsătorie și despre virtuțile familiei. Apoi să le arate stricăciunea ce provine din beție, pentru care scop să le desfășoare prin exemple degradarea și ne-norocirea ce se nasc din acest viciu odios, ce corupt și din ce în ce mai tare singele cel curat al sateanului/ slăbindu-i istețimea și vigoarea brațelor." Totodată, „preotul trebuie să viziteze căsuțele poporenilor, din- du-le sfaturi și învățături sincere. Cu această oca- ziune, preotul mai întîi de toate trebuie să pună în vedere sătenilor și să le laude frumusețile locului, să le explice în mod popular plăcerile și foloasele ce pot trage din natura ce-i înconjoară și de care lor mai mult decît la toți le este dat a se bucura. Printre aceste conversări să amestece anecdote morale, exemple de iubire reciprocă și dreptate și să le nareze cîte un pasagiu mai glorios din istoria strămoșilor, prin care să deștepte într-însii măcar cit de puțin conștiința națională atît de amorțită. După aceasta, preotul să facă pofiri tuturor de-a rîndul, ca să vină la slujba religioasă de duminică." Totuși, „atenția lui să se concentreze mai ales asupra școlii, dacă există."

Articolul, după cum se vede, acordă preotului sarcinile ce revin învățătorului. Lucrul s-ar putea motiva prin aceea că, printr-o hotărîre neghioabă a Camerei din 14 februarie 1870, potrivit căreia urma ca „preoții să fie învățători în școalele comunale", măsură ce urmărea atît economii bugetare prin înlăturarea învățătorilor cit și punerea școlilor primare sub directa îndrumare bisericească — preotul rămînea de fapt singurul luminător în sat. E greu de spus în ce măsură Creangă însuși credea că se poate realiza idealul formulat de el în articolul citat. Viața de fiecare zi infirmă fiecare cuvînt de acolo — și chiar activitatea de diacon a lui Creangă era foarte departe de acest ideal. Poate că în nici o altă profesie contradicția între vorbă și faptă, între teorie și practică, nu era mai strigătoare ca în profesia de preot; să nu faci ce face popa, ci să faci ce zice popa — nu sînt cuvinte

aruncate în vînt, la întîmplare, ci formularea clară și plastică a unui adevăr luat din realitate. Creangă, ca și oricare hu- muleștean, o știa prea bine. O învățase pe moșia mănăstirii Neamț, apoi ca elev al catihetului Conța, apoi umblător pe la schiturile de maici și din multe alte împrejurări ale vieții lui. Neîndoielnic, pentru un preot care întruchipa idealul propus, Creangă ar ii avut cea mai adîncă prețuire — după cum probează fugarele lui însemnări despre popa Ioan din Humu- lești. Dar, cum în realitate asemenea preoți nu prea existau, scriitorul nu i-a învrednicit decît cu desprețul. Într-un articol intitulat *Jesuitismul în România*, el scria între altele : „Este cunoscut de toți acei care au citit istoria culturii popoarelor, cît rău a produs activitatea jesuitismului în cele mai multe țări ale Europei. Societatea omenească n-a avut niciodată mai mari adversari, dușmani .mai neîmpăcați, decît acești monștri învăluiți în sacul pocăinței, ascunși sub masca cucerniciei, iar în inimă și suflet cu cele mai negre planuri, cu cele mai negre vicii și păcate”. Semnalînd pericolul năvalei în România a „acestor secte, sau mai bine zis *insecte* otrăvitoare”, Creangă nu uită și „insectele” ortodoxe; „...căci cine a putut încă să uite timpurile de tristă aducere aminte ale fanarioților cînd țara gema sub invaziunea călugărilor și a fanarioților greci, care au copleșit locurile cele mai frumoase ale țării și care tot cu aceeași mască de pocăință și cucernicie jesuită „ca lacoma omidă pe frageda mlădiță, ca neagra lipitoare pe sinul de zăpadă al dulcei copilite, sugeau din frunză sucul și singele din vine, și blînda Romînie !”... În sfîrșit însă grație forței noastre naționale, am scăpat de acești oaspeți uricioși...”

Cuvinte mai bune, Creangă n-a avut niciodată despre „cucernicii” și „pocăiții” băștinași — călugări și călugărițe de prin mănăstirile nemțene, popi de prin Fălticeni, fețe mai simandicoase precum aceea a mitropolitului din Iași. Creangă nu era nici „cucernic”, nici „pocăit” și aruncă haina preoțească fără să stea pe gînduri. Lepădarea lui de diaconie se face, însă, nu pe tăcute, ci în înfățișarea unei manifestări publice, a unui protest public împotriva tagmei.

A spune că Ioan Creangă s-a ridicat împotriva clerului în genere, înseamnă a spune un neadevăr. După cum am văzut, el demasca pe clericii corupți,

fățarnici, hrăpăreți. Cît privește protestul său, acesta-i asemănător protestului lui „popa .Duhu”, adică izbucniri anarhice personale, individuale, susținute de o vervă mușcătoare și de manifestări gălăgioase care capătă repede proporțiile unor „scandaluri” publice. Este vorba de un neconformism față de regulile unanim acceptate în spatele cărora se ascunde ipocrizia. Cel ce l-a caterisit a fost Calinic Miclescu, mitropolitul Moldovei. După cum se știe, acesta avea cu Creangă socoteli mai vechi, din 1866, cînd diaconul îl scăpase cu viață, cu prilejul manifestației antiunio- niste din Iași. Poate avînd în vedere acest lucru, o vreme Calinic — om slab de altfel — a șovăit. Dar în jurul lui erau alții care i-au curmat șovăielile — adversarii politici ai lui Creangă. Creangă se rupsesse de partida clericală, descoperind „fracțiunea independentă” a lui Bărnăușiu și devenise partizan al improprietății țărănilor și dușman infocat al clerului grecesc și grecoizant destul de numeros în anturajul mitropolitului. Nu-i mai puțin adevărat că și Creangă căuta cu luminarea conflictele cu mărimile clericale. Humuleșteanul, care cunoștea destul de bine adevăratul chip al clericilor, nu putea suferi dogmatismul și bigotismul oficial. Creangă simte o bucurie deosebită cînd își bate joc de formalismul bisericesc și de exponenții lui. încă de pe atunci, circulau despre el tot soiul de legende, unele conținînd și un miez adevărat. Bunăoară, se zice că odată a mîncat de dulce — pască și cozonac — în vinerea Paștilor, în văzul altora, desigur ca să arate că postul este o prostie cît timp e considerat ca mijloc de purificare sufletească. O fi «au nu adevărată anecdota, în orice caz e bine ticluită, căci corespunde felului de a fi și'de a gîndi al lui Creangă. Însă aceasta n-a fost nimic, fapta, de se va fi petrecut, a rămas de ordinul intimității. Creangă iubește traiul slobod și de aceea urăște și desprețuiește tot ceea ce stîngherește acest trai, orice convenționalism. Lui Creangă îl place să trăiască omenește, să se bucure de viață — și nimic din ceea ce este omenesc n-a fost străin de ființa lui. Cu o încăpăținare curat răzășească, el ridică pretutindeni capul și, atunci cînd nu te-asteptîi, trîntește o vorbă de duh care uluiește pe cei deprinși a accepta reciproc țesătura de minciuni convenționale. Și pentru că cei ce întrețin minciuna sint veșnic tentați să desprețuiască „țărănia” lui,

socotindu-l un intrus nechemat, Creangă își dă pe față cu atît mai virtos țărănia. El se comportă țărănește și face din „țărănie” un principiu de viață — ba mai mult: face caz de țărănia lui și este dornic de ecou public. Desigur, în felul acesta își atrage dușmani din rîndul acelor pe care „țărănia” lui Creangă „îi plesnește peste obraz. Acestora, Creangă le răspunde printr-o nouă „țărănie”, mai virtuoasă — și astfel lucrurile capătă amploare. Teatrul din Iași a dat într-o joi seara din februarie 1868 o reprezentație „în beneficiul domnului Galino” — aceste reprezentații fiind un mijloc de ajutorare a actorilor (M. Galino era actor la teatrul ieșean). Trupe locale se alăturaseră și actorii Costache Theodorini, Ion Lupescu și Nina Valery angajați în stagiunea 1867—1868 și care se bucurau de simpatia publicului. Se juca o piesă istorică, *Descoperirea Americii*, lucrare de altfel slabă. Orice om civilizat și dornic de instruire, prețuiește teatrul, ca pe un mijloc de înălțare sufletească : deci, Creangă și citiva preoți s-au dus la spectacol, deși canoanele bisericești opreau aceasta. Este de ajuns să calci o dată minciuna socială, formalismul bisericesc bunăoară, că numaidecît cavalerii perfidiei te vor admonesta.' Un reporter de la ziarul local „Convențiunea”, ziar de nuanță separatistă (deci, ostil lui Creangă), văzu cum „doi preoți (de fapt fuseseră cinci: Gh. Folescu, Ioan Pompilian, Vasile Pompilian și Al. Ionescu, în afara de Creangă, al cincelea, — n.n.), unul în stal iar altul în lojă, se desfătau privind și aplaudind efectele și simțimintele din piesă”. În numărul din 25 februarie, ziarul — pus pe gîlceavă — publică un articol „relativ mergerii preoților la Teatru”. În cuvinte umflate, autorul articolului arată că deși teatrul este o instituție care poate moraliza, preoților le este oprit de canoane să-l frecventeze, iar dacă totuși îl frecventează faptul dovedește „un mane de disciplină din partea acelor care au trecut peste aceste baricade”. Ziarul e citit de Vladimir Irinopoleos Suhopan, locțiitorul mitropolitului (Calinic era la București), și acesta scrie protoiereului C. Buțureanu să cerceteze cazul. Acest Suhopan era un călugăr bucovinean foarte învățat, dar nu mai puțin intrigant și separatist convins. Buțureanu face cercetările cerute și pune pe cei cinci clerici să dea și cite o declarație scrisă. Atunci Creangă așternu următoarele rînduri în care

desprețul țărănesc față de formalismul bisericesc
lovește ca un bici:
Iasi, 1868, martie în 2
Venerabile Părinte,
La stimabila și oficială adresă a Sf. Voastre nr. 43
din 29 februarie 1868 relativă la frecventarea
Teatrului Național; una dintre instituțiile morale
sociale de către preoții de mir ; întru care mi-ați
făcut onoarea a me enumera și pre mine;
subsemnatul pentru satisfacerea cucerniciei
Voastre cu respect și francheță vă răspund că : Am
frecventat Teatrul Național de cîteva ori, unde n-
am văzut nimic scandalos și demoralizator, ei din
contră combaterea tuturor viciurilor și susținerea
de tot ce este just și ceea ce privește datoria omului
către Dumnezeu și societate.
Binevoiți, venerabile părinte, a primi încrederea,
deplina mea stimă pentru Sf. Voastră.
/ Creangă — diacon
Butureanu, apărător al celor cinci-clerici, va fi zîm-
bit bucuros" de vorba usturătoare a
humuleșteanului, dar peste două zile trebui să
înainteze lui Suhopan rezultatul anchetei. Acesta
telegrăfie-mitropolitului la București, iar
mitropolitul îi telegrafie la rîndu-i locțiitorului :
„Ne-am informat: unii preoți merg la teatru. Ne
mirăm cum de s-a tolerat dacă este adevărat !
Cercetați îndată cu toată scrupulozitatea și toți acei
care >se vor constata că merg la teatru, să fie
opriți de lucrarea preoției pînă la venirea noastră
cînd vom decide de cuviință". Ca și cum s-ar fi aflat
în fața unei cumplite erezii care amenința cu
surparea din temelie a bisericii ecumenice,
mitropolitul și locțiitorul lui își telegrafiază mereu,
pînă cînd în fine Calinic hotărăște op,rirea de> la
„lucrarea celor sînte" a celor cinci împirinați.
Mitropolia, alarmată, alcătuieste un dosar special:
Mergerea la teatru a preoților. Ioan Creangă și
ceilalți nu se lasă intimidați. Ei tin o consfătuire,
apărîndu-și dreptatea. Ba, mai mult: împins de
încăpățînarea răzășească, pe care ține s-o afirme
deschis și apăsător, Creangă se duce iarăși la teatru,
motivînd hazliu și logic : „M-a putut opri să mă duc
la biserică, dar la teatru ba". Chestiunea devenise
de mult publică și atît Ministerul Instrucțiunii și
Cultelor cît și mitropolia din Iasi erau obiectul
deriderii. Incurcatf Guști, ministrul, roagă de Paști
pe mitro- [folit să-i ierte pe cei cinci preoți. Dar
înaltul ierarh era și mai încurcat acuma, căci

iertându-i însemna să-și calce propria lui hotărâre. El recunoaște față de ministru că se află într-o situație „cam dificilă”, dar cum nu se putea împotrivi opiniei publice chemă pe cei cinci să-și ceară iertare și suspendă sancțiunea. Creangă, însă, nu se potolește și probabil că nici adversarii nu-l lăsau în pace. Pe atunci locuia în curtea bisericii Golia. Dar aici avea un dușman, pe Isaia Vicol Dioclias, superiorul bisericii, care-l urmărea în orice împrejurare. Nu se stinsese deplin chestiunea mergerii la teatru, și se ivi alta, pe la începutul lui mai, același an 1868. Ca în orice primăvară, ciourile cuibărite în copaci, în turlele bisericii și-n alte turnuri ale clădirilor din jur scoteau pui și făceau o larmă insuportabilă. Creangă, care ședea în casă îmbrăcat într-un halat, n-a putut răbda și-a ieșit afară să le mai împrăștie cu un foc de pușcă. Dar l-a văzut intendentul clădirii ospiciului de alienați mintali, care l-a pîrit ziarului „Curierul de Iași”, unde și apăru o notă cu acest cuprins : „*Tragerea la țintă și vinatul de păsări în mijlocul orașului*. În ograda Goliei — însă nu ospiciul alienaților — șede un diacon care are și pasiunea de a trage la țintă sau de a vîna păsările. Din nenorocire, împușcătura nu lovește totdeauna ținta și așa se și întîmplă că popa vînatul au împușcat odată în loc de o pasăre, fe.reastra bisericii ce se află tocmai deasupra altarului și o altă dată a tras chiar deasupra balconului ospiciului; afară de aceasta, nebunii de la ospiciu se spă.rie foarte mult și nu credem că slobozirea puștii va fi un mijloc pentru a-i însănătoși. Am auzit odată că slobozirea puștelor în oraș este oprită”. Ziarul era organ junimist, iar autorul notei infame încerca desigur să-l infunde pe diaconul „fractionist”.

De astă dată, ziarul cade chiar în minile mitropolitului care, înspăimîntat de perspectiva unui nou scandal, trimite — la 6 mai — protoiereului Buțureanu hirtie ca să cerceteze „și a ne refera grabnic despre caz.” Buțureanu deleagă, la rîndu-i, pe un subaltern, care-i jînsuși economistul A. Gavrilescu, dușman neînduplecat al diaconului și tovarăș de beție al socrului acestuia. Creangă însă refuză să răspundă întrebărilor lui Gavrilescu și acesta se adresează sub- protoieriei, la 15 mai, cu o hirtie care-i de fapt un certificat de răutate al anchetatorului: „...În ziua fixată mergînd la fața locului și făcînd invitare sfinției sale diaconului

Creangă a merge la casierul din ospiciul alienaților sau la economul Dimitri Andro- nic spre a se purcede la cercetare, numitul diacon n-au vroit zicându-mi că cercetarea să se efectueze la domiciliul său. Asăminea și numiții d. casier și numitul econom n-au voit a merge în casa numitului diacon. După care mergînd la preasfinția sa îngrijitorul monastirii pronumită Golia, unde numitul diacon între altele au rostit că sînt și am fost prigonitorul soartei numitului diacon.. Din asemenea motive subsemnatul cu supunere vă înapoește menționata adresă însoțită de chitanța de primire a adresei rugîndu-vă a delega pe cine veți găsi de cuviință a efectua o asemenea cercetare". Butureanu, care cunoștea mașinațiile împotriva lui Creangă, pune hîrtia deoparte, cu gîndul de a cocoloși afacerea. Însă, peste două săptămîni, mitropolia — neprimind rezultatul cercetării — îi scrie „a ne răspunde urgent asemenea rezultat". Între timp, mitropolitul îl oprește pe diacon de la oficierea serviciului divin, dar pînă la urmă îl „grătiează". Butureanu, după ce se asigură de iertarea diaconului, răspunde mitropoliei tocmai la 12 iunie, că „după ce am însărcinat pe sfinția sa subpro- toiereul secțiunii a III-a (adică pe A. Gavrilescu — n.n.), apoi am pășit și eu însumi la fața locului dară am fost incunostințat de Prea Sfinția sa îngrijitorul bisericii Golia cum că diaconul l. Creangă, carele singur n-au negat către subscrisul că au descărcat pușca în ograda zisei biserici s-au grăciat de către înalt Prea Sfinția Voastră din canonul ce se puse cu oprirea de la serviciul divin". Mitropolitul, resemnat, pune deciziunea : „Se va avea în vedere", ceea ce însemna că de acuma diaconul acesta buclucaș va fi urmărit serios. Doi ani și ceva, Creangă i-a lăsat pe clericii dușmani în plata domnului și și-a văzut de școală. începuse să tipărească, împreună cu cîțiva prieteni, manuale didactice care erau nu numai foarte apreciate, dar și aducătoare de venituri bănești. Chiar în 1868, apărea în a doua ediție *Metodă nouă de scriere și cetire* (peste puțin urma a treia ediție)! împreună cu prietenii C. Grigorescu și V. Răceanu, scoate *învățătorul Copiilor*. Manualele aducîndu-i unele venituri, diaconul se gîndește să rupă, pentru totdeauna cu clerul, nu fără a-și mai bate puțin joc de tagmă. În toamna anului e numit învățător la Școala comunală Nr. 1 din Sărărie, unde avea și

cameră de locuit. Deci, putea pleca din curtea Goliei, care-i adusese atâtea neazuri. Socotind că de-acum are existența asigurată, prin cariera de învățător, Creangă se apucă iarăși să împungă pe superiorii lui eclesiastici, pe care în vara anului 1871, îi pune în încurcătură. Lumea din Iași văzu mergînd pe stradă pe tînărul diacon, foarte degajat, într-un anteriu nou-nouț, dar cu părul tuns, ascuns sub o pălărie cu boruri largi ca a preoților bucovineni și cu barba și mustățile potrivite din foarfeci. Se zice că în vara aceea, diaconul făcuse o călătorie pe la mănăstirea Văratecul, unde cultiva o tînără și fermecătoare maică, Evghenia, pasiune mai veche și nestinsă. Cînd a intrat pe poarta mănăstirii, el avea înfățișarea oricărui cleric moldovean de atunci : anteriu negru, lung pînă la călcîie, pe cap greoiul potcap înalt, de sub care se prelungea pe ceafă părul împletit în chip de coadă ascunsă sub gulerul anterului, barbă și mustați mari încadrînd fata și aproape acoperind gura. În chilia Evgheniei, diaconul a lepădat măcar incomodul potcap, lăsînd slobod părul blond și lucitor ca mătasea. Maica era de o frumusețe rară, dar tot invidia în taină părul diaconului. — Îți place atît de mult ? o întrebă diaconul și apucă o foarfecă. Dacă e adevărat că îți place atîta, iaca, ți-o dăruiesc !

Și sub ochii speriați ai maicii, diaconul reteză coada pe care i-o dădu în aceeași clipă. Pe poarta mănăstirii, diaconul ieșea fără coamă, dar și fără potcap, părul adunîdu-și-l cu grijă tînească sub o pălărie bucovineană cu boruri mari. Întîmplarea aceasta poate fi adevărată sau nu, dar că diaconul își tăia coada, era fapt văzut de toată lumea. Desigur, aceasta făcu vîlvă în Iași, căci apariția pe stradă a unui popă tuns era într-adevăr ceva nemaipomenit. Butureanu, probabil pus și el pe gîn-duri de purtările diaconului, întrebă în scris, la 11 august, pe mitropolit dacă mai poate primi pe diacon la slujbă :

diaconul Creangă taliendu-și părul scurtca civilii, rog pe înalt Prea Sfinția Voastră ca să binevoiți a da dezlegare de este el în contraventiune cu prescripțiunile sinod. VI, can. 96 și dacă poate liturghisi într-un asemenea stare".

Cînd citește înștiințarea protoiereului, Calinic îngălbenește. N-a fost de ajuns că poznașul diacon se dusesse la teatru, că slo-bozise pușca în ciorile domnului; acumă își tăiașe părul! Înalt prea sfinția

sa consideră că noua faptă a diaconului înseamnă o sfruntare a sfintelor dogme; dar cum nu se simțea prea tare în această materie, mitropolitul poruncește Dicasteriei spirituale să se întrunească și „constatînd sf. canoane relativ la acest caz să-și dea opiniunea pe care cu referat ne va supune la cunoștință”. Dicasteria, dușmănoasă diaconului, nu pierde prilejul de răzbunare, se întrunește la 27. august și constată cu răutate că acest diacon Creangă a fost „iertat de mai multe ori și tot pentru asemenea analoge fapte, ceea ce și probează indiferețismul”, că deci el trebuie chemat la judecata Consistoriului, fapta lui fiind gravă întrucît e „contra și a obiceiului după caracterul ortodox de răsărit care își are forma sa exterioară distinctivă din clerul celorlalte rituri... cît și sensul doctrinei sfintelor canoane”. Judecătorii răsfoiesc cu înfrigurare canoanele și găsesc că, într-adevăr, al 96-lea canon al sinodului VI combate pe clerici care tunzîndu-se, vor să „se arate totdeauna ca niște tineri fără barbă”, cum și subîn- semnarea canonului 21 al aceleiași sinod care prevede că clericul nu trebuie să se împodobească „tun- zînd de sus și de jos puțin pletele”, aceasta făcînd-o numai apusenii cufundați în păcate; deci, „corisiderînd că diaconul Creangă încă de mult este hirotonisit, încît nu poate exista de fel supozițiunea tunderii crucii a hirotoniei, considerînd că numitul diacon în decursul a mai mulți ani a avut pletele întregi conform rostirii sfintelor canoane și chiar uzului bisericii de răsărit”, iar acum a-sa retezat, „încît s-a asemănat clericilor apuseni și a lepădat cu dispreț legiuita formă și obicei a portului clerului ortodox de răsărit, aplecîndu-se spre obiceiurile apusenilor”, el se face vinovat de călcarea susziselor canoane ; deci consistorii hotărăsc ca diaconul să fie suspendat un timp din slujbă, iar „rămânînd necăit și neîndreptat de la această condamnată urmare... și prin urmare ca unit cu obiceiurile apusenilor... nici' pe împărtășirea mirenilor o aibă”. Iscălesc C. Buțureamu, C. Mărgi- neanu și C. Ciudin. Calinic ia cunoștință și stabilește : „Se va scrie superiorului de a-l suspenda din serviciu.”

8

113

Între timp, Dicasteria se pune să dezgroape toate „păcatele” diaconului; desigur urmărind distrugerea lui. Căci și mergerea la teatru, și

împuşcarea ciorilor şi tunderea părului nu constituie decât pretexte pentru înalţii clerici, în fond ei dorind zdrobirea acestui diacon care îndrăznise să se ridice faţă împotriva tagmei lor. Probabil ca să-l umilească, Dicasteria îl convoacă de două ori — la 11 şi la 13 septembrie — pentru a fi judecat. Însă Creangă, humuleşteanul car* ştie ce înseamnă justiţia „boaitelor”, trimite un răspuns scris, nu ca apărare, ci ca protest.

Onorabile Părinte Preşedinte I
Primind invitaţiunea sub* Nr. 40, viu cu onoare a mă prezenta înaintea acestui spiritual Decasteriu, nu pentru a fi judecat după cum se zice prin citata invitaţiune, dar pentru a protesta energic în contra dreptului ce-şi însuşeşte acest spiritual Decasteriu, de a se constitui într-un Tribunal bisericesc disciplinar, fără să aibă o lege, care să-l autoriză întru aceasta.

Puternicele rezoane pe care-mi întemeiez protestul de faţă sînt:

I. Că imputaţiunea ce mi se aduce despre retezarea părului nu este o abatere disciplinară şi dacă acuza-torii mei şi-ar fi dat osteneală să citească mai cu luare aminte textul Canonului 96 al Sinod, al VI-lea, cum şi tălmăcirea acestui canon, cu notiţa de sub ea ; ar fi înţeles (afară numai dacă n-ar fi voit) că tăierea părului şi cuviincioasa purtare a clericilor în ceea ce priveşte barba, capul, nu numai nu este oprită, dar chiar este poruncită. Şi iară şi în special pentru *Diaconi* şi clerici tineri, din notiţa Canon 42 Sinod al VI-lea rezultă foarte limpede şi curat că ei nu trebuie a purta plete lungi spre sminteala oamenilor.

Prin urmare, prezentîndu-vă acest protest, rămîne ca Sf. Voastră să vă faceţi datoria, conform cu legea ; şi de vă credeţi în drept, puteţi a mă judeca ; însă în absenţa mea ; rezervîndu-mi dreptul de a recurge la sinodul general, în contra unei arbitrare şi ilegale sentinţe, ce veţi pronunţa.

Binevoiţi a primi asigurarea respectului datorat.

Ioan Creangă diacon Acestea le scria

Creangă la 10/22 sept. 1871.

Aşadar, lăsa de înţeles Creangă, călcător al canoanelor nu era el, ci Dicasteria însăşi! Creangă nu făcuse altceva decît tocmai... să respecte canoanele şi-şi tunsese pletele ca să nu smintească pe oameni !... Ironia este evidentă, iar despreţul — în ciuda

„asescu- rării respectului datorat” — asemenea. Se vede că diaconul este iarăși pornit pe răfuială. Onorabili părinți sînt puși în panică. Așadar, nu numai că li se arată ignoranța în privința canoanelor, nu numai că li se da pe față reaua credință, dar li se contesta chiar dreptul de a judeca pe clerici. Diaconul avea minte clară și știuse unde trebuie lovit. Dacă ignoranța și reaua credință puteau îndrîji și mai mult pe cei din Consistoriu, contestarea dreptului de a judeca îi pune în gravă încurcătură : dacă-l vor pedepsi pe diacon, acesta, va ataca sentința și-i va face obiectul hulirii publice, dacă nu-l vor pedepsi, diaconul va spune peste tot că el a avut dreptate și s-a dus tot prestigiul onoratului Consistoriu. Părinții își mîngîiară îngîndurați lungile bărbi și consultîndu-și cozile de pe ceafă — cele care secretau întreaga înțelepciune — întocmiră chiar în ziua de 22 septembrie un interminabil referat către mitropolie, arătînd toate fărădelegile diaconului și comentîndu-le. După adîncă chibzuință, diaconul fu sancționat. La 11 octombrie, protoiereul A. Gavrilescu îi comunică, lui Creangă :

„Din motivul înaltei ordonanțe No. 1651, subsemnatul Proteiereu are onoarea a vă face cunoscut că sunteți oprit de la lucrarea diaconiei pentru totdeauna pînă cînd veți da probare de îndreptare; dînd legale probe de îndreptare întru aceasta, atunci veți fi iertat”.

Deci, Dicasteria încă șovăia. Îl pedepsise pe diacon iarăși pentru un timp oarecare, fără să precizeze, căci expresia „pentru totdeauna pînă cînd veți da probă de îndreptare” era încălțită. Dar tocmai de această stupidă redactare se agită Creangă care pe dată își aruncă anteriorul și potcapul, îmbracă haine „civile” și „pălărie”, apoi intră la frizer, unde se tunse ca lumea. Și cum superiorul Goliei îl sîcîia mereu, Creangă își lua băiatul, care mai locuia încă în curtea bisericii, încuia ușa fostei lui odăi și virî cheile în buzunar. Căci între timp, izbucnise să-și cumpere vestita „bojdeucă”, unde s-a mutat cu băiatul și unde a adus și pe „țîitoarea” Tinc^ Vartic. Speriați, sfinții părinți îl lăsară de capul lui luni în șir. La începutul anului 1872, superiorul Goliei intervine la prefect în chestiunea cheilor. Dar Creangă n-u ține seama de nici un prefect și nu dă cheile. Din nou încearcă prefectul să obțină descuietorile, întrebînd pe cumplitul diacon „care sînt motivele sale la predarea cheilor de la acele

incăperi". În fine, la 28 ianuarie Creangă comunică trimisului de la prefectură că a înminat cheile preotului Alexandru de la biserica Buna Vestire.

Însă dușmanii diaconului voiau să se răzbune cu toată cruzimea. La 15 iunie 1872, deci înainte de începerea noului an școlar, mitropolia trimite Ministerului Cultelor (de fapt generalului Teii, care era totodată ministru la Culte și la Instrucțiune) o adresă prin care înștiințează că „diaconul Ioan Creangă, profesor în Iași (observă insinuarea — n.n.), prin faptele sale incorrigibile și incompatibile cu caracterul de cleric fiind judecat de autoritatea bisericească astăzi este exclus dintre clericii altarului. În vederea acestora și pentru a nu se duce poporul în eroare că el participează în cler, Vă rugăm să binevoiți a face să se publice aceasta spre știința tuturor". De observat e că mitropolia făcea o dublă manevră: pe de o parte anunța pe Creangă că a fost pedepsit temporar, dar pe de altă parte anunța ministerului caterisirea diaconului cu gindul că poate izbește și-n situația lui de învățător.

Ministrul Tell, conservator și deci adversar politic al lui Creangă, e bucuros că are prilejul să lovească într-un „fractionist” — și la 1 iulie îl destituie din postul de învățător. Pagina 927 a „Monitorului Oficial” Nr. 151 din 14/26 iulie 1872 mărturisește pînă azi persecuțiile oficialităților statului burghezo-moșie- resc împotriva intelectualității cinstite, prin următorul *Comunicat*:

„Din adresa Prea Sfințitului Mitropolit al Moldovei și Sucevei, nr. 10.182, luîndu-se cunoștință că diaconul Ioan Creangă, institutorele clasei I de la școala sucursală no. 1 de băieți din Iași, pentru faptele sale necorjibile și incompatibile cu caracterul său de cleric, a fost judecat de autoritatea bisericească respectivă și exclus în urmă dintre clericii altarului, Ministerul, auzind pe consiliul permanent al instrucțiunii și con- siderînd că numitul diacon este exclus din cler, și prin urmare, ne mai fiind preot, nu poate ca pierzînd a sa demnitate de preot să mai figureze în corpul didactic, din cauză că lipsa de o asemenea demnitate sacerdotale, în raportul moral și social, atrage după sine și pierderea demnității și caracterului său de membru al acestui corp ; pentru aceste motive l-am destituit, cu începere de la 1 iulie din postul de institutor.”

Contrar părerii unora dintre contemporanii scriitorului, care — încercînd să-l defăimeze — afirmau că

în urma acestui fapt Creangă ar fi simțit o profundă prăbușire sufletească —, feciorul lui Ștefan a Petrei din Humulești se dovedi răzbătător ca și ai săi din munții Neamțului. Și humuleștenilor le-au furat călugării dreptul la existență, dar humuleștenii nu s-au risipit, și, prin muncă, și-au cucerit viața. Creangă își va fi adus aminte că humuleștenii s-au săltat prin negoate, și s-a apucat de negoț. Obține brevetul necesar pentru deschiderea unui debit de tutun și pe la jumătatea lui septembrie lumea se crucează văzându-l pe diaconul răspopit vinzând „tutuiun” într-o prăvălioară așezată chiar pe strada primăriei. Vladimir Suhopan și Isaia Dioclias, nimerindu-se pe stradă, se opriră locului impietrit. — Ia-n privește, sfinția ta, diaconul s-a lepădat de tămie și vinde buruiana diavolului ! zise Dioclias, minunându-se ca și cum l-ar fi văzut pe dracul în persoană. Suhopan nu răspunse, ci doar se închină și porni repede din loc urmat de Isaia. Când se depărtă, spuse : — Mari și grele păcate îl apasă. De mult îi spun eu înalt prea șfintului că ăsta-i cuvântătorul satanei... între timp, Creangă scoate o nouă ediție .(a VI-a) din *Metoda nouă*, care avea mare succes. începe să colaboreze la „Columna lui Traian”, revista lui Hasdeu ; dar fiindcă n-are timp să scrie ceva proaspăt, el tipărește acolo un articol mai vechi rămas în manuscris până atunci, *Misiunea preotului la sate* (1872), care indirect este un bobârnac dat popilor cu cap îngust și suflet tîrîtor. Cum însă, el dorea să se lase de diaconie dar iubea cu pasiune învățămîntul, trimite ministrului Tell o jalbă, în care demască mașinațiile înalților prelați ieșeni și cere pentru sine dreptate. În primele zile ale lui august, Tell găsi pe biroul său această lungă scrisoare, asupra căreia șeful de cabinet i-a atras atenția. Incruntîndu-se, începe s-o citească : „Domnule Ministru, Văzînd comunicatul în Monitoriu no. 155 am fost dureros surprins de a mă vede” și de d-voastră d-le ministru condamnat, fără să fi fost ascultat, și eliminat din corpul învățător, fără să fi fost supus judecății, precum cere legea instrucțiunii publice. Permiteți-mi, vă rog, d-le Ministru, ca măcar după faptul îndeplinit al destituirii mele nejustificate, să viu a vă ruga să binevoiți a asculta justificarea mea de acuzările ce s-au adus în contra-mi.

Simpla expunere a faptelor, încît privește dezbrăcarea mea voluntară de haina clericală, vă va arăta sper motivele puțin serioase, ce au determinat *persecutarea* mea de către superiorii mei spirituali. Vă anexez întîi în contestul său copia exactă de pe raportul îngrijitorului bisericii unde eram acum un an ca deservant, asemenea și protestul meu adresat pretinsei jurisdicțiuni eclesiastice, ce ș-a arogat atributele de a mă judeca.

Din aceasta veti vede, d-le Ministru, că urmărirea spirituală în contra mea a purces numai singur de la faptul că mi-am scurtat părul, suprimînd incomoda și desgrăioasa coadă de pe spate.

Canoniceste am dovedit că dreptatea era de partea mea. Aceasta se probează chiar și prin cartea de judecată, ce mi-a comunicat-o protoiereul și care asemenea v-o anexez în copie exactă.

Ce zice în adevăr sentința dată în contra mea ?

Nimic altă, decît că sint suspens de a oficia, ca diacon, pe timp nedeterminat. - N-am fost eliminat din cler : că nu era pentru ce, căci părul fiind vegetabil, poate crește iară la loc. N-am fost judecat de altă, fiindcă nu era nimic a mi se imputa ; ci numai am fost lovit cu vigoare extremă drept bătaie de joc !" Tell reciti cu atenție aceste rînduri. Nu cumva făcuse o nouă gafă ? Amicii de club l-au ironizat adesea pentru pripa cu care „rezolvă” chestiunile mai delicate. Malorescu l-a invinuit chiar de lipsă de tact. Totuși, citi mai departe :

„Atunci avînd cunoștință, că nu ca cleric meritasem a fi învățătoriu ; ci ca învățător cîștigasem oarecare merit, care mă făcea demn de vocațiunea mea, mi-am continuat cariera de învățător, unde acum eram determinat a-mi consacra toată activitatea mea intelectuală, și unde autoritățile școlare, timp de opt ani de zile, cît am funcționat, n-au avut a-mi imputa nimic ; că n-am derogat demnității profesoriale întru nimic.

Văzînd însă că învățătorul continuă a fi persecutat numai și numai de către superiorii spirituali, pentru că poartă haine largi și părul lung, am venit la ideea de a mă desbrăca însumi de aceea ce era un pretext de persecuțiune din partea superiorilor eclesiastici de aici.

Pentru aceasta însă, nu mă așteptam, eram departe de a cugeta chiar, că voi fi lovit și de D-voastră ; din contra mă măguleam în sine-mi cu ideea că voi pute; și de aici înainte răspunde și mai bine

chemării mele de "învățător, consacrându-mă cu totul carierei didactice.

D-voastră se vede că n-ați cunoscut adevărata stare a împrejurărilor mele și ați curmat cariera unui om, tocmai în momentul cînd el ca învățător luase o resoluțiune în adevăr demnă ; fiindcă nu mai era acoperită de schima fătarniciei. Căci ce însemna osînda mea în termeni „de îndreptare întru aceasta" dacă adevărata cauză a fost tăierea părului ?

Din toate acestea, puteți vede, D-le Ministru, că în adevăr măsura suspensiunii mele de la altariu n-a fost decît o orbă persecuțiune sistematică, care s-a pus din toate puterile ca să mă lovească din toate părțile, pînă chiar și în existență ! Iară, D-le Ministru, cu D-voastră, om franc și cu idei moderne, nu trebuia superiorii eclesiastici să ascundă adevărul. Adevărul este că în contra mea de mult a fost întinsă o persecuțiune pentru ideile mele de progres ; și aceasta o pot proba prin un fapt anterior din cele mai lovitoare pentru mine. Cu cinci ani în urmă răutatea și corupțiunea unui *Călugăr* a făcut ca eu cu unicul copil al meu, să fiu abandonat de soția mea pentru totdeauna, rămânînd văduv ; și că pentru această faptă imorală și scandaloasă, nu s-a luat nici o măsură în contra celui *călugăr*... nu mi s-a dat nici o satisfacțiune morală din partea superiorilor eclesiastici. Prin urmare, d-le Ministru, vedeți că eu nu de azi, de ieri, caut a dobîndi emanciparea mea de sub o atare autoritate care nu se respectă, fiindcă nu pedepsește pe cei ce merită pedeapsă, ci pe cei nevinovați !

Acum cinci ani m-au lovit în familie. Acum un an, în serviciul meu la biserică, iară acum au făcut ca să mă lovești și D-voastră în pozițiunea mea de la școală.

Dar cred că D-voastră protectorul obligat al școalelor, nu veți lăsa ca să sufăr și de această din urmă nedreaptă lovitură, întemeind depărtarea mea din corpul profesoral pe motive puțin serioase și puțin caritabile și așa putea zice chiar necreștinești ale persecutorilor mei clericali.

Ce-mi rămîne de făcut altă decît a vă spune respectuos că D-voastră n-ați putut lua în contra mea măsura riguroasă, pre cît de înjustă, decît punîndu-vă deasupra garanțiilor legale, ce legea instrucției acordă oricărui membru al corpului învățător, adecă : de a nu fi destituit fără judecată ! Și că asemenea cazuri s-au mai întîmplat fără ca D-

voastră să fi lovit pe nici unul; știind că sacerdoțiul profesoratului este independent și nu este legat de loc de schima preo- , tească." — Mișelul ! răcni Tell, trîntind scrisoarea pe birou și izbind-o cu pumnul. Cu alte cuvinte, mă scoate și pe mine călcător de lege !

Totuși, crezînd că din cele ce scria mai departe fostul diacon, va putea scoate un argument care să-i îndreptățească măsura excluderii lui Creangă, ministrul citi cu încordare ultimele rînduri:

„Acum pot oare spera că d-voastră în urma lovirei date mie, ați veni a face reparațiunea reclamată de o strictă legalitate ?

Pot spera că, mai bine informat, veți lua în considerațiune justificarea mea și-mi veți face justiție ?

Speranța nu abandonează pe bunul creștin și aștept respectuos răspunsul d-voastră întru aceasta."

Tell viră scrisoarea în plic, o cîntărește în mină gînditor, apoi o aruncă în fundul unui sertar. Zilele trec după zile. Ministrul însă nu se sinchisește de jalba fostului învățător; poate hotărît să-l pedepsească exemplar pe „fractionist". Creangă așteaptă răspunsul, dar văzînd că se apropie redeschiderea școlilor și el nu-i reabilitat, trimite ministrului o telegramă : „Iuliu 31 v-am adresat plîngerea-mi însoțită de actele ilegale ale Mitropoliei Moldovei, pe temeiul cărora m-ați destituit din postul de institutore școalei sucursale de băieți Nr. 1. Cer din nou respectuos darea mea în judecată, conform legii. Numai așa veți afla adevărul; numindu-vă protectorul și părintele Instrucțiunei. Aștept respectuos răspunsul D-voastră."

Răspunsul nu veni nici de astă dată și Creangă publică în „Noul Curier Român" din 23 septembrie- prima lui scrisoare către Tell, dînd astfel pe față toată șarlatania. La Iași, ziarul trece din mină-n mină. Preoții-învățători, mai ales foști colegi ai lui Creangă, se arată solidari cu el. Insuși Creangă vorbește pretutindeni despre pățania lui. În jurul „cazului" s-a stîrnit vîlvă, nu numai în rîndurile intelectualității. Probabil, speriat, ministrul caută să lămurească lucrurile, căci altfel nu se explică trezirea mitropolitului ieșean după o atît de lungă somnolență. În cancelariile mitropolitane, membrii Dicasteriei se agită în căutarea unei soluții. Numai Suhopan e calm.

— De fapt, diaconul n-a fost exclus, ci numai suspendat. Să-l chemăm și să vedem dacă s-a îndreptat... [Ceilalți înțeleg și înalt prea sfînta perfidie eclesiastică reintră în arenă cu toate armele. La 28 septembrie, Creangă e citat să se prezinte în fața Consistoriului pe ziua de 4 octombrie, chipurile, ca să dea seamă dacă se îndreptase ori nu. Deci, mitropolia întorcea foaia, afirmînd acum că diaconul n-ar fi fost caterisit, ci numai pedepsit pe un an ! Dar Creangă nu se prezintă, ci trimite prin fratele său Zahau, la 15 octombrie, o lungă scrisoare de protest. Și fiindcă este unul din cele mai frumoase pamflete anticlericale din literatura noastră, o transcriu aici întreagă:

Onorabile Părinte Președinte,

Primind invitațiunea sub No. 66 mă mir cum tocmai după un an de zile trecut de cînd iarăși ca diacon fui chemat prin citațiunea Nr. 40 în judecata acestui onor Dicasteriu, pentru fapte care nu erau de natură a se judeca și de persoane care nu sînt în drept să judece în materie de disciplină bisericească după cum am avut onoarea a le declina competența prin protestul ce am prezentat atunci și pe care îl susțin și astăzi, și de care neîntîndu-se seamă, am fost judecat în absența mea și condamnat prin sentința dată într-un mod arbitrar și ilegal, *la oprirea pentru totdeauna* de lucrarea diaconiei.

Iată textul acestei sentințe Nr. 265 din 10 octombrie, 1871.

„Subsemnatul proteiereu am onoare a vă face cunoscut că sînteți oprit de lucrarea diaconiei *pentru totdeauna*, etc etc.”

Și iarăși, ca supliment la injustiția ce mi s-a făcut, este adresa înalt Prea Sfințitului Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Nr. 1182, din anul curent, adresată D-lui Ministru Instrucțiunii Publice și Cultelor, prin care i se dă informațiune că sînt *exclus* dintre clericii altarului, pentru faptele *incorrigibile* și *incompatibile* cu caracterul meu de cleric... și aceasta se face numai și numai — dacă-mi este permis — din spirit de răzbunare, pentru a fi lovit în pozițiunea mea de la școală, precum s-a și întîmplat, după cum se vede din comunicatul, publicat în Monitorul Oficial No. 155, anul curent.

Iată-vă faptele charității !

Ei bine, Onorabile Părinte Președinte, dacă oprirea mea pentru *totdeauna*, de a oficia ca diacon, prin

care am fost lovit în dreptul și existența mea de la biserică, precum și lovirea în pozițiunea mea de la *școală* — unde am lucrat și mi-am sacrificat sănătatea — motivată din adresa înalt Prea Sfințitului Mitropolit către Dl. Ministru al Instrucțiunii m-a pus în pozițiunea de a întreprinde orice ocupațiune onestă, cu care să-mi pot agonisi pîinea de toate zilele — după cum fiecare creștin e dator a o cere pentru o zi numai, cum ne învață rugăciunea domnească — socotiți că vă dă dreptate a mă mai urmări — ca diacon — fie !

Aveți dreptul și datoria a căuta oaia cea rătăcită... Înșă eu mă măgulesc a crede că modesta-mi purtare relativ la nedreptățile ce mi s-au făcut de către superiori clericali de aici, cărora nu li pot zice alte decît: „Iartă-li lor, Doamne, că nu știu ce fac !" va fi aprobată de opiniunea publică luminată, și că sub cuvintele „*pentru totdeauna*” nimeni nu va înțelege numai *un an de zile*, după cum vă siliți a face să se creadă, decît numai Sf. Voastră, după fantasticul dicționar ce se vede că posedăți.

După cît văd, parcă mi-ați imputa modesta-mi și onesta ocupațiune ce am întreprins, care cred că nu-mi face neonoare, atît mie cît și Sf. Voastre, care vă așteptați poate a întreprinde contrariu.

Tot prin prezenta invitațiune mi se mai zice că sînt chemat a da probe dacă am părăsit semnele de cleric sfințit ? Toată lumea știe că acele semne se îmbracă de către clericii sfințiți numai în biserică și, după finirea sfîntului oficiu, iarăși se depun în biserică la locul lor.

Deci eu iarăși voi cuteza a mă, n-uimi modest, căci de-ndată ce mi s-au interzis acele semne de către superiori mei — iarăși într-un mod arbitrar — n-am cutezat a mă mai atinge de ele, prin urmare nu eu le-am părăsit — după cum ați lasa a se presupune, ci superiori mi le-au luat.

Vedeți dar, Onorabile Președinte și raportor tot-odată — c* piatra cu care voiți a arunca în mine se întoarce asupra-vă.

Dacă mi-ați permite a Vă întreba care sînt acele fapte incorrigibile și incompatibile cu caracterul meu de preot, probaite de Sf. Voastră, cum să mă corijez — dînd semne de îndreptare întru aceasta? N'u mă îndoiesc că, pumiînd minia pe conștiință-Vă și întrebînd-o — numai dacă n-ar fi ipocrizia la mijloc — ați răspunde asia:. (Spiritul de modestie, independență, sinceritate, onestitate; francheța,

curajul opiniunilor tale și fermitatea de caracter ce
posezi, voind a-ți susține demnitatea de om, te fac a
fi urât de noi; și pentru a te corege, trebuie să
adoptezi contrarul acestora.
Nu, niciodată nu vor face aceasta. Totdeauna —
ajutându-mi D-zeu — mă voi sili a poseda calități
bune, pe care să le pot dedilca ia ocaziunea oame-
nilor de simț, onesti, cu capalitate, și care lucrează
în legalitate.
În fine, dacă conduși de spiritul de ură și răzbu-
nare, credeți că, lovind în *onoarea* și existența
oamenilor care nu se pot apăra decît cu lacrimi și
rugi îndreptate către Ceriu, faceți acte de
moralitate și adulceți prinos lui dumnezeu — fie
după oredință-Vă.
Eu însă, din parte-mi, n-am decît a Vă ruga ca orice
pretențiune veți mai ave de-acum înainte asupra-mi
să ȕbinevoiți a mă urmări la tribunalele *civile*.
Primiți, Vă rog, onorabile Președinte, asigurarea
respectului datorit.

"I. Creangă

.Astfel ȕintuiți, membrii Consisfcoriului se grăbiră
să termine odată cu acest diacon care le spulbera
nimbul sfînteniei. La șase zile după primirea
scrisorii lui Creangă, ei sitatornicește că omul
acesta ise ocupă cu „negoțul de debitant de
tiutiun" și are „lipsă de respect către autoritățile
consti- tutive ale Bisericii", așa încît conform caii.
90, aliin. III din Pravila îndreptarea Legii „să fie ciu
totul exclus din cataloagele clericilor bisericesti".
Mitropolitul cere să se consulte și arhieriei ș'i epis-
copii Moldovei. La 5 noiembrie, ei întocmîră un
proces-verbal, din care extrag : „...Noi considerînd
celel expuse de spiritualul consisistioȕiu,
considerînd că numitul diacon Ioan Creangă iprin
citatul său răspuns se declară că nu voiește a mai
depinde de autoritatea chiriarhală, cerînd a fi
urmărit prin tribunale, ceea ce comprobă că nu mai
este nici o speranță de îndreptare în viitor;
aprobăm opinîu- nea Conisis tor i ului și decidem a
fi exclus din catalogul clericilor bisericesti și pentru
totdeauna neaidimis în cler, publicîindu-se această
deriziune". Semnea'ză Calinic, Vladimir Irinupoleos
Suihopain și Lsaia Dioclias, toȕi dușmani ai fastului
diacon. Filaret Scriban 'a refuzat să semneze
această rușinoasă hirtie.

Se zice că, după ce a aflat sentința, Creangă a împachetat anteriorul și potcapul, trimițându-le mitropoliei cu următorul înscris : „De la această biserică îmi s-au dat, la această biserică le dau.” Așa a scăpat Creangă de popie, dar n-a scăpat popia de el. Căci fostul diacon, cunoscător profund al substratului sfințeniei, va picta cu humor imaginile „boaitelor” care arborau cucernicia și pocăința. Cariera învățătorului a fost o bună vreme între-ruptă; prin abilitatea s.a, însă, Creangă a izbutit să fie reintregat în învățământ chiar de către aceia ce-l destituiseră : adversarii lui politici, conservatori.

CAPITOLUL ȘASE
CEVA DESPRE „POLITICALELE” UNUI „FIU DIN POPOR”

„Numai atîta că... după cite văzuse și după cite pățise el în viața sa, nu prea punea temel pe vorbele bolerești și avea gîd ilici la limbă”.

I. Creangă
Răspopireă și alungarea din învățăruinț în 1872 își aveau pricinile lor. „De da 1866 pînă la 1872 — însemna undeva Creangă — am făcut și ceva politice. În întrunirile de la primărie, cine era mai guraliv decît mine, Buită, Damaschin f și Corduneanu ? Alegeam și culegeam la deputați și la membri comunali, tot ce era mai bunișor în fracțiune”. Căterisirea și destituirea nu erau străine de „politicele” celor șase ani; dar oare au încheiat ele în 1872 o activitate politică ? Iacob Negruzzi spunea că Creangă a fost liberal totdeauna, iar Th. Speranția își amintea că în 1880 învățătorul reintegrat de conservatori vota cu liberalii, fiind atunci și asistent la operațiile votării în sala primăriei din Iași. Însemnări și scrisori dovedesc că și după 1872 Creangă a continuat să se țină de „politicele”. De altfel, politica a fost una din pasiunile lui. Creangă a făcut politică prin întreaga lui activitate — și ca diacon, și ca învățător, și ca scriitor, în orice împrejurare de viață, afară mîndu-și punctul său de vedere în treburile publice. „Ca fiu din popor”, el nu putea înțelege să stea deoparte (ceea ce, în fond, înseamnă tot politică !), ci ia atitudine — și anume, ca „fiu din popor”. Ar fi interesant de cercetat fizionomia acelei generații de intelectuali moldavi, de prim anii 1860-1890, abia ridicați din masa țărănimii, care și-au rostit cuvîntul de „politicieni” ca „fi al poporului”,

— un Vaisile Conta, un Ioan Creangă, un Mihai Eminescu și alții asemenea. O cumplită confuzie ideologică proprie păturii sociale ce se zbate între nicovala maselor largi și ciocanul claselor exploatare dominante, o nobilă și epuizantă pasiune în participarea la cele mai variate probleme ale vieții publice, un teribil eclectism de concepții politice, imbinând într-un haotic mixtum compositum cele mai înaintate vederi cu vederile cele mai retrograde, o arzătoare dorință de a sluji pînă la sacrificiul poporului, înecată într-o resemnare filistină sau capitulare la picioarele stăpînilor, o atitudine de violență demunițare curajoasă a „răului social” asociată cu o uimitoare incapacitate de a vedea și înțelege soluția revoluționară lecuitoare a societății ar fi, poate, cele mai izbutoare trăsături ale acestei fizionomii. În fond aici e tragedia intelectualului epocii 1860-1890, — tragedie pe care mulți oameni cînis.țiți au încercat-o și pe care noi a'zi o cunoaștem foarte puțîn. Desigur, într-o atare configurație, fiecare își are particularitățile sale. În ce-l privește pe Creangă, el este același vajnic humuleștean, și politica lui pare să fie hrănită de această strînsă legătură cu satul de foști răzăși deveniți țărani liberi dijmași, mici meseriași și negustori, trăitori pe moșia mănăstirii Neamț „Chestiunea țărănească” și „chestiunea unirii” celor două Principate erau atunci în tinerețea lui Creangă, principalele probleme ale timpului. La lași, sulb steagul fostului profesor ardelean S. Bărnuțiu, se alcătuisse așa zisa „Frațiune liberă și independentă” al cărei program urmărea : împroprietărirea țărănilor, „federalizarea” Principatelor sub autoritatea unui domn român, combaterea străinilor și indeosebi a evreilor și a clerului grecesc din țară. „Frațiunea” promova de fapt ideile liberalismului moldovenesc și pînă la urmă ea s-a contopit cu partidul liberal brătienist, întărind aripa dreaptă, naționalistă, a acestui partid. Această grupare politică ieșeană era , alcătuită mai ales din intelectuali mic-burhezi, cu precădere profesori universitari (mai toți ardeleni) profesori de gimnaziu și liceu, învățători (din cauza existenței unui număr atît de mare de membri recrutați din rîndul corpului didactic. „Frațiunea” era denumită în deridere și „belferii”), cum și avocați și

preoți, negustori etc. „Fracțiunea” fiind împotriva clerului grecesc, cuibărit mai ales în mitropolie și-n mănăstiri, izbutise să-și facă numeroși aderenți în clerul românesc mărunt. De altfel înaltul cler ieșean, care socotea că atât „federalizarea” cât și „unirea” vor dulcea pină la urmă la scăderea prestigiului său, la reducerea avantajelor legate de faptul că la Iași exista o „mitropolie, la „decăderea” bisericii moldovene, a persecutat cu înverșunare pe preoții care s-au alăturat „Fracțiunii”, mai ales din momentul cînd mitropolia a aflat adevăratele intenții ale acestei grupări politice. Opușă „Fracțiunii”, era „Junimea”, ai cărei conducători — P. Carp, T. Maiorescu, I. Negruzzi, V. Pogor și Th. Rosetti — erau dușmanii cei mai ațmgi ai improprietății țăranilor. „Junimea” susținea unirea Principatelor, însă dorea (desigur, învinuind pe nedrept pe fracționiști că ar fi fost adversari ai unirii) ca unirea să se facă sub domnitor străin (de preferință german) ceea ce însemna un pas înainte pe drumul transformării țării în colonie a statului prusac.

În Moldova acelor ani, mișcarea muncitorească încă nu se dezvoltase. „Fracțiunea” reprezenta concepții mai avansate în problema fundamentală a timpului, problema țărănească, nerezolvată de revoluția burghezo-democratică din 1848, Junimea reprezenta, pe de altă parte, concepțiile cele mai reacționare, tocmai în aceeași problemă. Desigur, după cum parte s-a și văzut, nici fracționiștii nici junii miștii nu erau consecvenți, ba — în ciuda adversității dintre ei — se îmbrățișau în privința naționalismului și cosmopolitismului (promovat și de unii și de ceilalți. Totuși, pentru orice intelectuali mic-bur-ghezi moldoveani, care voia să ia parte la lupta politică, nu existau atunci decît două posibilități: ori era fracționist, ori era junimist. Creangă, prin originea lui socială, prin formația sa ideologică, prin dragostea pentru țărănime, nu se putea aștura decît fracționistilor. încă de prin anii 1866-1868, Creangă — apurîndu-se de „politice” — era adept al „Fracțiunii” și adversar al junimismului. Așa l-a cunoscut și Iacob Negruzzi, care povestește un episod biografic foarte semnificativ pentru diaconul politician. Negruzzi și Creangă s-au întâlnit pentru întâia oară cu prilejul unei campanii electorale la Iași. Negruzzi, candidat junimist la deputație, vorbea

pretutindeni cu alegătorii stăruind pe lângă ei să-i dea voturile. Între alegători, recunoaște și pe un institutor Urzioeanu, oare discuta cu un popă. Gîndva, acest Urziceanu venise la Negruzzi cu rugămintea de a-l apăra într-un proces; Negruzzi - l-a apărat și i-a cîștigat procesul. Acuma, candidatul la deputăție se gîfindi să ceară drept răsplată votul lui Urzioeanu. Deși îl văzuse vorbind aprins cu - acel preot gras și blond, Negruzzi se duse la fostul client și, ami-n- tindu-i îndatorirea, îl invită să-l voteze. Dar în locul lui Urziceanu, care sta confuz și rușinat, răspunde popa, isteț și înțepat:

— N-are a face una cu alta, domnule Negruzzi. D-ta i-ai făcut un serviciu privat și aici e vorba de trebi publice. Bate dumneta la alte uși. Noi, oamenii cei mici, votăm pe ai noștri.

— Să știi, părinte, — răspunse minios Negruzzi, — că nu cer nici- astăzi și n-a.m să cer în veci votul sfinției tale! Dar are să vie o zi cînd singur ai să mă votezi, fără stăruința mea.

129

— Să așteptăm vremurile acelea, răspunse preotul cu ironie.

9 — P. Carstoan — Ioan Creangă

Creangă n-a negat niciodată povestirea lui I. Negruzzi. Ba, unele fapte vin să întărească legătura⁹ lui cu oamenii „mici”. Cînid-fiul său Constantin a împlinit doisprezece ani, Creangă l-a înscris la șooalla ide “ofițeri. înfumurat, Costache făcea multe necazuri lui Creangă, care voia să-și educe fiul în spiritul modestiei, al muncii și al dragostei față de cei mulți și umiliți. Tatăl nu se sfaia să-i dea lecții de bună purtare chiar de față cu alții. Într-o zi de sărbătoare, Creangă-tatăl și Creangă- fiul, acesta îmbrăcat în frumoasa haină militară, se plimbau prin piața primăriei. Creamigă-tatăl se întâlnea cu prieteni din lumea mai bună a orașului și bucuros își recomandă fiul. Dar între prietenii învățătorului erau și oameni de jos. Pe stradă tocmai trecea un sacagiu și Creangă îl face semn să șie oprească. Sacagiul stă în drum, învățătorul dă mina prietenește cu el. îl întreabă de sănătate și, din vorbă-n vorbă, ajung la capii. învățătorul voia să-i recomande și acestui prieten pe fiul său, dar tanțoșul elev de școală militară, simiținidu-se jignit de atare companie, se depărtase pînă la colțul străzii fără să privească înapoi.

— Costache! îl strigă taică-su necăjit.
Roșu ca focul, elevul se întoarse, salută rnilită-
rește, apoi se recomandă singur:
— Îmi dai voie să mă prezint: eu sînt sergen- tul-
elev Creangă I. Constantin din școala militară !
Și-i dădu mîna sacagiului.
— Așa, Costache! apuse ușurat tatăl. Să nu-mi
umbli huci-mariginea și să. nu te rușinezi' cînd
întinzi mîna unui olhi sînman, cîstit și harnic !
Cei care erau prin jur au zîmbit, iar elevul a plecat
cu taică-su spre casă, mulțumit c-a scăpa't numai
cu aîtit și fără „papara” pe care părintele- învățător
i-o mai servea din cînd în cînd.
Junimiștii se cam temeau jde „popa dracul” — cum i
se mai spunea lui Creangă — fiindcă acesta aborda
în cuvîntările lui probleme care - aveau priză
în .public. Odată a vorbit la o întrunire politică
jdespre „învățătura elementară ca, re pînă astăzi nu
este desitul de ,bine organizată av.înd mare succes.
Discuțiile în • contradictoriu cu junimiștii, în astfel,
de împrejurări, puneau în serioasă incurcătură pe
membrii „junei drepte”. Creangă era un orator
iubit, în adunările populare, și .gazetele epocii îl
menționează cu amănunte în comentariile lor
de .politică internă. Un foileton la nr. 10 al
„Perseverenței” îl înfățișa astfel: „Un părinte tînăr
de aici, frumos la figură, blood j. a păr, bun de gură
și viguros ca o creangă de sitejar ; cîn.d vorbea
acesta, se .înfălăcăra auditoriul complet, toți
perorau deodată ; talentul său oratoric infecia
întreaga adunare, astfel încît, tot timpul cit ,avea
cuvîntul părintele, luau fără autorizație cuvîntul cu
toți; nu prea știu penitiru ce cuvînt, deși mai că mi-
aș explica scopul”. Ne putem imagina pe Creangă
la întrunirile politice dhiar dacă n-am avea la
îndemână însemnările din presa timpului și ne-iam
referi 'La ceea ce povestesc prietenii despre
comportarea lui în alte împrejurări. La un congres
didactic ținut la Iași, discuțiile ajunseseră aprinse,
dar fără să se întrevadă o concluzie. Creangă,
retras .într-un colț, asculta tăcut pălăvrăgeala
zadarnică a oratorilor. De la o vreme, nu mai putu
răbda ; sări de pe scaun și cu glas puternic strigă :
— Cer cuvîntul, domnule președinte.
Deodată se făcu liniște adîncă și toți întoarseră
privirile spre el.
— Am zis : „cer cuvîntul”, domnule președinte.
— Aveți cuvîntul, răspunse acesita nedumerit

Probabili că toată ilurnea se' aștepta să audă cihe
știe ce părere savantă și limpezitoare, cunoscut
fiind Creangă ca învățător, minunat și reputat
aiutor de manuale didactice. Și așteptarea
publicului n-a fost înșelată, căci Creangă izbuti să
curme discuțiile prin acest limbaj :

131

Era, domnilor, un ciubotar care nu făcuse nod la ață
și cosea, cwisea mereu fără nici o ispravă. Așa
faceți și d-voastră, vorbiți înmereu, fără să știți ce
vorbiți

.Un hohot lung de risete izbucni în sală. Se zice că
 acel congres ar fi rămas caracterizat iprin aceste
 cuvinte ale învățătorului din Făcurari.
 În urma unei discuții în contradictoriu la o în-
 trunire politică, Iacob Negruzzi veni furios acasă și
 dintr-o răsufare așternu pe hîrtie o „copie de pe
 hatură", un portret al diaconului și (învățătorului
 Creangă, cu girodul de a-l compromite pe
 gălăgiosul și causticul humuleștean ce-i încurca
 drumurile. A doua zi, Junimea avea sedință în casa
 ilui Pogor, și Negtnuzzi aduse plim de mulțumire
 stihurile sale. Pentru că nu citea bine și în plus
 aivea o voce dogită și răgușită, lectura o făcu
 Maiorescu.
 — Tot o „electorală", nu ? îl întrebă Maiorelsu,
 măsurînd din priviri manuscrisul.
 — Una despre popa Smîintină, fostul! tă.u elev,
 lămuri Negruzzi, cu ușoară răutate în glas.
 — Să începem.
 Rezemat de speteaza scaunului, imiîngîindu-și din
 ciod în cînd barbișonu'l, Titu Maiorescu citea cu
 multă atenție la nuanțe. „Electorală" nu prea avea
 duh, însă fiecare din cei ide fată completa, cu amin-
 tirile sale ceea ce improvizatul poet ruu reușise să
 dea în „copia" lui.
 Numai piața-i animată; oameni mulți inspre o casă, Care-n
 mijloc e zidită, înaintează și se-ndeasă Și-n grămadă
 inspre scara cea îngustă dau năvală, Vrînd să intre fiecare
 cit mai grabnic sus, în sală Lungă, jos în pod, îngustă, cu
 ferestrele crăpate Cu trei-patru bănci ciuntite de pîrete
 răzmate. Într-un unghi e-o sobă' neagră care, fără de
 căldură Numai fum în loc de pară varsă din bătrîna-i gură,
 Cu un lustru unde-s patru luminări de spermantetă De la
 care o lumină galbenă e-mprăstietă. Astfel sala; iar în
 capăt pe un loc mai înălțat Unde pe o masă două sfeșnice
 s-au așăzat, Stă pe jîlt un om cu barbă și păr alb și gravă
 mină Ca un sfînt bărbos și țepăn dup-a candeliei lumină,
 împrejur e vîiet mare, toți vorbesc și discutează Și se
 mișcă și se-ndeasă și se ceartă și fumează
 Și din toate se cunoaște că această adunare Are scopul să
 decidă de a țării cauză mare.
 Căci', alegători cu toții, acolo s-au adunat Ca să vadă ori
 pe cine au s-aleagă deputat,
prezidentul sună
 Clopoțelul, și-i îndeamnă toți tăcere să păzească
 Căci *părintele Smintină* acum vrea să le vorbească.
 „Fraților!" începe-acesta, minecile suflecînd
 Și potcapul ce-l apasă mai pe ceafă așezînd,

„Frați iubți, eu știu desigur că voi toți gândiți ca mine
Că-n iubita noastră' Țară n-ar fi rău să fie bine.
Pentru asta, fără ură și cu gînd împăcaci
Cum stă scris în evangheliile - a zis chiar Domnul Cristos
Să fim toți cu înfrățire și ca frați să ne-nțelegem,
Dintre noi pe cel mai vrednic deputat ca să-l alegem.
Însă pentru a-l cunoaște nu vom a cerceta
Vîrsta lui și meseria, ci de-și ține legea sa
Cîm stă scris, dacă postește și de s-a spovăduit,
Dacă dă de paraclisuri și se-nchină umilit,
Căci trăim ca-n vremi păgine, oamenii nu mai sînt buni,
Nu mai au credință veche ca odată la străbuni,
Preoții prea mică leață au, bisericile toate
Chiar în zi de sărbătoare, rămin astăzi desertate
Discul gol e pînă-n funduri! — „Ai vorbit destul, părinte"
Unul curmă din mulțime, „părintește-te-ți cuvinte
Sus de pe amvon le spune, aici nu se potrivește..."
„Taci, creștin fără credință și mă lasă să sfîrșesc".
Strigă popa cu minie, „pe un om vrem a alege
Care-ntrînd în Adunare va propune-o nouă lege
După care toți rominii să se-ntoarcă la credință
Cum era odinioară, cu plecare, umilînță,
Însă nu cum este astăzi..." „Dă-te jos de la tribună,
E destul" — mai multe glasuri — iarăși prezidentul sună
Clopotelul și-i invită ca să tacă și s-asculte
Însă dintr-o parte-a sălii se ridică glasuri multe
Care strigă tot mai tare: „Jos, destul, sfîntia ta!"
Altă parte îl susține : „Sus, părinte, nu te da,
Ei voiesc gîlceavă numai" — popa cearcă să vorbească
Însă vîietu-i prea mare și-i sillt să părăsească
Locul său de la tribună...
Cînd Maiorescu ajurase la sfîrșit, înapoie lui Ne-
gruzzi manuscrisul și după uin moment de reflecție,
întrebă :
— Ce ziceți de „copia" 'lui Jacques ?
— Bună, foarte bună ! făcu Pogor, care
aisouiltase atent ■ întins pe o canapea.
— O să crape belferii joind or citi-o în „Convor-
biri", adăugă altul.
Burghele, care avea un gust artistic mai fin, notă
unele observații despre tiiteva versuri cam
șchioape.
—Dar, spuse el pînă la urmă, pentru scopul nostru e
nimerită.
— Evident, Jacques și-a descoperit talentul în a-
oest gen, conchise Maiorescu. Dacă n-aveți ceva

împotrivă, eu aş zice s-o publicăm chiar în numărul
acesta alii „Convorbirilor”.

— Dar oînd credeaî c-o s-o public ? sări
Negruzzi. Acuma trebuie publicată. Dacă voi aîi fi
fost aici oînd m-a înfruntat popa aîsta îndrăcît, nu
ştiu ce-aîi fi făcut! Aplaudau belferii şi credeaî că-şi
rup palmele. Şi banda ceea a comisarului Nicsoi, cu
Damaş- chin, Corduneanu şi Bută, răcnea cît o
ţineau puterile : Aşa, părinte ! Nu te da !
— Lasă, lasă, Jacques, îl potoli Maiorescu. Ce-ai
avut de spus, ai spus în versurile tale. Va fi însă de
adăogit ceva.
Ceilalţi priviră cu uimire la Maiorescu. Ce-ar mai fi
de adăogit? Poate unele versuri?

— A duce lupta împotriva belferilor cu
mijloacele poeziei este ceva folositor nouă. Dar nu-i
suficient. Pogor a avea dreptate...

— Sigur c-aveam dreptate ! sări Pogor în capul
oaselor.

— Stai, omule, că,nici nu ştii în ce privinţă aveai
dreptate, zise calm Maiorescu.

— El are totdeauna dreptate! scăpă cuvintele
Negruzzi; apoi, către Maiorescu: Iar tu, nu mai
lungi atîta vorba. Ce-i de adăogit ?
Toţi îl priveau atenţi pe Maiorescu. De cînd Carp
uimbla mai mult prin Bucureşti decît la Iaşi, Maio-
rescu devenise adevăratul conducător a' junimişti-
lor.

— Noi nu trebuie să-i indiispunem pe belferi,
spuse Maiorescu, ci să-i atragem. Eu am elaborat o
tactică...

— Paul ! Faul! Afară cu Juvenis ! strigă furios
Pogor, coborînd de pe Canapea. Aici nai se face
politică.

Toţi riseră. Maioreştiu tăcu, dar zîimlbi olimpiant şi
rece, înţelegător.

— Ei, nu v-am isipus eu că Pogor aire totdeauna
dreptate ? se .a,uzi hodorogînd vocea lui Negruzzi.
Discuţia încetă atunci. Dar a doua zi, Maioresou şi
Negruzzi se întîlniră la Pogor acasă.

— Despre ce tactică vorbeai aseară, Titule ? îl
întrebă scurt şi fără ocolişuri Pogor.
Maiorescu zîimbi, cu zîimbetul lui rece, olimpiant,
diabolic, îşi mîngîie barbişonul şi începu să vor-
bească :

—■ De fapt, tactica pe care am elaborat-o
porneşte de la ceea ce cîliar tu ai observat mai
demult, zise el arătînd către Pogor. Noi nu şîntem

destul de tari să dăm lupta cu roșii, cu belferii și cu
kogălni-oeniștii, caire se coalizează împotriva
noastră. Noi nu avem partizani în popor, nu
știmem înțeles, sin-tem izolați. Deci, tactica va
trebui să fie următoarea : atragerea de partizani.
De unde să-i recrutăm' ? Creid că cel mai bine este
să-i recrutăm chiar idio rîindu-riile adversarilor.
Aici, Maiorescu se opri, scontînd pe un efect ora-
toric. Negruzzi privi cu, spaimă la Pogor, ca și cum
ar fi zis : Ce, a înnebunit Maiorescu ? Dar după o
clipă, Maiorescu ctmînuă :
— li vom atrage pe cei mai ibuni dintre belferi,
pe intelectualii lor de frunte. Intre alții, la ei este
un bun institutor, un pqpă blond pe care l-am avut
elev la Institutul.
— Creangă ? sări ca ars Negruzzi.

— Chiar el, zimbi netulburat Maiorescu. Și atunci, ce se face cu „Electoralele” mele, cu „copia” pe care am citit-o aseară ?...

— Jacques s-a ramolit înainte ide a împlini trei-zeci de ani! făcu un gest cu mina Vasile Pogor. Bine, măi omule, — îl apucă el de un nasture al hainei pe Negruzzi, — tu nici acum n-ai priceput că Junimea nu face politică ?...

Luminat, zimbi și Negruzzi:

— Al dracului, Maiorescu !

Și manevra reuși: Creangă părăsi „Fracțiunea” și deveni junimist. Orice om de treabă ar considera astăzi fapta lui Creangă drept un act de oportunism, și prea mult n-ar greși. Cînd a început să facă „polibicale”, Creangă era neîndoielnic sincer ; dintre grupările politice existente, numai „Fracțiunea”, credea scriitorul, răspundea vederilor sale. Totuși, ca fraoționist, Creangă și-a atras asupra-i fulgerele și trăsneteale stăpînirii : a fost caterisit, a fost exclus din învățămînt, a fost lăsat pe drumuri.

Creangă a trecut de la fracționisti-la junimiști; între junimiști fiind, a întreținut însă legături și cu liberalii ; deci s-ar putea spune că a cochetat cu toate partidele burghezo-moșierimii. Însă din acest trist drum n-a străbătut nimic în creația lui literară și pedagogică. Cînd mai tîrziu, mișcarea muncitorească a prins și la noi forme concrete, cînd a devenit o forță pe arena politică, și Creangă — dezvăluindu-și adîncul sufletului — s-a orientat către socialiști, după cum se va vedea.

CAPITOLUL ȘAPTE „DOMNUL CREANGA”

ÎNVĂȚĂTORUL

.....domnul învățător dă hrana
mîntu și a inimii...”

I. Creangă

Desprețul față de tagma preotească se cere înțeles la Creangă și prin pasiunea pentru cariera didactică, în articolul *Misiunea preotului la sate*, el recomanda preotului preocupări de învățător : „atențiunea lui să se concentreze mai ales asupra școlii”. Pe popa Duhu îl apfecia pentru că „duh din duhul său a dat școlarilor”. Iar tinerilor normaliști, care mai tîrziu asistau la lecțiile sale, Creangă le spunea : „Unde nu ți dragoste de breaslă și menire și tragere de inimă, nu-i doamne-ajută, măi băieți!” Deprins cu studiul — după absolvirea școlii normale, el continuă să citească, să aprofundeze acele

probleme ivite în munca sa practică de învățător. Cercetătorii au găsit mai târziu resturi din biblioteca lui, pe care nu trebuie să ne-o închipuim uriașă, dar care dezvăluie o latură a personalității lui. Creangă citea pasionat, își lua însemnări, nota observații pe marginea cărților citite. A reconstitui biblioteca lui Creangă e ceva frumos, dar nerealizabil, deoarece cărțile au soarta lor... Și apoi, nu interesează atât de mult cite și ce cărți are cineva în biblioteca lui. Oare nu sînt intelectuali care cumpără volume cu metrul cub în diferite limbi și în diferite specialități, dar rămase prăfuite în dulapuri cu uși de cristal; după cum, nu sînt și intelectuali care fără să aibă prea multe cărți, au citit enorm ? Oare „biblioteca” lui Eminescu nu era toată un simplu geamantan și citi dintre scriitorii noștri au avut cultura lui ?

Lucrurile sînt relative, și a ne face o idee limpede despre cultura lui Creangă numai răsfoind volumele din biblioteca lui, nu e cu putință. Însă, consultînd „catalogul” întocmit după referințele unora, se poate observa tendința unei documentări deosebite în domeniul metodicii limbii și gramaticii pentru școlile primare — ceea ce este firesc pentru un învățător și cu atât mai mult pentru unul care a dat primele noastre manuale temeinice. Susținut de o pregătire teoretică corespunzătoare, talentul pedagogic al lui Creangă este pînă azi un prilej de uimire și admirație. Unii afirmă că metodele lui pedagogice țin pe sfert de pedagogia învățată la școala normală și pe trei sferturi de principiile părintelui Ioan din Humulești, care îm-bia cu colaci și colivă și corecta cu „Calul Bălan” și „Sf. Nicolai”. La o vedere superficială, s-ar părea să fie așa. Cînd era în toane bune și vreun elev îi dădea răspunsul așteptat, Creangă îl săruta ca un părinte și îi făcea daruri.

„— Pascule, dragul moșului, vină fuguta încoace, să te pupe tătucu ; vino fuguta, Pascule... Na, Pascule, du-te și tu la cofetărie și cumpără acadele ! Și Creangă ia de subsuori pe copil, îl suie pe catedră, îi netezește părul și apoi îl sărută cu mari toacăituri, pe amîndoi obrazii”, — își amintea un fost elev.

„De la el gustai întîi nuci de cocos — asupra cărora a ținut în clasă, înainte de a jertfi două bucăți mari și ochioase, o cuvîntare foarte folositoare, atît despre cum cresc și la ce sînt bune, cît și despre țările unde cresc” — î’și amintea altcineva.

E adevărat că uneori folosea și pe sfântul Nicolai, dar în clipe de mare minie. O dată, Creangă dădu o cruntă bătaie unui derbedeu, fără să s' simtă stîngherit de normalişti care — venind să asiste la lecțiile lui — fuseseră fată la această întîmplare. Desigur, normalişti i-au imputat astfel de mijloace educative, și Creangă le răspunse amărît: — Pesemne, măi băieți, credeți că nu pricep atîta lucru ? Da' ia natura mea cea ticăloasă ! Așa-s pornit eu din fire, fără judecată cînd mă minii, și pace.

Corectarea cu Sf. Nicolai o făcea Creangă către bătrînețe cînd boala îl împingea spre mormînt, sfătuin- du-l și la fapte necugetate. Dar se poate cineva lua după atare semne ? Nu aici trebuie căutată valoarea pedagogiei lui Creangă.

împreună cu doi dintre colegii mai vechi — C. Gri-gorescu și Gh. Ienăchescu — și cu alții dintre cei mai tineri — N. Climescu, V. Răceanu și A. Simionescu—, Creangă scoate în 1868, la Iași, celebrul abecedar intitulat *Metoda nouă de scriere și citire pentru uzul clasei I primară*. Editura „Societatea pentru învățătura poporului român” l-a tipărit în condiții umilitoare pentru autori: trebuia să i se înapoieze nu numai capitalul dat pentru imprimare, dar și cîștigul de la primele două ediții. Cartea a avut un mare succes. În 1893, cu a XXIII-a ediție ajunsese la 527000 exemplare vindute. învățătorii de pe atunci spuneau că a fost „cel mai bun și mai răspîndit abecedar pînă la 1888”. Iar în prefața la una din ediții se arată că „după Metoda nouă au învățat și oamenii adulți a citi și a scrie; cei de la școlile de adulți, soldați de pe la regimente, băieți de pe la dugheni și alții. Ba chiar și oameni cu peri albi au învățat pe această carte a citi și a scrie”.

Mulți dintre normalişti din Iași cunoșteau temeinic manualele lui Creangă. Adesea se iscau între ei lungi discuții asupra cutărui sau cutărui principiu de metodică și atunci alergau la Creangă care le arăta cine are dreptate. Îl găseau fie pe acasă, în bojdeucă, fie la „școlița” din Păcurari. Lui Mihai Lupeșcu — care va ajunge învățător chiar în Broșteni, unde învățase Nic-a lui Ștefan a Petrei — Creangă îi dăruise toate manualele, iar acesta, tînăr inimos, își instruia colegii de la școala normală, introducîndu-i în tainele minunatelor pagini.

„Cărțulia”, pe care o ținea acum în mână Lupescu, avea 88 pagini, distribuită în trei părți: literele mici de mină și de tipar (pp. 1—27), cuvinte, silabe, pro poziții (pp. 28—45) și istorioare morale, fabule, poezii, proverbe (pp. 46—80); la pagina 81, sînt alături alfabetul cu litere chirilice și alfabetul cu litere latine; paginile 82 și 83 cuprind bucăți de citit, poezii și proverbe tipărite cu chirilice; și ca să iacă pe plac și doritorilor de bucoavne, pe încă trei pagini tipărește citeva rugăciuni; o tabelă de calcul, pînă la 100, încheie abecedarul.

— Interesante, îndeosebi, sînt prima și a treia parte, zise Lupescu către colegii săi. Observați că abecedarul începe cu litera *i*, continuă cu *ti*, cu *u* (*n* răsturnat), cu *p*, cu *d*, (*p* răsturnat) ș.a.m.d. Lipsind manualele de metodică, autorii abecedarului dau aproape la fiecare pagină indicații pentru predare; bunăoară, pentru litera *i*: „*inv.* "Ascultați ce am să zic eu acum : *i*! (Și, în minte, parcă-l văzu pe Creangă, rostind cu atenție pe *i*, astfel ca micii școlari să deprindă sunetul rostit corect). — Ziceți și voi așa. (Îi răsunară .în urechi zeci de glasuri subțiri și nevinovate, care rosteau sigure *iiii...*). — Cînd am zis *i*, ați auzit un sunet, dar n-ați văzut nimica. Iată semnul sau litera pentru sunetul *i*. (Și iarăș parcă-l văzu pe Creangă, întorîndu-se repede către tablă și desenînd cu grijă litera *i*). — Ia faceți-
I și voi pe plăci și spu- neți-*i* sunetul... Acum faceți doi *i* întorși și îngemănați (așa: *ii*). Acesta e semnul sau litera pentru sunetul *ii*” ■

Cînd ajunse la consoane, Mihai Lupescu le atrase iarăși atenția :

— Creangă menționează -în abecedarul său că consoana se spune fără ca să se audă vreo vocală după ea — adică *b* nu *be*.

— Mi se pare că aici, în cartea lui Creangă, este ceva din metoda lui Graser, zise unul, de altfel fără să știe prea multe despre acel Graser și metoda lui...

— Nu-i chiar așa, îi explică Lupescu. Creangă și colaboratorii lui n-au copiat metoda lui Graser, în-vățăta la școala normală, ci au avut o atitudine creatoare față de ea, în această privință practica lor peda- gogică fiindu-le bun sfătuitor. Bunăoară, ei înlătură inutila pierdere de timp cu povestirea din care trebuie să se aleagă o frază unde trebuia să se găsească litera predată — și încep <Je-a dreptul de la litera respectivă. De asemenea înlătură „fiziologia sunetelor”, considerînd pe drept cuvînt

de prisos să explice copiilor cum să-și pronunțe buzele, limba, dinții ca să pronunțe *pe* / sau pe *a*. În fine, ei recomandă ca în predare să nu se pronunțe numele literei (*be, ce, de, etc.*) ci numai sunetul reprezentat prin litera respectivă (*b, c, detc.*) : *tata* nu mai este ghicit din *te-a=ta, te-a = ta, tata*, ci aflat de-a dreptul din *t-a=ta, t-a = ta, tata*. Normaliștii erau mulțumiți cu explicațiile date de colegul lor, dar acesta se entuziasmase de minunata carte ; și luindu-le-o din mină, o deschise la pagina 46 și continuă :

— De aici începe partea a treia. Cum vedeți, sînt istorioare morale, fabule, poezii și proverbe dintre care unele foarte utile pentru educarea calităților pozitive ale copiilor. Iată aici .povestirea *Albinp și porumbița*, iată poezia *Vulpea și Corbul, Broasca și Boul* (în proză)... și alte prelucrări din marii fabuliști ai lumii (întîietatea o are La Fontaine), alături de creații ale scriitorilor noștri, cum ar fi *Sămănătorii* de V. Alecsandri. Noi aceștia mai tineri — zise Lupescu — am putea învăța de la Creangă că școala trebuie strîns legată de viață. În „cărțulia” lor, cum vedeți, autorii *Metodei noi* introduc lecții scurte potrivite anotimpurilor și utile oricui, vorbitoare despre curățatul casei, despre păsările călătoare, despre curățatul pomilor de omizi, despre munca la cîmp, despre grădina de legume, despre pești și pescării...

Au vorbit încă mult despre *Metoda nouă*. Apoi Lupescu a scos din cufărul lui cu cărți un alt volumaș și arătîndu-li-l le zise :

— În 1871, împreună cu C. Grigoriu și V. Răceanu, Creangă a tipărit un al doilea manual: *învățătorul copiilor, carte de citire în clasele primare de ambe sexe, cu litere și slove*, cuprinzînd învățături morale și instructive, partea I, II și III. Vedeți, cele 132 pagini ale cărții îl arată pe moș Creangă ca unul care unește învățătura cu viața practică. Dar parcă numai asta ! El vrea să sădească în sufletul școlarilor și dragostea de țară. Ba mai mult încă, el urmărește să le formeze elevilor și înclinații morale și estetice prin scrierile literare care sînt cuprinse în manualul său. Cartea e împărțită în patru secții, pentru cei trei ani de școală în eare-i utilă. În secția întia se scrie despre casă, școală și mobilierul ei, despre curte, apoi în mici lecții, despre animalele domestice, despre Gîteva dintre animalele de pădure (iepurele,

lupul, vulpea, ursul) și toate aceste lecții scurte sînt învrîstite cu texte literare (*Asinul cu trei stăpini*, *Boul și vișelul* de Gr. Alexandrescu etc.) În secția a doua, se continuă cu lecțiile de „intuiție” (despre cuc, privighetoare, albine, furnici, gândaci de mătase, tigru, elefant), se dau îndrumări ca „învățați meserii” și „faceți-vă comercianți”, și apoi se dă un loc apreciabil istoriei naționale pornindu-se de la întemeierea Romei, trecîndu-se apoi la împăratul Traian, la războaiele cu dacii și încheindu-se cu *Sentinela romînă* și *Apa trece, pietrele rămân* de V. Alecsandri. Secția a treia continuă cu lecțiile de științe naturale (plantele, nașterea lor, grăunțele, floarea și părțile ei; aerul, apa, aburii rouă, bruma și ceața, norii și ploaia, neaua și piatra; plante străine — orezul, măslinele, smochinul), dar și cu cele din istorie, dusă acum pînă la Bogdan Dragoș și întemeierea Moldovei. Ultima secție merge mai departe cu istoria (Petru Aron, Ștefan cel Mare, Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, și Mihail Viteazul) și conține foarte multe sfaturi și îndrumări, tipărite cu chirilice. irt manual sînt și cîteva lecții de anatomia și igiena corpului omenesec.

Cînd explică acestea colegilor săi, Lupescu nu știa că *învățătorul copiilor* a fost mereu îmbunătățit. A șaptea ediție, bunăoară, apare „corectată” și îmbunătățită cu figuri din istoria naturală și cîteva noțiuni de agronomie. Diferitele ediții sînt îmbogățite cu opere literare ale lui Creangă; ediția a V-a din 1878 cu *Poveste (prostie omenească)*, ediția ia VI-a din 1883 cu *Înul și cămeșă*, ediția a IX-a din 1891 cu *Acul și barosul și Păcală*. E de menționat, că în ameliorarea acestui manual, ca și a celui precedent, un rol de seamă l-au avut chiar învățătorii, care se conduceau în lecțiile lor de cărțile lui Creangă. Un oarecare D. Berar din Tîrgoviște îi trimite următoarea scrisoare: Adresa D. Berar Str. Soarelui 12

Dragă Creangă,
Văd că oftește omul pînă ce... tot nu poate pune mina pe o carte de-ale -tale. Ioanițiu n-are decît citevia exemplare din *Metodă*.
Am comandat 5 *învățătorul copiilor* prin el, acu' o săptămînă și am reușit a nu primi încă.

Fii dar hun a-mi expedia încă iazi la adresa mea, 1 exemplar *inv. copiilor*. După mine, cartea ta întrece pe toate de aici, totuși îi doresc perfecționarea în 4 sensuri:

- 1- a, d.acă e scriptologă, trebuie să înceapă cu slovele sorise și când le-a isprăvit, să treacă la cele de tipar ;
- 2- a, nuanțele lui ă și e (e, â, ă) ar trebui lăsate la urmă;
- 3- a, cuvintele să nu fie tăiate, ci fiecare linie să sfârșească cu un cuvint întreg ;
- 4- a, mai multe poezii naționale și fabule.

Salutări, Berar Gara Tirgoviște.

În 1872, când ieșise din tiparnița ieșeană a VI-a ediție din *Metoda nouă* și se pregătea a II-a ediție din *învățătorul copiilor*, Creangă trecea prin zile grele. Nu ■ mai era nici diacon, fiind caterisit în octombrie, nu mai era nici învățător încă din iulie. El deschisese un debit de „tiutiun”, ca „profesore privatu” mai făcea ceva lecții la Liceul Nou, iar prin gazeta anunță că se oferă să predea oricui are nevoie de preparator. Abia în 1874, când vine ministru al Instrucțiunii Titu Maibrescu, este și Creangă .reprimit în învățămînt și la 1 septembrie e numit institutor la Școala N.r. 2 de băieți din Păcurari. Ministrul dă o dispoziție ca în fiecare județ să se facă conferințe cu învățătorii de la țară — și, La 10 august 1875, revizorul școlar Mihai Eminescu raportează ministrului despre conferințele ținute cu învățătorii din județul Iași. Printre cei chemați să instruiască .pe învățătorii rurali era și Creangă. „Obiectul conferințelor — raportează Eminescu — .au fost: piarte prelegeri asupra metodei de-a propune diferite obiecte, ținute de pedagogi practici recunoscuți de la școalele din Iași, parte în prelegeri, ținute de învățători rurali înșiși, parte în convorbiri exegetice asupra metodologiei. D-nul A. Darzau, directorul școlii primare de băieți Nr. 1 de la Trei Ierarhi, au ținut în toate zilele prelegeri și convorbiri asupra metodelor de-a propune gramatica limbii ro- mine ; D-nul V. Creangă, învățător la școalia de băieți Nr. 2 din Păcurari, asupra metodului de a învăța pe copii citirea și scrierea (metodul legografic) ; în fine, d- inul Zaharia, profesor de aritmetică la gimnaziul Alexandru-vel-Bun, au ținut două prelegeri asupra metodului de-a propune numerațiunea verbală și scrisă și asupra numerelor în genere”. De observat că Eminescu nu-l cunoștea atunci destul de bine .pe

Creangă, de vreme ce nu-i ştia nici numele exact, spunindu-i V. *Creangă*. De asemenea, trebuie observat că Creangă e considerat drept cel mai indicat să vorbească de noul metod, legografic, în predarea cititului şi .scrisului. Probabil că raportul lui Eminescu a stîrnit în mintea ministrului gîndul de a-l însărcina pe Creangă cu întocmirea unei metodici pentru clasa I-a primară. Răspunzînd invitaţiei ministrului, în 1876, Creangă, împreună cu vechiul tovarăş Gh. Ienăchescu, tipăreşte la Iaşi *Povătuitoriu la citire prin scriere după metoda fonetică*, o broşură de numai 48 pagini, din care este de fapt prima .noastră Metodică pentru clasa I-a elementară. În această lucrare, Creangă generalizează bogata lui experienţă de învăţător. Din nefericire, această minunată metodică nu s-a putut răspîndi, deoarece ministrul Chiţu — venit în locul lui Maiorescu — nu o laprobă, în ciuda unui referat temeinic pe care Eminescu, atunci încă revizor şcolar, îl înainta ministrului la 26 mai 1876. Mai bine decît oricine altul, Eminescu stabileşte valoarea şi importanţa *Povătuitorului* în aceste rînduri scrise cu multă răspundere :

„Cartea .alăturată pe lingă acest raport, intitulată *Povătuitoriu la citire prin scriere*, expune metoda după care trebuie să se predea scrierea şi citirea în clasa I-a primară, spre a ajunge la ţintă uşor şi temeinic. Ea se referă la abecedarul compus de Creangă, Ienăchescu ş. a. care pînă-acuma e cel mai bun abecedar romînesc, aprobat atît de comisia examinatoare, cît şi de onor Minister. Deosebirea între metoda propusă de această broşură şi învăţarea rutinară şi mecanică, precum se profesează ea în genere în şcolile noastre, este deosebirea dintre învăţămîntul viu şi intuitiv şi mecanismul mort al memorării de lucruri neînţelese de copii; este deosebirea dintre *pedagogie* şi *dresură*. Într-adevăr, prin metoda veche a silabisării, a memorării mecanice de semne şi cuvinte, inteligenţa copiilor nu era cu mult mai bine tractată decît inteligenţa unui animal, care se deprinde prin frică şi silă la o mulţime de apucături automate, de care -nu-şi poate da seama.

De aceea, precum se zice cu drept cuvînt în prefaţa cărţicelei, copiii, după sistemul vechi, nu numai că învaţă cu dezgust şi foarte greu a citi şi a scrie, apoi aceia ce învaţă într-un semestru — sînt în stare

să uite într-o lună. Și din nefericire nu se predau la noi numai scrierea și citirea astfel, ci toate obiectele. O privire numai în manualele noastre scolastice, ne va încredința că elevii trebuie să fi învățând ca în somna-bulism, că nu știu să scrie, nici să citească. Abia când vîrsta li trezește mintea, li se ia albeața de pe ochi și încep a înțelege ce-au învățat în școală. Dar acele cunoștințe, cîștigate în mod mecanic, nu s-au lipit de memorie, au rămas numai niște urme slabe din ele, încît omul matur pe de o parte nu se mai poate folosi de dinsele, -pe de altă parte vede că e prea tîrziu pentru a mai reîncepe. Și toate acestea abstrăgînd încă de la dezgustul împotriva cărții pe care metoda mecanică îl inspiră copiilor.

Chiar pagina întia ni arată marea deosebire de metodă. Nu mai întîlnim -pe învățătorul sever și țeapăn cu vergile-n >mină, ci un suflet uman, care se coboară la treapta sufletelor copilărești și le *disciplinează*, nu le *silvitește*. Prin jocuri, copiii învață a iubi orînduiala. Apoi se face deosebirea între ființe și lucruri. Copiii sînt puși a numi ființe și a spune ce fac ele, cum sînt; tot astfel la lucruri, încît în zilele cele dintîi se zugrăvesc în mod neșters în frageda lor minte cunoștințe care li vor fi atît de folositoare la deosebirea gramaticală a cuvintelor. Urmărind șirul acestor dezvoltări treptate, vă veți convinge, Domnule Ministru, că învățătorul nu anticîipează niciodată, că el se servește totdeauna de micul capital de cunoștințe din viața copilului pentru a-l face pe acesta să vie de sine la ceea ce nu știuse. Copilul se deprinde a distinge, a judeca, a-și da seama de ceea ce gîndește. C-un cuvînt, autorii cărții aplică în privirea spiritului omenesc aceeași metodă binecuvîntată pe care naturalistii o recomandă pentru corp. Nici un om nu se întărește citînd un tratat de gimnastică, ci făcînd exerciții; nici un om nu se-nvață a judeca citînd judecăți scrise gata de alții, ci judecînd singur și dîndu-și singur sama de natura lucrurilor.

Aceste laude s-ar părea exagerate în alte țări dar într-a noastră nu sînt decît juste. Oricît de modestă în aparență ar fi cartea, ea însemnează începutul unet reforme adinei în instrucția elementară ; ea ia rup t-o cu dogmatismul, izvorul metodei propuse este însăși natura inteligenței, procesul de dezvoltare.

"în timp ce întregul tiraj al *Povățuitorului* era lăsat în seama celor mai aprigi și consecvenți consumatori de cultură — soarecii din podul casei părintelui Ienăchescu—, Creangă se gîndea la alcătuirea unui alt manual, a unei geografii. Un oarecare A. Gorjan, afacerist de clasă mare, scosese *Noul metod de geografie elementară* — toți se dădeau în vînt să tipărească un „metod nou”, cuvîntul „nou” neavînd totdeauna ceva comun cu pedagogia, dar avînd totdeauna atingeri multilaterale cu comerțul mînos. Acest *nou mîetod* de lesnicioasă cîștigare de bani avea 96 pagini, din care 9 cu totul albe „pentru a se trece de institutori cu condei de plumb scrierea districtului în care se află școala”, iar celelalte pline cu „greșeli de definiție și... gramaticale”, după cum remarcă Enrimescu într-o recenzie în „Curierul de Iași”, deci era inutilizabil. împreună cu Răceanu și Ienăchescu, Creangă tipărește la Iași în 1879, *Geografia Județului Iași pentru clasa II-a primară urbană și pentru clasa III-a primară rurală de ambele sexe*, care în 1886 ajunsese la a patra ediție. Răceanu și Creangă întocmesc și *Harta județului Iași*, separat de cele opt hărți (una pentru fiecare plasă, plus urna a întregului județ cu toate cele șapte plăși) din manualul de geografie.

„Nu zicem că Lucrarea noastră este bună și completă — arătau autorii în prefața manualului — dar îndrăznim a zice că am ieșit din hăugașul cel învechit și vicios, dînd ocazie școlarilor a desegna contururile plășilor, a- se orienta cu precizitudine și a cunoaște localitățile mai cu ușurință ; iar învățătorului — a purceda cu învățarea geografiei, chiar din școala sa, adică: cei din Iași, de la centru spre periferie, iară cei din plăși, de la periferiile județului spre centru. Într-un cuvînt, de la *cunoscut* la *necunoscut*. Unele bucăți deși nu fac parte din geografie, le-am găsit .insă necesare pentru lămurirea acestei materii (sînt unele bucăți de lectură — n. m. P.C.) și de aceea le-am <și pus ; dar nu este nevoie să le învețe școlarii papagalicește pe de rost, ci să le citească pe carte srsă-și scoată numai înțelesul din ele”. Indicații metodice, utile încă azi, împănează manualul. Iată cum se lămurește învățătorilor mergerea „de la cunoscut la necunoscut” :

„învățătorul va începe cursul geografic chiar din școală, arătînd școlarilor după punctele cardinale

încotro viin băncile, soba,,ușa, fereștile și alte lucruri ce se află în școală.
Forma odăii, dacă este pătrată, o va desemna pe tabelă prin un pătrat; dacă este lungăreață, o va desemna prin un dreptunghi.
Apoi va desemna pe planul odăii, băncile, ușa, fereștile și soba, iar prin dreptunghiuri. După aceea va descrie și va desemna ograda școliei.
Mintuind cu ograda școliei, va descrie, va oriemfă și va desemna strada ori drumul din apropiere ; Însemnind pe tablă locul școliei cu un dreptunghi, iar locul unde începe drumul ori strada cu um punct.
Apoi va duce o linie în direcția în care merge drumul ori strada, arătind și însemnind cum și încotro vin casele, bisericile și locurile cele mai însemnate de pe lângă acel drum ori stradă. ■ Astfel, arătind, descriind și desemnind, învățătorul împreună cu școlarii, unul după altul, drumurile din sat ori stradele din oraș, cu toate cele aflătoare pe lângă ele, se f.ace planul întregului oraș ori sat, în care se află școala. După aceasta, va descrie- și va orienta pe școlari asupra celor ce se află afară din sat, precum : iazurile, piriile, pădurile, dealurile și alte locuri însemnate dimprejurul acelu oraș sau siat, desemnind cele arătate prin semnele geografice statormicite.
însă toate să se facă încetul și pe rînd, ca să nu se îngreuie mintea copiilor ou prea multe lucruri de-odată.
Și pentru o mai vie întipărire în mintea școlarilor despre cele arătate, este bine să se facă întii citevia excursiuni prin împrejurimi.
Mintuind de arătat cele dimprejurul satului în care se află școala, învățătorul va trece mii departe, desemnind, orientind și descriind școlarilor datele care alcătuiesc comuna întreagă. După asta, va orienta pe școlari asupra comunelor din apropiere, care alcătuiesc plasa în care se află școala. Apoi se face descrierea. comunelor, a plășilor și a județului lași, așa cum se .arată în această geografie."
Creangă intenționa să .scoată și o gramatică a limbii romine. Bl se documentase serios în această disciplină, consultase gramatici străine. Însă din pricină neștiute, renunță pînă la urmă, și în 1880 retipări în broșură *Regulele limbii romine, pentru începători (Gramatică pentru clasa II-a primară)* de Ti tu Maior eseu.

Manualele lui Creanga nu erau compilații din tratatele străine, ci creșteau din însăși activitatea lui practică de învățător. Când, asupra școlii noastre elementare căzu o ploaie pe abecedare făcute din interese comerciale, el propuse ministrului să pună pe fiecare autor la „prubă” într-o școală primară, pentru ca practica însăși să confirme ori să infirme abecedarele. „Mulți au pretenția că, dacă sînt buni profesori, bunăoară de gimnaziu și licee, ori de cursul universitar, pot fi în stare a face și cărți bune pentru cursul primar, dar se înșală, căci este mare deosebire între a fi om învățat și a „fi învățător”. Omul avea, în adevăr, un talent pedagogic rar întâlnit. Oricît s-ar vorbi despre mersul metodic al lecției făcute de Creangă, ră-mine mereu ceva nesezisat, imponderabil.

Normaliștii din Iași <se duceau adesea la școala unde ținea lecții Creangă și el le arăta pe îndelete tainele învățării micilor elevi. În toamnă, la începerea cursurilor, Mihai Lupescu și prietenii lui normaliști veniră la „școlița” lui Creangă ca să-și dea mai bine seama despre felul cum acesta inaugurează lecțiile la clasa întâia. Adesea Creangă le spunea că prima clasă este cheia și lacătul învățămîntului; de aceea, normaliștii veneau dornici de învățatură, dar și plini de curiozitate.

Îi găsiră pe Creangă în mijlocul micilor școlari. Îi scosese pe toți în fața băncilor, îi pusese pe trei rînduri, după înălțime și pe fiecare îl trimitea apoi într-un anumit loc în bancă.

— De ce faci asta, domnule Creangă ? îl întrebară normaliștii.

Creangă se întoarse către ei și le răspunse zîmbind și pe ton de sfătoasă înțelepciune :

— Școlarii cei mai mici trebuie să fie așezați pe băncile dinainte, iară cei mai mari pe cele din fund. Învățătorul însă trebuie să-și aleagă un loc de unde să poată vedea pe toți școlarii deodată și toți școlarii să-l poată vedea pe dînsul.

Din lectura *Povătuitorului*, normaliștii știau că prima zi de școală va fi de fapt aceea eaire va avea o mare importanță pentru oopii, căci îi dă cele dinții impresii despre viața de elev și acestea vor fi de natură să-l apripie ori să-l depărteze de școală, după cum vor fi plăcute sau neplăcute.

La așezarea în bănci, cite un copil se încurca, intra în altă bancă decît aceea arătată de învățător, roșin-

du-se ide rușine, începea să plîngă. Atunci Creangă venea lîngă el, îl mîngîia pe creștet și-i ridea.

— Păi cum ne-a fost voilba, măi țică ? Ia trimite-mă și tu pe mine la locul meu și să vezi că eu nu mă încurc în drum.

Copilul șovăia, dar Creangă insista : . — Hai, mă țică. Ia zi : Treci colo, domnule !

Copilul spunea porunca și Creangă, mișcîndu-se greoi dar voind să pară copil, se ducea drept la banca arătată.

—i Ei' vezi ? Ia fă și tu acum !

Copilul făcea figura și oînd se vedea în bancă, zîmbea printre lacrimi.

— Așa, măi ! Doar ești și tu școlar ! și-l mîngîia iarăși.

Apoi, venea și el către normaliști, explicîndu-le:

— Fie-vă dragi copiii, purtați-vă cu ei blînd, învâțați-i cele de folos și-ți vedea cum are să se umple școala de băieți. Mini, poimini, o să vă duceți învățători la sate. Băieții de țaran n-au ce le trebuie, fug de școală își li-i urîtă cartea, că-i ține învățătorul la școală ca la gros. Ia sehirmbați-le felul de viață și-ți vedea cum au să fugă de-acasă la școală.

Lăsîndu-i pe normaliști, Creangă veni în fața copiilor. Deși nu se întîmplase nimic în clasă, el zîmbea, zîmbea mereu. Văzîndu-l zîmbind, începură și copiii să zîmbească. Într-o clipă, toți rădeau, fără să știe de ce.

— Domnul Creangă, sări unul. Vasilică zice că o să ne ibați cu bățul cela noduros.

— Care băț, măi ? Păi ala-l băț ? E bastonul în care îmi sprijin bătrînețea, măi. Dar auzi tu ? Cînd vorbești cu cineva mai mairă decît tine, să te ridici în picioare în bancă. Ia să vedem, știi cum ? E, așa...

Bine, Păscute. Stai jos. Dar, măi băieți, voi știți să vă jucați de-a baba-oanba ?

— Știim...

— Toți ? Cine mu știe să ridice mîna-n sus, uite-așa. :: „**ji**...”

Se ridicăiră sfoase cîteva mîini.

— Bine. Lăsați mîinile jos. Dar de-a mijoarda, de-a puiul, de-a ulcicuța, de-a puia-gaia, de-a imelus- învirteguș știți ?

— Nu știm, domnule, răspundeau copiii ameteți de mirajul atîtor jocuri fermecătoare.

• — Să vă-nvăț eu, dacă nu știți. Mergem cu toții afară, în ogradă și ne jucăm.

Cind au auzit de joacă, cei mai mulți țîșniră din bănci și se repeziră la ușă, strigînd și țîpînd. Creangă își astupă urechile cu palmele, ca și cînd s-ar fi speriat de asemenea hărmălaie și le ieși în față, oprim- du-i blînd :

— Dar bine, măi băieți, era cît p-aci să mă prăbușiți, sărăcan de mine. Voi știți cum se iese din clasă ?

Copiii înlemniră pe loc uitîndu-se buimaci ,1a învă-țător.

— Nu știm.

— Vedeți ? Să vă arăt eu. Mergeți doi cîte doi și fără săi tropăiți pe sală, încetîșor, să nu supărăm pe cei!Uaiți idin clasa a doua. Treceți acum la loc, fără gălăgie. Iese mai intîi banca de lingă ușă. Așa, voi. Acuma banca a doua. Așa...

Copiii se ridicau în liniște și plecau pe ușă doi cîte doi. Desigur, cum se vedeau afară, începeau hîr-joana, dar Creangă îi lăsa în voie. El și normalîștii ieșiră ultimii din clasă.

În ogradă s-au jucat și de-a baba-oarba, și de-a ineluș-invîrteguș, spre marea bucurie a copiilor.

— Vă place la școală, măi băieți ? îi întreba din cind în cind Creangă, luînd de umeri pe cîte unul mai sfîos.

— Da a a...

Către prînz, toată lumea a intrat iarăși în clasă. Îi așeză doi cîte doi, spuse rugăciunea și apoi le dădu drumul acasă, amintîndu-le să vină iarăși după-amiază, Creangă mai rămase cu normalîștii, vorbind, dar făîră să-i piardă din privire pe micii școlari. Apoi, adunîndu-și pălăria cu boruri largi, mantaua de șiac cărămiziu și bastonul noduros, plecă împreună cu ei, invitîndu-i și la lecțiile de după-amiază.

...Cînd s-au întors normalîștii, Creangă era de mult în clasă. Îl întreba pe fiecare elev :

— Cum îi este numele de botez ? Dair numele de pe tată ? Cum îi numele tată-tău de botez ? Dar al mine-ta ? Cum se numește tărġul în care trăiesc părinții tăi ? Pe cine aveți vecini ?...

Cind ultimul elev fu întreat, Creangă se ridică de pe scaunul de la catedră și le spuse :

— Hai să mai mergem în ogradă, copii, să vă învăț niște jocuri.

Se-nțelege, toți au pornit cu bucurie. Iair cînd se văzură alfairă, Creangă îi așeză pe două irînduri și începu să facă înaintea lor o figură de gimnastică, numărînd tare și rar la fiecare mișcare : una, două

1 una, două! etc. etc. După aceasta îi puneă și pe dinșii să. facă aceeași figură de mai multe ori, și cu toți deodată, după comanda ce li se dădea : în-cepă! una două ! una două! stați! După ce școlarii au deprins bine înția figură, le mai arată încă alte două; deprinzindu-le și pe acestea, îi puse să le repete pe toate.

De la o vreme, Creangă însă uită că el este om în toată firea, iar școlarii lui copii de șase — șapte ani (sau poate li se păruse tinerilor normaliști că Creangă uitase aceasta...), deoarece de la gimnastică se trecu pe nesimțite la joacă în toată legea. învățătorul scoase din buzunarele lui fermecate și fără fund o mică minge colorată și începu să alerge prin ogradă, cu oîrdul de copii după el.

— Prinde-o, măi ! zise el unuia mai depărtat și i-o aruncă.

Acesta se întinse cât putu, dar n-o ajunse și un altul se repezi din ceată, apucă zdravăn mingea și vrînd s-o dea altuia, îl pocni din greșeală pe Creangă, din-du-i jos pălăria. Copiii au înlemnit. Dar Creangă și-a cules pălăria, a scutuit-o, a îndreptat-o, și-a pus-o pe cap și după ce și-a șters fața cu batista lui maire, roșie, apucă mingea și-o zviîrli irizînd unui copil:

— Hai, ce v-ati oprit ? Cine-o ia ?

Joaca se pomi iarăși. Creangă însă obosise și, glînd, se trîtase lîngă normaliști.

— Boul trebuie să tragă și copilul trebuie să se joace ! zise el mai înainte ca normaliștii să-l întrebe ceva. Să știți și voi cîind veți fi dascăli. Nu țineți copiii numai la carte, ci sohiiffibați-le des ocupația. Jucați-vă cu ei, căci între copii trebuie să lii și tu copil.

Îi lăsă pe școlari să zburde în pace, fără să-i certe, dar observîndu-i să nu se încaiere ori să nu se lovească, și mai schimbă oite o vorbă ou normaliștii. Cînd orezu că joaca a fost de ajuns, începu să bată din palme și copiii s-au sfîcnîs ciopor în jurul lui. Creangă îi ținu puțin de vorbă să mai răsufle după atîta alergătură, apoi îi puse să mai facă din nou figurile de gimnastică învățate. Dădu semnalul de încetare și zise școlarilor să meargă în clasă și să se așeze în bănci, fiecare la locul său ; și nici unul dintr-înșii să nu-și schimbe locul. În ordine, copiii se așezară în bănci, apoi Creangă făcu apelul nominal. Cel strîgat se ridica în picioare și răspundea : Aici ! apoi se așeza la loc, fără zgomot.

După ce termină apelul, îi scoase, la rând, spuse rugăciunea și le dădu drumul pe acasă.

După o atare școlire, unde „domnul” și copiii petrec laolaltă, se joacă, vorbesc și fac gimnastică, oricine va veni cu plăcere la școală. Creangă trece pe nesimțite la instruire, chiar din a doua zi. Le spuse de altfel normaliştilor că air fi bine să asiste și a doua zi la lecții.

— Voi vorbi cu copiii despre ființe și lucruri bine cunoscute de dinșii. Iată așa... Dar mai bine să vedeți cu ochii voștri și să auziți cu urechile voastre, zîmbi el cu prefăcută viclenie.

Într-adevăr, în a doua zi de școală, Creangă făcu chiar așa cum le spusese normaliştilor și cum scrisese în *Povăţitoriu*. Fiind interni, normaliştii au ajuns mai tîrziu la școliță și fără multă vorbă s-au așezat într-un colt, pe cele trei scaune libare, înadins aduse de Greangă pentru ei. Creangă tocmai părea să fi avut o plăcută discuție cu micii școlari, căci mai toți erau cu fetele zîmbitoare și din cînd în cînd chihoteau pe furis. Creangă însuși iridea șiret, făcîndu-se că nu observă veseliea copiilor. Deodată se adresă către toți școlarii, întrebîndu-i :

Măi băieți, văzut-ati o mîtă ?

Școlarii răspund gălăgioși:

— Am văzut mîtă.

— Cîte picioare are mîtă ?

— Mîtă are patru picioare.

— Cîte urechi are mîtă ?

— Mîtă are două urechi.

— Cîte cozi. are mîtă ?

Copiii ridă la o astfel de întrebare. Cîte cozi poate să aibă o mîtă ? I

— Mîtă are o coadă, răspund ei rîzînd în cor.

— Cîți ochi are mîtă ?

— Mîtă are doi ochi.

— Cîte aripi are mîtă ?

— Mîtă n-are aripi, riseră iarăși copiii.

— Dar pene are mîtă ?

— Mîtă n-are pene.

— Ce are mîtă în loc de pene ?

— Mîtă are păr.

— iMînîncă mîtă fin ?

Copiii și învățătorul o duceau tot în risete, parcă glumind.

— Mîtă nu mînîncă fin.

— Ce mînîncă mîtă ?

— Mîta mîncă şoareci, vrăbii, lapte, peşte,
piine, carne, slănină...

— Ce bea mîta ?
— Mîta bea apă!"

— 'Unde-i place ei să doarmă ?
— Miţei îi place să doarmă în cotruţă.
— Ce treabă face mîta ?
— Mîta prinde şoareci.
— Poate mîta cotcodăci ?
— Nu... Mîta nu poate cotcodăci.
— Poate mîta zbura ?
— Nu... Mîta nu poate zăura.
— Pentru ce ?
— Pentru că n-are aripi...

— iPoate mîta fugi ?
— Mîta poate fugi.
— Se poate sui mîta în copaci ?
— Mîta se poate .sui în copaci, pe casă.
— «Poate mîta vorbi ?
— Mîta nu .poate vorbi.
— Cine miorlăieşte, cînele ori mîta ?
— Mîta miorlăieşte. »

— Colo la uşă este un *loc*, spuse deodată serios
Creangă ; în fundul casei este un loc; în fîod iară
este un loc ; în ogradă este alt loc ; în cotruţă este
alt loc; ipoate mîta merge singură de Ta .un loc la
alt. loc ?

— Mîta poate merge singură de la un loc la alt
loc.

— La voi acasă este un loc; aici la şcoală este
alt loc ; puteţi voi merge singuri de la un loc la alt
loc?

— Noi putem merge singuri de la un loc la alt
loc.

— Dar vaca ? Dar cînele ? Dar oaia ? Dar
caprele ? Pot merge singure de .la un loc la alt loc ?

— Şi miţa, şi vaca, şi cînele, şi oaia, şi caprele
pot merge singure de la un loc la alt loc.

— Acum ţineţi minte ! *Cine poate merge singur
de la un loc la alt loc se numeşte fiinţă*. Ce este
broasca ? Dar musca ? Dar vrabia ? Dar calul ? etc.
etc.

— Şi broasca, şi musca, şi vrabia, şi calul sînt
fiinţe.

— De pe ce le cunoaşteţi că sînt fiinţe ?
— Le cunoaştem de pe aceea că pot merge
singure de la un loc la alt loc.

Creangă veni către normalişti mulţumit de răspunsurile copiilor. Aceştia se veseleau şi ei de veselăia copiilor, care vorbeau între ei :

— Măi, Vasilule, ce este porcul ?

— Porcul este fiinţă.

Creangă se făcu că nu observă şuşotelile şcolarilor şi se întoarse iarăşi în faţa băncilor.

— Măi copii, trebuieşte un topor la casa omului ?

• — La fiecare casă trebuieşte un topoir.

— Cine face toporul ?

— Fierarul face toporul.

— Din ce-l face ?

— Toporul se face, din fier.

— D,ar coada toporului tot din fier se face ?

— Coadă toporului se face din lemn.

— Ce treabă fac oamenii cu toporul ?

— Oamenii taie lemne cu toporul.

— Cere toporul demincaire ?

— Toporul nu cere demincaire.

— Poate toporul vorbi ?

— Toporul nu poate vorbi.

— Poate toporul vedea ?

— Toporul nu poate vedea.

— Poate toporul auzi ?

— Toporul nu poate auzi.

— Afară la trunchi este un loc ; sub pat în casă este alt loc ; poate toporul merge singur de la un loc la alt loc ?

— Toporul nu poate merge singur de la un loc la alt loc.

— Dar ceaunul ? Dar carul ? Dair mămăliga ?

Dat trăsura ? Dar căciula ? Pot merge singure de la un loc la alt loc ?

— Nici ceaunul, nici carul, nici lingura, nici mămăliga, nici trăsura, nici căciula nu pot merge de la un loc la alt loc.

— Acum ţineţi minte ! *Cine nu poate merge singur de la un loc la alt loc se numeşte lucru.* Ce este cofa ? Dar doniţa ? Dar lopata ? Dar grebla ? Dar cărămida ? Dar scaunul ? Dar cizmele ?

— Şi cofa, şi doniţa, şi lopata, şi grebla, şi cărămida, şi scaunul, şi cizmele sînt lucruri.

— De pe ce le cunoaşteţi că sînt lucruri ?

— Le cunoaştem de pe aceea că nu pot merge singure de la un loc la alt loc.

— Aşa este. Dar fiinţele se mai deosebesc de lucruri şi altfel: fiinţele pot vedea, mirosi, gusta şi pipăi. Ele mănîncă, beu, dorm, gem, rîd, se joacă,

plîng... Ființele răsufală aerul prin gură și nări. Ia puneți mîna la gură și țineți-vă răsufalarea. Școlarii își țin oleacă răsufalarea. Unul bufni înecîndu-se.

— Așa-i că dacă ați tine mult mîna la gură, v-ați înăduși ?

— Așa este.

— Cu lucrurile nu se întîmplă tot așa. Acul are urechi, dar nu poate auzi cu dinsele. Pentru ce ?

— Pentru că nu este ființă.

— Toporul, securea, sapa, cuțitul, coasa, soba au gură, dair nu pot vorbi, nici șuiera, nici ciripi, nici hămăi, nici miorlăi, nici grohăi cu dînsa. Pentru ce ?

— ■ Pentru că nu sînt ființe.

— Fereastra are oohi, dar nu poate vedea cu din- sul. Pentru ce ?

— Pentru că nu este ființă.

— Clopotul aie limbă, dar nu poate gusta cu dînsa. Pentru ce ?

— Pentru că nu este ființă.

— Păpușa are nas, dair nu poate mirosi cu dînsul. Pentru ce ?

— Pentru că nu este ființă.

— Mortul are corp și degete, dar nu poate pipăi cu dinsele. Pentru ce ?

— Pentru că nu este ființă.

— Masa are picioare, dar nu poate merge .singură de la un loc la alt loc. Pentru ce ?

— Pentru că nu este ființă.

— Acum țineți minte ! Ființele sînt de sine mișcă ■ toare și însuflețite, iară lucrurile nu sînt de sine mișcătoare. Și fiecare ființă și fiecare lucru - afle nume. Vasiliule ! Ia spune repede : Ce ai pe tine și nu simți ?

Vasiliu se ridică în picioare și privi încurcat, cînd la învățător, cînd la ceilalți.

— Cum te cheamă pe tine ? îl ajută Creangă.

— Vasiliu Alexandru, domnule.

— Asta-i .numele tău. Ia .spune acum. Ce ai pe tine și nu simți ?

— Numele, domnule, răspuse repede școlarul. Riseră toți, irise și Creangă, care veni iarăși lingă noirmaliști.

— Din experiența mea, — le spuse el, — știu că prin aceste exerciții școlarii se vor deprinde a *gîndi*, a *vorbi cu ușurință* și a *cunoaște* ființele și lucrurile din mai multe puncte de vedere — ceea ce vra să zică a li se deștepta mintea și treptat,

treptat, a li se lămgi cercul cunoștințelor, și de aceea recomand învățătorilor să urmeze cu astfel de deprinderi cel puțin o săptămână de-a rîndul. Noi dăm însemnătatea cuvenită metodei intuitive, cum ați citit și în *Povățuitoriu*. Vorbindu-se despre ființă, să se cerceteze cu de-amănuntul despre fiecare și tot atunci s(ă; li; se -arate pe cît se va putea însăși ființa sau lucrul despre care este vorba... Intuirea sau arătarea lucrurilor să fie ;neîncetat pusă în vederea școlarilor. Și lucrurile care se pot găsi, învățătorul să îngrijească a le avea la școală. Multe din aceste lucruri le pot aduce chiar școlarii de pe acasă, însă cu învoirea părinților. De ex. nuci, mere, bob, mazăre, ghindă, jir, fasole, pere, mac, bostan etc. Cu aceste lucruri se pot ajuta școlarii și la numeraire... Ar trebui la școală cumpene, cîntare, cot, stîinjen, metru și tot felul de măsuri vechi și nouă, ou care să se deprindă școlarii a le întrebuința în practică, povățuit de învățător. Cînd învățătorul plecă iarăși către școlari, Mihai Lupeșcu spuse șoptit către ceilalți doi normaliști: — Zilele trecute m-arn întîlnit cu Bogdan și mi-a povestit ceva foarte interesant în legătură cu ceea ce ne povățui acum Creangă. Bogdan i-a fost elev. Pe-atunci, s-a dus o dată ou tatăl lui la o menajerie cu tot .felul de animale străine și **chiaT** de la ușă **a** început să-i explice bătrînului cum se cheamă și ce treabă face fiecare dintre fiarele închise în cuște ; bătrînul se minuna de știința feciorului și l-a întrebat de unde le știe. „Le-am învățat de pe portretele ce le are d-î Creangă". Și adevărat era, că învățătorul aducea în clasă o sumă de tablouri ce înfățișau animale, plante, mașini și alte lucruri din lume și explica .fiecărui școlar cum se cheamă acelea, ce treabă fac, la ce sînt bune și alte multe. Un alt normalist își aminti și el o împrejurare. Pe cînd învăța în clasa lui Creangă un nepot, s-a dus la învățător să se intereseze de felul cum merge la învățătură copilul. Creangă nu-i spuse multe lucruri, ci-l scoase pe nepot la tablă și-l puse la probă : Măi tică, ian fă la tablă pe crăcănatul (M) ; ian fă pe bărdă(hă)nosul (B) ; pe ghebosul (C) ; pe covrigul (O). — fiună metodă ! spuse al treilea normalist. — Cred că fiecare literă avea o poreclă și elevii o învățau astfel cu drag și mai ușor, continuă celălalt. Privindu-și ceasul, unul dintre normaliști profită de un moment cînd Creangă se scotocea în buzunare,

parcă uitînd de clasă, și-i spuse că ei trebuie să plece, avînd lecții și la școala normală.

— Cum vi-i voia. și nevoia, răspunse Creangă. Dar vroiam să vă mai arăt ceva.

Și scoase din buzunar o ată cam de vreun metru, la capătul căreia era legată o bucatică de plumb. Cu o mină, ținea sus un capăt al atei, iar cu cealaltă mină căuta să oprească pendulările plumbului.

— Știți ce-i asta ? Cumpăna zidarului. Cu ea îi învăț pe copii orientarea.

Normaliștii nu s-ar mai fi clintit din clasă, dar nici nu puteau rămîne aici peste orele zece. Creangă îi conduse pînă la ușă, îndemnîndu-i să vină și altădată. Apoi, se întoarse în fața școlarilor, ținînd în mină cumpăna zidarului.

De fapt, normaliștii știau pe de rost cele sorise în *Povătuitorul* pe care Creangă li-l dăduse în dar, ce urma după lecțiile despre ființe și lucruri ; exerciții prin arătare asupra adunării și scăderii pe treapta numerelor de la 1 la 10, cum și exerciții de orientare în spațiu : sus, jos, mijloc, la dreapta, la stînga, jos, la stînga sus, la mijloc stînga. „Această orientare, — se scria în *Povătuitoriu*, — vor face-o școlarii ară-tînd mai iutii cu degetul în spațiu. Apoi — pe tabela școalei — arătînd cu un băț, după comanda învățătorului. Afară de aceasta, să mai aducă învățătorul un plumb legat cu ată, d.e. ca cumpăna zidarului, și un cîntăriu, cu care să arate ce se numește *vertical*, ce *orizantal* și ce *pieziș*. Și aici iar dă învățătorul la cite un școlar un băț în mină și spune direcțiunile în care să țină bățul.

Apoi zice școlarilor să numească lucruri — din — și' afară din școală — care stau orizontal, vertical și pieziș". Tot din *Povătuitoriu* normaliștii știau că după-amiază Creangă va repeta cele învățate dimineața și va continua cînd cu exerciții gimnastice, ușoare, după fiecare jumătate de oră, pentru înviorarea copiilor și ținerea mereu trează a atenției lor, cînd cu povești din acelea care să facă școlarilor și mai mare plăcere pentru școală și mai multă iubire pentru învățător.

Desigur, recomandînd exerciții de înviorare la fiecare jumătate de oră, nu înseamnă că învățătorul ședea cu ceasul în mină și cum treceau treizeci de minute striga „dreptii!" Creangă făcea asemenea exerciții cînd simțea că clasa s-a cam moleșit ori s-a plictisit. Odată, nimerindu-se la el părintele catihet Vasile Grigorescu, care-i fusese profesor la

Fălticeni, Creangă comandă „drepti!” și copiii se ridică în picioare, fără să iasă din bănci și, după învățătorul lor și la ordinul acestuia : „una, două !”, încep să facă gimnastică ușoară, spire crucirea cucernicului ,atihet care nu mai văzuse asemenea istorii în viața lui, dar spre bucuria copiilor și a învățătorului. Lecția a continuat vioi și plăcut pentru toată lumea. Cît privește povestirile, nimeni altul decît Creangă nu putea să le recomande cu mai multă căldură. Povestirea introduce variație în programul zilnic, dar este și un admirabil mijloc de educare patriotică și morală. Într-afit îi deprinsese Creangă pe copii cu poveștile, încît adesea școlarii cereau să le povestească, știind că asta îi face și lui plăcere.

— O poveste, dom' Creangă, îndrăznea unul dintre elevii cei mai buni să-l roage

— .O poveste!... O poveste!... se auzeau deodată voci rugătoare din toate părțile.

— Iar cu povești !... Trece timpul !... zicea Creangă, făcînd pe supăratul.

— Vă rugăm, dom' Creangă... o poveste.

V-am deprins cu poveștile iesește, și n-apuci, una-două : dom' Creangă, o poveste și iar poveste ! Dar. Creangă se apropia de catedră, își lua scaunul de acolo și-l punea lîngă copii.

Clasa era deîndată cuprinsă de o tăcere de farmec. Nici o mișcare, nici o șoaptă nu se aude. Nemișcați șed toți în bănci cu gurile căscate și cu ochii holbați asupra lui Creangă, care, gîndindu-se cîtva timp, începe povestea :

— Cică a fost odată o babă...

Dar tocmai cînd povestirea a cuprins pe toți, se aude clopotul școlii, spre nemulțumirea copiilor.

— Las' c-o sîrșesc altădată... că tot mai este mult pînă La sîfîrșit, zicea Creangă, schimbînd repede vorba. Hai, băieți, prin ogradă, să mai rîdă soarele la noi !

..Și așa trecea prima săptămînă de școală.

161

În săptămînă următoare intervin fapte noi. Învățătorul vorbește cu copiii despre ființe și lucruri, despre care ei fac cit mai multe propoziții scurte.

Bunăoară : „vaca rage”, „vaca paște”, „vaca mugește — împunge — rumegă” etc. Din convorbiri cu învățătorul, școlarii pricep că „fiecare propoziție se alcătuește din cuvinte și prin fiecare cuvînt înțelegem ceva”. Totodată, pentru adîncirea și precizarea celor învățate despre cuvînt și propoziții, Creangă spune școlarilor mai multe propoziții din care lipsesc unele cuvinte („olarul — oale”, „vrăbiile șed — gaird”, „Stan cîntă — scîrîpcă”) și altele în care sînt cuvinte de prisos („Elena bea apă *udă*”), copiii trebuind să completeze ce lipsește și să înlăture ce prisosește.

Cel puțin o săptămînă de-a rîndul făcea Creangă astfel de exerciții cu școlarii. El le mai arăta cum să țină plăcuțele și condeiul, le făcea pe tabla din clasă diferite linii — verticale, orizontale, oblice, curbe, paralele etc. linii pe care le repetau și copiii

11 — P. Caraioran — Ioan Creangă pe plăcuțele lor sub atenta supraveghere a învățătorului. După-amiază, el repetă cele învățate dimineața, mai făcea exerciții de gimnastică și jocuri, și punea pe școlari să sîpună cîte o poveste, el corectîndu-le vorbirea. Din cînd în cînd, învățătorul amintește

cîte-un .piroverb cu tîlc etic, precum „toată graba strică treaba”. Şi așa trece a doua săptămînă.

În a treia săptămînă, Creangă desparte, cu copiii, propozițiile în silabe, arătînd că „cuvîntul are un în-țeles, pe cînd silaba n-are înțeles, ea este numai o bucatîcă din euvînt spusă cu o singură deschidere de gură” ; apoi ceire de la școlari cuvinte de două, trei și mai multe silabe.

■ Creangă se ducea adesea cu școlarii la cîmp.

Acolo, făcea lecții în natură, dar de multe ori excursiile deveneau prilejuri de plăcută petrecere.

— Băieți,— zicea el deodată, — iacă joia, dacă e zi frumoasă, om ieși la cîmp cu toții.

Și, parcă wăjise, căci joia se nimerea să fie zi frumoasă și toți școlarii nu măi puteau de bucurie.

— Mergem, băieți, dair fără gălăgie, zicea el.

Și după ce mai făcea repede obișnuita revizie a batistelor, încetișor și fără zgomot, să nu cumva să audă cei din celelalte clase și să vie după ei, ieșeau din clasă și apoi din ograda școlii.

Copiii se țineau mîndiri cînd vedeau lumea uitîndu-se pe stradă după ei.

— De-acum vă puteți juca pe aici, zicea Creangă, arătînd cîmpul Copoului, cu bățul lui cel gros.

Și îndată începe jocul mingiei.

Creangă privește citva timp. Se apropie apoi de băieți, ia de la unul bățul de bătaie și, dînd mingiei o lovitură zdravănă, aceasta zboară departe, dar cade în mîinile unuia din băieți.

— Îi *un cuc*, îi un cuc !... strigară o mulțime de voci copilărești.

— Apoi, de acum ne-au scos din bătaie, zise serios dom' Creangă, dîndu-se la o oarte.

Era obosit. Se așeză pe iarbă, își scoase pălăria lui cea mare și-și șterse sudoarea cu basmaua lui roșie. Li mai lăsa pe copii să mai zburde în voie, apoi se întorceau cu toții la școală voioși.

În această a treia săptămână, Creangă începea citirea împreună cu scrierea, după procedeul arătat de el și în *Metoda nouă*. Cei trei normalişti veniseră iarăși să asiste la lecția lui. Urmăreau cu încordare felul cum proceda Creangă și regretau că nu au venit cu două zile mai înainte, căci acum clasa învățase deja câteva litere. Azi le explicase despre litera *p*. Învățătorul pornise de la cuvântul *cap*. Cuvântul fusese desfăcut în sunete, copiii au pronunțat fiecare sunet pe irinid *c'*, *a'*, *p'*. Apoi învățătorul i-a întrebat care-i sunetul *l*, care al *ll*-lea, care al *lll*-lea și au pronunțat cu toții de mai multe ori sunetul *p*. După aceasta, Creangă scoate la tablă pe un școlar.

— Fă, — zice el, — o linie piezișă, de la dreapta sus, la -stînga jos ! Aproape de capătul de sus, în partea dreaptă, începe chiar din trupul liniei piezișe — și fă o liniuță întoarsă în sus, de la stînga spre dreapta !

După ce copilul a desenat ceea ce i s-a spus, Creangă se întoarce spre clasă zîmbind :

— Acesta e semnul sau litera pentru sunetul *p* ! Scrieți și voi această literă pe plăci !

Creangă merge printre șirurile de bănci și se uită dacă toți școlarii au scris-o bine.

— Mai scrieți-o o dată. Și încă o dată. Acum ștergeți plăcile ! Scrieți litera sunetului *p*, apoi litera sunetului *o* și litera sunetului *d* !

Pe plăci se ivește cuvântul *pod*.

— Spuneți sunetul literei *l*, a *ll*-a, a *lll*-a !

Și, după ce toți au pronunțat fiecare din cele trei litere :

— Spuneți acum tustrele sunetele deodată !

— Pod ! răspund copiii.

— Arătați lucrul !

Copiii arată sau gimdesc și spun. Dar Creangă contiguă :

— Mai sînt și alte lucruri cu acest nume ?

-- Mai sînt, răspund copiii ; podul casei și podul minei.

— Scrieți cuvîntul *eu*; apoi cuvîntul *trec*; apoi cuvîntul *pe*; și cuvîntul *pod*. Citiți acum ceea ce ați scris.

Ca toți deodată, după comanda învățătorului:

- Eu trec pe pod.
- Căire e cuv.întu.1 întâi ?
- Eu.
- Al doilea ?
- Trec.
- Care e al treilea ?
- Pe.
- Și care e al patrulea ?
- Pod.
- Ce fel de cuvinte sint acestea ? Scurte ori lungi ?
- Scurte.
- Pentru ce ?
- Pentru că sint dintr-o singură silabă.

Creangă privește spire un școlar:

- Citește acum propoziția întreagă.
- Eu trec pe pod, răspunde acela.
- Spune vocalele și consoanele din fiecare cuvînt.

Și copilul răspunde cum a fost învățat: e, u, t, i, e, c...

învățătura literelor — se arată în *Povățuitoriu*—„va face-o învățătorul cu școlarii cel puțin în timp de trei săptămîni; arătîndu-le pe fiecare zi, în ora întâi și a doua dimineață, cite una sau cel mult două litere de scris din care — în combinație cu literele cunoscute — să scrie și să citească cuvinte scurte și propozițiuni ușoare; și să spună apoi cite cuvinte sint în fiecare prapozțiune — și ce arată fiecare cuvînt, după aceea să spună cite vocale și cite consoane sint în fiecare cuvînt; care sint consoanele și care vocalele? Apoi, în urma deprinderilor arătate pînă aici, învățătorul va spune școlarilor să-și aducă cărți".

„In afară de acestea, învățătorul va face zilnic cu școlarii oîte ojumătate de oră lecții orale; li sê va vorbi și vor fi făcuți să vorbească.: I. Despre animale cunoscute școlarilor, blînde ori sălbatice — sugătoare, zburătoare, tiritoare, înotătoare", .bizitoare etc... ce mijloace de hrană folosesc, ce mijloace de apărare, ce foloase aduc omului, ce pagube, ce îngrijire le datorăm; II. Despre felurile de răsaduri sau plante... 111. Despre cele mai întrebuițate metale... IV. Despre lucrurile iscodite de mintea omului și lucrute de mina lui... V. Despre părțile unui lucru și numele lor".

„Toate lecțiunile, — scrie Creangă, — să se facă într-un limbaj scurt și lămurit, ferindu-se învățătorul ca de foc de a viri în capul școlarilor cuvinte neînțelese, care cer *explicare, explicări*; din care pricină se înstrăinează limba, se pierde șirul ideilor — *esența lucrului*—și timpul în zadar !”

De altfel, în fiecare pagină a cărții se simte dragostea arzătoare pentru limba poporului; în fiecare rînd străbate ideea că „fiii patriei să .învete a păstra cu cea mai mare sfințenie — *limba națională* de care se leagă tot trecutul unui popor — cu *datinile străbune* — *locurile* — *cimiliturile* — *proverbele, legendele* și *cîntecele populare* cele pline de dulceață !”

Vorbirea și scrierea într-o limbă curat românească, ușor de înțeles și plastică au preocupat mult pe Creangă. Manualele sale au suferit numeroase îmbunătățiri în ceea ce privește limba. Ediția a șasea a cărții. *Învățătorul copiilor* a fost dată ca exemplu de limbă literară de către Eminescu, care în ziarul „Timpul” scrie la 8 mai 1880: „învățătorul Copiilor se poate recomanda, nu numai copiilor mici, ci și multora din cei mari. Căci întâi/ ar învăța românește, ceea ce precum se știe, la Paris nu se poate învăța; al doilea, ar vedea ”că mai sînt oameni și afară de barierele Bucureștilor, ceea ce ar înfrina tonul de *impertinență literară* cu care nulițăi de cafenea încearcă de la un timp încoace a se introduce în republica literelor”. Creangă insistă asupra importanței deprinderii copiilor de a vorbi și scrie corect românește; el făcea aceasta cu toți elevii săi, dar mai ales cu cei din clasa I-a, care, cum spunea el, „este cheia și lăcata instrucției primare... temelia pe care se reazămă întregul învățămînt”.

Odată, nonmaliștii l-au găsit examinînd pe un copil la citire. -Creangă ajunsese la partea a doua a abecedarului, cînd copiii citeau destul de curent, iar el îi de- prindea cu lectura artistică. Tocmai examina pe elevul Botez .Eugen.

— Nu așa, măi băiete. Iar ascultă la mine !- Creangă citi pentru a treia oară fragmentul cu pricina din *Ursul păcălit de vulpe* :

„După ce hoața de vulpe a aruncat o mulțime de pește pe drum, binii...șor! sare și ea din car și, cu mare grabă, începe a strînge peștele de pe drum. După ce l-a strîns grămadă, îl ie, îl duce la bizuina

sa și începe a mânca, că taăa-re-i mai era foame".
Ian, acum zi și tu.
Copilul citi iarăși. Creangă, cu mina la ureche,
asculta repetarea fiecărei fraze.
— Mai zi o dată, -măi băiete... și încă o dată, că
asta nu sună curat românește.
Normaliștii ascultau atenți această minuțioasă exa-
minare. În fine, Creangă fu mulțumit de lectura șco-
larului și opri citirea.
— E, așa, măi Botez. Tu știi să povestești frumos
! Cum se poate să nu citești tot frumos ?
(De unde era să bănuie Creangă că elevul Botez
Eugen va ajunge scriitorul Jean Bart ?)
În ultimii ani de activitate didactică, Creangă a fost
trecut ca învățător la clasa a II-a, însă — în linii
mari — el a aplicat și în noua împrejurare principi-
ile sale de metodică. Creangă era tot așa de exigent
și cu elevii din clasa a doua. El ținea mult la mersul
metodic al lecției — calea cea mai sigură de pătrun-
dere în mintea copiilor a cunoștințelor.
Într-o zi, scriitorul Th. Speranția trecu pe" la școala
lui Creangă, tocmai când el examina un elev. Se
vede treabă că școlarul nu pricepuse bine lecția și
se blăbăia. În fața oaspetelui, și Creangă se simțea
puțin stingherit. Dar asta nu-l împiedică să ia de la
capăt lecția predată în ajun.

— Ce faci, domnule Creangă ? îl întreabă Speranția cu oarecare răutate. Dacă-îm fiecare zi o iei mereu de la-nceput, cînd mai termini materia ? Te rog să nu rîzi de mine, îi răspunse liniștit Creangă. Nu trec niciodată de la o lecție la alta pînă ce vechea nu-i știută de toți școlarii. Și dacă nu pricep toți, nu mi-i greu să explic din nou lecția veche. Pe urmă, povestim ceva și trecem la lecția nouă.

— Și cînd mai termini materia ? .părea îngrijorat Speranția.

— Unii învățători dau lucrurile peste cap. Intră în clasă, zic copiilor „luați de ici pînă ici”, și s-a mîntuit lecția. Eu cred că e .bine să învețe școlarii mai puține lucruri, dar să le știe bine. De douăzeci de ani fac așa, și n-am greșit. Acum, de, ifac și eu cum mă pricep, că n-ara avut de unde să învăț. Am mai vorbit și eu cu ceilalți dascăli, cu Dairzău de la Trisfetitele, care e cel mai cărturar dintre noi, am vorbit cu Săvescu, cu Stănceanu, dar cu atîta m-am ales: Săvescu vorbește ceasuri întregi și-ți explică, dar nu știu. cum să zic, se vede că așa sînt eu prost, că nu mă aleg cu nimic din toată explicarea lui. Darzău o taie mai repede. El zice: vezi și tu, încearcă într-un fel și altfel, pînă ce vezi că au înțeles copiii. Eu însă, cînd fac o lecție, mă gîndesc la vremea cînd eram școlar ; mă gîndesc la mine pe unde nu înțelegeam și caut să lămuresc copiilor așa ca să înțeleagă.

— Bine, dar vād că dumnea ți tot întrebî mereu.

— Așa e. Eu-scot definițiile din exemple, din povestiri, din ce știu copiii mai dinainte. Eu cu întrebările dovedesc ; îi întreb mereu. Și pînă la urmă, se face lumină. Și eu și copiii mergem împreună la adevăr.

iDupă obiceiul lui, Creangă o făcea pe nepriceputul, dar Speranția înțelegea că asta-i numai un fel de a-și ascunde convingerea, că el procedează bine.

— Am trecut p-aiți să .te anunț că vreo patruzeci tineri de la Școala normală vor să vină încoace. I-am întîlnit pe drum. Între ei este unul Mihai Lu- pescu sau așa ceva...

— A mai fost Lupescu la mine. Băiat bun și de ispravă. Are chemare de dascăl. Dar dumnea de ce te. grăbești ?

Speranția nu s-ar fi grăbit, dar nu voia să. mai dea ochii cu nominaliștii. El se considera sorit. ^f, dair tinerii mormaliști îl cam luau peste picior, spunînd cînd în glumă cînd în serios că plagiază anecdotele populare, tirecîndu-le pe numele lui. De aceea, se

duse repede, promițind. Iui Creangă că va mai veni să asiste 'la lecțiile- lui. Bucuros c-a scăpat de-așa oaspete, Creangă își văzu mai departe de treaba sa.

— 'Ei, măi băieți, ați priceput ce-i cu pronumele ?

— Da !... răspunseră ei în cor.

— Ia să vedem. Spune tu, Vasiliule, ce-i pronumele ?

Vasiliu prinsese bine lecția. Vorbea rar, gîndin- du-se la fiecare cuvînt.

— "Bine, Vasiliule. Stai jos. Acum să mergem mai departe.

•Normaliștii intrară pe ușă, aproape nesimțiți. Creangă nici nu-i văzuse și nici nu l-ar fi văzut dacă școlarii nu s-ar fi ridicat în picioare și n-ar fi spus deodată „Bună ziua !"... așa cum îi învățase el. Lupescu îi strînse rîna cu putere și-l rugă să-și continue lecțiile. Copiii erau atît de atenți, încît îi urmăreau și mișcările buzelor. Ca de obicei, regula o scoase din exemple și după ce făcu pe copii să priceapă că pronumele are trei fețe sau persoane, spre a se încredința dacă elevii l-au priceput, întrebă pe unul din școlari:

— Dimitriule, ce face mămuță-ta ?

— Mama coase cămăși pentru mine, domnule.

— Spune-mi, Dimitriule, care e persoana I-a cînd ai spus zicerea asta ?

— Eu, domnule.

— Pentru ce ?

— Pentru că eu am vorbit.

— Care-i persoana a II-a ?

— Mata," domnule.

— Pentru ce ?

— Pentru că eu cu mata am vorbit.

— Și care-i persoana a III-a?

— Mama, domnule.

— Pentru ce ?Pentru că despre dînsa am vorbit
amîndoi.
— Bine, Dimitriule, vîd că parcă ai priceput des-
pre ce am vorbit. Ia întrebă-mă acum și tu pe mine
să mă încredințez și mai bine, priceput am fost ?
întrebă-mă așa cum te-am întrebat eu.
Băiatul stătu puțin pe gînduri — așa-i învățase
Creangă : întîi să se gîndească și pe urmă să
vorbească — și apoi puse lui Creangă următoarea
întrebare :
— Domnule, ce face cucoana matala ?
Ochii lui Creangă se umplură de lacrimi : cu glasul
înecat în plîns, spuse băiatului:
— Hei, mă țică ! Cucoana mea o fi acum un
pumn de țărîna.
...De cîțiva ani murise Ileana Girigoriu, uitată, de
toți, dair nu și de Creangă.
Tot talentul lui, toată priceperea lui, toate cunoș-
tințele lui, Creangă le-a pus — ca- învățator — în
slujba celorl din rînduirile cărora s-a ridicat. El face
munca învățătorului în clasă, în manuale, dar și-n
toate creațiile lui literare. >Nu întîmplător bucăți
de lectură din abecedarele lui sînt trecute în
volumul de opere literare; nu întîmplător a scris
Amintirile din copilărie cînd ajunsese un învățator
cu o practică îndelungată, nu întîmplător aceleași
vederi pedagogice le propagă în clasă, în manuale,
în creații literare; nu întîmplător le cerea el pînă și
preoților de la sate să facă munca învățătorului —
să vină între țărani, „să deștepte întrîi-înși măcar
cît de puțin conștiința națională atît de amorțită”.-
Pentru activitatea didactică, i s-a dat în 18,78
„Bene Merenti” clasa a II-a, iar în 1883, ordinul
„Coroana ,Rominiei”, dar n-a purtat niciodată
aceste decorații. Venind ministru al școlilor
prietenul Vasile Conta, Creangă iu numit membru
în Consiliul permanent al Instrucțiunii. Nu acestea
încălzeau inima lui Creangă. El se simțea bine la
„școlița” lui, acolo unde de multe ori -l-a încercat
neciruțătoarea-i boală și l-a căutat moartea, sub
privirile îngrozite ale copiilor. Ca un nou Socrate, el
a făcut din „școlița” lui, o făclie nepieritoare, a
cărei licărire a luminat cugetele atîtoir discipoli.

**CAPITOLUL OPT UN NOU GULLIVER ÎN ȚARA
PITICILOR**

„Ar trebui să mă crezi un ingrat, dacă n-aș recunoaște că la Junimea n-am avut cu nimeni nici un raport sufletesc. L-am avut, dar târziu, ctnd a venjt, adus de mine, Creangă”.

M. Eminescu

Swift își imaginează în minunatul lui roman despre călătoriile lui Guliiver uin moment care — fără să vrei — îți vine în minte cînd te gîndești la relațiile lui Creangă cu Junimea : momentul cînd eroul este surprins de lilliputani, dormind pe țărîm și legat de pămînt cu mii de firisoare.

În 1871, în Lilliputul junimist venea primul Guliiver — tulburătorul Eminescu. Acesta aducea, în 1875, un nou Guliiver — pe uimitorul Creangă. Și cei peste o sută — ciți erau prin 1885 — d'e lilliputaini „fondatori”, „caracudă”, „cei 9”, „rezervați”, „proprietari”, „pivoți”, „corozivi”, „buni amici”, etc. numai lor doi le-au recunoscut a fi „geniali”, cuvînt în care parcă s-aud deodată invidia, ura și ironia lilliputanilor junimiști.

Maiorescu susținea că Creangă a intrat în Junimea încă din primăvara anului 1871. Cele spuse de Maiorescu pot fi adevărate, încă din 1867, Junimea era dispusă să tipărească în tipografia ei *Metoda nouă de scriere și citire*, și numai lipsa literei caligrafice a făcut ca manualul să fie imprimat în altă pairte. Totuși, pînă în 1875, Creangă n-a avut de fapt legături cu Junimea, ci cu Titu Maiorescu, caire-i fusese profesor la Școala normală. O spun și contemporanii — uin G. Panu bunăoară: „Diacon, el făcuse școala normală dte institutori pe cînd d. Maiorescu era directorul acestei școli. Așa se explică legătura lui Creangă cu *Junimea*, căci cu ideile și sentimentele lui, *Junimea* trebuia să-i fie mai mult antipatică”.

De altfel relațiile între Maiorescu și Creangă sînt în bună măsură acelea între unul care se crede pontif cultural și literar, și unul care socotindu-se un om cu oarecare talente este de fapt un geniu. Maiorescu i-a fost profesor și director lui Creangă la Școala normală, l-a numit învățător, l-a îndemnat să scrie manuale școlare, l-a reintegrat în învățămînt, i-a ajutat fiul și a căutat să-l atragă la Junimea. Că Maiorescu l-a ajutat pe Creangă este cert. Alta-i problema : ce scop urmărea Maiorescu sprijinindu-l pe Creangă și nu numai pe el ? În însemnările zilnice ale șefului junimist se poate vedea ce urmărea el.

La 18 aprilie 1870, Maiorescu notează că i s-a făcut propunerea ca Junimea („micul nostru partid”) să intre în guvern. La această propunere, Pogor se opune cu înverșunare, dar nu pentru că Junimea... nu făcea politică, ci pentru cu totul alte motive. „Păreră lui — notează Maiorescu — e că nu sintem destul de tari, să dăm lupta cu roșii, cu belferii și cu kogălnicenii, care s-ar coaliza toți împotriva noastră. Căci principele, vezi bine, se adresează nouă ca la o forță, iar noi sintem importanți numai prin năzuința noastră dezinteresată pentru binele țării, *dar fără partizani în popor și neînțeleși* (sublinierea mea — P. C.). Asta însă nu merge într-un stat constituțional și ne-am face numai de ris și prin prezentarea noastră colectivă am pune în joc ultimul nostru atu, fără a ne putea menține în minister”. Junimea pornește să-și facă „partizani în popor” și **Maiorescu este** acela care duce cea **mai** drăcească și consecventă politică pentru aceasta. Chiar în acea zi de 18 aprilie 1871, el întocmea o listă unde menționa pe aceia „din juriul nostru”, adică aceia care erau mai mult sau mai puțin atrași în jocul Junimii. Pe listă figurează și Eminescu (numele îi este subliniat — iar alături trece mai târziu pe Cara- giale) și Creangă. Feste cinci ani, la 11/23 septembrie 1876, Maiorescu notează : „Un rezumat al celor realizate personal în timpul ministerului (meu) ar fi de făcut. Extinderea relațiilor, oameni de care am putea dispune — o importantă falangă pentru mai târziu”. Noua listă, cuprinzând 73 de nume, prevede între alții pe Slavici, Eminescu și Creangă, acesta e trecut la nr. 27 și are mențiunea „bun institutor și scriitor popular”. Lista cuprinde și un șir de nume ale unora ce erau „de atras”. Deci, între altele, Junimea avea acest murdar irol, în irindurile intelectualității, de a atrage pe cei mai mulți scriitori, juriști, istorici, profesori etc. în cortegiul clientelei politice a partidei conservatoare, de a transforma în unelte ale boierimii pe cei mai buni intelectuali ai țării. Așa-se explică de ce Maiorescu și oamenii lui ajutau pe Eminescu, Creangă și pe alți scriitori. Depindea 'de aceștia ca să devină instrumente oarbe, ori să-și păstreze demnitatea. În 1871, Creangă făcea „politicele”, era fracționist infocat, în adunări publice el combătea pe junimiști. Așadar, chiar dacă Maiorescu îl va iși tîrî vreedată în societatea lui, Creangă va fi căutat s-o rupă cît mai repede cu Junimea, păstrînd însă utile legături

cu șeful ei, viitor ministru al învățămîntului. Dacă la
acea dată s-ar fi avut bine cu junimiștii, în 1872,
deci numai după un an, cînd a fost destituit din în-
vățămînt, Creangă ar fi alergat la ajutoarele lor, nu
la acelea ale fractioniștilor. Iată de ce anul 1871 nu
poate fi primit ca data intrării lui Creangă în
Junimea. Mai tîrziu, el este constrîns de împrejurări
să se apropie de acest cerc ieșean. Maiorescu —
devenit ministru — îl reintegrează în învățămînt în
toamna lui 1874, și aceasta a generat pentru
Creangă unele obligații față de Junimea,
însă, pretextînd — poate — că e ocupat cu
scoaterea unei noi ediții a *Metodei*, care și apărui în
acel an, el a ocolit totuși casele lui Pogor, unde se
țineau atunci ședințele de sîmbătă seara. Le-a
ocolit și anul următor, pînă prin toamnă.
La Junimea, Creangă a venit mai tîrziu, în 1875, și
adus de ■ Mihai Eminescu. Învățătorul Creangă și
revizorul școlar Eminescu, după ce s-au cunoscut la
conferințele de lucru din vara anului 1875, s-au
legat repede sufleteste unul de altul. Legenda că
cei doi scriitori s-ar fi împrietenit în vestita
circiumă Bolta Rece la un pahar de vin, nu-i pirin
nimic validată documentar și pare mai curînd o
scornire a celor ce vedeau în Creangă și Eminescu
niște bețivani. Mai lesne-i de crezut că Creangă,
care citea „Convorbirile Literare” unde putuse
întîlni numele revizorului, tipărit sub mai multe
poezii cu un sunet deosebit, și Eminescu, care la
rîndu-i va fi bănuit în învățător un talent vînos, n-au
putut ră-mîne la simple raporturi oficiale și reci
între revizor școlar și învățător; ci s-au apropiat
înfîresc unul de celălalt și concepțiile lor, adesea
comune, au consolidat primele impresii și apoi
prietenia lor. Învățătorul, povestea inepuizabil și
nevindecabil, va fi spus revizorului snoave de-ale
lui, „tărâni” pline de duh și înțelepciune, așa cum îi
era obiceiul, iar revizorul, simțînd talentul, l-a
îndemnat să le scrie pe hîrtie și să le citească la
Junimea. Adesea, Creangă venea la cancelaria
revizorului, pe care-l găsea înecat în hîrtii,
rapoarte, carnete, cu gîndul de a mai schimba
împreună o vorbă, două. Eminescu „îi cunoștea
bătăia de deget în ușa, glasul gros îi dez- •mierda
auzul»:
— Acasă-i Măria Sa, Stăpînul ?
Ușierul din sală grăbea să deschidă. Gîfind și
suspînînd, Ioan Creangă își făcea loc anevoie trupu-

lui să încapă, mai spătos și mai măreț în d'ulama de suman noaten. își desfunda urechile din căciula albă, mișoasă, de oaie. înainta legănat și-i scutura voinicește palma. îndată îl străbătea ca o atingere întăritoare, deși urările de bun găsit mu erau diin cele mai voioase:

— Ai mai făcut o inspecție și-ai mai soris un raport, bădie Mihai ? Grăbește, că nu-i mult pin' de parte !... Ca mine o pune și conu Petrache de mămăligă, vin roșii lui Birătianu și-ai lui Neculai Ionescu, să treacă Junimea la pascare...

— Ce-ți pasă ?... Eu nu fac nici un fel de politică, îmi văd pur și simplu de datorie...

Ei, ei, că mi-a plăcut cum ai spus-o asta!... gema Ioan Creangă, așezîndu-se binîșor pe scaun să nu-l'surpe. Apoi văzută treabă-i că îndată ce-or veni la putere, de- atîta au să te-ntrebe... De sănătate și de cum ți-ai făcut datoria... Și mult au să se bucure și-au să te copleșească, sfînte doamne, cu lauda pentru că ți-ai făcut datoria... Mai culcă-te pe urechea cea, bădie Mihai !... Cine-a încălecat pe cal străin, descalecă în mijlocul drumului cînd i s-arată -lumea mai dragă... Așa și cu toate inspecțiile și rapoartele... Uirma, alege turma! După semnele cite sînt pe cer, nici de la boierii Junimii nu ne-așteaptă mare scofală..." (citât după Cezar Petrescu).

Într-una din aceste convorbiri, Creangă i-a povestit lui Eminescu *Soacra cu trei nurori, Capra cu trei iezi* (pe care probabil c-o așternuse mai dinainte pe hîrtie, pentru manualul lui) și altele, iar Eminescu, desfăcîndu-și larg brațele, i-a zis :

— Scrie, măi tată lăncule, scrie tot ce-ai spus, că e minunat de bine ! Scrie și să citim la Junimea ! Creangă s-a -strîns în sine ca un arici :

— Ei, bădie Mihai!... Vrei să rîdă boierii de mine...

— Să vadă și. ei adevărata literatură, zimbi Eminescu, ocolînd răspunsul, apoi, cu glas sec, înecat: E adevărat că nimic nu întrece mahalagismul ieșean, nici vorbăria goală înrădăcinată la Junimea, nici discuția cam trivială pe care onorabila societate, de cităva vreme o face să înflorească față de toate producțiile literare. Pe de altă parte, — adăugă el oftînd, — trebuie în adevăr de ținut seamă că această societate este totuși singura care arată oarecare pricepere în ce privește produsele literare...

Apariția lui Creangă în această societate subțire și cosmopolită stîrni de la început antipatii. „Noul venit, — nota Panu, — era scurt, gros și gras, cu figura și părul cam castaniu blond, cu gîtul scurt apoplectic și cu figura congestionată, purtînd cu stîin- găcie hainele... La fiecare cinci minute, își ștergea sudoarea de pe frunte, cu o batistă mare, colorată”. „Eminescu veni cu el într-o sîmbătă seară la mine acasă, — scria Iacob Negruzzi, — dair la intrarea lor în Junimea un zîmbet a zburat pe buzele tuturor. Și Creangă și Eminescu erau roșii la față, aveau ochii tulburi și rîdeau liniștiți cu fericirea omului beat; ei veneau împreună direct de la Bolta Rece, o circiumă vestită pentru vin vechi de Cotaï ar”. Un franțuz rătăcit pe-aici, umblind veșnic cu haine după ultima croială pariziană, cu pantofi de lac și mănuși albe, Victor Castano, pretindea chiar că l-a văzut scuișind pe jos. Dair nu era vorba numai de înfățișarea sau comportarea lui Creangă. Junimea cultiva disprețul față de popor și față de orice era creație folclorică sau de inspirație populară, iar Creangă venea cu povești, ceea ce dispăcea celor mai mulți. Cu vreo dîbî-trei ani în urmă, fusese o ședință foarte semnificativă pentru spiritul junimist în această problemă. Era o seară foarte săracă. Mai nimeni nu avea nimic de citit. Iacob Negruzzi își descărcase obiș-nuitul „car cu minciunile” și niciunul nu se anunță cu ceva. Mai deoparte, Xenopol discuta mormăind cu Lambrior. Panu explica ceva lui Virgolicî, dînd din mîini ca o moară de vînt. Alții ședeau liniștiți pe scaune.

— Cine are ceva, să scoată 1 porunci Pogor.
Dar vorba lui trecu pe deasupra tuturor, fără a primi răspuns.

— Va să zică, n-avem nimic de citit ? întrebă Ne-gruzzi.

Aceste vorbe îl treziră pe Xenopol din discuția ce-o avea și cu vocea lui blîndă, răspunse tărăgănat ;

— Ba am eu ceva, am o critică.

— Apoi de ce nu spunei? Scoate-o, scoate-o! re-petă Pogor.

Negruzzi se trînti într-un fotoliu, parcă așteptînd să-și audă sentința de condamnare la muncă silnică. Xenopol venea mai totdeauna cu studii „lungi, pe care le citea și prost. Răsufă, însă, ușurat cînd istoricul scoase din „buzunar numai” trei file de manuscris.

— Numai atît ? sări P^inu mirat.

— Atît, răspunse calm Xenopol  i se apucă să citească : *Ceva despre literatura populară*.
 — Iar literatura populară ? sare  i Pogor.
 — Porco, porco ! il pune la punct Negruzzi  i face semn lui Xenopol să citească.
 Pogor se  tinde pe o canapea, indiferent la acest subiect. Ceilal i  i trag scaunele mai aproape. Xenopol arată părerile lui despre felul cum  e crează literatura folclorică : că autorul c ntecelor, pove tilor, doinelor-este  nsu i poporul întreg, că autorii acestora nu există deoarece un fapt trece din gură  i gură  i fiecare il adaugă ceva, il  mbo  te te, a a că la' urmă dacă te întrebi cine a făcut poezia sau dk>ima, po i să răspunzi : nimeni. La fel socotea Xenopol că se produce muzica populară.  n încheiere, el făcea o deosebire între literatura scrisă  i cea populară, sus in nd că pe c nd în literatura scrisă, opera este a unui singur autor, în literatura populară, opera nu este a unui singur, ci a mii  i mii de autori. Xenopol sf r i lectura  i   inse manuscrisul lui Negruzzi pentru „Convorbiri”.
 — Cine vorbește despre „lătrătura populară” ?  ntreb  Pogor cu silă.
 Mai mul i r seir  auzindu-l. Pogor zicea în genere *l tr tur *  n loc de literatură, dar cuvintul il păstra mai ales pentru cea populară.

D-l Carp nu-i aici, dar e prezent spiritul său, replică amar Panu. Cînd îl aud pe domnul Pogor, parcă-l aud pe domnul Carp : Degeaba umblați cu patriotism, că literatura populară nu există decît în *lliada* lui HcwnerL. Poezii populare!... Ele se reduc la firuună-verde și vîrîntul bate !

Junimiștii începură să rîdă, așteptîndu-se ca de acum să se deschidă duelul permanent între țeposul Panu și zeflemistul Pogor. Și într-adevăr, așezîndu-și pernele sub șale, Pogor îl privi chiorîș :

— Al dracului gogoman !...

— Mă rog, aș întreba, — continuă însă Panu ne-tulburat, — ce înțelege Xenopol cum că în literatura populară nu este un iautor ci mai mulți ? Cum ? Adică o poezie populară se naște în mod général, nu trebuie să fie la început un individ caire să o compună ? Poți concepe în mod material și mecanic ideea unei poezii ieșite din sufletul poporului fără un autor, care dacă nu-i știu numele nu-i mai puțin adevărat că a trebuit să fie la început în oase și în carne, compunînd cu creierul și spuînd ou gura sa poezia ?

— S-a încălzit Panu... spuse către ceilalți .. !

Negruzzi zîmbînd.

— Am de gînd să țin o prelegere cu acest subiect !

— Și vrei s-o ții aici, doamne Si soie ? se îngrozi Pogor. Să i-o ții lui Eminescu, dacă vrei prelegere !

— Permite-mi un pairantez, domnule Pogor. Eu nu împărtășesc entuziasmul lui Eminescu. Eminescu este admiratorul poeziei populare, nu doar că o găsește atît de frumoasă, cît mai cu seamă, fiindcă-i produsul poporului romîn, pe caire-l iubește în toate manifestările lui, mefăcîndu-și nici o rezervă. E un fel de sensibilitate bolnăvicioasă la dînsul cînd e vorba de romîn. Tot ce face, tot ce zice țaranul, pentru dînsul e perfect.

— Așa și e ! întări Lambrior.

Panu își roti privirea în jur, căutînd să afle efectul zicerii lui.

— Profiți de împrejurare că nu-i aici Eminescu, îl apostrofă Negruzzi, nstezîndu-și mustața țepoasă de arici.

— Regret că nu-i aici, se îndrîji Panu. Am discutat de multe ori cu dînsul, airătîndu-i ridicolul susținerilor sale cînd admiră toate absurditățile populare, numai fiindcă vin de la popoir.

Lambrior, care nu admitea ca să se vorbească despre Eminescu în lipsă, izbucni mînios :

— Ascultă, Panule! Tu ești pentru sau contra poeziei populare ?

Xenopol murmură și el un protest surd, vorbind cu Verusi și Gane. Naum, înfundat în scaunul lui, nu zicea nimic, oi privea scena liniștit și indiferent. Panu se sculase irt picioare și voi să spună ceva, dair Pogor îi luă cuvintul :

— Săriți, că se încaieră „romîni.i” aici în casa mea !

— Nu se încaieră nimeni, domnule Pogor, dar ne-am abătut de .la subiect, îl liniști Panu, așezîndu-se.

— Nu-i Titu aici, că s-ar limpezi lucrurile... încercă Negruzzi să calmeze atmosfera.

Panu certăreț, ca totdeauna ., sări iarăși :

— De fapt, domnul Maiorescu, din cîte înțeleg, eu, n-are o părere prea bună despre poezia populară...

— Așa și trebuie, îl întrerupse Pogor.

— ...Domni.a sa cultivă poezia populară numai în mod oficial. Cauza e că Alecsa.ndti intrînd aproape de la început în junimea și bucurîndu-se de prestigiul meritat, junimea și mai ales domnul Maiorescu nu putea să facă altceva decît să vorbească cu respect și cu oarecare atenuată admirație de niște .poezii pe caire Alecsandri le adunase și le prelucrase.

Negruzzi și Pogor se priviră cu subînțelesuri, în timp ce toți ceilalți tăceau ca și cum n-ar fi auzit cuvintele lui Panu. Chiar și pentru junimiștii mai vechi era stingheritor să vorbești așa despre Maiorescu.

— Te legi numai de cei absenți, Panule, observă Verusi.

— Pentru că domnul Pogor și domnul Negruzzi aduc astfel discuția, se apără Panu.

Negruzzi se simți obligat cu o clarificare și interveni iarăși:

— N-ai dreptate, Panule. „Convorbirile Literare” acordă un loc de cinste poeziei populare. Altfel ar rămâne nevândute, că înimeni nu citește poeziile nemțești ale pantalon ari lor! Qohii tuturor s-au ațintit asupra lui Lambrior, care vorbește mai mult pentru sine.

— Să revenim la subiect, recomandă Xenopol, ca să risipească atmosfera greoaie ce se crease. Panu are altă teorie decât a mea. Dar vorbele lui parcă nici- în-au fost auzite. Toți tăceau. Numai Negruzzi zimbea, netezindu-și hieru mustața.

— Panu are dreptate, se amestecă Virgolic. Desigur că poezia începe prin a fi spusă de cineva, de unul care concepe începutul, iar ceilalți o continuă și o completează, așa că la urmă ea nu mai este opera celor dinții, fiindcă foarte puțin .făcuse pentru întregul ei autorul ei primitiv. Mai mulți păreau să-i dea dreptate și atmosfera se încălzi iarăși.

179

— Ba să mă ierțați, — sare Panu, — eu nu înțeleg de loc lucrul așa ; dumneavoastră aveți aerul a spune că autorul primitiv a compus o strofă, sau zece versuri și s-a oprit; că altul a .luat acele zece strolfe și a mai adaos încă zece de la sine, că un al treilea a compus și el de la dînsul încă zece versuri, și așa mai departe pînă s-a completat poema sau balada. Xenopol .are aerul să creadă că și în muzică tot așa s-a întîmplat, unul compunînd jumătate de melodie, i.ar altul restul. Este imposibil a se admite aceasta; totul contribuie a admite din contra că și poporul.a avut și are adevărați poeți, adevărați muzicanți, cu dispoziții proprii pentru aceasta, că ei sînt considerați în popor întocmai ca și în clasa noastră, de poeți, ceilalți mulțumindu-se a le cînta producerile lor. Faptul că ele ajung la noi mai alterate, mai .modificate decât cum au fost create, se datorește mijlocului nesigur prin care poezia populară se transmite de la o generație la alta, adică memoriei și amintirii, care nu poate să păstreze exact opera, cum tiparul o face. Cu aceste explicații primesc și eu teoria lui Xenopol, cum că poeziile populare sînt anonime..

— Nu-i așa, replică Xenopol. Fiecare generație, fiecare individ vine cu o experiență istorică și aceasta modifică totdeauna substanțial prima creație. Transmiterea din gură în gură se face nu

numai păstrînd cîreația primitivă, dair și modificînd-o.

— Cum vă închipuiți că *Miorița* sau *Păunașul codrilor* să fie opera unui singur țăran ? întrebă insistent Liambrior.

. — Desigur, *Miorița* este produsul . mai multor indivizi, îl susține Virgolici.

— Voi credeți că *Miorița* nu a putut să iasă din creierul unui singur țăran, — zice Negiruzzi ironic către Liambrior și Virgolici, — și tot voi credeți că a ieșit din creierul a mai multora. Apoi oe-i un țăran și ce-i mai 'mulți țărani ? Nu-i aceeași pătură socială, aceeași cultură, aceeași mentalitate?

Pogor nu mai putea răbda chinul de a asista la o discuție "ce niu-l interesa și-l enerva. Ca să pună capăt discordiei, zise emfatic și sentențios :

— la ascultați, gogomanilor! Îi tot dați cu *lătrătura* populară. Mai zic, dacă ați vorbi măcar de poveștile lui Poimpil. Poveștile îmi plac, nu că air fi un gen literar superior, cum nici nu sînt în realitate

— și aici mă unesc cu ce spunea Panu în trecut — ci ca o formă plăcută a unor minți naive. Mai ales dacă sînt puțin pipărate!... Dar acum ce tot umblați ridicînd la caruri o poezie descriptivă de o

naivitate primitivă ? Ce grozăvie cuprinde :

Mioriță lae, Lae, bucălae;

asta-i poezie ? Ce mare treabă a inventat cel care a zis întîi:

Păunașul codrilor, Voinicul voinicilor ?

și pentru a afla paternitatea unor asemenea versuri copilărești, vă sfădiți, faceți teorii și eontrateorii !

De astă dată însă, mai mulți protestară, iar Negiruzzi, presimțind furtuna, șarjă cu vorba-i cunoscută :

— Mă mir că vă mirați de părerea lui Pogor !

Cea din urmă carte pe care a citit-o din

Bibliothèque contemporaine nu vorbește despre

poezia populară la i omîni !

Dar cînd valetul anunță ceaiul și toți se îmbulziră

către sufragerie, luminată ca pentru recepție, Ne-

gruzzi se apiropie de Pogor zicîndu-i :

— Ce vrei, dragă ? E un curent pe care mu-l poți

stăpîni decît deviindu-l ! Bine că n-a fost aici Emi-

nescu că nu m'ai scăpăm toată noaptea !

În asemenea .atmosferă apăsătoare se discuta tot-

deanua la Junimea dtepire literatura populară. Însă

cînd Creangă citi *Soacra cu trei nurori*, junimiștii

mari și mici ascultară cu interes. Nu era o poveste

de soiul celor culese de Miron Pompiliu, nici măcar de felul celor citite până atunci de Slavici, care ar fi fost în stare să introducă o zicere moralizatoare după fiecare frază. Deși poveste populară, povestea aceasta avea ceva ce nu era în poveștile populare. În primul moment, junimiștii nu și-au dat seama în ce-ar consta acel „ceva” distinctiv și căzură de acord că dulceața limbajului îi dă tot farmecul. În sine, Creangă era rnihnit și nu prea —că boierii de la Junimea nu-i înțelegeau poveștile, că vedeau în poveștile lui doar niște plăcute călătorii prin lumea fantastică ce hrănește mintea fragedă a copilăriei. Numai Eminescu pricepuse de la început că poveștile lui Creangă au un tîlc. Învățătorul își amintea cum în primele lor întâlniri, revizorul — după ce a ascultat tăcut *Soacra cu trei nurori* — i-a spus pe de rost niște versuri culese dte el în lungile-i peregrinări prin sate :

Orb am fost eu la vedere Cînd am fost să-mi iau muier.
Mă bucuram la avere Ș-am luat făr' de plăcere. Luai
strigoaia din lume, Să-mi aducă bani cu sume. Să mă fac
bogat, cu nume Socru' stă să mă sugrume.
N-am prinz, n-am cină, n-am pace Ziua, noaptea nu-mi dă
pace. Că se laudă-n tot ceasul Că mi-a adus galbeni cu
tasul, Tot cu ei îmi scoate nasul. I-ar plăcea să mă
muncească Ș-ar voi tot să poruncească Altele să o
slujească Și ea-n pat să hodinească.
— Ce zici.? Ciudată, nu? îl întrebase Eminescu.
Creangă n-a zis nimic. Lui nu i se părea ciudată.
Doar el însuși fusese un soi de argat al socrului,
pînă ce a trebuit să-și lase nevasta. Eminescu îi mai
recită apoi niște versuri:

Citu-i lumea și țara Nu-i slujnică ca nora, Că ea, unde-o
mină, mere și simbrile nu mai cersă...
— Mi le-a cîntat un prieten al meu, Chibici, ar-
delean de felu-i, cînd eram amîndoi studenți la
Vicna, îl lămurii Eminescu.

Niște lăutari, auzindu-i că spun versuri despre
soacre, gineri și nurori, se apropiaseră de ei și, în-
trebînd u-i din .priviri, dară 'drumul unor stihuri ști-
ute de toată lumea :

Oi, săraca nevasta, Ea de luni dimineața, Tot în lucru ca
vita, Pînă simbăta sara I Cînd în casă că intra, De draga de
soacră-sa -N-o întreba că ce-a minca, Ce-o-ntreba că ce-o
lucra ? Socrii ei cina la masă, Ea umbla plîngînd pîn'
casă ; Socrii ei cina găină, Ea umbla plîngînd prin tindă.

Creangă și Eminescii, clătînînd din cap, păreau să încuviințeze că așa este precum airată lăutarul. De fapt, și Creangă spunea cam același lucru în povestea lui, spunea despre soacreele care-și mărită feciorii cu fete harnice și blînde, ce devin slujnice fără simbrîe.

E drept, niște negustori armeni, veniți pe vremuri prin Humulești. minai de negoatele lor, povestiseră ceva asemănător.

— O mamă avea trei feciori, începuse unul să spună bînd aldămașul cu doi humuleșteni. Și povestea lui urma cam așa : După ce l-a înșurat pe cel mai imaire, s-a urcat în spinarea nuroii și nevasta își purta astfel povara fără să se plîngă. După ce „l-a înșurat și pe al doilea băiat, soacra s-a uircat în" spinarea nuroii mai tinere. Nora mai mare își mîngia cumnata spunîndu-i c-o să scape și ea de povară cînd se va înșura cel mai mic dintre frați. Într-adevăr, cînd se înșuiră și acesta, soacra s-a uircat în spinarea nuroii de-a treia. Dar pe tinăra lor cumnată, nevestele n-au ona-ii avut cum s-o mîngîie, căci bărbații lor nu mai aveau un al patrulea frate... Nevasta lui prîslea trebui să se gîndească singură la scăparea ei. Într-o zi, cînd rămăsese singură cu soacră-sa, a aruncat-o din spate cu toată puterea și a izbit-o de pî-reții camerii. Soacra a căzut pe pat, cu capul aproape zdrobit, cu minile și picioarele înțepenite și fără să mai poată vorbi. Cînd era gata să moară, au venit cei trei băieți și soacra a încercat să le explice cauza suferințelor ei. A arătat cu degetele oei patru pereți ai cîmerei, apoi pe nora cea mai mică, apoi și-a lovit pumnii unul de altul, ca să-i facă să înțeleagă că asta o bătuse și o izbise de pîreți. Dar ni-meni nu se îndoaia că baba moare de bătrînețe și nora cea mică tălmăci gesturile bătrinei, făcîndu-i să creadă că soacra vrea să spună că lasă cu limba de mo>arte ca nora cea mică să stăpînească cele patru temelii ale casei, tot mobilierul, pînă la piulița de lemn. Soacra și-a dat sufletul și nora cea mică a rămas stăpînă pe tot ce-a avut baba. Humuleștenii s-au privit între ei, zîmbind : prin satul lor povestea asta este ceva mai altfel, mai apro- piață vieții de fiecare zi. Căci pe-acolo, oamenii nu spun povești și strigături doar ca să se afe-n vorbă. Nici gîndul lui Creangă n-a fost altul. Și Erninescu, cel dinții, l-a înțeles. Creangă ;nu scrisese o poveste oarecare, ci povestea unei soacre ca, re profită de pe urma muncii nurorilor,

asa cum se intimpla obișnuit pe vremea aceea în multe sate. Și cine nu și-ar fi dat seama că învățătorul-povesteaș spune lucrurilor pe nume ? O babă are trei feciori pe care vrea să-i însoare cu fete ascultătoare, ca să se mai ușureze și ea în treburile casnice. După multă alergătură, baba izbutește să găsească nurori după placul ei, pe care însă le exploatează nemilos, punindu-le la tot felul de munci, n'edindu-le îmiincare și pisălo- gindu-le cu guira ei amară de răutăți. Primele două nurori, mai mairi, se resemnează. Dar a tireia, îndrăzneată își nesupusă, organizează un adevărat complot contra soacrei. Ea împinge la faptă și pe celelalte două. O ;bat bine pe 'babă, nora cea mare lovind-o de perețele de răsărit, nora mijlocie izbînd-o de perețele de apus, iair cea mică firămintînd-o cu picioarele în mijlocul casei, îi înțeapă limba ca să nu mai poată vorbi, iar cînd bărbații vin acasă — erau cărauși și umblau mai mult pe drumuri — bătrîna era aproape moartă. Ea încearcă să-și pirască nuro-rile către cei trei, fii, dair neputînd vorbi, nora cea. mai mică tălmăcește îți felul ei gesturile babei: „Biata mămucă lasă cu limbă de ;moarte că fratele cel mai mare să ieie locul și casa cea despre răsărit; cel mijlociu casa despre .apus ; iar noi, ca mezini ce sintem, să rămînem aici, în casa bătrînească". Bărbații dau crezare acestei tălmăcirii, ;baba moare, nurorile o bocesc de vuiște satul și toată lumea, ne- cunoscîndi faptele, o fericeste — „că știu că are cine-o hoci !"

În această poveste e cuprinsă o mare și profundă dramă care se petrecea chiar sub ochii lui Creangă și pe care el o avea la inimă — o 'diramă humuleșteană. Baba are oarecare .stare : „O răzășie destul de mare, casa bătrînească cu toată pojjia ei, o vie cu livadă frumoasă, vite și multe paseri alcătuiau gospodăria babei. Pe lingă acestea mai avea strînse și părăluțe albe pentru zile negre ; căci lega paraua cu zece noduri și tțemura după ban". Baba era văduvă și, în lipsa bărbatului, ea instaurează un soi de matriarhat modern, punînd pe toți să muncească pentru gospodăria ei. Cei tirei feciori erau „nalți ca niște birazi și tari de virtute, dar slabi de minte", deci întocmai slugilor lui Ciubuc Clopotarul din *Aminții*; iprin urmare ei sînt minaiți la treabă pentru a sporii veniturile gospodăriei : „Tustrei feciorii babei umblau în căraușie și ciștigau mulți bani". Luciruirile se petrec, așadar, ca prim Humulești. Iar baba

exploatează munca altora. Ea nu tocmește oameni cu ziua, care trebuiesc plătiți, ci folosește nurorile ca argați, dobindind câștigul că nurorile — ca rude — muncesc fără să ceară plată. Căsătoria devine o afacere — dar pentru babă, care se comportă ca un stăpin. Cum nu orice om este capabil să muncească pe măsura pretențiilor babei, ea își caută nurorile așa cum cauți vitele de muncă : „umbla val-viurtej... și în-cinci- șese sate, abie-abie putu nimeri una după placul ei : nu prea tinără, naltă și uscățivă, însă robace și supusă”.

Viața fecărei nore este dinainte precizată, bine-înțeleș de către soacră, deoarece argatul nu mai poate dispune nici de propria lui viață. „După ce s-a sfârșit nunta, feciorii s-au dus la treaba lor, iar •nora rămase cu soacra. Chiar în acea zi, cătră sară, baba începu să puie la cale viața nurori-sa. Pentru babă, sita nouă nu mai avea loc în cui. De ce mi-am lăcut clește? Ca să nu mă aird, zicea ea. Apoi se suie iute în pod și soolboară de acolo un știubei cu pene rămase tocmai de la răposata soacră-sa, niște chite de cînepă și vreo două dimerlii de păsat. — Iată cē-am gîndii eu, noro, că poți lucra noptile. Piuia-i în căsoaia de alături, fusele lîn oboroc sub pat, iar furca după horn. Cînd te-i sătura de strujit pene, vei pisa, imalai; și cînd a venit bărbatu-tău de la druim, vom face plaohie cu costițe de porc de cele afumate, din pod, și, doamne, bine voim mânca ! Acum deodată, pînă te-i mai odihni, ie furca în briu și plină mini di- mineala sa gătești fu io a, re le aceste de tors, penele de strujit și malaiul de pisat. Eu mă las puțin că mi-a trecut ciolan prin ciolan cu nunta voastră. Dar tu să știi că eu dorm iepurește; și pe lîngă iști doi ochi, mai am unul la ceafă, care șede pureea deschis și cu care vād și noaptea și ziua tot ce se face prin casă. Ai înțeleș ce ți-aiu spus ?

— Da, mămucă. Numai ceva de mîncare...

— De mîncare ? O ceapă, un usturoi și o bucată de mămăliqă rece din poliță sint destul pentru o nevastă tinără ca timiș... Lapte, brînză, unt și ouă de-am putea sclipui să ducem în târg, ca să facem ceva parale, căci casa s-a .mai îngreuiat ou un măn-cău și eu nu vreau să-mi pierd comioduil...

Apoi, oînd inseră, baba se culcă pe pat, cu fața la pîrete, ca să n-o supere lumina de la opait, mai dănd a înțelege niirori-sa că are s-o priviigheze; dar somnul o cuprinse îndată și habar n-avea de ce face noră-sa. Pe oînd įsoacra horăia, domnind dusă, bla-

jina noră migăia prin casă, acuș la strujit pene, acuș îmbăia tortul, acuș pisa jmalaiul și-l vintura de buc. Și dacă *Enacki* se punea pe gene-l, ea îndată lua apă rece și-si spăla fața, ca nu cumva s-o vadă neadormita soacră și să-i bănuiască. Așa se munci biata noră pină după miezul nopții; dar despre ziuă somnul o dobori și adormi și ea între pene, caiere, fusele cu tort și bucul de malai. Baba, care st culcase o dată cu găinile, se sculă cu noaptea-n cap și începu a trinti ș-a plesni prin casă, încit biata jnoră, care de-abie ațipise, de voie, de nevoie, trebui să se scoale, să sărute mina soacrei și să-i arate ce-a lucrat. Incet-încet, nora is-a dat la brazdă și baba era mulțămită cu alegerea ce-a făcut".

Cind baba își aduce și a doua noră, gospodăria crește cu un nou argat. Tinerele jneveste, „una pe alta se îndemnau la treabă și lucru ieșea gîrlă din minile lor”, iar „soacra huzurea de bine”. Veni însă și a treia noră, dar pe aceasta n-o mai alesese baba, ci o adusese feciorul cel mic. Nora cea mică se ridică împotriva soacrei-stăpîn și pune la cale pieirea acesteia. Ea siparge mai întai separația între ceea ce era „al mămucăi”, adică totul, și ceea ce era al nurorilor, adică nimic, și iinistiigă și pe celelalte două în numele corraunei folosiri a bunurilor: „Eu ored că tot ce-i a mămucăi e ș-al nostru, și ce-i al nostru e ș-al ei”, susține dănsa. Iar cind cumnatele ise arată speriate de propunerea celei mai mici de a pregăti cewa de-ale mîncării, ea le răspunde țăntoș și sigură pe sine: „Oîlnd v-a întreba pe voi, să dați vina pe mine și isă lăsați să vorbesc eu pentru toate”.

Nora cea tinără delsitraimă toată întreprinderea babei :

„— Haij fetelor, tăceți, gura-vi meargă ; că nu-i bună pacea și imi-e 'dragă gilceava. Și iese cîntînd :

Vai săracul omul prost Bun odor la cas-a fost”.

Nora cea mică reușește să-și alătore cumnatele, ucid pe soaoră și hotărăsc împreună „moștenirea babei prin o diată nemaipomenită pină atunci”, adică știuta împărțire a laverei între cele trei familii succesoare.

Povestea a apărut în „Convorbiri Literare”, în octombrie 1875; dar ea a trecut o vreme ca și neobservată. Eminescu, însă, 'scormonise- în institutorul! - povestea, dorința de a publica și cealaltă poveste, pe care i-o arătase o idată cu

prima, *Capra cu trei iezi*. O capră văduvă are trei iezi. Ducându-se după min- care, ea sfătuiește pe iezi să nu deschidă nimănui ușa. Dar atunci, cumătrul caprei, lupul, profitând de lipsa ei, îi ucide pe cei doi iezi mai mari care — călcând sfatul mamei și al iedului cel mic — au deschis ușa la auzul vorbelor mieroase ale dușmanului. Oînd se întoarce, capra află .de la iedul cel mic toată întâmplarea; întărită în durerea ei, pune la cale răs-plata nemiloasă. Improvizează un fel de parastas, cheamă la masă pe lup., dar îi-l a-șază pe un iscaun de ceară deasupra unei gropi cu jărătic și lupul se prăbușește înăuntru, unde moare ars.

Legătura acestei povești cu viața reală este in- contestabilă, Căci Creangă, folosind simbolurile universale, așa cum există în poveștile asemănătoare a'le tuturor popoarelor iluimii, le dădea un conținut rorninesc. Nu mai departe, însăși firea caprei' este a unei gospodine de prin munții Moldovei. Taită cum reacționează capra după întâmplarea nenorocirii: „—■!a las'că l-oi'învăța eu! Dacă mă vede că-s o văduvă sărmană și c-o casă de copii, apoi trebuie să-și bată joc de casa mea ? și pe voi să vă puie la păstramă ? Nici o faptă fără plată... Apoi doar eu nu-s de-acelea de care crede el : n-a,m sărit peste garduri niciodată, de cînd sînt. Ei, -taci, cumătre, că te-oi dobzăla eu! Cu mine ți-ai pus boii în pluig ? Apoi ține minte că ai să-i scoți fără coarne !" Iar cînd iedul cel mic îi spune să-l lase pe lup în plată lui dumnezeu», capra — cu dirzenia țarancelor noastre de la munte — răspunde răs-picat: „— Ba nu, dragul mamei ! Că pină la dumnezeu, sfinții îți ieu sufletul... La cada cu dubala, cumătre lup, că nu-i de chip !... Ia de- aicu se-noepe fapta. Hai la treabă", cumătriță, că lupul ți-a dat de lucru !" îmbrăcămîntea caprei, felurile de mincare pregătite pentru praznic sînt aceleași ca prin Humulești: „pune poalele-n briu, își suflică minicile, ațîlă focul și s-apucă de fă- cut bucate. Face ea sarmale, face plaichie, face ali- venci, face papă cu smîntînă și cu ouă și fel de. fel de bucate".

Acest duh românesc insuflat personajelor simbolice nu l-au văzut dătătorii de ton de la Junimea. Căci, îndemnat de Eminescu, Creangă a citit-o mai întîi acolo. Cînd a terminat lectura, Junimea încă nu se trezise din farmecul povestirii; din nou o cuprinsese ceva deosebit, o tulburase, fără să înțeleagă ce.

— Asta-i adevărată literatură ! izbucni atunci Lambrior, vibrînd ca o coardă întinsă atinsă cu degetele ; ce tot îmi umblați cu poezii nemțești sau cu combinații de ale pantalonarilor de la oraș?

Dar, cu o mutră acră, Pogor ridică din umeri:

— Și totuși, lătrătură populară...

Ceea ce nu-l împiedică pe Negruzzi să smulgă manuscrisul din mîinile lui Creangă, gîndindu-se că cel puțin încă un număr idi'n „Convorbiri” ena salvat. Strămbătura lui Pogor dăduse însă curaj lui Pariu.

— Domnule Creangă, cum se face că le ții așa de bine minte și te servești de expresii aidoma populare ?

— Apoi.cum să nu le știu pe de rost .dacă ide la cinci ani, de cîind -am început a înțelege, pînă cînd am venit la seminar, în fiecare seară aproape, am auzit de sute de ori poveștile pe care vi le povestesc și eu ? La lumina opaițului, povestitorii satului spun tot felul de prujituri, iar eu culcat pe cuptor, ascultam cu aminidouă urechile și simțeam atît ide mult interes șL așa de mare emoție, încît după ce povestitorul înceta, eu nu puteam să adorm încă ceasuri întregi.

— Eu nu pricep cum poți s-aisculți povești ceasuri întregi, se miră batjocoritor Pogor.

Dar Eminescu, care pînă atunci tăcuse, îi dădu răspunsul :

— Multe mu poți dumneata să înțelegi, nu numai asta... La drept vorbind dumneata înțelegi pe toți poe- tașii francezi care nu spun nimic ci doar înșiră versuri ce din coadă au să sune...

Panu, Gane, Verusi începură să rîdă, convinși că intervenția lui Eminescu conține multe exagerări.

— Le înțeleg și pe-ale 'franțujilor, și pe-ale tale, gogomanule !. ripostă Pogor, <ascunz<înidu-și sub zîm- bete minia.

— Și pe-ale lui Șerbănescul., continuă Eminescu.

— Maiorescu ie apreciază ca bune, interveni și Negruzzi.

— Maiorescu ! Dar tu ? Dar Pogor ? se necăjește atunci Eminescu. Fiecare trebuie să aibă curajul opi- niunilor lui. Eu nu dau doi bani pe poeți ca Șerbănescul .

— Sigur, Eminescu a descoperit pe genialii ' Parai, Țiohindeal, Mumulean și alții ejusdem farinae ! se apără Pogor, ridicîndu-ise într-un cot pe Capătul canapelei.

Toți au înțeles că Pogor se referise la *Epigonii*, care cindva a stîrnit mare discuție, Junimea hotărîse că din întreaga literatură romînă de pînă atunci nu se pot cita decît vreo zece-douăsprezece poezii ale lui Alecsandri, Gr. Alecsandrescu și Bolintineanu, restul fiind vrednic de aruncat pe foc. Și iată că Eminescu proslăvea tocmai pe aceia pe care Junimea îi amintea ca perle ale ridicolului. La înfruntarea lui Pogor, poetul se ridică în picioare și, străduin- du-se să fie calm, îi repezi cuvintele, meritate :

— Cînd mă aflu față cu cei bătrîm, cu literatura din deceniile trecute, pînă 'sînt într-o cameră încălzită. Simți că acești oameni erau într-un contact nemijlocit cu un public oarecare, mic ori mare, dar în sfârșit cu un public. Față cu cei moderni, piarcă mă sînt într-o cameră rece. Cînd citesc pe cei mai mulți din scriitorii noștri de azi, sînt că ei nu sînt pentru public, nici publicul pentru ei și-mi dau seama că ei nu sînt în ele în lanțul continuității istorice a culturii noastre... Scriitorii aștia sînt, cum s-ar zice, *extra tnuros* și *extra muros* vor rămîne în veci. Asta-i soarta oricărei culturi importate. Ai noștri maimuțăresc pe Chénier, pe Gautier, pe Hugo sau mai știu eu pe cine. În timpurile noastre există un remediu împotriva înstrăinării, un izvor pururea întineritor, poezia populară. Scriitorii noștri trebuie să ne dea oglinzi de aur ale realității în care se mișcă poporul

! Poetul tăcu deodată, ca și cînd ar fi renunțat să mai spună ceva ce totuși se formulase în mintea lui. Privi o clipă, pierdut, un punct imaginar, șovăi, apoi se apăsă greoi în fotoliu și-n ursuza-i tăcere, cu țigara stinsă în imină. Ceilalți așteptau să mai spună ceva, îl priveau stăruitor, dar 'Eminesciu nici nu se mai uita la ei și începuse să-și ciugulească perii țepoși ai bărbii nerase.

— Comparația de la urmă îmi place, gogomanule! zise Pogor, aruncîndu-i în față o pernă. Eminescu se feri și perna se proiectă pe un perete, în risetele tuturor. De obicei, poetul nu vorbea atît de mult, fără întrerupere, la Junimea ; de aceea, discursul lui fu ascultat în tăcere de ceilalți, și cu uimire și cu interes. înfepenit ipe scaumul său, Creangă îi sorbise fiecare cuvînt, ui tind să-și mai șteargă nădușeala de pe față cu enorma lui basma roșie. Căutase din

ochi privirile poetului, dar neîntîlnindu-le, se plecă la urechea lui Lambrior :

— I-a zis bine domnul Em în eseu !

— Numai el îi mai potoleşte pe boierii aştia, răsunse Lambrior în şoaptă.

Emîflescui, parcă plictisit şi sătul de cei din jur, îşi aprinsese ţigara şi acuma privea pâlپاىrile unei lumânări de la candelabrul cel mare spînzura't de tavan. Flăcăruiă se micşora, se imărea, se micşora iarăşi, lupitîndu-se cu- o piedică de ceară albă. Cufundat în această mişcare, poetul îşi -astupă auzul la cele ce se vorbeau în juru-i.

— Mă rog, zicea Panu, care se ridicase în picioare ca la tribună. Adineauri i-am pus domnului Creangă o întrebare : cum ide ţine minte aşa de bine poveştile populare ? Răspunsul pe care ni l-a dat confirmă în întregime teoria mea mai veche. Toată lumea ştie că literatura populară cu privire la poveşti nu este de loc vastă. Avem un număr de douăzeci aau treizeci poveşti- clasice cu variantele lor ; vorbesc de poveştile în adevăr bazate pe o imaginaţie plină de poezie fantastică. Repertoriul, ca să zac aşa, fiind restrîns, un povestitor este silit a se repeta. De aceea eu în copilărie am auzit de zeci şi de zeci de ori *Qdpra cu trei iezi, Ileana Cosînzeana, Făt-Frumos...* În adevăr, cum am zis, repertoriul literaturii de poveşti fiind restrîns, - povestitorul este silit să is<e repete.

-Pe de< altă parte, auditoriul naiv şi doritor de aceleaşi emoţii, şi el cere cu insistenţă repetarea. De aici, urmează că povestitorii de profesiune — căci este o profesiune la ţară povestirea — spun o poveste de s/ute şi sute de ori, -aşa că ajung ca ea să cristalizeze pînă în cele mai mici detalii în mintea lor, încît pot de zece ori în şir să povestească identic aceeaşi poveste ; ea rămîne în memoria lor ca şi cum ar fi scrisă pe hîrtie. Dacă ei inventează vreo va- ri. antă, acea variantă şi ea devine clasică, şi ea ia o formă stereotipă. Numai aşa se explică cum poveştile, fără să fie tipărite, se transmit aproape intacte din. om în om. Numai aşa se explică existenţa la ţară a povestitorilor de profesiune, numai aşa înţelegi cum povestitori deosebiţi urmează aproape identic aceeaşi poveste ; numaii aşa se face că eu, care am a'uzit *Capra cu trei iezi* de la ţărani de pe malul Prutului, am găsit-o identică, scrisă de domnul Creangă din munţii Neamţului. Meritul domnului Creangă, ca culegător ide poveşti, se mărgineşte în aceea de a fi

reprodus aproape textual povestile populare. În adevăr, auzind acum *Capra cu trei iezi*, toate suvenirile memoriei locale mi s-au deșteptat. Am văzut că, cuvânt cu cuvânt, domnul Creangă a reprodus povestea lașă clium o auzisem de atâtea și atâtea ori.

— Bună ținare de minte trebuie să ai dumneta, domnule Panu, zise atunci Creangă. Te pomenesti că vei fi știind pe de ros't și rugăciunea domnească *Tatăl nostru!* Eu is țăran prosti, ide aceea zic că n-aim atîta ținare de miinte să reproduc cuvînt cu cuvînt povestea!.. O! fi ormai pus și eu vreo vorburiță, pe ici, pe colo...

Cîțiva zimbiră. Panu, puțin descumpănit, căuta un sprijin în juru-i, dar nu-l găsi. Euninseu coborăse privirea de pe feștila candelabru'lui, și-o - dată cu privirea coborîse și el printre oameni. 'În ajutorul lui Panu, sări Negruzzi.

— Cred că Panu s-a referit la talentul primitiv al povestitorului, necorupt de civilizațiunea și- cultura orășenească.

Domnul Negruzzi a spus ceea ce eu aim gîndit, reluă Panu înviorat. Căci trebuie să admitem că dacă este ceva atî't ide fermecător în povestile domnului Creangă, este acel . aer de țară, sînt acele expresii plastice, pentru .noi cu totul dintr-o altă limbă, sînt acele apropouri naive, acel dialog de o sinceritate primitivă și acele cunoștințe foarte naive și reduse ale țăranului

— .Voi nu găsiți nici o deosebire între poveștile 'lui Creangă și poveștile lui Keșkekemiet ? întreba Eminescu, zimbînd ou tîlc.

Miron Pompiliu, poreclit Keșkekemet pentru obîrșia lui ardelenască, se roși tot. El simțise .ateastă deosebire și admira fără invidie pe bărdăhănușul nou venit oare-l fermecase cu poveștile lui nemțene. Pompiliu era un folclorist, uin culegător - de basme; Creangă îi părea să fie mai mult. Dar tăcuse, lă- sind pe ceilalți să discute. Tăcuse și Nicu Game, oare de-aseenea cerceta din cînd în cînd folclorul și încerca să scrie povești.

Auzindu-l pe Eminescu, Creangă ar fi vrut să spună el în ce consta deosebirea, dar Negruzzi îl opri brusc, ridicînd mîna :

— Domnule Creangă, la Junimea este o regulă : autorul, după ce și-a citit opera, nu mai are drept la cuvînt; el și-a spus cuvîntul prin operă. Acum discutăm noi, cititorii !

Creangă tăcu nemulțumit. El simțise unde bătea și iPanu și Negruzzi. Aceștia îl puneau pe-o samă cu Pompiliu, adică îl socoteau un culegător de basme. Dar numai el știa cît se muncise ca să scrie *Capra cu trei iezi!* Dacă ar fi reproduș-o cuvînt cu cuvînt, oum susținea Panu, ,ar fi fost ușor lucru.

'Neprimind răspuns la întrebare, Eminescu con- tinuă :

193

— Povestea lui Creangă e literatură populară, spune Panu și după el Jacques Negruzzi. Dar și poveștile lui Slavici, și ale lui Miron Pompiliu sînt literatură populară. Și Anton Pann a scris literatură populară. Și .Petre Ispirescu. Și între ei sînt deosebiri. Literatura populară nici nu se poate numi altfel decît sau cugetarea și produsele poporului însuși, care devin literatură .în momentul în care se produc prin scriere — așa cum le vedem în scrierile lui Pompiliu și Ispirescu — sau produceri ale clasei culte, care se potrivesc însă așa de bine cu gîndirea poporului, încît dacă acesta *nu* le-a făcut, le-a *putut* însă face. Voi, din totul faceți o apă și-un pămînt, vorbi apăsă Eminescu.

†3 — P. Caraiovan — Ioan Creangă

— Panu susține, — se adăugă Lambrior la păre- rea lui Eminescu, — că poți sf fi povestitor popular numai dacă ireproduci cuvânt cu cuvînt poveștile țaranilor. Greanigă n-a reproduș, el a cîreat!

— A reproduș sau a cîreat, tot populară rămîne, se amestecă și Pogor, care pînă atunci .ascultase

fără să vorbească nimic. Dair mai terminați o dată cu lătrătura populară ! Iair teorii și contrateorii ! Pe dare-l mai aud vorbind de ea, l-am mintuit! făcu el serios și apucând altă pernă în imină. Gata, s-a terminat ! Altcineva. Dacă mai are cineva de scos, 'să scoată !

Bodnărescu, Virgolici și Naum aveau totdeauna man-uscise prin buzunare, dair totdeauna așteptau să înceapă altcineva.

— Aici odată ! strigă Pogor, ținându-i pe rînd cu privirea și amenințînd mereu eu perna.

— ...de două ori ! adăugă Negruzzi.

— ...de tîrei ori ! sări de pe scaun binehrănitul Caragiani și se repezi la Naum. Acesta se făcu mic de tot în scaun, apărîndu-se cu minile puse cruciș pe piept. Se temea de Gairagiani. Cînd burtosul dădea drumul vreunei snoave pornografice, mai întîi punea doi gealați să-l țină pe pudicul poet.

— Naum! Scoate-o! se repezi la el Caragiani.

Scoiate-o! Te-am prins cu mina pe ea !

Naum privea rușinat în pămînt, farîndu-se. Caracuda, trezită și ea din amorțirea în care o ținuse discuția despre povești, răcnea în cor :

— Naum, scoate-o ! Scoate-o la vedere !

Mai mulți se strînseseră în jurul lui Naum, amenințător.

— Să i-o scoatem noi ?

Speriat, Naum trase de la piept foile îndoite și toată lumea se retrase rîzînd. Eminescu, lectorul oficial al Junimii, luă manuscrisul, îl potrivi din ochi și începu să pitească rar, cu vocea lui cantabilă.

Creangă asculta în tăcere. Poetul îi purtă prin Elada însorită, vorbea în stihuri moi de .amoriuri în-gerești. Creangă asculta mai mult curios decît din plăcere. De la o vreme, se sătură și, ținînd cu o mină pe genunchi enorma lui basma roșie, se lăsă pe spate în scaun și urmări pilpirile luminărilor din sfîșnicile polioandului. Altfel crezuse el că discută boierii de la Junime. S-au certat între ei două cea-suri, fără ca măcar să spună ceva despre povestea lui. S-au luat .în furculiță fără pricină. N-au vorbit decît 'despre cum se fac poveștile și chiar de asta au vorbit fără să știe cum se fac. El ar fi vrut să-i spună dacă povestea e bună sau rea. Dar asta i-a spus-o numai bădița Mihai, și nu la Junimea, ci acasă în bojdeucă. El voia să pună povestea în cair-teaj die cîltuire, ca oricine o va afla să învețe ceva folositor în viață. El arătase acolo traiul chinuit al familiei unei văduve sărace, muncitoare. N-a spus-o

de-a dreptul, ci așa cum o spun țăranii : în pilde. Și boierii nici măcar n-au luat seama la asta... Uite-i acumă cum sorb stihurile lui Naum. Pogor a împietrit pe canapeaua lui, cu mina sub cap. Negruzzi, sprijinit de sipeteaza scaunului, picior peste picior, fără să clipească. Panu, cu minile la piept, cuminte ca un școlar. Nicu Gane, Miron Pompiliu, Cairagiani — parc-ar fi la teatru. Bodnărescu, cu fruntea. în palme, s-a afundat cu totul în atentă ascultare. încearcă și Creangă să asculte, dar vorbele-i trec pe lângă urechi și nu .se prind de el. Lui nu-i place decît cum rostește cuvintele bădița Mihai. Păcat de așa rostire pentru niște stihuri fără duh ! Creangă se șterge cu basmaua : o trece din mina dreaptă în mina stîngă, apoi iar în cea dreaptă. Deodată, vocea plăcută se opri, parcă agățată de brațele polican- drului, și după o clipă de tăcere, izbucniră mai mulți:

— Bravo, Naum !
— Braivo !
— Frumoasă !

Negruzzi se repezi la manuscris, pe care Eminescu i-l dădu indiferent, ridicînd din umeri. Scaunele începuseră să se mute de colo-eolo. Panu se ridicase în picioare. Atunci veni valetul care vesti că ceaiul fierbinte îi așteaptă. Creangă ar fi vrut să vorbească cu Eminescu, dar acesta parcă plutea prin nori. Sorbea din paharul cu ceai și tăcea gînditor. Creangă îl lasă în pace și se alătură lui Lambrior. Ce-au vorbit între ei cei doi nemțeni, m-a auzit nimeni. Pe deasupra tuturor, detună vocea hodorogită a lui Negruzzi :

— Vinerea viitoare, Junimea se ține la mine. Cînd toți coborau treptele de piatră ale casei boieresti, Pogor începu să-și strige argații:

— Ioane, Costache... dați drumul la cîinii ceilalți, că aiștia au plecat!

Capra cu trei iezi a fost tipărită în „Convorbiri Literare”, în decembrie 1875, îmboldit de Eminescu.. institutorul din Păcurari începuse să-și descarce mereu carul cu povești. „Țărăniile” lui părea să aibă căutare. Nu-i vorbă, în sine era convins că ce scrisese el — cele două-trei povești — e mai bun decît tot ce scriau boierii .și auzea el, citindu-se la Junimea. Și iată-l într-o seară venind cu o nouă „ță-rânie”, (pe care „Convorbirile” au publicat-o în ianuarie 1876), povestea *Pungața cu doi bani*. Odată erau un moș și-o babă. Moșul avea

un cocoș, baba o găină. Baba minca mereu ouă, dar moșului nu-i dădea ; . . .bate și tu cucușul tău să facă ouă, și-i minca", îi spunea ea cînd moșul o ruga să-i dea și lui măcar pentru astîmpărarea poftii. Moșul bate cocoșul („ori te ouă, ori du-te de la casa mea, ca să nu mai strici mîncarea degeaba") și Biata pasăre își ia lumea-n cap. Umblînd așa, pe drumuri, numai ce găsește o punguță cu doi bani, și fuge cu ea spre casa moșului. Dar se întîlnește cu un boier, care-i ia punguța. "Supărat, cocoșul alergă după trăsura boierului, spunînd mereu :

Cucurigu ! boieri mari, Dați punguța cu doi bani

1Boierul poruncește vizitiului să arunce cocoșul într-o fîntînă, dar năzdrăvana pasăre înghite toată apa și iar fuga, după trăsura, cerîndu-și punguța. Boierul poruncește ca acest cocoș ce nu-i dă pace, să fie aruncat într-un cuptor încins, în cireada boiler, în haznaua cu bani de aur, 'dar năzdrăvanul răcește cuptorul cu .apa -băută din fîntînă, înghite cireada, înghite și haznaua de aur. Atunci boierul îi dă punguța, doar o scăpa de năpastă. Cocoșul pleacă, ducînd cu el spire căsuța .moșului și toate păsările din ograda boierească. Moșul se pricopsește. Baba, invidioasă, cere niște galbeni moșului, dar el răspunde cum și baba îi răspunsese altădată. „Furioasă, își bate găina, ca să-i aducă bogătie, și găina îi aduce o mărgică. Baiba o .bate acum de neaz, pînă o omoară, rămî-nînd și fără ouă și fără găină. Moșului i se face milă de babă și-o pune găinăriță la sumedenia de păsări.

într-un studiu recent, pe bună dreptate afirmă acad. G. Călinescu că „aici întîlnim „excese ale sentimentului de proprietate, surpînd chiar temelia familiei". Baba este nu numai o zgîrcită, dar una care-și are găina *ei*; moșul are cocoșul *lui*, 'dar cînd ajunge bogat o pune pe babă găinăriță, căci avuțul lui nu devine și al babel, iar el nu se codește s-o angajeze (fie și „din milă") ca pe un argat oarecare.

De bună seamă, primul „cititor" și al acestei povești a fost tot Eminescu. După ce Creangă i-a citit-o, poetul a zîmbit ușor. Povestea aducea ceva nou în ce scrisese .pînă atunci 'Creangă — iar Eminescu observase aceasta : în opera lui Creangă apărea un personaj nou : boierul. E interesant că conflictul nu se petrece între moș .și babă de o parte și boierul

de cealaltă parte, ci între boier și cocoș. Povestea cuprinde de fapt două povești : aceea a moșului și babei, care dezvăluie sfârșirea familiei sub imperiul sentimentului proprietății, și aceea a luptei între cocoș și boier, care dezvăluie puțința ca hapsinul și lacomul boier să fie expropriat de averile sale îngrămădite prin furtisaguri. Însă, deși sînt două povești contopite într-una, unitatea lucrării nu suferă, pentru că în centrul întregii povești stă un personaj unic: banul (punga eu doi bani), pe care cocoșul îl poartă de colo-colo, parcă demonstrînd oricui că... banul este rotund. Creangă nu are pătrunderea unui Baizac sau Zo'la în această privință. El înțelege totul „tărănește”, cam cum înțelege și Slavici lucrurile acestea în *Moara cu noroc*. Creangă știe, ca și hu- muleștenii lui, că banul face pe boier și mai hapsin, și jmai orud, iar pe jmoșneag un soi 'de ajun-s, care nu se dă în lături să-și tocmească argat La găini chiar pe însăși nevasta lui. Oare nu-i aceasta dezumanizarea omului sub influența banului ?

Lui Creangă nu-i deschisese -nimeni capul să vadă atare probleme. El izvora din sine însuși, dînd „tă-fănie” după „tărănie”. Și — ceea ce observaseră și alții — odată pornit pe „tărănii”, Creangă nu se mai putea opri. Într-o seară, către sfîrșitul iernii, Creangă citi la Junimea povestea *Dănilă Prepeleac* (care a apărut în „Convorbiri Literare” în martie anul următor, 1876). Junimiștii au rîs cu lacrimi, dar tîlcul poveștii nu l-au priceput și nici nu și-au bătut capul să-l priceapă. Cînd Creangă a terminat lectura, Iacob Ne- giruzzi a irosit un fel de sentință :

— Pirost să fii, noroc să ai !

Asta înțelesese el din pățaniile lui Dănilă .Prepeleac.

La drept vorbind, povestea nu-și lăsa prea ușor ghicit tîlcul. În prima parte a lucrării, Dănilă apare ca întruchiparea prostiei, iar în a doua parte, se arată de o istețime uimitoare, păcîlind chiar pe diavol. De atunci, mulți s-au întrebat cum se explică aceste două ipostaze ale eroului, dacă nu cumva în caracterul lui Dănilă este o contradicție care ruinează însăși ființa lui ca personaj. Totuși, confruntat cu viața, Dănilă se dovedește un personaj foarte consecvent și unitar. În prima parte a poveștii, „prostia” lui Dănilă este de fapt incapacitatea unui țaran sărac de a se descurca în păienjeniișul unei

societăți producătoare de mărfuri. Să vedem chiar începutul poveștii :

„Erau odată într-un sat doi frați și amândoi erau însurați. Cel mai mare era harnic, grijuliv și chiabur, pentru că unde puneă el mîna, puneă și dumnezeu mila, dar n-avea copii. Iară cel mai mic era sărac. De multe ori fugea el de noroc și norocul de dînsul, căci era leneș, nechitit la minte și nechibzuit la trebi ; ș-apoi mai avea și o mulțime de copii ! 'Nevasta acestuia sarac era muncitoare și bună la inimă, iar a celui bogat era peștriță la mate și foarte zgîrcită. Vorba veche : tot un bou ș-o 'belea. Fratele cel sairac — sairac să fievdă păcate ! — tot avea ;și el o păreehe de boi... Dar plug, grapă, teleagă, sanie, car, tinjălă, circeie, coasă, hreapeă, țâpoi, greblă și cîte alte lucruri ce trebuiesc omului gospodar, nici că se aflau .la casa acestui om nesocotit. Și cînd avea trebuință de asemenea, lucruri, totdeauna supăra pe alții, iară mai ales pe frate-său care avea de toate. Nevasta celui bogat de multe oiri făcea zile fripte bărbatului, ca să-l poată descotorosi odată de frate-său. Ea zicea adeseori :

— Frate, frate, dar pita-i cu bani, bărbate.

— Apoi dă, măi nevastă, sîngele apă nu se face. Dacă înu l-oi ajuta eu, cine să-l ajute ?”

Așadar, de la început se vedea întruoitva pricina „prostiei” lui Dănilă Prepeleac : sărăcia. Mai mult decît „lenea”, decît „nechitirea la minte”, — „nechib- zuintai la trebi” face pe Dănilă să apară ca pirtost. Căci chiar leneș nu-i el de vreme ce lucrează ca și ceilalți, umblînd cu carul la pădure sau făcînd alte munci; nechitit la minte nu-i el, de vreme ce se străduie să salte d,în sărăcie ; .însă nepriceput și nechibzuit la trebi este. îPrin aceasta se și deosebește de fratele său, om întreprinzător și înșurat cu nevastă „foarte zgîrcită”, ajuns „chiabur”. Fratele mai mare știe să se descurce și se căpătuiește ; Dănilă, însă, nu știe și irămîne ;sărac, ba din sărac cum este devine și mai sărac în momentul cînd iese din sat pentru a da piept cu „tîrgul”, cu locul unde se schimbă mărfurile. Abia aici se dezvăluie adevăratul înțeles al „prostiei” lui Dănilă. Nici nu ajunge în tîrg, căci este înșelat chiar pe drum de oameni care, asemenea fratelui chiabur, au știut să folosească schimbul în natură spre cîștigul lor. Dănilă schimbă perechea de boi pe un cair, apoi schimbă carul pe o capră, apoi capra pe o gîscă, apoi și gîsca pe o pungă goală. Desigur,

scriitorul exagerează, pentru a scoate și mai bine în evidență "ideea" că țăranul sărac prins în iureșul pieții este uluit, dezorientat, „prost” și pă-guhit, jefuit. Intors de la tirg, Dănilă se duce la frate-su și-i povestește cu durere proasta afacere; iintire cei doi frați se petrece acest dialog semnificativ :

„— Ș-apoi ce mai atita vorbă lungă, dintr-o păreche de boi, m-am ales c-o pungă, ș-apoi și asta pute a pustiu.

— Mă, da' drept să-ți spun, că mare nătărău mai ești!

— Apoi dă !... bădiță ! pin-ai ei, toate au fost cum au fost, da' de-acum am prins eu la minte...”

Deci, experiența ținului dă lui Prepeleac ceva „minte”. Dacă .ar mai avea ce vinde, cum poate că nu s-ar mai păcăli, dar

„Cind e minte, Nu-l ce vinde”.

După atitea „prostii”, fratele bogat îl sfătuiește:

„...Se . Vede că tu ai fost bun de călugărit, iar nu de trăit în lume, să necăjești oamenii și să chiniești nevasta și copiii !” Și Dănilă pleacă în pădure. Dar odată ieșit din societatea în care apărea ca „prost”, Dănilă își dă la iveală adevărata lui istețime, inoperantă în societatea ce-l sărăcise. Mai întâi, se devaluie hărnicia lui cum și priceperea de a construi: „Am să durez o mănăstire pe pajiștea asta, să se ducă vestea în lume, zise el. Și . deodată se și apucă. Face -mai întâi o cruce ș-o înfige în pământ, de în- samnă locul. Apoi se duce prin pădure și începe a chiti copacii trebuitori : ista-i bun de aminare, cela de tâlpi, ista de grinzii, cela de tumurugi, cela de costo- iroabe, ista de toacă...”

Gîndul că, acolo în pădure se va ridica o mănăstire, sperie pe draci, care oferă lui .Dănilă un burduf de bivoli plin ou bani, ca să-l izgonească pe pustnic de-acolo. „Aveți noroc, spurcaților, că-mi sint mai dragi banii decît pustnicia, că v-aș arăta, eu vouă !” se destăinuie Dănilă. întâmplarea ilustrează mentalitatea țăranului caire-i convins că cel ce se îmbogățește a avut .sprijinul unor forțe supranaturale, mai ou samă sprijinul dracilor (nu degeaba e zicala: banul, ochiul dracului). Dair rnai-marele dracilor se răzgîndește și vrea să-și ia banii înapoi. Iată că un -alt 'dirae se înfățișează și-i spune că mai întâi să-și încerce .puterile ou el și apoi să da banii. „Ia, acu-i acu, zise Prepeleac în gîndul său, oftînd. Dar este-o vorbă : Tot bogatul minteos și tină- irul ifmumlos . Dănilă mai prinsese aoum la minte”. Așadar, tot a fost utilă experiența dobîndită

în târg. Dănilă reușește prin viclenie să întrecă pe drac în diferite probe de încercare și până la urmă îl pune să-i caire acasă burduful cu bani. De unde rezultă că averea, dobândită prin ajutorul unor forțe oculte, poate fi păstrată prin viclenie și înșelăciune. Nu-i altceva- decât ceea ce învățase și „pirostul” Dănilă din experiența nefericitelor lui schimburi la piață.

Povestea aceasta, departe de a fi istoria unui om pirost, este istoria unuia care a ajuns să înțeleagă că în societatea producătoare de mărfuri numai „dracii”, viclenia și înșelăciunea duc la bogăție. Dănilă a părut „prost” atita vreme cît n-, a știut cum să se integreze acestei societăți care, la rîndul ei, l- a sărăcit cu totul, făcîndu-l totodată și pe el să se considere prost. Cînd, însă, ajutat de draci — deci, nu prin muncă ! — Dănilă se pricopsește, se dovedește că el nu-i prost de fapt, ba chiar că-i isteț la minte ; de acuma, pentru a trăi, el trebuie să se conformeze societății, adică să devină viclean și înșelător, mai viclean nu numai decît oamenii, dair chiar și decît dracul însuși. Există aici vreo contradicție între Dănilă din prima parte a poveștii și Dănilă din a doua parte a aceleiași povești ? Evident, nu există. Dănilă Prepeleac este un personaj pe care nu-l cunoaște folclorul multor popoare și în mare măsură este o creație uimitoare a poporului nostru. Bunăoară: în poveștile lorene, tiroleze, norvegiene, corsicane, engleze, personajul apare numai în ipostaza „prostului”, a celui care efectuează schimburi din ce în ce mai dezavantajoase pentru el. În folclorul nostru și în cel rus, personajul apare însă și în cea de a doua ipostază caire-i de fapt și adevărata lui fire. Ivanko, eroul povestirii rusești *Ivanko, fiul ursului*, este foarte asemănător cu Dănilă 'Prepeleac al nostru. Totuși, între Ivanko și Dănilă sînt și unele deosebiri esențiale. „Prostia” iui Ivanko nu se dovedește cu prilejul trocurilor, ci cu alte prilejuri (pus să taie o oaie pentru prînz, și anume pe .aceea care i-a ieșit mai întîi în cale, el taie o turmă întreagă, deoarece toate oile s-au grămădit în jurul lui; pus .să păzească ușa staulului ca să nu vină hoții noaptea, el o duce în altă încăpere și se culcă lîngă ea). Așadar, Dănilă apare „prost” în cadrul unor anume relații sociale. Dănilă Prepeleac este o modalitate a altui tip folcloric românesc — Pmîslea, cel ce a

inspirat și pe Călin Nebunul al lui Eminescu. Este vorba despre fiul cel mai mic, care pare tuturor un prost și un nătărău, da' care se dovedește mai viteaz, mai isteț, mai bărbat decât frații lui mai mari, care se socoteau deștepți. Dănilă Prepeleac este un personaj specific folclorului nostru și el își are frați în personaje asemănătoare în unele povești din folclorul R.S.S. Moldovenească.

Cu *Povestea porcului*, tipărită tot în 1876, în iunie, Creangă aduce în discuție o nouă problemă : distincția ce trebuie făcută între felul cum pare să fie cineva și felul cum el este în realitate, distincția între aparență și esență. Doi bătrâni trăiesc mîhnîți că n-au copii, măcar unul să le țină de uirî. „Și apoi pe lingă toate acestea, nici vreo scofală mare nu era de dinșii ; un bordei ca vai de el, niște țeale rupte, așternute pe lați și atîta era tot”. Îndemnat de babă, moșul pleacă într-o dimineață să aducă în casă, de pe drumuri, orice ființă ce i-ar ieși mai întîi în cale, fie om, fie șarpe, fie orice altă jivină, care să țină locul copilului, — iar moșul dă peste o scroafă cu doisprezece purcei ; prinde la repezeală unul „care era mai ogîrjit, mai răpănos și mai răpăciugos”, și vine cu el acasă, spre marea bucurie a babei. Dar purcelul acela nu era un purcel oarecare, ci însuși Făt-Frumos, fermecat însă de o vrăjitoare (scroafa găsită de moș), care spera să-l însoare cu una din cele unsprezece fiice ale ei (ceilalți unsprezece purcei, fugiți ou scroafa la venirea moșului). În vremea aceasta, împăratul împarte vorbă că acelui tinăr care-i va face un pod minunat pînă la curte, îi va da de nevastă p.e fata lui și jumătate din împărăție. Sfătuit de porcul-fiu, moșul se duce la împărat, dar și străjerii și împăratul însuși își bat joc de bătrîn, văzîndu-l că înfățișează ea fiu al lui un purcel neastîmpărat. întrevăderea între bătrîn și împărat, la curte, pare mai cuirînd o întîlnire a unui humuleștean cu vornicul satului. Moșul cu purcelul în brațe se pornește la palat. „Abia ajung ei la porțile palatului împărătesc, și străjerii, cum îi văd, încep a se uita unul la altul și a bufni de rîs.

— Da' ce-i acesta, moșule ? zise unul din ei.

— D-apoi acesta mi-e feciorul, care se prinde c-a face podul împăratului.

— Doamne, moșule, doamne ! multă minte îți mai trebuie, zise un străjeriu bătrîn ; se vede ^Pți-ai uirî zilele.

— Apoi dă, ceea ce-i scris omului, în firunte-i este pus și tot de-o moarte .are să moară cineva.

— Dijmnetă, moșule, cum vedem noi, cauți pri-cină, ziua-meaza mare, cu luminarea, ziseră stră-gerii.

— D-apoi asta nu vă privește pe d-voastre ; ia mai bine păziți-vă gura și dați de știre împăratului c-am venit noi, răspunse moșneagul.

Stirăjeirii-atunci se uită lung unul la altul și strâng din umere... Apoi unul din ei vestește împăratul despre venirea noilor pețitori, moșneagul ou purcelul său !... Atunci împăratul îi cheamă înaintea sa. Moșneagul, cum intră, se pleacă pînă la- pămînt și stă la ușă simeni. Ialră purcelul calcă înainte pe covloare grohăind, și .ncepe a mușlui prin casă. Atunci împăratul, văzînd așa mare obrăznicie, pe de o parte i-a venit a rîde, iar pe de alta se tulbură grozav și zise :

— Da' bine, moșnege, cînd ai venit în cea rînd, parcă erai în toată mintea ; dar acum unde te visezi de jumbli cu porci după tine ? Și cine te-a pus la cale să mă iei, tocmai pe- mine, în bătaie de joc ? Ferească dumnezeu, înălțate împărate, să cuget eu, om bătrîn, la una ca asta ! D-apoi șă avem iertare

„Luminarea Voastră, că acesta mi-i flăcăul .despre
caire v-iam, spfuls mafi dăuină&i, că m-a trāmis la
Māria Voastră, dacă vā mai aduceți aminte.
— Și el are să-mi facā podul ?
— D-apoi așa «nādājduim în dumnezeu, că chiar
el, Māria Ta !
— Hai! i.a-ți porcul de-aici și ieși afarā. Și dacă
pinā mine dimineață n-a fi podul gata, moșnege, are
sā-ți steie capul unde-ți stau talpele. Intelesu-m-ai ?
— Milostiv este cel de sus, Māria Voastră. Iarā
dacā s-a întâmpla — să nu bānuți, puternice
împārate — după dorința Luminării Voastre, apoi
atunci sā ne trimiteți copila acasā..”
Porcul, însă, durează podul minunat și împāratul,
de frică, îi dā fata. Ca prin farmec, și cocioaba
pārinților adoptivi se preschimbā într-un palat
māreț- Aici, ziua, noul împārat umblā în chip de
porc, iar noaptea își leapādā pielea și ca Fāt-
Frumos se culcă cu tināra împārateasă. Dar nevasta
cea tinārā nu-și tine gura și spune împāratesei
bātrine, maică-sa, taina soțului ei. Sfātuitā de ea,
tināra aruncā într-o noapte în foc pielea ceea de
porc. Atunci se întâmplā nenorocirea : palatul se
preface iarāși în colibā, Fāt-Frumos porcul dispare
blestemind, podul se mistuie, iar bātrīnii, vā- zīnd
așa nenorocire, alungā de la ei pe nora neascu-
tătoare, care pleacă în lume. După lungi călătorii,
pline de peripeții și suferințe, ea își găsește
bārbatul. Pedepsesc pe vrājitoare și se întorc acasā,
unde fac o nuntā... că-n povești, Fāt-Frumos
nemaiavind acum asupra lui blestemul de a fi sub
chip de porc.
Creangā nu venea regulat la sedințele Junimii, dar
de fiecare datā cīnd venea înțelegea tot mai bine că
literatura pe care o fac boierii nu-i de marejpreț. Îi
plăceau poeziile lui Eminescu, dar și Eminescu
aducea rar la Junimea. Mai adesea le citea în
bojdeucā și atunci amīndoi discutau ore în șir.
Creangā scria mereu și la rīndu-i, citea lui
Eminescu, rugīndu-l să-l corecteze. Eminescu însă îi
rāspundea cu tărie și convingere :
— Lasā, Creangā, ai să citești la Junimea. Tu n-ai
neyotș să fii cgrectat de nimeni !
Treptat, Creangā căpātā conștiința artistului crea-
tor. Își dādea el seama, din ce în ce mai mult, că
ceea ce scrie e lucru bun și confirmarea pe care i-o
aducea Eminescu, îi întārea această conștiință. Nu
se mai temea că boierii or să rīdā de el; ba, în sinea
lui și în discuțiile cu Eminescu pricepea că el are

toate motivele să. ridă de boieri. Și humuleșteanul Creangă știa să ridă de boieri, fără ca ei măcar să simtă. Creangă venea la Junimea bine dispus și mereu pornit pe glume, căci gluma era arma lui neprețuită. Când cineva se pregătea să citească vreo lucrare mai mare, Pogor sforăia pe nas preoțește :

— Acum să ascultăm Sf. Evanghelie a lui Schopen- hauer ori Conta, cetire !

Iar fostul diacon răspundea cu vocea lui de bas :

— Să luăm amănunte !

— Pace ție, cititorule! binecuvînta Pogor — și lectura începea.

La Junimea, anecdotele erau literatura preferată, și cu cît erau mai pornografice — „corozive” — cu atît erau mai gustate, Pogor chiar „teoretizase” pornografia în artă și, susținînd-o, striga celor ce o condamnau

— D-voastră vreți să castrați literatura !

La Junimea, Creangă avea două feluri de povești : scrise — care se tipăreau în „Convorbiri” și spuse — care nu se tipăreau fiind pornografice. Când venea el și dacă nu era altceva de făcut, Pogor îi zicea :

— Creangă, ia spune-ne o poveste !

Creangă ridea și întreba șăgalnic :

— *Pe ulița mare sau pe ulița mică ?*

— *Pe ulița mare!* strigau cei doritori de pornografie grasă.

Și Creangă îi dădea drumul unei anecdote „știți, cole”, care transforma onorabila societate în bilci. „Corozivele” lui Creangă nu se pot reproduce, dintr-un elementar simț al decenței, dar la Junimea el le trîntea „țărănește”. Numai Maiorescu nu le gusta, iar Creangă, care știa asta, cînd se întîmpla să asiste și Maiorescu la vreo ședință, era destul de rezervat. De altfel, Maiorescu nu prea avea la inimă nici operele „necorozive” ale lui Creangă.

Considerîndu-se el însuși scriitor, Maiorescu — șeful Liliiputului junimist — își permitea să „ajute” cu sugestii pe ceilalți scriitori din cercul său.

Pe Creangă, însă, nu l-a putut ajuta de loc în privința scrisului literar. Creangă și Eminescu ascultau în liniște „sugestiile” șefului, dar făceau ce știau ei și niciodată n-au pus în aplicare de bună voie sfaturile date. De altfel, Maiorescu n-a prea înțeles valoarea creațiilor lui Creangă. Și semnificativ în această privință este aprecierea lui Maiorescu despre *Moș Nichifor Coțcariul*.

În jurul acestei nuvele este o bogată corespondență între junimiști. Creangă a citit nuvela mai întâi la Junimea din Iași (o parte a Junimii se mutase o dată cu Maiorescu la București). Maiorescu aude despre asta și la 6/18 octombrie 1876, într-o scrisoare către A. Naum, îi face între altele următoarea rugămintă : „Aud despre o frumoasă nuvelă a d-lui Creangă, a cărui scrieri în genere sînt o adevărată îmbogățire a literaturii noastre. Fă bine, spune-i să-mi trimită pentru 5 zile manuscriptul nuvelei și i-l voi retrimite desigur după acest timp. Nu măsoroposiți de tot, rogu-vă. Sau poate l-ai aduc în persoană la aniversarea „Junimii”. ”

La 20 octombrie, îi scrie din nou lui A. Naum, amintind și de nuvela lui Creangă : „Mulțumesc pentru trimiterea mijlocită a istoriei lui Creangă, care a făcut cel mai mare haz la toți citii am citit-o aici...”

Iată cum „nuvela” devine „istoria lui Creangă”, bună de înveselit boierii. La 6/18 decembrie 1876, Maiorescu îi trimite lui N. Gane o lungă scrisoare în care-l felicită pentru ziua lui, îi laudă plata compunere *Cîinele Bălan* și îl roagă să comunice diferiților junimiști diferite lucruri și-i scrie și „de ale politiciii”. Reproduc pasajul referitor la Creangă, edificator pentru competența „analizei” și modul înțelegerii de către critic a acestei minunate opere :

„Mulțumesc încă o dată d-lui Creangă pentru trimiterea lui Moș Nichifor Harabagiului. Ca tot ce scrie Creangă și povestea lui moș Nichifor este foarte interesantă în felul ei și adevărat românească. Dacă s-ar întâmpla să o tipărească „Convorbirile” (ceea ce însă eu n-aș face, fiindcă istoria prea este din Borta... Caldă și atunci ce ar zice „duduca de la Vaslui”, care știe poate numai de Borta- Rece) atunci sînt de părere să se schimbe ceva la început. Este acolo vorba de un clopot dăruit și de Ciubăr Vodă ; ceea ce seamănă prea mult cu Slavici *Popa Tarida*. Însă Creangă este însuși original și nu are trebuință de a imita pe Slavici. Și în alt loc mai este o imitare a lui Slavici ; e pe pagina a 2-a a manuscriptului trimis mie, sus, unde vorbește de iepele tinere și albe ale Harabagiului și întrebuințează forma stilistică : „iepe, fiindcă voia să aibă minji; albe, fiindcă îi luminau la drum”. Această repetiție a adjectivelor cu explicații este iarăși copiată din Popa Tinda („Valea sacă, vale, fiindcă... sacă, fiindcă...”). A da sugestia că nuvela n-ar trebui publicată e totuna cu a spune că ea nu merită publicată.

Creangă va fi discutat nuvela cu Eminescu și, primind încuviințarea acestuia, el n-a schimbat nimic. De altfel, la 10 noiembrie 1876, văzînd că Maiorescu nu-i aduce manuscrisul, Creangă îi trimisese o scrisoare în care falsa umilință este un mod al celei mai mușcătoare ironii: „Vă rog, trimiteți povestea „Moș Nichifor” pentru ca s-o dau la tipar. Junimea din Iași într-o sedință a sa, pe la 12 noaptea, fiind cam somnoroasă — după obiceiul ei — a votat să se tipărească,, poate mai mult pentru încurajare. Sau mai știu eu... poate că și pentru : P.A. Călescu... D-voastră cred că veți fi ris și de mine și de dînsa, și cu drept cuvînt, pentru că este o copilărie, scrisă de un om mai mult bătrîn decît tînăr ; da bine, da rău, d-zeu știe. Eu atîta știu numai, că am scris lung pentru că n-am avut timp să scriu scurt. Dar ce am scris și cum am scris, am scris...” Rîndurile acestea sînt, străbătute nu numai de ironizarea piticului pontif, dar și de conștiința lucidă a creatorului ei că a scris un lucru bun, îndelung mesterit, iar acel de la urmă „am scris...” pare să lase neterminată o frază, care ar fi sunat poate așa : am scris și nu schimb nimic! După cum nici n-a schimbat.

Că Maiorescu n-a înțeles valoarea operei lui Creangă o spun și alte dovezi. La 28 noiembrie 1877, la un an după „analizarea” nuvelei de care a fost vorba mai sus, Maiorescu îi scria lui I. Negruzzi și următoarele : „Vei fi aflat despre *basmele* culese de Ispirescu sub modestul titlu al „culegătorului tipograf”. Tîn „*Sprachliches aus rum. Volksmärchen*” de Jarnik se aduce cea mai mare laudă acestei culegeri, prețioase în sensul în care sînt prețioase scrierile lui Creangă prin elementul lor popular”. Totuși, Creangă și Ispirescu nu pot sta pe aceeași treaptă. În nota lui Maiorescu se vede clar concepția că Creangă a fost un culegător de basme, și nu un creator, așa cum credea și G. Panu. În 1890, Creangă era pentru Maiorescu „virtosul glumeț Creangă”, în 1907 Creangă, „este recunoscut model”... „pentru graiul cuminte și adeseori glumeț al țăranului moldovean”. Asta e cam tot ce-a priceput criticul junimist din creația marelui scriitor...De fapt, Maiorescu nu făcea altceva decît să dea expresie teoretică disprețului Jupinii față de literatura folclorică și populară și față de reprezentanții ei, între care se numără Creangă. Pentru Junimea, Creangă n-a fost niciodată un adevărat scriitor, ci „povestitor

poporan", bun de înveselit boierii. „Ce fericită achiziție pentru societatea noastră acea figură țărănească își primitivă a lui Creangă ! — scrie I. Negruzzi. Tobă de anecdote, el avea totdeauna cite una disponibilă, fiind mai ales cele „*corozive*” specialitatea sa, spre marele haz al lui Pogor, al lui Lambrior, ba se poate zice — afară de Naum — a tuturor junimiștilor. Când ridea Creangă, ce hohot puternic, plin, sonor, din toată inima, care făcea să se cutremure pă-reții! Singur risul lui înveselea societatea, fără alte comentarii! „Și cînd aducea în Junimea cite o poveste sau nuvelă, și mai tirziu cite un capitol din *Amintirile* sale, cu cită plăcere și haz ascultam sănătoasele produceri ale acestui talent primitiv și necioplit!” Iacob Negruzzi se credea pe sine scriitor și de cînd Maiorescu îi spusese că umorul este genul său, nu mai admitea alți scriitori umoriști. De altfel, Negruzzi nu-l agreea pe Creangă și din alt motiv : deosebirile de vederi politice. Cînd fățuș, cînd pe la dosuri, Negruzzi și Creangă se găseau într-un neîntrerupt duel politic, încă din 1866. Niciodată nu s-a dat în lături Negruzzi să-l lovească, atunci cînd îi venea la îndemînă. Contemporanii își aminteau că odată manualele lui Creangă erau periclitate, căci ministerul nu voia să le aprobe, și autorii intervin pe lîngă Negruzzi să-i sprijine, dar acesta le răspunde că ministerul ar da aprobarea cuvenită dacă pe copertele cărților n-ar figura numele lui Creangă ; scriitorul e hotărît să-și șteargă numele de pe coperti, însă tovarășii lui se opun la aceasta ; manualele au fost aprobate pînă la urmă, fără intervenția lui Negruzzi. Prin situația lui socială, Creangă nu-l putea lovi pe frunțașul junimist. Dar el folosește mijlocul sigur al ironiei. Creangă și Eminescu știau prea bine că „literatura” lui Negruzzi este o mediocritate cenușie. De aceea, cînd Creangă îl înțepă cu acul ironiei, el se referă la „concepțiile” artistice ale lui Negruzzi, care era umbra lui Maiorescu și-n această pricină. Deși n-a scris niciodată nimic din îndemnul lui Negruzzi, Creangă îi spune într-o scrisoare din 15 mai 1885: „...încurajat de d-voastră, voi mai încerca a scrie cite ceva”. Apoi, mai departe, rîzîndu-și de părerile despre literatura ale junimistului : „Tîmpul însă, pe cînd voi avea ceva gata, nu vi-l pot hotărî, căci știți d-voastră tare bine că aceasta e treabă de gust, nu de silință.” Cu Vasile Pogor, Creangă schimba glume la Junimea, dar relațiile dintre ei n-au trecut niciodată

dincolo de pragul salonului literar. Pogor nu avea un sistem de gândire, era foarte schimbător în păreri, dar totdeauna oscila între diferite concepții idealiste și disprețuia arta legată de popor, ceea ce îl situa pe poziții opuse poziției lui Creangă. Într-o iarnă, în preajma Crăciunului, Creangă întâlnește pe stradă pe moș Ioan Hangan, care era negru de supărare. (Han- gan avea un fel de trupă de păpuși care se constituia numai cu prilejul sărbătorilor, ducând în casele oamenilor simpli nu numai o veche tradiție, dar și îndemnuri la nesupunere față de boieri, căci păpușarii luau în pleazna glumelor „pe ulița mare” sau, „pe ulița mică” cinstitele obrazuri.) Creangă îl „întreabă de sănătate și de supărare și află că primăria oprișe de mai mult timp jocul păpușarilor, pretextând că acesta e împotriva moravurilor bune, iar moșul se plîngea că din această cauză el nu mai poate cîștiga un ban pentru hrana copiilor. Revoltat și minios, Creangă se duce vîrtej la Pogor, care era primar, face vîrtej mare și scoate învoirea lui Hangan. De atunci, mulți ani, nici un primar sau prefect junimist n-a mai cîțezat să interzică jocul păpușarilor, teatru ambulant atît de popular, care conținea puternice elemente de critică socială adresată asupritorilor. Faptul e semnificativ nu pentru „amiciția” dintre Creangă și Pogor, ci pentru vrăjmășia dintre ei în problema artei. Junimea, în bloc, și adevărații junimiști în parte, erau adversarii lui Creangă, deși se străduiau să-l atragă, atît pentru a desființa un aprig dușman politic, cît și pentru a-și mări numărul partizanilor! Dar Creangă a disprețuit Junimea. Adevăratul lui prieten și tovarăș de vederi a fost numai Eminescu. Legăturile dintre cei doi uriași ai literaturii erau așa de strînse, încît chiar junimiștii au simțit în prietenia lui Creangă cu Eminescu un fel al acestora de a riposta aristocraticei societăți. De obicei, după ședințe, junimiștii se duceau pe la cafenelele și restaurantele luxoase ale Iașilor, unde invitau și pe Creangă și Emiriescu, dar ei mai totdeauna refuzau :

— Nu, nu mergem, — spunea Creangă, — ne place mai mult să ne ducem la chir Costache crișmarul de la Nicolina. Să vezi ce pastramă minunată are ! Cer să-mi aducă pe un hîrb de strachină vreo trei cărbuni și-mi pun eu singur pastrama pe dinșii de se frige. Apoi este băiatul Ghiță, care e un drac și jumătate! Vinu-i cam

tulbure și cam acrișor, dar bun. Și stăm de vorbă
pînă în ziua.
— Ce vorbești tu tot timpul cu Creangă ? îl între-
bau pe Eminescu.
El zîmbea, și, cu acea privire vagă și rătăcită, răs-
punea evaziv

— :Vorbim și noi ce ne trece prin minte !...
 Și plecau amindoi, așa cum amindoi veniseră.
 Cătreierau îmiyeună împrejurimile bătrînului oraș
 și adesea, după călătorii de cîteva zile, se întorceau
 rămînînd în bojdeuca din Țicău. Aici discutau în ui-
 tare de sine pînă cădeau cotropiți de oboseală.
 Ce discutau, e lesne de înțeles. O vreme, Creangă
 va fi ascultat minunîndu-se de cîte-i spunea
 Eminescu c-a văzut prin Budapesta, Viena și Berlin.
 Apoi vor fi trecut la lucruri mai legate de țara
 noastră, despre suferințele țăranilor mai cu seamă.
 Apoi, treptat, la probleme ale meșteșugului literar:
 împreună, Eminescu și Creangă deaprețuiau
 Junimea și „Convorbirile Literare” și în taină își
 rîdeau de Maiorescu și de toată țepoșenia lui.
 Într-o noapte, cînd discutau despre membrii
 marcanți ai Junimii, veni vorba și
 despre „Convorbiri Literare”.
 — Stai, lancule, să-ți airăt ceva ! spuse deodată
 Eminescu, parcă aducîndu-și aminte de un lucru
 uitat de mult și începî să scotocească prin caietele
 lui. Sînt niște versurile pe care le-am citit la un
 banchet al Junimii. Excelențele au rîs, fără să-și dea
 seama, că rîdeau chiar de ei înșiși. Am găsit.
 Ascultă.
 Și Eminescu începe să recite cu glas grav :
Tu, revistă ageamie, convorbiri mult lăudate,
O, tu moară de palavre, ce lucrezi atît de harnic
Contra oamenilor vrednici, ai tău glas este zadarnic.
Sumuțînd a tale javre tu la capăt n-o vei scoate.
Vînt și pleav-a ta știință, visul tău e o nălucă,
Rătăcești pe pîrtie veche vrînd să scoți din rătăcire
Dar menit îți este capul, tonții sînt menți din fire
Flori să poarte la ureche, șarlatani de nas să-i ducă.
 — Bădie Mihai, vino să te sărut! sări greoiul
 Creangă, airuncîndu-se de gîtul lui Eminescu. Ai
 fost într-un gînd cu mine, bădiță Mihai !...
 Eminescu a fost aceft care i-a dat lui Creangă con-
 știința dte scriitor. Pînă la întîlnirea și
 împrietenirea lor, Creangă publicase mici bucăți
 literare în manualele sale. Tipărise aici și versuri,
 de altfel plate și naive. Scriitor m-a bănuț Creangă
 că va fi vreodată. El era un povestitor, un povestitor
 plin de farmec. Micuții săi școlari i-au fost primii
 „cîțitori” ai unor opere pe care nici nu le scrisese și
 nici nu gîndise că le va scrie vreodată. La „școliță”,
 cînd clasa părea obosită, Creangă lua scaunul de la
 catedră, îl aducea către bănci, se așeza zîmbînd și
 începea să povestească. Copiii aveau săptămînal o

oră a poveștilor, trecută și-n orar, și la acea oră nu lipsea nimeni, ba veneau și copii străini de școală. „Și ceea ce admirăm azi cu toții, — își amintește iun fost școlar, — auzeam povestindu-ne atunci cu întregul farmec ce știa să-l dea Creangă". Pentru școlarii săi a pus Creangă pe hîrtie primele lui înseilări literare, cum ar fi aceste versuri publicate în- tr-unul din cunoscutele-i manuale: **Clopoțelul de la gară** A dat semnalul de pornire Toți-n grabă alergară Toți cu toți într-o *unire*... Rar rămîne un drumet Surd, la astă deșteptare; Somnorosul e isteț Cînd e ora de plecare, , Sare iute în trăsura Pasajerul îngrijit, Trenu-n grabă se smuncește, Trenul, iată-l a pornit! Fumul iasă, trenul zboară, Pasajerii liniștiți, Orice vreme-a fi afară, Au pornit, is buni porniți — Animalul, ce odată Sub jug, greu se chinuia, În trăsura astă dată Parte dreaptă și el ia... Mașinistu-i surugiu, Tîpătoarea, biciul său, Iar vaporii, cai fugari, îmboldiți de foc mereu ! Nici te simți și ai ajuns La părinți, rude, amici, Cînd odată puteai pierde Interese mari și mici. Iacă mintea omenească Pînă unde a ajuns. A ajuns ca să domnească, Pin' și colo-n aer sus ! Sau acestea, intitulate moralizator : *Nu lucrezi — n-ai ce mîncă*: Ar fi un mare păcat Omul leneș de-ajutat, Ști(i) dumnezeu ce-a dat Omului cînd l-a creat ? Membre bune-ndeminoase, Crieri în cap de ajuns, Minte, grai, simțiri, virtute, Toate-n el perfect le-a pus. Dacă lenea-l dominează. Singur este vinovat; Cine ziua nu lucrează, Doarme noaptea nemîncat... Bine-a zis biata furnică Grierului *caltînd*: „Ați petrecut astă vară ? I r Joac-acum, d-ei fi putînd ! Iar la vara viitoare, Măi Jupine grierus, Fii, ca mine strîngătoare, Nu tot trage din arcuși ! T-ei deda corpul la lucru ? Lenea nu te-a domina ; Și la iarn-avînd strînsură Lipsa-ti vei întîmpina." Cineva, fără prejudecăți, citind aceste versuri, nu va putea ibănuî că autorul lor va deveni odată marele Creangă. Însă, de sub vraful de platitudini și naivități ritmate și rimate, se ivește hotărîtă o tendință foarte importantă în activitatea de scriitor : tendința de a oglindi irealitatea pînă și în cele mai mărunte și neînsemnate încercări literare. De acest luoru treibuie ținut seamă, fiindcă se leagă direct cu preocuparea constantă a lui

I Vagon.

Creangă de a zugrăvi în operele sale conflictele și oamenii epocii. Creangă era adinc im- plintat în epoca lui; se amestecase, se ciocnise, se împrietenise cu oamenii epocii lui; participase activ la frământările ei istorice. Spunind povești, Creangă era convins că prin snoavele, povestirile și amintirile lui contribuie la educarea, oamenilor, la îndrumarea lor pe un drum- sănătos. De asemenea, faptul că în manuale introdusese unele poezii de Aleesandri, Gr. Ale- csandrescu ș.a. arată pe de altă parte convingerea lui Creangă că literatura care reflectă viața are un rol însemnat în educarea tinerilor cititori. În articolul din 1872 despre *Misiunea preotului la sate*, Creangă recomanda preotului să viziteze „căsuțele poporenilor”, să „pună în vedere sătenilor și să laude frumusețile locului, să le explice în mod popular plăcerile și foloasele ce pot trage din natura ce-i înconjoară și de care lor mai mult decît la toți le este dat să se bucure. Printre aceste convers_ăd să amestece anecdote morale, exemple de iubire reciprocă și dreptate, și să le nareze cîte un pasaj mai glorios din istoria strămoșilor, prin care să dteștepte într-inșii măcar cît de puțin conștiința națională, atît de amorfîtă... Apoi să introducă narațiuni istorice, să-i pună a recita balade și doine populare, despre faptele strămoșilor și despre pornirile inimii lor... Sătenii ocupați în fiecare zi de sărbătoare cu învățături morale, sfaturi folositoare și petreceri nobile, ar ști să întrebuițeze zilele de lucru cu mai multă vigoare și ar scăpa în scurt timp de mreaja primejdioasă și sugrumătoare a veneticilor, ce au curajul a p-ofita d'e simplitatea lor, pentru a-i specula și exploata", „

E limpede, așadar, că înainte de a veni la Junimea, Creangă avea unele concepții despre literatură și rostul literaturii, concepții ce erau fundamentale opuse celor junimiste. Teoriei idealiste imaiioresciene despre izolarea artei dte realitate, despre gratuitatea artei, despre separația între artă și politica, Creanga îi opunea concepțiile sale despre strînsa legătură între artă și viață, despre irolul artei în educarea patriotică a poporului, concepții pe care Creangă nu le-a învățat prin școli, ci chiar în Humulești lui. Profesorii lui de estetică au fost mai întii povestitorii din satul natal, apoi un moș Bodrîngă și însăși viața lui. Estetica lui Creangă este estetica oricărui „uiu din popor".

■Nu Junimea, ci Eminescu l-a făcut pe Creangă să priceapă mai adinc valabilitatea concepției estetice pe care o susținea el însuși. Convins că literatura populară este un nesecat izvor regenerativ al literaturii noastre naționale, Eminescu l-a îndemnat pe Creangă să scrie mai întâi povești, apoi amintiri. Legătura lor permanentă cu poporul le confirma la fiecare pas justetea crezului lor artistic și zdrobitoarea, superioritate a acestui crez asupra teoriilor idealiste junimiste. De aici, creștea desprețul amindunora față de producerile literare junimiste.

Acolo, în bojdeuca din Țicău, Creangă și Eminescu stabiliseră un adevărat centru de rezistență împotriva literaturii și esteticii junimiste. Au fost lungi zile și nopți de crunte suferințe, dar nedespărțiți - prieteni le-au înfruntat cu eroism. În 1876, pe vară, Eminescu ifusese dat afară din postul de revizor școlar de către „canalia liberală” venită la putere, iar în toamnă era tras în judecată, sub mincinoasa învinuire de a fi sustras cărți și mobile de la biblioteca unde funcționase. În zilele mohoritului septembrie, poetul umbla în căutarea unei surse de trai; Veroni - căi Miele îi trimite un bilet, rugînd-o să-i găsească un. post de pedagog spre a-și agonisi piinea pe care „o dorea de două zile și n-avea cu ce s-o cumpere”. Creangă și-a cules prietenul de pe drumuri și l-a tras în mahalaua Țicăului, adăpostindu-l în bojdeuca sa.

„— Bădie Mihai... M-am tot gîndit și m-am tot sucit și m-am vorbit la urmă și cu Tinca... Așa nu mai merge. Prieteșug numai de Bolta Rece și de povești, nu-nțe!eg!... Fă bine și haidem acasă să încărcăm buclucurile și să le ducem la bojdeuca din Ți.căul meu. Palat nu-i, că voriba ceea, mă uit prin streășină la stele ca țiganul prim borteles cortului și slava domnului, cresc zdrele pe podele și (bureți pe păreți, s-avem de hrană pe tot postul Crăciunului... Inșă om uni două sărăci să facem una mai mare și s-o scoatem din iarnă, pînă ce s-o lumina altfel mila lui dumnezeu și bunătatea oamenilor... Pentru care intrare în Templu, te rog a mai cunoaște că Tinca a pregătit o oală cu sarmale înfricoșate și un cuptor cu plăcinte cu poale- le-n briu, ca la Humuleștii mei și :la Ipoteștii matale...” (citată după Cezar Petrescu). Creangă a dăruit lui „bădița Mihai” camera din dreapta, ca fiind mai arătoasă, și poetul a adius acolo un sorin pe care nu l-a mai luat niciodată și boarfele-i puțin amestecate cu cărți și

manuscrise. Cu greu fu angajat redactor-administrator și corector la gazeta locală „Curierul de Iași”, un fel de buletin al Căruții dte Apel, publicație numită de poet „foaia vitelor de pripas”. Poate privind îngândurat profilul trist și no-ros al dealurilor Ciricu și Aroneanu, poetul va fi scris acel mîndru și .demn răspuns către prefectul liberal de Vaslui, care-i aducea meschina învinuire de dezordine și lipsă în scriptele revizoratului. Scrișul eminescian clocotește de minie și-i împănă cu ziceri populare — contaminare crengistă: „Un om nu poate face jîrnuc irîr-o țară rău întocmită și măcar să tot poruncească, rămîne la vorba ceea : A poruncit cînelui și cînele pisicii și pisica soarecelui, iar soarele și-a atîrnat porunca de coadă... Iar la făgăduințele >D-lui prefect, vom spune și noi vorba vedhe de baștină a moșului Terinte-Bairbă-lată, răzeș și el la Fundiuri în ținutul Vasluiului. Tînărul spune cîte face, bătrînul cîte au făcut, nebunul cîte are de gînd să facă... Precum soarele stă locului de milioane de ani, oricare ăr îfi fost părerile omenesti, fie geocentriste, fie heliocen- triste, tot astfel părerile oamenilor nu schimbă nimic din mersul firesc, material, al lucrului. Părinți mizeri și vicioși, copii goi și bolnavi, învățători ignorați și prost plătiți, administratori superficiali, toate acestea îngreuiate prin creșterea impozitelor, menite a hrăni această stare de lucruri, nu sîrît condițiunile normale pentru școli bune, precum lemn de brad putregai, gelău de plumb și meșter prost nu-imi dă o masă .bună. Școala va fi bună, oînd popa va fi bun, darea mică, subpirefecții oameni ca să știe administrație, finanțe și economie politică, învățătorii pedagogi, pe cînd adică va fi școala școală, statul stat și omul om...”

Prietenia dintre Eminescu și Creangă a irodit hair-nic în creațiile amîndurora și a străbătut ca un exemplu viu timpul. „Ar trebui să mă cirez un ingrat, — arată Eminescu într-o «scrisoare, — dacă n-aș recunoaște că la Junimea n-am avut cu nimeni nici un raport sufletesc. L-am avut, dair tîrziu, cînd a venit, adus de mine, Creangă”. Aceste cuvinte mărturisesc o dată mai mult înșingurarea celor doi Gulliveri în Lilliputul junimist. iPirin concepțiile și prin arta lor, ei erau împreună cu totul străini și ostili Junimii. E adevărat, Eminescu — cap teoretic și limpede — și-a expus adtesea concepțiile sale artistice. Creangă n-a ifăcut-o decît în tinerețe, în mult citatul articol despre misiunea preotului la

sate, dar a dte monstrat-o convingător, prin întreaga sa creație literară.

CAPITOLUL NOUA RĂZBOI ȘI PACE

„Lumea asta e pe dos Toate merg cu capu-n jos : Putini suie, mulți coboară, Unul macină la moară.
Ș-apoi acel unul are atunci în mină și pinea și cuțitul și tale de unde vrea și cit îi place, tu te uiți și n-ai ce face.”

/ Creangă

Bojdeuca din Țicău devenise laboratorul artistic al scriitorului. Viuetul vieții pătrundea aici ca într-o scoică marină și asemenea acesteia îl reproducea în sunuri proprii chiar cînd el nu se mai auzea alfară, pă- strîndu-l pentru veșnicie. Timp de peste cincisprezece ani, omul care acumulasе o bogată experiență ae viață, a chemat ca scriitor : Ia un necrutător județ, acolo în bojdeuca umilă din Țicău, pe mulți din oămenii și faptele epocii sale și a dat sentințe definitive și eterne, inatacabile de nici un tribunal și de nici o procuratură din lume.

Ascunsă între imense bălării, umbrită dintr-o parte și din alta de copaci crengoși, bojdeuca era un bun loc de .gîndire pentru humuleștean. Două odăițe cu ferestre mici, deschise către cerdacul din lfață sprijinit pe șase stîlpi ; o săliță, separîndu-le și dînd în dos în alt cerdac, de unde se poate vedtea pustietatea dricului ; în totul, așezare bordeiță, copleșită de acope- fișul bătut cu șindrilă innegrită de vreme, ploaie și soare. Odăile, lipite pe jos cu lut, erau prevăzute hu- muleșteneste cu vatră, un pat alipit de perete, o masă și diferite ustensile casnice, între care strălucea un cofăcel pentru apă. Aici a scris Creangă nepieritoarele sale opere, în tovarășia Tincăi Vartic, „țitoarea", și a altor prieteni mahalagii.

Creangă începuse să fie cunoscut și apreciat ca autor d'e povești populare. împreună cu Eminescu, pe caire-l adăpostise în 'bojdeuca sa, a pornit să depene firul de aur al altor creații literare nepieritoare. În iarna acelu an 1876, Creangă face o primă încercare de a evoca amintiri din satul lui, poate îndrumat și de Eminescu. La o ședință a Junimii, el citi o poveste „corozivă” despre un moș Nichifor, coțcar și șotiu, dar, întors acasă, Creangă o refăcu, eliminînd ceea ce era pornografie scornită pentru distracția boierilor' junimiști și reabilită figura demnă și minunată a moșneagului. Așa dădu el la iveală nuvela *Moș Nichifor Coțcariul*, pe care

— neîndoielnic — a citit-o mai întâi poetului, pentru verificare, și apoi din nou junimiștilor. Creangă, care pînă atunci publicase numai povești, se simți obligat ca de la început să atragă atenția că aceasta nu-i poveste : „Moș Nichifor nu-i o închipuire din povești, ci e un om ca toți oamenii; el a fost odată, cînd a fost, trăitor în mahalaua Țuțuenii din Țîrgul Neamțului, dinspre satul Vinătorii Neamțului”. Moș Nichifor era harabagiu — adică unul care transportă călători — nu cărauș, cărător de lucruri. „Harabagia, — zicea el, ■ — e mai bună : că ai a face tot cu mairă vie, care la deal se dă pe jos ; la vale, pe jos, iair la popas, în căruță”. Nuvela, care înfățișează un drum al harabagiului cu Maica, tinăra nevastă a lui Ițic din Piatra, a fost dată de criticii burghezi ca exemplu de erotism primitiv, de instinctualism, deși intenția autorului a fost dte a zugrăvi chipul unui om din popor, de o mare sobrietate sufletească, așa cum de altfel rezultă clar și din nuvelă. De fapt, în nuvela aceasta nu se petrece nimic — nici în sens propriu, nici în cel figurat. La judecata scriitoricească din bojdeuca lui Creangă, moș Nichifor zis Coțcariul intră cu fruntea senină, căci toată bucata este o demonstrație a constatării că moșul era „șăgalnic... și ctnd spunea cîte una, ori te ținea cu mina de inimă rîzînd, ori te făcea să-ți sară inima din loc de frică”. Moșul sperie pe tinăra nevastă, cînd ajung cu căruța în pădurea satului Grumăzeștilor, că pe-acolo ar fi umblînd lupi, iar Maica, de frică, se anină tremurînd de gîtul lui; stricîndu-se căiruta tocmai în pădure, călătorii rămîn acolo peste noapte, fiindcă moșul nu găsisse barda să-și repare vehicolul, dar se vede că totul a fost gluma, căci a doua zi dimineața, Nichilfor găsește unealta chiar în căruță. Ajuns la Piatra, Nichifor este cinstit și precinstit de Ițic, bucuros că l-a adus nevasta nevătămată, deși au trecut prin atîtea primejdii. E drept că vorba cotarului este mereu în doi peri, mai mult sau mai puțin aluzivă la „păcat”, dar iri fapte moșul știe să-și păstreze buna- cuvîntă și să-și înfrîngă pornirile. Creangă se îndoia de valoarea acestei versiuni a nuvelei sale — la Junimea a citit-o albia în octombrie — și dacă nu l-ar fi îndemnat Eminescu poate că n-ar fi scris-o niciodată. Ea a fost publicată în ianuarie 1877, și Creangă nu mai revine la amintiri cîtiva ani, întor- cîndu-se iarăși la povești. Chiar în aprilie 1877, el tipărește în

„Convorbiri Literare” *Povestea lui Stan Pățitul*.
Stan Pățitul, poreclit și Ipate, era un copil orfan care, luorînd pirin sate pe la oameni, a reușit să-și în- ”îghelbeze oarecare stare: „puține parale, citeva oi, un car cu boi și o văcușoară cu lapte”, apoi și o „căsută”, așa că la vîrsta de treizeci ani „prinsese mușchi”, dar rămîne flăcău. Într-o zi, dracii pornesc în recrutare de suflete omenești. Unul se bagă slugă la Stan, sub numele Chirică-. Și „din ziua în caire s-a tocmit Chirică la Ipate, norocul îi curgea gîrlă din toate părțile și nu mai știa ce era la casa lui”. Așadar, ca și humuleștenii, Creangă spune că numai cu mijloace necurate, cu ajutorul diavolilor bunăoară, cineva se poate îmbogăți/Și cum dracii i-au adus lui Ipate avere, îi aduc și suferințe care-l fac neom. Îmbogățit, Ipate se gîndește la însu-rătoare, îndemnat și de Chirică. Pînă la urmă-găsește o fată', care, spre deosebire de altele care aveau trei sau două coaste de drac, ea avea numai una. Se face nunta, se naște un copil, casa prosperă. Dar timpul de angajare al lui Chirică e pe sfîrșite și argatul vrea că înainte de a pleca să scoată femeii Lui Ipate acea coastă de drac. Se face că atunci se întîmplă o nuntă la rudte și Chirică își pune planul în aplicare. Sfătuiește pe Ipate să-și trimită la nuntă numai nevasta cu copilul, iar el să rămînă acasă, să se travestească și să se ducă sub chip necunoscut să și ademenească la păcat pe însăși nevasta lui. O vrăjitoare devine mijlocitoare și nevasta lui Ipate, fără să-l recunoască pe soțul ei, acceptă să petreacă o noapte cu el. Ipate o îmbată, fură copilul și vine acasă. Nevasta se întoarce și ea, împreună cu vrăjitoarea, își minte bănbatul că co-pilul i-a murit cînd a ars casa vrăjitoarei și nu pomeneste nimic de noaptea cu pricină. Atunci Chirică aduce dalta și ciocanul și operează pe femeie, luîndu-i coasta de drac și pleacă, umflîndi în spate și sacul în care se ascunsesse vrăjitoarea. Creangă voia să-i citească povestea mai întîi lui Eminescu. Dar poetul se mutase din bojdeucă, la Mi- ron Pompiliu. S-au întîlnit, și bînd vin fiert cu scortîșoară, și-au ascultat unul altuia gîndurile. Cînd povestitorul termină lectura și după obicei întrebă : „Ei, ce spui, bădiță ?” poetul parcă adunîndu-și din depărtări cuvintele, răspunse innegurat:

— Măi Ionică, povestea ta are mare asemănare cu o capodoperă vestită din literatura universală, cu *Faust* de Goethe.

Creangă a rămas impietrit. Nici măcar nu și-ar fi putut închipui așa ceva ; lasă că nici nu citise *Faust*, deși auzise unele cuvinte despre marele scriitor german Goethe.

— Și Faust, care era un savant, și-a încredințat sufletul lui Mefisto, diavolului, ca să guste din fericire, continuă Eminescu.

Creangă asculta atent, dar mare lucru nu pricepea. Numai când poetul i-a povestit pe-ndelete zbuciumarea lui Faust, a început să înțeleagă.

— Da' Țbine, Țbădie, Stan nu se vinde lui ucigă-l toaca, și Chiirică se întoarce în iad cu tâlpoiul de vrăjitoare, nu cu sufletul lui Țpate.

— Asta așa e, răspunse Eminescu. Faust a crescut și el din poveștile și legende populare germane și din alte povești asemenea ale altor popoare. Goethe, când a creat pe Faust, s-a tinu't dte caracteristicile lui Faust germanul. Pe Faust îl salvează de iad însăși dorința lui nobilă de a descoperi fericirea. Când moare, îngerii îi duc sufletul în ceruri. În povestea ta se văd credințele poporului nostru. Chiirică se mulțumește cu sufletul vrăjitoarei și lasă în plata lui Dumnezeu pe Țpate și nevasta lui. Așa-i poporul nostru, măi Ionică, iertător. Să-ti spun ce-am văzut aici, în Iași, la regia de tutun, și-o să-ti dai seama dacă se cade sau nu să fim atîta de iertători cu alde Țpate al tău.

— Altceva decît ce-ai scris la gazetă ? se minună Creangă.

Într-adevăr, Eminescu scrisese în „Curierul de Iași” un articol în care demasca necruțător crunta exploatare a muncitorilor și muncitoarelor de la regia de tutun.

— Nu. Nu, altceva. Dar și azi oamenii aceia sînt exploatați mai rău ca vitele.

— Poate războiul ăsta de care se vorbește, bădie...

— De ! Cine știe ?

În Iași, ca și în toată țaira, poporul cerea cu entuziasm intrarea în iminentul război ruso-turc, sperînd să scuture jugul otoman. Prin sate, oamenii se întări- tau și la gîndul că scăpînd de turci, vor avea și ei o viață mai omenească. În mintea celor mai mulți, războiul din 1877, care se apropia, însemna îndoită eliberare — națională și socială. Oamenii vedeau în ruși pe aliații și eliberatorii lor.

În aceste momente, Creangă trecea clipe de mari fră-mintări sufletești. Fiul lui, elev de școală militară din București, dorea să plece pe front. Creangă voia să-l facă ofițer, însă nu ca să se bată în războaie, ci ca să aibă o carieră. Când l-a dus la școala de ofițeri, nici nu se gândea să vină într-o zi războiul. Și iată, războiul se apropia, iar Costache ardea de nerăbdare să dea ochi cu osmanlii. Pe de altă parte, înțelegea și Creangă că acest război va trebui să aducă eliberarea țării. În debitul de tutun de pe strada primăriei, se încheau discuții interminabile, la care Creangă participa — ca de obicei — cu cea mai mare însuflețire. Aici veneau gazetele din București. De la citirea articolelor, se trecea la comentarii. Discuțiile continuau în mahalaua Țicăului. Lumea cerea intrarea țării în război, ca o cheazăie a cuceririi independenței naționale. În bojdeucă sau în plimbările lor, Creangă și Eminescu, adesea însoțiți de preotul Ienăchescu și de alții, discutau de asemenea. Când irăminea singur, în odaia lui, Creangă încerca să-și adune gândurile. Mai răsfoia gazetele, mai își amintea de cele ce auzise. Pusese de o parte numărul din „Convorbiri Literare” unde apăruse *Povestea lui Stan Pățitul* și apucase să citească iarăși — pentru a citea oară ? — articolele lui Eminescu din „Curierul de Iași” și ale lui Odobescu din „Rominul” de la București. Așa i se fixa părău mai bine în minte ce vorbise ore întregi cu Eminescu. Și Eminescu și Odobescu erau împotriva politici de „neutralitate” a „liberalilor centristi”; ba și alți scriitori combăteau această politică (Creangă auzise că Alecsandri și Ca- ragiale erau și ei împotriva „neutralității”). Apucă foaia locală „Curierul de Iași”, unde Eminescu scrisese limpede în această problemă, separându-se chiar de patronii conservatori ai gazetei. În articolul intitulat *Neutralitatea României*, din 13 aprilie 1877, Eminescu demască pe cei ce fiind inspirați de interesele Austro- Ungariei și Angliei cereau neutralitatea. Reproducând o telegramă din Constantinopol, prin care Anglia îndemna pe turci să ne atace țaira, el scria : „Față de această telegramă, care redă opinia Angliei, exprimată de subsecretarul de Stat Bourke, și care este în linie generală și opinia presei liberale din Austro- Ungaria, sintem nevoiți a ne aduce aminte cu oarecare ironie de renumitele broșuri caire au apărut la noi și care stipulau cu aerul cel imai

serios din lume neutralitatea reală a României, garantată în mod colectiv de puterile mari ale Europei. Afară de aceea ne mai vin în minte practici financiare care nu vedeau un mijloc mai bun în contra deficitului decât desființarea armatei noastre... Și când ne 'bucurăm: de așa vădite simpatii și de bunăvoința fenomenală a vecinilor (Austro-Ungaria, înțelegse Creangă), mijlocul cel mai bun de a rămânea în favorul lor era să ne legăm noi înșine miinile și să așteptăm ce va hotări despre noi geniul jurnaliștilor din Viena și din Budapesta. Acesta este poate singurul rol ce ni l-ar concede din toată inima". Creangă reciti și articolele lui Alexandru Odobescu, pe care i le lăudase Eminescu. În ziarul „Rominul”, Odbescu publicase patru articole, între care unul purta semnificativul titlu *indemnuri la independență*; în aceste articole, el combătea politica de „neutralitate” a majorității liberalilor și conservatorilor și milita cu hotărîre pentru intrarea României în război alături de Rusia. Într-o seară, năvăli în ograda bojdeucii, ca o furtună, Eminescu. Îl căutase pe Creangă la școală — avusese un drum pe acoló — apoi la debitul de tutun, undie Zahei îi spuse că Ionică o fi acasă, și acuma îl găsi mojmandind ceva pe la pomii din fața bojdeucii.

— la citește, Ionică, ce scrie aici Iancu Cairagiale. Și îi întinse o revistă, pe coperta căreia era tipărit cîl litere mari „Claponul”.

^— Apoi, să mergem în cerdac, să citim, spuse Creangă, ștergîndu-și palmele de pantalonii zdreliți. Vorba ceea, ce-o fi acum, și mai apoi

.Cairagiale cultiva ura și disprețul față de dușmanii patriei, luînd în deridere Poarta Otomană și pe aliatul ei, Anglia, care asmuțise pe turci contra noastră. În „Claponul” el publica o „gogoasă” în care ironiza guvernul englez. Guvernul din Londra, neștiind încă ce mijloace să folosească pentru a-și asigura avantaje prin pacea care urma. să încheie războiul iruso-turc, încerca să intimideze pe ruși trimițînd în apropierea Constantinopolului o flotă ; guvernul a dat mai multe ordine contradictorii acestei flote, încît vapoarele englezești se plimbau fără rost de colo-colo prin apele turcești, devenind obiectul ironiei generale ; într-o dimineată, chiar pe clădirea ambasadei engleze din Constantinopol, a fost găsit lipit un anunț: „Între Desica și Constantinopol s-a pierdut o flotă. Găsiturul va

primi o bună recompensă". Caragiale se inspiră din aceste întâmplări ale flotei engleze și folosește prilejul pentru a ironiza pe aliatul turcilor, care încă de atunci se opunea independenței noastre, întocmind această „gogoasă”:

„Londra, vineri
„Times”, zicîndi că interesele Engliterei au fost lo-
vite, declară prin urmare că ea e desfăcută de orice
angajament de neutralitate.

Flota engleză a și primit ordin să pornească în
grabă a face o demonstrație energică în fața
portului român Găești, pe unde se debarcă mereu
arme americane. Flota are să ție închis și să
vegheze acest port, pînă la desăvîrșita terminare a
rezbelului.”

— Ei ? îl întrebă Eminescu, cînd Creangă lăsă pe
genunchi revista.

— Ce să zic ? Îi zise bine Iancu al matală. Dar
numai pentru atîta ai bătut calea ?

Eminescu zîmbi cu subînțeles.

— Am adus ceva de citit. Junimea nu știe.

Și scoase din buzunarul jilecii cîteva file scrise cu
cerneală. Ochi îi luceau de o bucurie stranie și
totodată copilărească. I se vedea de pe chipu-i
obosit, de pe degetele pline de cerneală, că
lucrase toată noaptea. Părul vîlvoi și barba nerasa
mărturiseau completa uitare de sine.

Eminescu plănuse compunerea mai multor drame
istorice, und-aj evoca trecutul în așa fel, încît să
sugereze prezentul. Acum începuse să scrie drama
istorică *Alexandru Lăpușneanu*, iar primul cititor nu
putea fi decît Creangă. Drama se deschide cu o
discuție între boierii Veveriță și Movilă despre un
alt boier, Gruie, care, revoltat împotriva lui
Lăpușneanu că cedase turcilor o cetate, se duce la
Pașă, în numele țării, pentru răfuială. Movilă
povestește despre fapta lui Gruie :

225

Cum au auzit că turcii de-acum păzesc cetatea Și numai
pentru oameni să le ție dreptatea E un pircălab acolo...
Gruie și-a ieșit din minți... El se duce drept la pașă... Cine
te-a trimis aice,

jș — P. Carnioan — Toan Creangă

Pașo I Turcu atunce ride. — Domnul vostru, măi voinice. —
Domnul ? — zise Gruie — cine-i ăla ? Care Domn ? Domni
legiuliți ai țării dorm de vecinicul lor somn

Iar acela care vornice peste noi cu toți l-am pus N-are drept
sa dea din țară loc măcar de două palme...

Poetul citi cit citi, apoi se opri, oftînd. Creangă rămăsese pe scăunelul de lucru, cu minile adunate în poală, puțin adus din spate și cu "privirile pe chipul poetului."

— Tare frumos, bădie ! Citește mai departe.

Mai departe, n-am scris..

În acea clipă, Eminescu nu bănuia că și această dramă, ca și atitea altele, va rămîne neterminată. Creangă tăcu și el, amintindu-și că la rîndu-i lăsase abia începută o poveste *Făt-Frumos, fiul iepei*, scrisă pe cînd găzduia pe Eminescu în bojdeucă.

Această poveste are multe asemănări cu *Călin Nebunul* de Eminescu : în amîndouă, trei frați (la Eminescu, frați buni, de s.inge.— la Creangă, „frați de cruce”) pornesc să dezrobească trei fete, le dezrobesc și se căsătoresc cu ele; dar frații mai mari vor să-l piardă pe cel mic, pe nevasta acestuia o pun argat, iar cînd după multă vreme frații se reîntînesc, cel mic îi pedepsește pe ceilalți doi.

Asemănările merg uneori pînă la motive de amănunt: în *Călin Nebunul*, eroul leagă pe De-cu-sară, pe Miezu-Noptii și pe Zori-de-ziuă de cite un copac, pentru a opri timpul în loc, iar într-o pădure a zmeilor, același erou înfilnește un tînar legat de un copac ca rob, care, neputîndu-se elibera altfel, se smucește lăsîndu-și minile legate acolo; în *Făt-Frumos, fiul iepei*, un personaj, Statu-Palmă-Rarbă-Cot, este legat de asemenea de un copac, pe care smulgîndu-l din rădăcini, îl poartă după el în fuga lui. Fie că-l supăra asemănarea basmului său cu basmul lui Eminescu, fie că el era în căutarea unui drum nou în prelucrarea folclorului, Creangă lăsase neterminată povestea (finalul — pedepsirea celor doi frați de cruce de către Făt-Frumos — n-a fost scris), și iicest început de poveste va fi publicat postum, tocmai în 1898.

Poetul și prozatorul mai schimbă cîteva cuvinte, apoi Creangă își trase pe el hainele de șiac cafeniu și amîndoi pleară către casa lui Jacques Negruzzi, unde se ținea junimea în seara aceea. Au ajuns devreme. Jacques și Gane discutau ceva, mai ferit de ceilalți. Gane ținea în mină o scrisoare.

— Titu nu se teme de invazia turcilor în țară, spunea Gane. Ar trebui să-i comunicăm lui Carp ce m-a rugat. „De ale politici — citi Gane rîndurile drepte ale scrisorii. — Fă bine spune lui Carp

mulțumiri pentru amabila ofertă ce mi-a făcut de a
mă refugia la Țibănești în caz de invaziune."

— Bine, poate treci tu pe la Carp. El nu vine azi,
îi răspunse Negruzzi.

— Videm noi. Să-ți citesc mai departe. „Aici
criză ministerială. Roșii nu au găsit nici un ban de
împrumut. Vodă începe a se lipi iar de noi."

— Cred că Titu își face iluzii, replică Negruzzi.

Vodă s-a lipit bine de Țirățianu. L-a chemat la
externe pe Kogălniceanu, că-i' rusofil. Cînd l-am
întîlnit ultima dată pe Titu la București, mi-a
reafirmat sentimentele lui antirusesci. Zicea că de
cînd are pe cap *Timpul* și scrie mai toate fondurile,
simte că innebunește. Voia să plece. Nu se înțelege
cu conservatorii. Ei sînt rusofili, Titu împotriva
rușilor. Spune că în clipa cînd rușii vor trece Prutul,
el își va da demisia de la *Timpul*. Personal, îl admir
pe Titu. Spre deosebire de alții, el este consecvent.
Gane înghiți în sec, simțind că Jacques îl vizează pe
el, care naviga mai mult prin apele liberalilor.

Căută să schimbe repede vorba :

— Haidem, c-au venit genialii...

Cum în seara aceea n-a fost nimic de citit, s-a dis-
cutat despre apropiata izbucnire a războiului ruso-
turc, despre participarea noastră la acest război,
despre complicațiile internaționale mai largi.

Negruzzi ironiza la fiecare vorbă pe ruși și căuta să-
i convingă pe ceilalți că țarul ne va înghiți, sub
pretext că ne eliberează de turci.

— Tu crezi că ne vom cuceri independența stîrîd cu
mîinile la piept, fără să mergem alături de ruși ? Îl
întrebă deodată Eminescu. •

Creangă puse capăt discuțiilor, spunînd o anecdotă
„știi, cole"...

La 9 mai a fost proclamată independența. Eveni-
mentul a stîrnit un mare entuziasm printre scriitorii.
Războiul din 1877 pentru cucerirea independenței
de stat a fost unul dintre acele „momente
supreme", cum ar zice Belinski, care au inspirat o
literatură deosebit de bogată și valoroasă. În acele
momente de supremă încordare, cînd poporul
nostru a pornit hotărît să scuture de pe umerii săi
multisecularul jug otoman, scriitorii noștri de
frunte s-au dovedit militanți entuziaști pentru cauza
poporului, punînd arta și talentul lor în slujba
mărețelor năzuințe de libertate și independență
națională. Cît de emoționantă este și azi

corespondența din acel timp a lui Vasile Alecsandri; în ciuda vârstei înaintate și a bolii de care suferea, marele poet n-a putut sta deoparte atunci, când era în joc soarta patriei și a poporului său. Folosindu-se de prestigiul ce-l avea în țară și dincolo de hotare, Alecsandri a căutat să determine în străinătate o opinie favorabilă războiului nostru pentru neamul nostru. El a combătut politica de „neutralitate” a liberalilor cen- triști și s-a străduit să atragă simpatia amicilor lui din Apus față de poporul nostru și de războiul pentru eliberare pe care îl duceau. încă de la 16 mai 1877, poetul scrie din Mircești bunului său amic din Franța, Edmond Grenier : „...Ei bine, în loc de a fi în mod pasiv și prosteste striviți între ciocan și nicovală, să ne ridicăm în virful picioarelor și să ne facem puțin mai mari și ca să ajungem la înălțimea unei bune săbii. După ce vom fi făcut acestea, să ne întindem brațele înțepenite de veacuri și să dăm dovadă de vitalitate celor ce ne tratează drept copii! Să strigăm tare... „Trăiască independența României!” și să intrăm cu bărbăție în viitoare, vom ieși zdrobiți poate, dar cel puțin oțeliți prin foc. Destule umiliri, destule mizerii !”

Despre această scrisoare și altele pe care Vasile Alecsandri le trimisese prietenilor săi din apusul Europei, auzise și Creangă de la Jacques Negruzzi. Creangă avea o mare stimă pentru bătrînul poet. Alecsandri începuse să cam ocolească Junimea, care era împotriva războiului de eliberare, și Creangă ar fi făcut același lucru dacă n-ar fi avut nevoie de junimiști. La neașurile știute, se mai adăugase unul : el alergă într-un suflet la Negruzzi, la Carp și la alții, pe care-i cunoștea, rugîndu-i să-i demobilizeze fiul care, cuprins de un cald avînt patriotic, plecase voluntar pe front. Nu se potoli pînă ce Costache nu a fost trimis la vatră, din ordinul personal al lui Bră- tianu. E drept, pentru această faptă, Creangă se simțea rușinat — și avea de ce ; însă, vorba lui, îngroșă obrazul și-și văzu de treburile.

Între timp, armatele rusești și cele românești ajunseseră la Plevna. Iașul era plin de ostași ruși. Bir-jarii muscali le serveau adesea de tălmaci. La Bucu-rești, mulțimile se îngrămădeau să vadă pe soldații țarului. Cînd și cînd, Creangă citea lui Ienăchescu și tinerilor normaliști, niște versuri hazlii pe care I. L. Caragiale le publicase în „Claponul” lui:

La zi-ntti de mai
A pornit alai, Gloată peste gloată, Merge lumea toată.
Claie pe grămadă Pe muscali să vadă.
Astăzi ştim că are Tramvaiul cătare.

Din jos de teatru Urcă şi coboară, De parcă-i la
moară, Cite trei şi patru, Ba şi cinci vagoane, ¹ Pline de
cucoane,...

Nu atfi cuconetul şi ampioiaţii spilcuiţi, ci poporul
este acela care întâmpină cu entuziasm sincer
oastea rusă :

Mahalale-ntregi,
Zdraveni şi betegi, Tineri şi bătrini, Calfe şi stă>pini Cu-ai
lor ucenici,

Cu toţi mari şi mici, Slujnici, jupinise Şi negustorese;
Apoi mărginaşii Şi meseriaşii, Tîrgoveţi mulţime Şi
mitocănine...

Cu-ale lor femei încet după ei Au pornit cu toţi, — Să-i
numeri nu poţi — Cu prăşila lor;
Toţi să vadă vor Oştile ruseşti Lîngă Bucureşti I

Cum e şi firesc în atare împrejurări istorice, scrii-
torii sînt printre cei dintîi care iau atitudine. Cei
legaţi de popor luptă pentru victoria cauzei poporu-
lui — cei străini de popor, împotriva ei.

Caracteristica literaturii lui '77, în anii
războiului, este zugrăvirea oamenilor
contemporani, a făuritorilor independenţei. În
literatura cărturărească, firul tematic al luptei
împotriva turcilor a venit din folclor, uneori pe un
drum mai ocolit, trecînd bunăoară prin textele lui
Neculce, de unde-l lua un D. Bolintineanu în
cunoscutele sale *Legende istorice*. În istoria
literaturii noastre, primii scriitori care au acordat o
atenţie deosebită acestei teme au fost cei de la
1848, ceea ce este explicabil, deoarece unul din
idealurile revoluţionarilor fusese şi cucerirea
independenţei ţării. Aceşti scriitori, cum şi cei care
i-au urmat pînă la 1877, evocau luptele străbunilor
împotriva turcilor, pentru a da contemporanilor
măreţe exemple de patriotism, de mobilizare la
luptă pentru cucerirea independenţei. Majoritatea
scriitorilor anului '77 nu-şi mai iau subiectele şi
eroii din trecut. Sub ochii lor se desfăşura marele
eveniment care pentru cei de la '48 fusese numai
un vis. Se produce astfel în literatura noastră o
cotitură în ceea ce priveşte zugrăvirea eroilor şi a
faptelor lor măreţe. Dacă în literatura anterioară lui
'77 se evocau chipurile unor domnitori ca Ştefan cel
Mare, Mihai Viteazul, Ion Vodă cel Cumplit, sau ale

unor viteji ca Radu Buzescu și alții, în literatura din timpul războiului (în parte și de după 1877), în locul acestora apar eroii din masele largi, care vin în literatură cu problemele lor, cu năzuințele și suferințele lor, cu virtuțile minunate ale poporului. În intervalul de la proclamarea independenței de stat (9 mai) pînă la primele acte de vitejie pe cîmpul de bătaie (august 1877), în atmosfera de încordare și entuziasm din ajunul „momentului suprem” au răsunat mai întîi acorduri lirice chemătoare la luptă. Dînd un minunat exemplu de operativitate, bă- trinul Alecsandri a scris în primele zile de după proclamarea independenței emoționanta lui *poezie Balconul și Carpatul* (14 mai 1877), închipuind o dispută între „Balcan” (Imperiul Otoman) și „Carpat” (Romînia), poetul pune să se confrunte cauza justă a războiului pentru independență, cu cauza imperiului înrobitor, pentru a deduce de aici triumful cauzei noastre. Auzind de strălucita victorie de la Gri- vița, el scrie dintr-o răsufiare *Peneș Curcanul*, *poezie* devenită repede una dintre cele mai populare. Cu aceste versuri pătrund în literatura noastră primii eroi ai războiului pentru neațîrnare, cei „nouă din Vaslui și cu sergentul zece”, toți țărani „pur- tînd opinci, suman, ițari și cușma pe-o ureche”. Aici Alecsandri pune în lumină cu deosebită limpezime problema războiului popular, a războiului just. Înțelegînd caracterul popular al războiului pentru independență, poetul poate înțelege eroismul arma- tei noastre, al poporului înarmat. Alecsandri a fost primul nostru poet, care, inspirîndu-se din bătăliile de la Grivița și Plevna, a arătat că războiul acesta a fost și avînt im^țator, dar și jertfă grea. Alecsandri a îmbogățit literatura noastră cu imaginea realistă a războiului din 1877, pentru că a văzut războiul cu ochii poporului care a purtat efectiv războiul. Însuflețit de „bătăile de inimă ale întregului neam al nostru ce adună zi și noapte dorul lui cu dorul vostru”, poetul scrie *Odă ostașilor romîni* și se entuziasmează privind chipul de miine al patriei :

O ! Romîni, în fața voastră, colo-n tainica cea zare Vedeti voi o rază vie care-ncet, încet, răsare, Străbătînd prin umbra deasă de lungi secole adunată ? E voiosul fapt de ziuă mult dorită, mult visată, E lumina re-nvierii, e luceafărul sperării, E triumful luptei noastre, soarele nealîrnării.

Acest „soare al neatinării” a dogorit și-n sufletul lui Creangă. Și dacă scriitorul n-a creat vreă operă în care să se reflecte direct războiul pentru independență, a creat în schimb două povești excelente, în care se simte dragostea lui față de poporul luptător pentru libertatea națională și socială — *Povestea lui Harap Alb* și *Ivan Turbincă*. Niciuna dintre poveștile lui Creangă nu conține atâtea aluzii la realitatea epocii, atâtea maxime care arată convingerea în victoria cauzei poporului asuprit, atâtea pilde pline de tîlcuri ca *Povestea lui Harap Alb*. După cum niciuna dintre poveștile lui nu atinge nivelul artistic al acestei capodopere literare.

În vara anului 1877, tinerii normalişti Gr. Alexan- drescu, Mihai Lupescu și alți citiva prieteni, venind acasă la Creangă, îl găsiră cufundat pînă la briu într-un butoi cu apă, avînd în jurul gîtului un ștergar imens, iar dinainte, sprijinită pe marginea butoiului, o scindură, care servea drept originală masă ale scris. În mahalaua Tîcăului, butoiul ținea locul Ozanei limpezi și răcoritoare a Humuleștiului, pe acele călduri îngrozitoare din iulie 1877.

— Săracu' de mine ! m-ati găsit și dumnevoastră așa ca pe un prost, se, văicări Creangă, ascunzîndu-și goli ciunea adamică în ocrotitorul butoi cu apă. Că tot prost sînt eu de acasă, 'de la mama din Humu- lești. Nu puteam să mă îmbrac și eu, vai de mine? Da', iar mă rog, pofuți în casă colea. Să vă aducă niște apușoară rece. Acu' ies și eu din scăldătoarea asta !

Creangă lucra zi și noapte la *Povestea lui Harap Alb*. Cînd nu mai putea scrie în baia improvizată, în- tra în casă și lucra la măsua lui, împresurat de cele unsprezece-douăsprezece mîțe. Îne cat de hîrtii, note, caiete împrăști ate în toate părțile, îmbrăcat într-un halat cu dungi albastre, în picioare cu tîrlici, iar în jurul gîtului cu un uriaș prosop împăturit în patru împotriva sudorilor, gîfîia greoi, rîdea sau se întrista o dată cu personajele, gema și bea mereu apă din cofăcel. Povestea fiului de crai o auzise el pe cînd era la Fălci ceni, din gura lui moș Bodrîngă. Dar cîte nu spusese pe-atunci acest Bodrîngă ? Creangă nu dorea să scrie o poveste ca să-și omoare timpul, ci voia să scrie o poveste grea de tîlcuri.

Un crai, care are trei feciori, primește veste de ia fratele său — împărat și el într-o țară depărtată și

care se învrednicise să aibă trei fete, dar nici un băiat — să-i trimită grabnic pe cel mai vrednic dintre fiu, ca să-l rinduiască urmaș al său. Împăratul își supune, însă, feciorii unei probe preliminare de verificare a destoiniciei : se îmbracă într-o piele de urs și, cînd feciorii trec ipeste un pod, le iese înainte amenințător. Cej doi feciori mai mari se sperie, nu îndrăznesc să-și continue drumul și se întorc acasă.

Fiul cel mai mic, care, îndemnat de o bătrînă, alesese din grajdul împărătesc calul cel mai răpciugos și-l hrăni apoi cu jărat, fapt ce dovedi că mirtoaga era un cal năzdrăvan, tovarăș de temel, trece proba curajos, arătîndu-se de pe acum vrednic să urmeze la tron unchiului său. Pe acest cal pleacă fiul cel mai mic spre țara unchiului bătrîn. La despărțire, tatăl îi dă un sfat — ca în călătorie să se ferească de oameni roșii și mai ales (ie cei spini. Acestui fapt, Creangă îi dă valoarea unui legămint transmis de generația bătrînă generației tinere; de respectarea sau de încălcarea acestui legămint depinde însăși existența în viitor a tinerei generații.

Fiul pleacă și după multe zile rătăcește drumul. Atunci, îi iese în cale un spin, care se oferă să-i fie slugă. Feciorul împăratului își aduce aminte de sfatul părintesc și-i refuză serviciile. Dar spinul nu se lasă și, după o vreme, îi iese iarăși înainte, în alte straie și-i vorbește „cu glas subțiratic și necunoscut". Dar din nou tinărul îl .refuză. Drumul se încurcă rău, și pentru a treia oară, se arată spinul „îmbrăcat altfel și calare pe un cal frumos și prefecindu-și glasul". Convins că de-acuma nu va întîlni decît oameni spini, fiul craiului calcă legămintul părintesc și-l ia pe spin ca slugă. Dar aceasta îi va aduce un lung șir de grele suferințe. Întîlnind în drumul lor o "fîntină, spinul momeste pe fiul împăratului să intre numai „o leacă" înăuntru : „— Doamne; stăpine, nu știi cît mă simțesc de ușor, parcă îmi vine să zbor, nu altă ceva (spune spinul, intrat în fîntină să ia apă). Ia viră-te și d-ta o leacă, să vezi cum ai să te răcorești, așa are să-ți vie la îndemină după asta, de are să ți se pară că ești ușor cum îi pana...

Fiul craiului, boboc în felul său la trebi de aieste, se potrivește spinului și se bagă în fîntină, fără să-i trăznească prin minte ce i se poate întîmpla. Și cum sta și el acolo de se răcorea, spinul face tranc ! ca-

pacul pe gura fîntînii, apoi se suie deasupra lui și zice cu glas răutăcios :

— Alelei ! fecior de om viclean, ce te găsești; toc-mai de aceea ce te-ai păzit n-ai scapat. Ei, că bine mi te-am căptușit! Acum să-mi spui tu cine ești, de unde vii și încotro te duci, că de nu, acolo îți putrezesc ciolanele !

Fiul craiului, ce era să facă ? Îi spune toate cu de-amănuntul, căci dă, care om nu ține la viață înainte de toate ?

— Bine; atîta am vrut să aflu din gura ta, pui de viperă ce mi-ai fost, zice atunci spinul; numai cată să fie așa, că de te-oi prinde cu oca mică, greu are să-ți cadă. Chiar acum aș pute să te omor, în voia cea' bună, dar mi-i milă de tineretele tale.... Dacă vrei să mai vezi soarele cu ochii și să mai calci pe iarba verde, atunci jură-mi-te pe ascuțișul paloșului tău că mi-i da ascultare și supunere întru toat-p, chiar și-n foc de ți-aș zice să te. arunci. Și de azi înainte, eu să fiu în locul tău nepotul împăratului despre care mi-ai vorbit, iară tu sluga mea ; și atîta vreme să ai a mă sluji pînă cînd îi muri și iar îi învie. Și oriunde vei merge cu mine, nu care cumva să bleștești din gură către cineva despre ceea ce a urmat între noi, că te-am șters de pe fața pămîntului. Îți place așa să mai trăiești, bine de bine ; iară de nu, spune-mi verde în ochi, ca să știu ce leac trebuie să-ți fac...

Fiul craiului, văzîndu-se prins în clește, și fără nici o putere, îi jură credință și supunere întru toate, lăsîndu-se în știrea lui dumnezeu, cum a vre el să facă. Atunci spinul pune mîna pe cartea, pe banii și pe armele fiului de crai și le ie la sine; apoi îl scoate din fîntînă și-i dă paloșul să-l sărute, ca semn de pecetuirea jurămîntului, zicînd :

— De acum înainte să știi că te cheamă *Harap Alb*, aista ți-i numele și altul nu.

După aceasta, încalecă fiecare pe calul său și pornesc, spinul înainte, ca stăpin, Harap Alb în urmă, ca slugă...

"Momentul acesta — unul dintre cele mai dramatice din poveste — cuprinde în esență semnificația întregului basm. Aici, Creangă dezvăluie concepția sa (de fapt, concepția țaranului fost cîndva răzăs) despre asupriți și asupritori, despre rădăcinile asupririi, despre însușirile sufletești ale asupriților și ale asupritorilor. Este de subliniat că în povestii, în genere, Făt-Frumos are a se lupta cu ființe

supranaturale — zmei, balauri, vrăjitoare etc.; aici însă dușmanul lui Harap Alb este un om ; prin urmare, sub imaginile basmului, se ascunde lupta asupriilor împotriva asupritorilor. După ce a străbătut țări și mări, spinul și Harap Alb ajung în sfîșit la ținuturile lui Verde împărat, unchiul spre care plecase nefericitul fiu de crai. Iar acolo, cele trei fete — cu acel minunat bun simț și cu acea admirabilă intuiție exactă a omului, proprii țaranului asuprit — își dau seama că nu spinul, ci Harap Alb pare a fi mai curînd vărul lor. Se petrecuse de altfel și un fapt neprevăzut, de cum au ajuns, spinul poruncește lui Harap Alb să plece la grajd cu calul și-i trage o palmă, ca să-și arate arama și să facă pe slugă a-i lua și mai mult frica. „Fetele împăratului, întîmplîndu-se de față cînd a iovit spinul pe Harap Alb, li s-au făcut milă de dînsul și au zis spinului cu binișorul :

— Vere, nu faci bine ceea ce faci. Dacă este că a lăsat dumnezeu să fim mai mari peste alții, ar trebui să avem milă de dînsii, că și ei sărmanii sînt oameni !

Hei, dragele mele vere, zice spinul cu vicleania lui obicinuită ; d-voastră încă nu știți ce-i pe lume. Dacă dobitoacele n-ar fi fost înfrîinate, de demult ar fi sfîșiet pe om. Și trebuie să știți că și între oameni, cea mai mare parte sînt dobitoace, care trebuiesc ținuți în friu, dacă ți -l voia să faci treabă cu dînsii.

...Și din ceasul acela, (fetele) au început a vorbi ele în-de-ele că spinul de fel nu samănă în partea lor, nici la chip, nici la bunătate.; și că Harap Alb, sluga lui, are o înfățișare mult mai plăcută și samănă a fi mult mai omenos. Pesemne, inima le spunea că spinul nu le este văr și de aceea nu-l puteau mistui. Așa îl urise ele de tare acum, că dacă ar fi fost în banii lor, s-ar fi lepădat de spin ca de Ucigă-l-Crucea".

De aici, conflictul între spin și Harap Alb se dezvoltă prin trei conflicte secundare succesive, cu intensitate mereu sporită, care pun mai bine în evidență conflictul central. Asupritorii și exploatorii poporului, dețîrînd puterea. vor să-și aproprie chiar și ceea ce omenește nu-i posibil. Și iată-l pe spin, trîmțîndu-l pe Harap Alb să aducă niște sălați minunate din grădina Ursului, unde omul nu poate ajunge decît deținînd anumite forțe oculte. Cu sprijinul sfintei Duminici — bătrîna cerșetoare pe care Harap Alb, pe cînd

era fecior acasă, o ajutase cu un ban, eroul reușește să ucidă pe Urs și să aducă salățile rîvnite de spin. Spinul este, însă, un îngîmfat lăudăros dublat de un lăco-mitor după averi, asemenea oricărui odios exploator. Și iată-l acuma trimițindu-l pe Harap Alb să-i aducă pielea unui Cerb nemaipomenit, care-i bătut tot cu pietre scumpe, iar în frunte are o nestemată strălucitoare ca soarele. Harap Alb împlinește și această însărcinare. Cum un exploator își permite să cumpere chiar și dragostea și femeia dorită, desigur cheltuind munca și sudorile altora, iată-l pe spin trimițindu-l pe Harap Alb, să-i aducă de unde-o ști și pe fata împăratului Roș. Această vitejie a eroului are o importanță deosebită în ansamblul poveștii, ea fiind încercarea cea mai grea, care pune în cumpănă viața cu moartea-. Harap Alb este tare îndoit: „Parcă dracul vrăjește de n-apuc bine a scăpa din una și dau peste alta. Se vede că m-a născut mama într-un ceas rău, sau nu știu cum să mai zic ca să nu greșesc înaintea lui Dumnezeu. Mă pricep eu tare bine ce-ar trebui să fac, ca să se curme o dată cu toate acestea... Dar m-am deprins a țîrî după mine o viață ticăloasă. Vorba ceea : să nu dea Dumnezeu omului cît poate el suferi”. În cuvintele lui Harap Alb licărește întreagă și netulburată mentalitatea țărănimii exploatare și asuprită secole de-a rîndul. Grosul țărănimii nu înțelege că „scapă de una și dă peste alta” datorită exploatării și capriciilor stăpînilor, ci crede că aici este o „vrajă” drăcească, așa cum ar fi și îmbogățirea unui Dănilă sau a unui Stan Pățitul. Această țărănime crede că suferințele ei stau în destin și ursite. Și atunci cînd nu mai poate răbda, preferă moartea, dar... în teorie, căci în practică ține mai mult la viață, fie ea cît de păcătoasă. Gîndul lui Harap Alb îl întregește calul năzdrăvan, care tot ca un țaran exploatat și asuprit crede cînd sfătuie astfel pe erou : „După vreme rea, a fi el vr-odată și senin. Dacă ar sta cineva să-și iacă samă- de toaie cele, cum chitești d-ta, apoi atunci ar trebui să vezi tot oameni morți pe toate căiările... Nu fii așa de nerăbdător! De unde știi că nu s-or schimba lucrurile în bine și pentru d-ta. Omul e dator să lupte cît a pute cu valurile vieții, căci știi că este o vorbă : nu aduce anul ce aduce ceasul. Cînd sînt zile și noroc, treci prin apă și prin foc și din toate scapi nevătămat”. Chiar dacă este asociată „norocului”, credința că pînă la urmă lucrurile se

vor schimba în bine (pentru cei asupriți, răzbește puternică și de nestăvilit. Parcă ilustrind ideea că bine faci, bine găsești, Harap Alb face bine unor furnici și unui roi de albine, iar aceștea îl vor ajuta mai târziu în lupta lui. El își asociază pe drum chiar genii ale răului, ca Gerilă, Flămînzilă, Setilă, Păsări-Lăți-Lungilă, și aceasta în virtutea principiului că răul poate fi îndrumat de către orn în folosul său, ori — cum zice Creangă — că și răii „sînt trebuitori pe lume citeo- dată, pentrucă fac pe oameni să prindă la minte”. Cu astfel de aliați, Harap Alb dobîndește — după mai multe încercări — să ia pe fata lui Roș împărat, care se îndrăgostește de el. Și iată că acum Harap Alb simte, alături de femeia iubită, că ar putea să se împotrivească spinului, deși această simțire este încă vagă : „Sălățile din grădina Ursului, pielea și capul Cerbului le-a dus la stăpînu-său cu toată inima. Dar pe fata împăratului Roș mai nu-i venea s-o ducă, fiind nebun de dragostea ei”. Și totuși... o duce stă- pînului. Însă acum se petrece ceea ce trebuia să se petreacă ; ceea ce este mai omenesc se revoltă împotriva inumanei nedreptăți. Spinul se repede să-și ia prada, însă fata îl îmbrîncește cît colo și dă pe față vicleșugul : „Lipsești dinaintea mea, spinule! Doar n-am venit pentru tine, ș-am venit pentru Harap Alb, căci el este adevăratul nepot al împăratului Verde”. Spinul retează capul lui Harap Alb, dar calul îl ridică pe viclean în înaltul cerului de unde — căzînd — răul se face praf și pulbere, iar fata împăratului Roș îl învie pe iubitul ei, după care fapte, urmează, firește, o nuntă... ca-n povești.

Lumea basmului este tot cea țărănească de la noi. Harap Alb pleacă de la o „margine a pămîntului” la cealaltă „margine”, adică din crăia tatălui său spre împărăția unchiului, pregătindu-se ca și cum s-ar duce din Humulești la Pipirig sau la Broșteni: „...pune tîrnița pe cal, anină armele la obîlc, își ie merinde și bani de ajuns’, schimburi în desagi și o ploscă plină cu apă”. Craiul, tatăl eroului, vorbește fiilor săi după spaimele trase de cei doi feciori mai mari, așa cum ar vorbi un humuleștean *de treabă băieților lui nevrednici : „Din trei feciori, cîți are tata, nici unul să nu fie bun de nimica ? Apoi drept să vă spun că atunci degeaba mai stricați mîncarea, dragii mei... Să umblați numai așa, frunza frășinelui toată vi’ăta voastră și să vă lăudați că sinteți feciori de crai, asta nu miroasă a nas de om... Vorba ceea :

La plăcinte, Iijainte I Și la război, înapoi I"

Povestea tui Harap Alb - respiră duhul poporului nostru, în cele mai mici amănunte. Dar e foarte important lucru de remarcat, în afară de aceasta, că în povestea sa Creangă a introdus numeroase proverbe, maxime, cugetări care au un adînc tîlc educativ. Cînd Harap Alb vrea să-și pună capăt zilelor ca să scape de suferințele la care-l supunea spinul, sînta Duminică îl povățuiește cu multă înțelepciune: „Cînd vei ajunge și tu odată mare și tare, îl căuta să judeci lucrurile de-a fir-a-păr și vei crede celor asupriți și năcăjiți; pentru că știi acum ce e năcazul". Astfel de cugetări sînt presărate de-a lungul întregii povești. Prin mijlocirea lor, Creangă răspunde cu înțelepciunea poporului nostru la marile probleme ale vremii lui : lupta împotriva asupririi, lupta pentru triumful dreptății sociale etc. Munca încordată grăbi vestirea cruntei boli care peste doisprezece ani avea să pună capăt vieții scriitorului. Prin august, țarul Rusiei a trecut spre Plevna, oprindu-se puțin și în Iași. Populația i-a făcut o primire cu adevărat împărătească. Creangă a vrut să meargă și el la aceste sărbătorești manifestații, dar n-a putut coborî din pat. Prietenii, mirați că scriitorul — amator zgomotos de asemenea petreceri — nu fusese la venirea țarului, au urcat drumul prin Să- rările, pînă la bojdeucă.

— Acasă-i moș Creangă ? întrebă Gr. Alexandrescu.

Acasă ! îi răspunse Tinca Vartic, posomorită. Pofțiți. Numai cî dumnului îi în pat.

Tinerii intrară sfioși și mirați totodată. Creangă, palid la față, ședea întins în patul s»ău, înconjurat de tot neamul pisicesc. Vizitatorii au lăsat glumele de altădată ; dar Creangă era totuși — sau numai părea — bine dispus. Îl întrebă pe ocolite despre sănătate.

— Mulțămesc, tot mai bine; stupestc în barbă și trag oghealul cu dinții !

• Apoi, ridicîndu-se într-un cot:

— De la *Harap Alb*, douăsprezece zile nu am ieșit din bojdeuca asta. Am auzit că vine împăratul rusesc și-aș fi vrut să-i văd și eu fața. Dar mi-a venit așa, un fum pe nas și iacă, mă aflați acu' coșcogeamite omul, răstignit în pat. E, de-acu' nu-i mult pînă departe...

Vestea despre îmbolnăvirea lui Creangă s-a răspîndit în Iași mai repede decît vestea despre ajungerea țarului rusesc la București. Cu noaptea-n

cap, mahalagii, normalişti, copii de la şcoală venită a dbua' zi să-l vadă. Dar Creangă îi primi bucuros în cerdacul din faţă al bojdeucii.

— Ehei, lucrul rău nu pierе cu una cu două, îi în-
timpină 'Creangă rîzînd. Ba ieri, pînă-n seară, am şi
colindat laşul şi m-am aghizmuit cu domnul Emi-
nescu la biserica lui Amiras.

într-adevăr, se întîlnise cu poetul la Bolta Rece, ca
să cinstească din vinul cel roş al lui Amiras şi să
mai schimbe o vorbă, două. Au plecat, însă, repede
de acolo şi s-au dus la o circiumă din Tătăraşi, unde
au mîncat pastrama, au băut vin- puterea ursului şi
au ascultat pe ȧiganii lăutari. Aceştia scorniseră cîn-
tece noi. Poporul sărbătorea căderea Plevnei şi cîn-
tecele despre vitejiile ostaşilor ruşi şi romini răs-
nau pretutindeni.

— Cucoane, una nouă, nouă ! zise **uq** lăutar bă-
trin, apropiindu-se de ei.

— S-auzim.

Zdrăngănînd cobza, ȧiganul începu să cînte, bul-
bucîndu-şi ochii şi dîndu-i peste cap :

Frunză verde siminoc,

Tot ostaşu-i cu noroc,

Numai Plevna stă pe loc

Osman Paşa la mijloc,

Şi strigă în gura mare

Săriţi turci, săriţi tătari,

Că ne-o pus ruşii la cale

Şed armaţi şi îmbrăcaţi

Cu muşamale,

Cu armele la spinare.

Eminescu se apucă să noteze la repezeală versurile
cîntecului. Dar un alt lăutar se ivi din frunzare, îl
împinse la o parte pe primul şi se înfăţişă :

— Vi-l cînt eu pe tot. 0

Şi fără să mai aştepte vreo încuviinţare, se apucă să
cînte, în timp ce lăutarul celălalt, fără pic de
supărare, îl acompania cu cobza : — **Ohtule,**
apă vioară, Face-te-al neagră corneală, Să te scriu
pe hirtioară, Să trimit la maica-n ţară Să-mi dea
bani de cheltulală Şi cămăşi de primeneală ; Că
aici unde sint eu, Nu e iarbă, nu e griu, Numai
sînge pînă-ri briu, Singele muscalului Pînă-n burta
calului, Iar singele turcului

Pină-n coama murgului, Singele rominului La chişita
calului. Foale verde busuioc, Toate satele-au noroc, Numai
PleVna arde-n foc. Cu Osman Paşa la mijloc. Şi din gură
aşa grăla : „Săriţi turci, săriţi agale, C-au dat curcanii pe

vale îmbrăcați în mușamale Licuresc ca sfintul soare".
Foale verde iarbă mare, Vin roșiorii pe vale Roșiorii
escadroane, Vinătorii batalioane, Plotașii pe picioare;
Foale verde foi de ceri Și trupe de artileri Și cind sus
tunuri suia Și spre Plevna le-ndrepta. Pe Osman Pașa mi-l
rănea Și Osman Pașa se preda.
Peste vreo săptămână, Creangă și Eminescu s-au
întîlnit la debitul lui Zahei, ca să meargă împreună
la Junimea. Poetul era cam abătut: Pogor îi propu-
sese, din partea partidului, să plece la București ca
redactor la ziarul „Timpul”. Vestea posomori și pe
Creangă. Dar amîndoi sperau că plecarea va
întîrzia cît mai mult.
Pogor îi întîmpină bucuros, cu un exemplar din
„Convorbiri Literare” în mînă, numărul din 1 sep-
tembrie, proaspăt ieșit de sub tipar. Se publicase
acolo o nouă poveste a lui Creangă, *Fata babei și
fata moșneagului*.
— Ce mai atîta vorbă, domnule Pogor ? răspunse
Creangă la complimentele și laudele gazdei. Eu
atîta m-am priceput și atîta am făcut. Vorba ceea :
știe și el una și cu asta asurzește lumea

„Abia intrară în casă, — și Jacques Negruzzi năvăli pe ușă, rizind și zburându-și mustățile lui ca un arici.

— Sigur, a venit cu carul încărcat de minciunile ! zise Pogor. Hai, gogomanule, ușurează-te. Nu te vede nimeni.

Negruzzi își aruncă în cuier pălăria, bastonul și pardesiul și surizând misterios, duse mina la buzunar de unde scoase o scrisoare. Junimiștii s-au strâns deodată în jurul lui, dar Jacques îi respinse cu mina, pironindu-i pe scaune.

— Vești de la bine-hrănitul Caragiani! De la București!

— S-auzim ! S-auzim !

— Stați, că nu vă citesc tot.' Ascultați !

„Tot Bucureștiul era în picioare : de la gară pînă la ceaaltă gară era furnicărie de oameni, și ferestrele din podul Mogoșoaie ticsite de lume, mai cu seamă de neveste și de fete cu buchete, ghirlante, cununi și fel de fel de batiste îmbrobodite. Ce era ? Treceau în paradă cei trei soldați care luaseră la Plevna steagul turcesc, cu pălăriile rupte de gloanțe pe cap și legați la mini de rani. Să fi văzut strigătele, ploaia de buchete, flori, ghirlante, cununi, batiste etc., ce cădeau pe capul soldaților, să fi văzut bătrîni cum străbăteau mulțimea și sărutau pe soldatul purtător al steagului și cum îi umpleau buzunarele cu bani, să fi văzut lacrimile de bucurie de pe obraji oamenii, să fi văzut acestea toate, era să zici că este un vis, o nălucă, nu era să crezi ochilor tăi.

Întîia dată am: văzut atîta lume serbînd de bună voie și întîia dată am văzut șiruri de oameni cu lacrimi de bucurie. Nu-i așa că departe ne duce ? zicea un burtă-verde. — Cine ? îl întreb. — Brătianu și Vodă, D-le. Săptămîna aceasta se adună 1000 de turci aci să-i taie în București. — ' Prizonierii nu se taie, D-le, îi zic. — Ce spui fleacuri ! D-le, îmi zice, da' ei bine facă că ne omoară, oamenii noștri la Plevna ? Auzi vorba, n-am să-i tai pe prizonieri, o mie de turci, tang, tang, tang, le tai binișor capul și alții la loc băiete, tu nu știi cum trebuie luată treaba cu turcii. — Dar de ce nu mergi la război dacă ai așa poftă de tăiat capete ? — Am prăvălie, D-le, și multe daraveruri încurcate, altminterea să vezi tu cine esie Gheorghită ! Cu toată colica mea ce am de cîteva zile, să vezi cum retezește Gheorghită la capete de turci !"

Junimiștii rideau cu hohote. Bietul Ioan Caragiani era un macedonean naiv în felul său și palma pe care i-o promite acestui burta-verde (care de altfel știe să se piardă în mulțime...) nu era decât ieșirea oportună a unui om cinstit.

În seara aceea, Junimea n-a vorbit decât despre afacerile negustorilor.

Creangă, plictisit, plecă mai devreme, împreună cu Eminescu. Abia ajuns acasă, își reciti povestea tipărită, temindu-se să nu fi apărut și aceasta cu greșeli de tipar, ca și celdidSte publicate în „Convorbiri”.

Ar fi vrut să facă unele corecturi, dar se simțea obosit și se culcă.

Ideea că munca, cinstea și modestia înobilează pe omul asuprit și-l pot sălta deasupra mizeriei, și că dimpotrivă lenea, furtașagul și îngimfarea dezono-rează pe om și-l pot duce la pieire este comună *Po-veștii lui Harap Alb* și poveștii *Fata babei și fata moșneagului*. Un moș văduv și o babă văduvă, fiecare având câte o fată, se căsătoresc, dar în casa lor „cintă găina”: moșul și fata lui, deși harnică, sînt oropsiți. Pînă la urmă, moșul își sfătuește fata să plece. În lume, să intre slugă undeva. Plecînd, fata întîlnește în drum o cățelușă bolnavă, un pâr plin de omizi, o fintină mlîită, un cuptor nelipit și — muncitoare cum este — le vindecă pe toate. Ajunge la sfînta Duminică, unde initeă slujnică, pregătind mineăruri „nici reci, nici fierbinți, ci cum is mai bine de mîncat”, îmbăind pe copiii sfîntei, care erau balauri și tot soiul de jivine și mulțumind astfel pretențiile sfîntei. La plecare, ca simbrie, își alege dintr-o mulțime de lăzi frumoase pe cea mai veche și nearătoasă, cu care se întoarce acasă la taică-su. Pe drum, cuptorul, fintina, pârul, cățelușa o răsplătesc pentru binele ce l-au avut de la ea. Acasă, fata deschide lada și de-acolo ies afară bogății fără număr.

Ca și în *Pungața cu doi bani*, baba nu devine-păr-tașă la averea moșului. Invidioasă, ea își trimite fata pe urmele celeilalte, iar fata babei se laudă că va aduce bogății și mai mari. Dar ea procedează cu totul altfel decît fata moșului, fiind leneșă și îngimfată. Alegîndu-și din podul sfîntei duminici lada cea mai frumoasă, se păcălește, căci deschizînd-o acasă, de acolo ies niște balauri care pe loc au mîncat pe babă cu fată cu tot. Fata moșului se mărită cu un „om bun și harnic”, spre fericirea ei și a tatălui.

În primele zile ale lui octombrie, se ştia sigur că Eminescu va pleca la Bucureşti, să-şi ia în primire postul de la „Timpul”. Venise 12 octombrie şi poetul nu plecase totuşi. N-avea bani pentru tren. În sine, Creangă se bucura de această întîmîre. Dacă pleca şi Eminescu, cu cine ar fi mai rămas el în Iaşi ? Părintele Ienăchescu se pricepe la cărţi şcolare, dar nu-i poate fi prieten din toată inima. Comisarul Nicşoi, Corduneanu, Bută — ei sînt prieteni numai pe chestii de politică ori de băutură. Cu Eminescu era altceva. Eminescu îi era singurul prieten. Bojdeuca devenise locul unde cei doi scriitori făceau un continuu schimb de experienţă. Acolo s-au scris ori măcar s-au plănuît capodopere ale literaturii. Cei doi prieteni îşi împrumutau chiar expresii populare, motive literare şi teme. Dacă povestea *Făt-Fru-mos, ţiul iepei* a lui Creangă este foarte asemănătoare cu *Călin Nebunul* de Eminescu, la rîndul său, Eminescu începuse o evocare a vieţii de ţară, în centrul căreia asezase pe un boier Vasile Creangă ; iar chipul acestui boier era aidoma cu acela al povestitorului : „(Vasile) Creangă era un bătrîn bun, şi prietenos, vesel şi glumeţ la petreceri, îngăduitor cu supuşii lui şi unde trebuia îşi punea şi el mina ca să mai uşureze greul; el nu-nvăţase multe-n viaţa lui, pe vremea aceea nici nu se cereau multe, dar avea o-nţelepciune şi o isteţie firească, care preţuiau mai mult decît pretenţiosul semidocism de azi”.

În povestea *Finul lui Dumnezeu* de Eminescu, sînt unele personaje care trec de-a dreptul în *Povestea lui Harap' Alb* ide Creangă. Sînt celebrii Flămînzilă, Setilă şi Gerilă, care în povestea eminesciană n-a"u nume, dar sînt identice cu personajele purtînd aceste nume în povestea crengistă. Harap Alb este ajutat de ei pentru a dobîndi pe fata împăratului Roş, aşa cum finul lui Dumnezeu fusese ajutat tot de ei în vederea aceluiaşi scop. Dar şi Eminescu ascultă vorbele batjocoritoare ale fostului diacon despre popi şi călugări. Într-o seară, Eminescu îi citi lui Creangă povestirea despre un părinte Ermolachie Chisăliţă şi riseră împreună, amintindu-şi că Ermolachie aducea cu popa Oşlobanu din Humuleşti „Părintele era cam nalt de boiul (lui) nu-i vorbă, dar î se şi şedea — ca popă, vezi doamne. Trecea stînjenu şi mai bine, îmbla ăa- pîn din care cauză reaua omenire îi pusese numele : popa Melesteu. Avea părul şi barba roşie şi arăta mai mult a tîlhar decît a popă, dar ce-are a face ? Cele

mai (mari) merite ale părintelui erau că se deprinsese a fi prost și bețiv". Ermolachie suduia îngrozitor ca și popa Oșlobanu, chiar în biserică, — are purtările lui Buligă și prostia lui Trăsnea, ajuns și el popă.

Mai însemnată însă decât împrumuturile reciproce de personaje, teme și limbaj este înfrîurirea lui Eminescu asupra lui Creangă în ceea ce privește modul prelucrării basmului folcloric. Eminescu lua din modelul folcloric subiectul și personajele, dar le prelucra adînc : crea o atmosferă deosebită, îmbibată de lirism, reconstruia personajele dîndu-le trăsături psihologice distincte și bogate, introducea momente mai dramatice și descripții ale naturii etc. Acest mod de prelucrare a basmului folcloric se simte din ce în ce mai clar în poveștile lui Creangă. *Povestea lui Harap Alb* atinge forma cea mai înaltă a prelucrării creatoare a modelului folcloric. Linia pe care el merge mai departe este recrearea personajelor. Creangă le dă o viață sufletească mai profundă, cu ciocniri și tensiuni interioare mai puternice, înzestrîndu-le totodată cu concepții proprii epocii scriitorului. Basmul era pentru Eminescu o posibilitate artistică de a zugrăvi romantic frumusețea fizică și morală a poporului, în opoziție cu îngustimea de suflet și urîțenia-dușmanului ; pentru Creangă, el devine un rezervor de mijloace artistice utile în zugrăvirea realistă a conflictelor și oamenilor epocii lui, 111 spiritul poporului; în esență, însă, și Eminescu și Creangă prelucresc adine basmul folcloric, creînd caractere puternice, acțiuni pline de dramatism, un limbaj artistic bogat.

Eminescu și Creangă au conlucrat creator, pentru că amîndoi se situau pe poziția poporului, pentru că erau deopotrivă minai în munca lor de dorința fierbinte de a-și pune talentul și priceperea în slujba lui. Amîndoi erau convinși că țărănimia este singura „clasă pozitivă” și deopotrivă deplîngeau decăderea și ruina răzășilor. Treptat, ei au văzut că țărănimia nu era singura „clasă” exploatată, că și muncitorimea este exploatată. încă la Iași fiind, Eminescu demascase prin articole de gazetă barbara exploatare a muncitorilor bărbați și femei de la regia de tutun din capitala Moldovei.

Eminescu, om cu cultură superioară, s-a apropiat mai repede decît Creangă de cei ce susțineau atunci interesele muncitorimii și cînd guvernele reacționare au încercat să-i distrugă, el le-a luat

apărarea curajos. Cel ce cîntase Comuna din Paris,
începuse să vadă că și în țara noastră se nasc
comunarzi. În preajma războiului pentru inde-
pendența națională, Eminescu își dezvoltă
concepția lui despre rolul artei realiste și al
scriitorului în sprijinirea luptei poporului pentru
libertatea națională și socială, împotriva
asupritorilor dinafara și dinlăun- trul țării.
Sînt vrednic eu a cere – sînt demn să am mai mult
A lumii hulă oare în sine-mi n-o ascult ?
Putut-am eu cu lira străbate sau trezi
Nu secolul ca alții – un ceas măcar, o zi ?
Cuvinte prea frumoase le-am rînduit șirag
Și-am spus și eu la lume ce-mi este scump și drag.
Aceasta e menirea unui poet în lume
Pe valurile vremii ca boabele de spume
Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi ș-uscate
Cum luna se ivește, cum vîntu-n codru bate ?
Dar oricite ar scrie și oricite-ar spune
Cîmpii, pădure, lanuri fac asta de minune. .
O fac cu mult mai bine, de cum o spui în vers,

Natura alăturată cu-acel desemn prea șters. Din lirica modernă -- e mult, mult (mai) presus. O tristă meserie să n-ai nimic de spus, Decît povești pe care Homer și alți autori Le spuseră mai bine de zece de mii de ori
Să reproducî frumosul în forme ne înveți, De-aceea poezia-mi mă umple de dispreț... Dator omul să fie a veacului copil, Altfel ca la nevolnici el moare-ntr-un azil, Într-un spital... Acolo cirpească cu minciuni Pereții de chilie și spună la minciuni... Da! ticălos e omul născut în aste vremi... Simțînd îți vine soarta s-o sudui, s-o blestemi, Dar blestemele însăși poet te-arată iarăși, Al veacului de mijloc blestemul e tovarăș.

Concepția despre scriitorul militant mărturisită deschis de Eminescu, rodește bogata experiență de viață a lui Creangă, dar și fantezia lui creatoare. Chipul protestatarului capătă contur mereu mai clar atît în versurile lui Eminescu cît și în basmele și amintirile lui Creangă.

Pe aceasta se baza prietenia ce legase pentru veșnicie sufletul lui Creangă de sufletul lui Eminescu. Și Creangă tot nădăjduia că poetul nu va găsi bani pentru tren și va întîrzia plecarea. Dar, pînă la urmă, se găsiră bani -- și poetul plecă. În ziua aceea, Creangă simțise că s-a rupt ceva din însăși ființa lui. Numai interesul față de victoriile armatei noastre și pasiunea pentru „școlița” lui îi mai țineau curajul. Ino- tînd prin noroaie uriașe bătea de patru ori pe zi drumul pînă la școală. Trecea, desigur, și prin oraș, de unde afla vești. Bătrînul Alecsandri, care cîntase cu atîta avînt marile nădejdi ale poporului, umbla din oraș în oraș, cu talerul în mină, ca să strîngă bani pentru ajutorarea răniților. În noiembrie 1877, el scria și sceneta în versuri *La Turnu-Măgurele*, reprezentată tot în „ajutorul ostașilor răniți”.

Peste cîteva zile, Creangă citi cu bucurie în „Timpul” primele articole ale lui Eminescu. Nu erau semnate, dar Creangă le cunoștea după pasiunea cu care erau scrise, după frază, după cuvinte. Ziarul era conservator, dar Eminescu își exprima curajos entuziasmul și dragostea lui pentru viteaza noastră oștire: „Au sosit în București dorobanții de pe cîmpul de război. Acești eroi, cu care gazetele radicale se laudă atîta, sint, multumită guvernului, goi și bolnavi. Mantalele lor sint bucăți, iar sub manta cămașa pe piele și nici cojoc, nici ”flanellă, nici nimic. Încălțați sint tot atît de rău, unul c-un papuc și-o opincă, altul c-o bucată de manta înfășurată împrejurul piciorului, toți într-o stare de

plins, într-o stare care te revoltă în adîncul inimii. O spunem de mai înainte, nici o scuză, nici o justificare; nici o explicație, nu ne poate mulțumi față cu această mizerie vădită și strigătoare la cer... Turcii, despre care se zice că mor de foame și de frig, au sosit la București mai bine îmbrăcați și mai îngrijiți decît soldații noștri. Rușii care pleacă la cîmpul de luptă sînt toți îmbrăcați bine, cu cojoc și cu manta sănătoasă și bine încălțați; la ai noștri, îmbrăcămîntea e curat ironia unor haine : e goliciunea parafrazată... Nu sînt în toate limbile omenești la un loc, epilete îndestul de tari, pentru a înfiera ușurința și nelegiuirea cu care stîrpirile ce stăpînesc această țară tratează cea din urmă, unica clasă pozitivă a Romîniei, pe acel țaran, care muncind dă o valoare pămîntului, plătind dări plătește pe acești mizerabili, vîrsîndu-și sîngele onorează această țară". Creangă era sigur că, între timp, poetul îngrămădea în manuscrise ceea ce gîndea și simțea în adîncul conștiinței sale, așa cum făcuse și la Iași, și aștepta cu nerăbdare clipa fericită a revederii.

De prietenia între Creangă și Eminescu caută să profite fiul povestitorului, zbînzitul elev de ^școală militară. Costache voia o viață ușoară și o carieră strălucită, dar fără muncă. El apelează la tată și la prietenii tatălui, cerînd în dreapta și-n 'stînga favoruri, proptele și bani. Probabil că se pricepea să impre- ■ sione/e, căci Eminescu îi scria lui Creangă la 25 decembrie 1878 cam astfel: „Nu știu dacă ai cauze deosebite de nemulțumire împotriva fiului tău, dar oricare ar fi acestea, te rog să le treci cu vederea și să-i trimiți din cînd în cînd parale pentru trebuințele extra-^• tiL , cloa.

j'

ĂĂ ti țxtii cu axAvua. jJj 4a /' X/ntiUir

Jfua ^feA tJr; Ăty** (Uun> A*

4t*UXtn) 'cU j,iUĭ o pZ^U*.
 i. £ JS • tstljurrtti cL
 ii M. ^tci^M, n>

l lui Eminescu către Creangă.

ordinare : mai cu samă însă acum de sărbători. I-ar trebui de pildă o păreche de încălțăminte mai cuviincioase, căci avînd acum cîteva zile libere și puțin să fie invitat în familie de d. Maiorescu, de pildă, sau într-alt loc, trebuie să se prezinte în mod convenabil". Creangă însă nu se prea lasă surprins nici de cererile repetate ale fiului, nici de intervențiile stîrnite de acesta prin amici pe lîngă tată. De fapt nici Emi- nescu nu insistă prea mult, poate cunoscînd și firea lui Creangă. Acesta îl așteptase de Crăciun, dar poetul n-a putut veni. Cu multă jale în suflet, Creangă i-a trimis atunci scrisoare :

Ai plecat și mata din Iași, lăsînd în sufletul meu multă scribă și amăreală...

Această epistolă ți-o scriu în cerdacul unde de atîtea ori am stat împreună, unde mata, uitîndu-te pe cerul plin de minunății, îmi povesteai atîtea lucruri frumoase... frumoase...

Dar coșogogeamite om ca mine, gîndindu-se la acele vremuri, a început să plîngă...

Bădie Mihai, nu pot să uit acele nopți albe, cînd hoinăream prin Cîrc și Aroneanu, fără pic de gîndurile rele, dar ?n dragostea mare pentru Iașul nostru uitat și părăsit de toți.

Și dimineața, cînd ne întorceam la cuibar, blagosloviți de aghiazma cea fără prihană și iertătoare a Tineai, care ne primea cu alai, parcă cine știe ce nelegiuire am fi făcut și noi.

Tr-aș scrie mai multșor, însă a venit Ienăheșcu și trebuie să plec cu el la tipografie. Cu toată dragostea, *Ionică*".

Cum s-ar fi repezit poetul la Iași! Dar gazeta îl legase de miini și de picioare. Eminescu era omul

care cînd se apuca de o treabă, o făcea cu toată pasiunea. Clasele stăpînitoare ofereau la mezindependența țării, cucerită cu jertfele de sînge ale poporului. Poetul fierbea de minie și revoltă. Scriitorii noștri cei mai buni au început să demaște mirșavele manevre ale stăpînitorilor.

Treptat, ipătrunde în literatura noastră din epoca războiului pentru independență, o atitudine critică, de demascare a burgheziei trădătoare. Entuziasmul nu-l putea face pe un Alecsandri să închidă ochii atunci cînd în fața lui realitatea aducea nu numai ceea ce era nobil și măreț, dar și ceea ce era potrivnic acestei măreții. Cu *Eroii de la Plevna* — poezie scrisă încă din februarie 1878 — Alecsandri deschide un drum nou în literatura lui '77, drumul pe care și-au îndreptat apoi scriitorii noștri criticile necruțătoare împotriva celor ce trădaseră jertfele de la Plevna și vinduseră capitaliștilor occidentali independența țării. Poetul pătrunsese adînc în realitatea epocii și-o reda acum în versuri de-o forță combativă cu totul deosebită, dezvăluind contradicții ce vor apărea apoi din ce în ce mai limpede. Autorul vede vagabondînd „pe drumuri, prin orașe, prin sate”, singuratici sau în cete, oameni flă-minzi și goi, întinzînd mina după pomană. Flăminzi și goi umblă eroii de la Plevna ; flăminzi și goi umblă și prizonierii turci de la Plevna, **Cît nu poți a distinge din toți suferitorii Nici' care sînt învinși, nici care învingătorii.**

Glasul poetului se ridică plin de minie și protest împotriva celor vinovați de această situație :

Ah! dacă sînt nemernici, ce vād cu nepăsare
Romina demnitate lovit-āșa de tare, Eu n oi comite
crima de-a zice prin tăcere: „Dispreț pentru
bravuri! dispreț pentru durere!” Eu ce-am cîntat
eroi, 'eu care niciodată Pe fruntea Romîniei n-am
suferit o pată, Nu pot, cînd vād eroul că mina și-o
întinde, Să stăpînesc revolta ce-n sufletu-mi s-
aprinde, Nu pot să stau în pace, cînd vād cu
otăfire Batjocura infamă, pe biata omenire!

Poetul știe că „brațul de fier” care lovește fruntea țării este „cirna țării”, Necruțător, el cheamă la judecată, în fața poporului, pe acei netrebnci care des- pretuiesc lacrima și durerea, jertfele poporului:

Ei, bine! oameni vitregi cu inimele sterpe, . Legați de cirna
țării cu-ncolăciri de șarpe, Voi, care-ați stat departe de foc

și de dureri, Cum ați reîntors copiii la sinul bieteii țări ?
Priviți-ii! Goi și sarbezi, ca robi trăiți în lanțuri!
Și evocînd „armata de scheleturi” : morții noștri pe
cîmpiile Bulgariei, poetul amenință pe mișei :
Ea face-un gest, un singur, dar cel mai crunt din toate,
Căci vă denunță lumii- cu gestul ei suprem. Amar de cine-
atrage al morților blestem !
Creangă citise cu sufletul strîns poezia lui Alecsan-
dri. Vedea cu ochii lui cetele de ostași betegiți
poate pentru toată viața, umplînd lașul. Simțea
nevoia să vorbească cu oameni luminați, ca bădia
Mihai, dar lașul nu mai avea astfel de bărbați.
Boierii de la Junimea își băteau joc de orice pornire
sănătoasă și de orice gînd bun pentru popor. Prins
în mari cumpene, nu se simțea ușurat, decît
scriindu-i mereu lui Emi- nescu. Într-o bună zi,
bătrînul factor poștal îi aduse vești de la poet.
Creangă citi cu nesăț rîndurile dese și se apucă să-i
răspundă.
„Bădie Mihai, Slavă domnului c-am primit
scrisori de la tine. Eu te credeam mort și mă luam
de dor cu amintirile, cînd erai în jurul meu tu,
Agură cel blestemat, Conta și alții care acum vă
fuduliți prin capitală, alături cu ciocoi, mînca-i-ar
cinii, că sînt fiii lui Scaraoțchi și pe voi norocul și
binele...”
Multe scrise Creangă prietenului, de departe. Apoi
se repezi pînă la debitul lui Zahei, să ia plic și
marcă. Acolo, fratele Zahei avea oaspeții lui
obișnuiți: doi birjari muscali, pe Ioan Hanganu
păpușarul și alți mahalagii în trecere prin oraș.
Cum îl văzură pe Creangă, oamenii îl copleșiră cu
vorbe, după obicei. Un ostaș rus intră pe ușă, și,
mai mult din gesturi, se făcea înțeles c-ar vrea să
cumpere tuțun. Un birjar făcu pe taimaciui și pînă
la urmă se lămuriră : ostașul ar fi vrut să cumpere
tuțun, dar nu avea bani. Zahei luă două pachete de
tabac și i le înfundă în buzunarul de la tunică. Rusul
rise, sărută pe toți cei de față, scoase din raniță o
sticlă de țuică și, lăsînd-o pe teighea, plecă
fluierînd. De aici se porniră iarăși vorbe de duh.
Risetele zgomotoase au atras atenția unui trecător.
Omul, înalt și gras, Rîrînd un uriaș, se opri în fața
debitului și zărînd înăuntru pe Creangă, deschise
ușa și, fără altă vorbă, începu și el să ridă.
— Ehe, domnul Caragiani! îl recomandă Creangă.
De fapt, nici nu era nevoie de vreo recomandare,
căci „binehrănitul Caragiani” era cunoscut pretutin-
deni în Iași.

— Să vă spun eu una, cu un ostaș rus, grăi birjarul, răsucindu-și" enormele-i mustăți galbenite de tutun.

Și muscalul povesti cum un ostaș rus, zdrobit de oboseală și flămînd de atîtea drumuri, nimerește la o babă care n-o ducea în lipsuri, dar era zgîrcită. Ostașul îi spune cînd cu vorba, cînd cu gesturi, că ar dori o fiertură. Însă baba îi răspunde că-n toată gospodăria ei nu se găsește nimic din care să facă ceva.

— Atunci, hai să facem o fiertură de topor, zice ostașul.

— De topor ? se miră baba, și — curioasă — aprinde focul, pune ceaul cu apă și în ceaul aruncă toporul.

Ostașul gustă din fiertura asta.

— E o zămăreată, — zice el puțin mulțumit —, ar putea să fie o zeamă bună dacă s-ar pune un pumn- două de hrișcă.

Baba aduce hrișcă.

— Mai punem puțin unt și avem o supă, sau un ciorbaliș ! adăugă ostașul.

Baba aduce și unt.

— Acum adu sarea, piinea și hai să mîncăm ! mai spune ostașul.

Baba- aduce și încep să mîncească amîndoi, nici unul mai mult, nici celălalt mai puțin.

— Dar toporul cînd îl mîncăm ? întreabă baba nerăbdătoare.

— Toporul ? Îl punem în sacul meu ; mai trebuie la drum ; poate dau de altă babă și e nevoie de altă fiertură !

Risetele izbucniră deodată și lumea de pe-afară privea mirată spre debitul lui Zahei, apoi se lămură repede, zicîndu-și că s-au întîlnit „popa dracul" cu „dascălul" și mahalagiile...

— Dar pe a lui Iani Tastrulia o știți ? întreabă Caragiani- N-o știți! hotărî el fără să aștepte răspunsul și se porni să povestească.

Iani Tastrulia era un fel de Ivan Turbincă al romînilor macedoneni. Iani slujise trei ani la un stăpîn și, la întoarcerea în satul lui, stăpînul îi dă trei piaștri de aramă și trei piini. Tot cîntînd pe drum, intră într-o pădure și acolo întîlnește un orb, care-i cere de pomană. Iani îi dă un piastru și o piine. Însă peste puțin, se întîlnește cu alt orb ; și acesta îi cere ceva de pomană, iar Iani îi dă și lui un piastru și o piine. Dar iată că apare și al treilea orb, care-i cere pomană, și Iani îi dă ultimul piastru și ultima

plîne. Cei trei orbi erau de fapt Isus Cristos, care își luase trei înfățișări diferite. Ca să-l răsplătească pe Iani, îi spuse să-i ceară ce recompensă vrea el. Iani roagă pe Cristos să-i binecuvinteze tolba ce-o ținea la brlu, ca pe oricine ar voi el, să-l vire acolo și să nu iasă pînă ce nu îl va slobozi cu mîna lui. Dorința îi este îndeplinită. Mai tîrziu, pe cînd se odihnea la umbra unui copac, Iani este necăjit de un drac care-i dădea cu nuci în cap. Iani se supără, ordonă dracului să intre în sac („În traistă, ciine !”) și nu-i dă drumul decît după ce-l snopește în bătaie. Dracul se întoarce cu Scaraoțchi și cu o întreagă armată de draci; însă Iani îi muștruluiește de le merg fulgii. Cînd Iani s-a săturat de viață, se duce la poarta raiului. Dar sfîntul Petru nu-i dă voie înăuntru, spunîndu-i că n-a făcut în viața lui nici o faptă bună. Iani viră pe sfînt în traistă și atunci raiul, rămas fără portar, e invadat de toate felurile de derbedei. Dumnezeu, surprins de yceastă invazie, vine la poartă și aflînd totul, liberează pe sfînt din traista fermecată. Cristos îl trimite pe Iani pe pămînt și-i spune să nu se întoarcă decît după ce a săvîrșit multe fapte bune. Iani ascultă cîest sfat. Cînd s-a săturat de viață, cere lui Dumnezeu să-l ia. Atunci el cade la pămînt și sufletul lui, în chip de porumbel, se înaltă spre cer. ...De la această înîlnire, au trecut cîteva săptămîni și Creangă scorni povestea *Ivan Turbincă*, pe care o eiti într-o seară lă Junimea.

**Cînd Creangă publică
povestea *Ivan Turbincă* — la 1
aprilie 1878 — în
țară cercurile
reacționare duceau o
înversunată
campanie împotriva**

poporului rus. În
această campanie,
fuseseră atrași chiar
și oameni adânc
pătrunși de
dragostea pentru
popor — ca Emi-
nescu bunăoară —
care însă nu erau în
stare să vadă
deosebirea între
țarismul rus și
poporul rus și atri-
buiau „Rusiei” și
„rușilor” în genere
tendențele ex-
pansioniste ale
claselor

exploatoare din
Rusia și ale țărilor
ruși. În această
confuzie aproape
generală, alimentată
din plin de cele mai
reacționare cercuri,
Ioan Creangă aduce
un cald și nepieritor
omagiu poporului
rus, întruchipându-l
în imaginea de
neuitat a lui Ivan
Turbincă

.După ce din copilărie a slujit la oaste, mai marii îl
slobozesc din armată și-i dau pentru cheltuială
două carboave. Suflet deschis, Ivan mai trage o
dușcă, două de rachiu cu foștii lui tovarăși și
pornește la drum cîntînd și mătîhăind în toate
părțile. Înaintea lui mergeau dumnezeu și sfîntul
Petru ; sfîntul se teme de ostaș, însă dumnezeu îl
potolește spunîndu-i : „...De drumetîl care cîntă. să
nu te temi. Ostașul acesta e un om bun la inimă și
milostiv. Yezi-l-ăi ? Are numai două carboave la
sufletul său; și drept cercare, hai, fă-te tu cerșitor
la capătul ist de pod, și eu la celalalt. Și să vezi cum

are să ne deie amîndouă cărboavele de pomană, bietul om !" Și faptele se petrec chiar cum a prorocit dumnezeu. Ca să-i răsplătească bunătatea sufletului, dumnezeu vrea să-i dea orice ar dori Ivan ; însă Ivan, om modest, nu vrea alta decît să-i blagoslovească o turbincă ce-o purta la el „ca ori pe cine-oi vrea eu, să-l vîr într-însa, și apoi să nu poată ieși de aici fără învoirea mea". Și Ivan ipleacă ducînd turbınca sfințită. Ajungînd la un boier hapsîn, cere găzduire. Însă boierul îl culcă în niște case biestemate unde în fiecare noapte veneau draci. Cum vin demonii, care nu-l lasă să doarmă, Ivan strigă „Pașol na turbınca !" și dracii se înghe-suiesc în săculețul fostului ostaș. La ziuă, Ivan le trage o sfîntă de bătaie de aceea „moschicească" și fug dracii care-ncotro, juruîndu-se că n-or mai călca în casa boierului acela. (Așadar, și boierul rus are de-a face cu dracii, ca și boierul romîn). Mulțumit că l-a scăpat de draci, boierul îl roagă să rămînă la curtea lui, însă Ivan refuză și pleacă să slujească lui dumnezeu. Și boierul rus se dovedește iarăși aidoma celui romîn, căci în loc să-l mulțumească pe binefăcătorul său, îi strigă din urmă „Călătorie sprîncenată... de rămîneai, îmi erai ca un frate ; iară de nu, îmi ești ca doi". Ivan ajunge la poarta raiului și începe a bate cîl poate. „Atunci sfîntul Petru îl întreabă dinlăuntru

■ •

- Cine-i acolo ?
- Eu.
- Cine eu ?
- Eu, Ivan.
- Și ce vrei ?
- Tabacioc este ?
- Nu-i. »
- Votchi este ?
- Nu-i.
- Femei sînt ?
- Ba.
- Lăutari sînt ?
- Nu-s, Ivane, ce mă tot cihăiești de cap ?
- Dar unde se găsesc de aceste ?
- La iad, Ivane, nu aici.

— Măi! dar ce sărăcie lucie pe-aici pe la rai, zise Ivan, și- nemailungind vorba, îndată și pornește la iad. Și el știe pe unde cotigeste, că nu umblă tocmai mult și numai iaca ce dă și de poarta iadului. Și atunci odată începe a bate în poartă, strigînd :

257

- Eii! Tabacioc este ?
- P. Caraiosan — Ioan Creangă
- Este, răspunde cineva dinlăuntru.
- Votchi este ?
- Este.
- Femei sînt ?
- Dar cum să nu fie ? !
- Lăutari sînt ?
- Ho, ho ! Cîi! poștești!
- A, *harașo, harașo!* Aici e de mine!"

Acolo, în iad, trage Ivan un guleai de se duce po-
mina și sperie pină și pe draci, care, văzînd că nu
mai scapă de el, folosesc un viclesug : talpa iadului
mesterește o darabană, iese cu ea afară și începe a
o bate ca de război; iar Ivan — fost ostaș toată viața
— deodată țîșnește pe poartă, și dracii tranc ! în
urma lui. Nemaiavînd ce face, Ivan se întoarce la
rai și s-apucă să slujească la poartă, zi și noapte,
neadormit, și cu credință.

Pătrunzînd în adîncime folclorul rus, Creangă utili-
zează acum una din cele mai frecvente teme din
cin- tecele și basmele populare rusești — omul și
moartea

— care odată a tentat și pe Gorki, iar în zilele
noastre pe Tvardovski. Moartea vine la Dumnezeu
să primească porunci, dar Ivan, știind cît rău aduce
ea pe lume, o viră în turbincă, se înfățișează el lui
dumnezeu și transmite morții poruncile exact pe
dos. Lucrurile se repetă de cîteva ori, încît moartea
este îngrozită cînd se gîndește să wi dea ochii cu
Ivan. „Turbînca, minca-o-ar focul s-o mînințe, zicea
moartea, ducîndu-se la rai ca și cum ar fi mers la
spînzură- toare. Nu știu ce să mai zic și despre
dumnezeu, ca să nu greșesc. Pe semne c-au ajuns și
ei în mîntea copiilor; doamne iartă-mă, de i-a dat lui
"Ivan cel nebun atîta putere asupra mea. Bine mi-ar
părea să-l văd și pe Dumnezeu într-o zi, cît e de
mare și puternic, în turbînca lui Ivan ; ori de nu,
macar pe sfîntul Petrea ; numai atunci mi-ar r.rede
ei mie". Și avea de ce să se teamă moartea, căci
Ivan nici nu se mai duce măcar la Dumnezeu s-o
anunțe, ci o viră în turbincă și o lasă acolo să-i
putrezească ciolanele. Numai că Dumnezeu, care
știe totuși de aceste năzdrăvănii ale lui Ivan,
intervine, ia ostașului turbînca, slobozește moartea
și pe Ivan îl da în seama ei. Ivan obține trei zile, în
care timp să-și grijească sufletul și să-și facă singur
cu mîinile lui racla. După ce coșciugul fu gata, veni

și moartea. Ivan pretextează că nu știe cum să se așeze în raclă, moartea se oteră să-i arate și cînd ea se găsea înăuntru, ostașul închide bine capacul și-i dă drumul pe-o apă curgătoare. Speriat el însuși, dumnezeu intervine iară și scoate moartea de la popreală ; dar moartea — ca să se răzbune pe Ivan — nu-i mai seceră sufletul, ci-l lasă să trăiască în veci.

Cu publicarea lui *Ivan Turbincă*, în aprilie 1878, Creangă rostea un adevărat rechizitoriu împotriva celor ce — conștient sau nu — ponegreau în acea vreme poporul rus. Burghezia și moșierimea, încercînd să ascundă adevărul că vinduseră capitaliștilor germani independența cucerită cu atîtea jertfe, căutau să determine în opinia publică un curent antirus, o diversiune.

Boierii de la Junimea alimentau un astfel de curent la Iași. Deși au ris în hohote de basmul lui Ivan Turbincă, deși l-au publicat în revista lor, boierii nu-i sufereau pe ruși. În toamnă, I. Negruzzi se întîlnise la București cu Titu Maiorescu, pe care l-a întrebat de ce n-a căutat să fie prezent la primirea țarului ce se întorsese victorios de la Plevna.

— Dragă Jacques, — i-a răspuns atunci Maiorescu, — îți imaginezi ce-a fost aici. Iluminații, filfire de steaguri ș.a.m.d. Mi-e profund respingător, ca tot ce e semibarbar, și Rusia țaristă înainte de toate. Sint bucuroși că am scăpat de datorii, afară de 1300 de franci la Marmorosch și Blank...

Creangă începuse și el să ocolească discuțiile politice cu junimiștii. Și la ședințe venea mereu mai rar. Cînd îl luau din scurt, răspundea că n-are timp, că se ocupă cu noile ediții ale cărților lui de școală. În parte, lucrul era adevărat. Peste puțin apărură a cincea ediție din *învățătorul copiilor*; unde el își publicase o nouă operă literară — *Poveste (prostie omenească)*. Tot pentru manual scrisese și *Povestea unui om leneș* ; dar, poate ca să n-o rupă cu Junimea, o publică în „Convorbiri Literare” (octombrie 1878). Acestea sint niște istorioare morale, în care autorul își bate joc de prostia unor oameni și de lenea altora. Sint opere mărunte care, fără să iasă de pe linia preocupărilor pedagogice ale lui Creangă, rămîn totuși în afara preocupărilor lui majore de pînă atunci. După aceste istorioare, Creangă nu mai publică nimic aproape doi ani. Să fie de vină boala, care începuse să-l cerceteze ? Poate. însă a mai fost și o altă opreliște.

Creangă trăia o adincă frământare sufletească. Războiul se terminase, pacea se încheiase, România dobîndise independența de stat, -dar masele treceau printr-o mizerie cumplită. Aceste împrejurări au un puternic ecou în sufletul scriitorului. La 21 octombrie 1878, el scria din Iași lui Slavici, la București: „Dar oamenii noștri de *stat* /... Ochi au :și nu văd; urechi au și nu aud, căci totdeauna au luat cărbunele cu mîna sârmanului țaran care la urma urmelor tot el a plătit gloaba... De-ar ști boii din cireadă ce mină becisnică îi duce la tăietoare ! Dar nu știe sârmanul dobitoc și de aceea tace și rabdă, duce în spate toate sarcinile și hrănește pe netrebnicii care își rid de dinsul !” Conștiința cinstită a lui Creangă este răvășită de o ură cumplită împotriva jecmănitorilor poporului, cum și de o amară deziluzie. Elanul care însufletește pe marii noștri scriitori în timpul războiului pentru independență pierde ca luat cu mîna. Creangă, Eminescu și alții alții văd că poporul a fost înșelat de exploatare, că independența națională a fost vindută capitaliștilor occidentali, că masele — și îndeosebi, masele țărănești — sînt și mai crunt jefuite. Eminescu și Creangă se ridică cu violență împotriva acestei stări de lucruri. Dar ei nu văd soluția, și cad într-o adincă deziluzie. Versurile eminesciene :

Iară noi ? noi, epigonii ?... Simțiri reci, harfe zdrobite.
Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte,
Măști rîzînde, puse bine pe-un caracter înimic ;
Dumnezeul nostru : umbră, patria noastră, o frază ;

S-a întors mașina
lumii, cu voi viitorul
trece, Noi sîntem
iarăși trecutul, fără
inimi, trist și rece

**INoi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin I
Ați luptat luptă deșartă, ați vinat tîntă ne bună, Ați visat zile
de aur .pe-astă lume de amar,**
publicate în 1870, deci cu zece ani înainte, redevin actuale.

Pentru sufletul sensibil al lui Creangă, această amară deziluzie a fost mai grea decît boala. Junimea se mutase în parte la București și ținea ședințele în casele lui Maiorescu. La Iași, rămînea încă pentru o vreme cealaltă parte. Eminescu, la București, Creangă la Iași — frecventează încă cele două junimi; deși ei întrevăd alte drumuri, Junimea va căuta să-i țină încă strîns de ea.

Așadar, nu atît boala, cît amara deziluzie l-a îndepărtat mai tîrziu pe Creangă de Junimea. Pînă în 1878, el spusese oamenilor povești cu tîlc ; acum era în căutarea altui drum.

CAPITOLUL ZECE „STAU ȘI-MI ADUC AMINTE...”

„...să le nareze cîte un pasaj mai glorios din istoria strămoșilor, prin care să deștepte în- tr-înșii măcar cît de puțin conștiința națională atît de amorțită”.

/ Creangă

Plecarea lui Eminescu la București contribuie și mai mult la răcirea raporturilor între Creangă și Junimea. Din octombrie 1878 și pînă în ianuarie 1881, el nu mai publică nimic în „Convorbiri Literare”, iar la ședințele cercului se duce rar. În tot acest răstimp, muncește cu rîvnă la continua îmbunătățire a manualelor sale didactice. În a cincea ediție (1878) din *Învățătorul copiilor*, apăruse *Poveste (prostia omenească)*; pentru manuale fusese hărăzită *Povestea unui om leneș*, iar faptul că a fost publicată în „Convorbiri Literare” (octombrie 1878) se datorește fie împrejurării că scriitorul nu voia să rupă definitiv cu Junimea, fie împrejurării că manualele erau gata tipărite cînd el încheiase povestea. Una după alta, urmară : *Inul și cămeșa*, *Acul și barosul*, *Păcală*, toate publicate în *Învățătorul copiilor* și *Ursul păcălit de vulpe*, tipărită în *Metoda nouă*, ediția revăzută.

Creangă dobîndise acum o experiență scriitoricească solidă și îndeosebi muncește la sîfîuirea limbii manualelor. El își auzea personajele și le scria vorbirea, cu particularitățile ei caracterizante, fiind convins dj din noiarțtii de posibilități oferite de limba

poporului, trebuie aleasă numai aceea care face cât mai înțeleasă ideea. Crezul realist este vrăjmaș oricărei ziceri sarbede, lipsită de conținut, oricărui „sfîrîiac”. În literatură, cuvîntul în sine nu înseamnă nimic ; cuvîntul trebuie să fie purtător de înțeles, să comunice adevărul despre realitate. încă în *Povătuitoriu la citire prin scriere*, Creangă afirma: „Toate lecțiunile să se facă într-un limbaj scurt și lămurit, ferindu-se învățătorul ca de foc de a viri în capul școlarilor cuvinte neînțelese, care cer *explicarea* — *explicării*, din care pricină se înstrăinează limba, se pierde șirul ideilor — *esența lucrului* — și timpul în zădar !” Realismul cere scriitorului să folosească limba literară în așa fel, încît prin ea să caracterizeze personajele și împrejurările, să tipizeze.

Pe cînd pregăteau astfel o nouă ediție a manualului *învățătorul copiilor*, cei trei autori, Creangă, Răceanu și Grigorescu, împreună cu prietenul lor Ienăchescu, se duceau adesea la Ungheni, ca să fie mai liniștiți. Acolo, într-o cameră aproape goală, în jurul unei mese de brad, discutau fiecare bucată din cartea lor de citire. Cum Creangă dădea totdeauna redactarea definitivă, el purta manuscrisele. La o ședință din acestea, Creangă scoase dintr-un ghiozdan școlăresc manuscrisele, pe care făcuse numeroase adausuri, ștersături și alte schimbări.

— Ei, — zice el, așezîndu-se pe un scaun, la masă, — haide să-ncepem.

Ceilalți se-așează pe scaune în jurul mesei, să asculte lectura și, unde-o fi nevoie, să discute.

— Citesc deodată eu, — continuă Creangă, deschizînd un caiet, — pe urmă or mai citi și alții.

Își face cruce și începe :

— Doamne ajută !... Titlu : *Inul și cămeșa*. Ascultați ?

— Da, ascultăm, zi-i.

— Ei, *Inul și cămeșa!*... Din în ca și din cînepă tot pinză se face... A! Stai, cum vine aici: Din în ca și din cînepă tot pinză se face ?... Cum vi se pare vouă ? Ian ascultați: Din în ca și din cînepă, *tot pinză* se face ? L. Din în ca și din cînepă, *Wo/ pinză* se face ? L... *Din în ca și din cînepă ?*... Din în ?... din în ca și *din cînepă ?*... din cînepă ?... Din în ca și *din cînepă*, tot pinză se face...

— Ei, dar dă-o dracului, — zice Grigorescu, — ce tot o frămînți și-o învîrtești atîta !...

— Ian ascultați cum vine, — face Creangă încă nedumerit: Din în ca și din cînepă, *tot pînză* se face...

— Ei, cum vine, cum vine!... dac-o tot sucești acolo, adăugă iritat Grigorescu.

— Dar lasă-l să vadă cum vine, îl potoli Ienăchescu șiret și scoțîndu-și portabacul să-și facă o țigară. Creangă îi privește iertător, apoi își pune minile la urechi și citește înainte cu diferite întreruperi și diferite accentuări de cuvinte : Din în ca și din cînepă *tot pînză se face...* Din în... ca și din cînepă... *Din în...* Ienăchescu, obișnuit cu ciudățeniile prietenului său, și-a proptit cotul stîng în capătul mesei și, gîndind aiurea, își fumează liniștit țigara.

— Din în... din în ca și din cînepă... din în... Roșcovanul Grigorescu, mărunt și gras, care șezuse pînă atunci pe scaun cu picioarele răschirate, se scoală binisor, își trece mina prin păr, dă din cap la dreapta și la stînga ca și cum ar fi vrut să-și dezmorească gîtul, apoi s-apucă să-și răsucescă o țigară. Răceanu, ținîndu-și bărbia în mîini, cu coatele sprijinite pe genunchi, a împietrit uitîndu-se în pămînt. Ca prin vis aude un glas chinuit:

— ...Din în ca și din cînepă tot pînză se face... din în...

Nemaiputînd suporta tortura, Răceanu se scoală și iese afară. Grigorescu stă o clipă în cumpănă, apoi iese după Răceanu, urmărit de privirile lui Ienăchescu.

— Din în... ca și din cînepă... Chipul de Crist blond al lui Ienăchescu se întoarce sfidător către Creangă. Dar Creangă nu-l vede; cu capul scufundat în palme el descîntă în uitare de sine:

— ...tot pînză se face... Din în... din în ca și din cînepă...

Ienăchescu strivește ușor mucusul țigării de scîndura mesei, își adună antierul în juru-i și, în virful picioarelor, se duce după ceilalți doi.

— V-am spus eu ? rise el întîlnindu-i la ușa pe Răceanu și Grigorescu. Hai să mai vedem satul. Preotul Ienăchescu se vîrî între Răceanu și Grigorescu și împreună pornesc agale pe uliță, discutînd și rîzînd.

Creangă, rămas la masa de brad, cu capul adâncit în palme, citește, citește mereu, aceeași și aceeași frază :

— Din în ca și din cinepă, tot pinză se face... *Din în... din în... ca și din cinepă...*

Cite ceasuri vor fi trecut astfel ? Afară s-a înserat. Răceanu, Ienăchescu și Grigorescu, cutreierind satul, își aduc deodată aminte de prietenul lor.

— Hai să ne luăm terfeloagele, zice unul, și se întorc spre casă.

Cînd ajung, deschid încet ușa. Creangă ședea la masă, îndrîjit, și scanda cu plumbul în mînă.:

— Din în că și din cinepă, tot pinză se face...

Anecdota, ca orice anecdotă, exagerează, dar în esență spune adevărul despre concepția lui Creangă asupra limbii literare. Cu ascuțitul său simț artistic, călăuzit de principiile realismului, Creangă cere folosirea limbii vii, bogate, artistice a poporului. Oare nu el spusese, cu prilejul unui examen de fine de~ an pe care l-a prezidat la școala Nr. 2 din Sărărie în vara anului 1875 : „...pare-mi-se că limbajul ținut cu cei mici, de ex. *malad, recompensa* etc. etc. este prea îngreutur pentru frageda lor minte; ba chiar de prisos sf ar fi de dorit ca graiul tatii și al mamei — curățit numai de cuvinte *dialectice*¹ — să aibă mai multă trecere măcar în școlile începătoare...”

Creangă respingea însă neoașismul — iar tipografului Ionescu îi povestise cîndva o întimplare care-i ilustra părerile: O „poseseriță” bogată și înfumurată de pe lângă Humulești primea zilnic musafiri din țîrg. Oaspeții i-au lăudat cafeaua, dar ea le mărturisii ne-cazurile ce i le pricinuieste o slugă rar el a ‘fi dadea mereu cafeaua în foc, încît rămînea fără *spumă*, ‘și care aducea musafirilor *ulcicutele* fără *tălgirase*. Deci nu-i corect a se înlocui cuvinte precum : *căimac, ceașcă, furturioasă*, intrate în uz, de dragul neoașismului. El socotea în același timp că neologismele se cer folosite cu măsură. Pe foaia unei gramatici, nota : „Neologisme se cheamă toate cuvintele introduse în limbă, unele fără trebuință, și pentru care putem găsi un cuvînt romînesc corespunzător, de ex. fructifer (ro-

¹ Dialectice-dialectale (N. A.)

ditor, compun (alcătuiesc), a neglija (a neîngriji), unanim (într-o inimă), patern (părintesc), am fost în cura lui (am fost în căutarea lui) ș.a." El nu respingea utilizarea neologismelor, dar recomanda folosirea lor în conformitate cu mediul social. Lui Răceanu îi povestea cum odată, fiind copil, a fost trimis să cum-pere borș de la o femeie, Maria borșerița ; intrind în casă, Maria borșerița, care ședea pe cuptor, i s-a văle-tat: „Vaoleu, vaoleu, Ionică dragă, nu mă pot scobori că *teribil* mă doare *corpul* și nu te pot *servi*, dar ia-ți și tu o oală de borș din puțină, însă să iei seama să nu-mi *deranjezi* huștile". În mediul humuleștean, „te-ribil", „corp", „a servi", „a deranja" sună prețios, ri-dicol. Lucrurile nu se petrec altfel în literatură. Limba este, aici, parte integrantă a imaginii literare. Un per-sonaj jăran, humuleștean bunăoară, nu poate spune „ulcicută", în loc de „cească", „fructifer" în loc de „ro-ditor", „teribil" în loc de „rău", decît riscînd să-și fal-sifice graiul, să nu mai fie el însuși sau să devină ri-dicol. Structura gramaticală, vocabularul, sonoritatea sînt însușiri ale limbii pe care scriitorul trebuie să le folosească așa cum le folosește poporul, atunci cînd vrea să zugrăvească literar chipul poporului.

- Istoriorele morale dedicate manualelor mai au ve-chile elemente ale povestirii. *Păcală* evocă un fel de Dănilă Prepeleac, care a prins la minte și nu se mai lasă înșelat de negustor; în dialogul dintre Păcală și negustor, țăranul o face pe prostul, dar de fapt își bate joc de negustor care — datorită prostiei lui reale — crede că țăranul este prost. Mica bucată demons-trează inteligența scăpărătoare a țăranului. În *Ursul păcălit de vulpe*, Creangă arată duelul între viclenie și prostie. O vulpe fură pești din căruța unui țăran cam nătărău și ursul o află hrănindu-se din prada ei; pofcios, ursul îi cere și el puțin pește, dar vulpea îl trimite la pescuit; după cum l-a învățat, ea, ursul viră coada în lac, dar apa îngheață și prostul se smucește, lăsînd coada acolo ; în zadar caută el apoi a se răzbuna pe vulpe, căci tot păcălit rămîne.

Înul și cămeșa este o povestire a fazelor industriali-zării plantelor textile, de la în, cînepă și bumbac pînă la confecționarea cămașii. Intenția inițială a autorului este de a îmbogăți vocabularul copiilor cu terminolo-gia proprie acestui proces, și el utilizează copios această terminologie, subliniind cuvintele respective

în text. Însă întreaga bucată este dominată de o idee care apare pentru prima oară în scrierile lui Creangă — ideea de evoluție. „— Mare minune m[^]ai spus, dragă buruiănă, zise cămeșa. De-ar fi așa, apoi toate lucrurile nu sînt ceea ce se văd ; ci altăceva au fost odată, altăceva sînt acum — și altăceva au să fie.

— Tocmai așa, soro !

— Gardul pe care ești tu întinsă acum a fost altădată pădure. Ce are să fie de-acum înainte ?”

Ideea revine în *Acul și barosul*, unde barosul își dispută întâietatea istorică, dar cu acest prilej uneltele pun și chestiunea relației istorice între frumos și util.

„— Ei bine, tu mi-ai înșirat verzi și Uscate; ia stăi să-ți spun și eu pe ale mele: toporul, barda, ciocanul, cleștele, vâtrariul și nenumăratele unelte și mașini de fier, unele de o mărime urieșă, iar altele mici și bicinești ca tine, pututu-s-au face plină n-au trecut printre nicovală și baros ?... Tu îmi spui de haine frumoase; eu ți-o spun de casă, de sapă, de săcere, de coasă și de iplug; tu îmi spui mai mult de *frumos*; eu ți-o spun de cele *neapărat trebuincioase*.

— Mă faci să te apuc iar la scărmanat, moșule baros. Haine i-au trebuit omului întâi; căci nu era să umble în pielea goală și desculț ca găștele.

— Te-ai incurcat în socoteli, măi băiete ; ba demincare și casă i-a trebuit omului întâi; ș-apoi haine frumoase, cum zici tu ; cu rufe de ale tale îți ghiorăiesc mâțele de foame. Ai auzit vorba ceea că : Golătatea încunjură, însă foamea dă de-a dreptul.

— Măi ! da' ruginit mai ești !

— Ruginit cum sînt, eu v-am făcut și trebuie să ascultați de sfaturile mele... Zi mai ibine că industria sau meșteșugurile noi le-am adus în lume ; că bogățiile cele mari, nouă se datoresc. Mi-ai zis *ruginit* și ți-ai zis *cioplit*: mie-mi pare bine ca strănepoții mei să fie mai ciopliți decît mine; cu timpul se cioplesc toate... Numai nu vă fuduliți și nu uitați obîrșia voastră ; ca nu cumva să vă ciopliți prea tare și să rămâneți care fără urechi, care fără dinți; care fără gură, care fără zîmți; adecă, niște cioarse de nici o treabă. C-apoi atunci iarăși mi-ți ajunge drăguș la căuș ; și soră-mea nicovală vă va ținea în spate, iar eu vă voi baite pe rudă pe sămință, ca să prindeți la minte”.

— E un lucru interesant și nou în scrierile durnitale, domnule Creangă, îi spuse Ion Nădejde, întâlnindu-l într-o dimineață.

Ion Nădejde stătea tot prin. Sărărie și din cînd în cînd se vedea cu Creangă, dar acesta îl ocolea mereu. Frații Ion și Gheorghe Nădejde erau socialiști (de fapt „socialiști” după etichetă, ca membri ai Cercului socialist din Iași, căci după concepții — un teribil mixtum compositum de narodnicism, anarhism, liberalism și chiar naționalism — nu erau ce voiau să pară a fi), și Creangă avea despre socialiști păreri nu cele mai bune. Totuși, ca între oameni, se salutau, schimbau o vorbă, două și-și căutau apoi fiecare de treburile sale. În ceea ce-l privește pe Ion Nădejde, avea mare stimă pentru Creangă ; era însă înciudat pe el că se ține de cercul junimist. — Cum se face că un om atît de inteligent, atît de lîgat de popor, frecventează cînaclul boierilor ? spunea el adesea.

În dimineața aceea, însă, și Creangă și Nădejde se simțiră foarte aproape sufleteste. Discuția despre mișcările țărănești s-a înfiripat de la sine. Prin Iași se zvoneau multe, ba unii boieri veniseră aici încă din iarnă, temîndu-se să nu-i apuce primăvara pe la conace, în mijlocul țăranilor. Pretutindeni nu se vorbea decît despre răscoală, deși răscoala nu izbucnise încăieri, dar semnele o prevesteau.

— Ai putea să scrii ceva despre aceste evenimente! zise în cursul discuției Nădejde.

— Ehe, domnule Nădejde...

De-o vreme, Creangă era chinuit de-un sentiment penibil : boala îl mîcina încet dar sigur, însă el se străduia să apară în ochii cunoscuților și prietenilor ca un om sănătos. I-ar fi mărturisit lui Nădejde de ce nu a scris nimic de vreo doi ani, dar se opri. 'Ce nevoie era să mai știe și acela suferințele lui ?

— Iaca, n-ai dreptate, domnule Creangă. Dumneata ești plin de talent și cunoști foarte bine poveștile populare.

Povești nu mai scrisese Creangă — și nici nu mai încerca să scrie. Vremea lor i se părea trecută. Nici un literat dintre cei pe cîți îi cunoștea nu se îndeletnicea cu povești. Alecsandri compunea mereu versuri despre eroismul ostașilor noștri în războiul pentru independență și despre trista lor soartă după război;

Eminescu — din câte aflate — întocmea niște epistole în versuri, în care biciuia pe contemporani ; pină și Nicu Gane se inspira tot din ifrămintările actualității. Ce să cauți acumă cu poveștile ?

— Dar ce, domnule Nădejde, mult am să amețesc eu lumea cu tărăniile mele ?

— Din cite-ai văzut și-a,i auziit, poți scoate lucruri foarte interesante, și chiar „tărăni” cum le numești dumneata. Numai să te hotărăști odată.

— În bojdeuca mea, — spuse Creangă, — de multe ori stau și-mi aduc aminte ce vremi erau odată. Noi am vorbit atâtea despre răscoala țăranilor. Dar nu ți-am zis una. Cînd mergeam la seminaria Socolei, se ținea Ad-hocul în Iași. Eram și eu -băietandru și țin bine minte cum o dată moș Ion Roată și ceilalți deputați pontăși se duceau la adunare trecînd în jos de Golia. M-am furișat și eu cu părintele Ienăchescu să-i vedem.

— Zdravăn om a fost răzășul cela 1 întări Nădejde.

— Mergea cu pjelele-n vînt și călca de parc-ar fi fost **ei Vodă și nici nu se uita la boieri. 6 fi, sărrriă- ■nul, acum oale și ulcele.**

Au vorbit așa pină au ȳajuns în dreptul universității, unde s-au despărțit.

În capul lui Creangă alerga neîncetat un gînd : ce-ar fi dacă ar așterne pe hlrtie cele ce-și aducea aminte despre moș Ion Roată? E drept, cu greu s-a hotărît să scrie; dar, odată început, lucrul n-a mai putut fi lăsat din mînă. La 4 mai „anecdota” era gata. Însă, de publicat în „Convorbiri Literare”, n-o găsea-nimerită. Îi mărturisii lui Caragiani cele ce făcuse și acesta se îndoi de asemenea că revista junimistă ar publica-o.

— Știi ce ? Niște prieteni de la București tot zic să scriu ceva pentru un almanah de-al lor. O trimit acolo: Acum, o apărea, n-o apărea, dumnezeu știe, că tocmai bunișor lucru nu-! Zică ce-o zice boierii! - Caragiani îl aprobă și Creangă trimise „anecdota” lui V. A. Ureche, care o tipări în *Albumul Macedo-Român*. Ureche era liberal, deci dușman al Junimii, iar junimistilor nu prea le-a venit la îndemînă această independență a fostului diacon. Apoi, mai era și atacul dibaci pe care Creangă îl dădea împotriva boierimii. Un anume boier din „anecdota”, care vrea să-l lămurească pe răzăș despre necesitatea și roadele Unirii, se dovedește

progresist numai în măsura în care unirea nu-i atinge privilegiile lui boierești. El dorește unirea, dar săvârșindu-se în condițiile relațiilor de producție feudale. E adevărat că la un moment, boierul acesta face apel la înțelegerea „fraților” țărani, ba chiar ține un mic discurs despre egalitate : „Ba nu, oameni buni, s-a trecut vremea aceea pe cînd numai boierii făceau totul în țara aceasta, ș-o storeau după plac. Astăzi toți, de la vlădică pînă la opincă, trebuie să luăm parte la nevoile și la fericirea țării. Muncă și cîștig, datorii și drepturi, pentru toți deopotrivă”. Dar cine credea în astfel de discursuri, pe care — în 1880 — Creangă le amintește cu amară ironie ? Nici însuși acel boier, care ocolește cu mare grijă problema relațiilor economice și sociale dintre boierime și țărănime. Lucrul îl observă Ion “Roată care-i dă celebra replică : „Dă, cucoane, să nu vă fie cu supărare: dar de la vorbă și pînă la faptă este mare deosebire... Dumnevoastră, **că fiecare boier** (sublinierea lui Creangă !) numai ne-ați poruncit să aducem bolovanul, dar n-ati pus umărul” împreună cu noi la adus, cum ne spuneți dinioarea, că de-acum toți au să ieie parte la sarcini : de la vlădică pînă la opincă. Bine-ar fi dac-ar fi așa, cucoane, căci la război înapoi și la pomană năvală, parcă nu prea vine la socoteală... Iar de la bolovanul dumneavoastră... am înțeles așa: că pînă acum, noi țăranii am dus fiecare cîte o piatră mai mare :sau mai mică pe umere, însă acum sîntem chemați :a purta împreună, tot noi, **opinca**, o stîncă pe urne :rele noastre... Să dea domnul, cucoane, să fie altfel, *că mie unuia nu mi-ar păre rău...” Ca și în 1877, făranul din 1857 apare sincer interesat în îndeplinirea năzuințelor de unitate și independență națională, (dar are temerile lui, în lumina experienței multiseculare a clasei sale, că aceasta va duce la înăsprirea exploatării maselor. După aproape un sfert de secol, istoria îi dovedea lui Creangă că presimțirea răzășului s-a adevărit. Dacă însă Creangă s-ar fi mulțumit cu consemnarea faptului, nu și-ar fi atins gîndul de a demasca boierimea și, mai ales, de a arăta că împotriva acestei boierimi se ridică forțe capabile s-o înfrunte; ■el zugrăvește chipul acestor forțe, creînd portretul lui Hon Roată, care cu adevărat trebuie să fi fost un neînficat reprezentant al țăranimii de vreme ce el a stat în fruntea delegației de țărani moldoveni în Di-

■vanul Ad-hoc, iar documentele epocii îl amintesc la
fot pasul.

De obicei, când vreun junimist tipărea în alte publicații vre o lucrare, I. Negruzzi o reproducea grabnic în „Convorbiri Literare”. Cu „anecdota” lui Creangă, Negruzzi nu se grăbi însă de loc s-o retipărească în organul junimist. („Anecdota” a fost reproducă în „Convorbiri” abia peste cinci ani, în primăvara 1885, cu titlul *Moș Ion Roată și Unirea* și cu unele mici modificări.) Ostilitate a Junimii față de Creangă ? Mai curind, ostilitate reciprocă. „Convorbirile Literare” trebuiau, totuși, să apară, dar nu prea aveau ce tipări. Nici Eminescu, nici Creangă nu scriau acu- ma nimic pentru revistă. În vara anului 1880, Miron Pompiliu — lăsat la lași să scoată „Convorbirile”, în lipsa patronilor — este alarmat de lipsa materialului. Aleargă pe la toți, se duce și la Creangă — dar acesta nu se arată prea dispus să compună ceva pentru revistă. M. Pompiliu îi scrie la 14 iulie lui Maiorescu: „...Mare nădejde îmi pusesem în Creangă, dar să-l mănince Valea Țicăului unde s-a infundat! Creanga pare că a început să se usuce. Întii mi-a dat a înțelege să aștept, pe urmă, numai ce-mi spune că-i lehamete; să fac ce știu”. La urma urmelor, „Convorbirile Literare” i-ar fi putut publica „anecdota”, dar „anecdota” ar fi fost un mic material explozibil în paginile publicației junimiste. La drept vorbind, Creangă nu voia s-o rupă cu Junimea, oricât de deosebite ar fi fost părerile lui de acelea ale boiereștii societăți. Mai era la mijloc și alt motiv. Dintr-o slăbiciune firească de tată, Creangă începuse să creadă că fiul-său — ieșit sublocotenent de marină — ar fi având cine știe ce strălucire a minții și căuta să-l împingă în sus, mobilizând amicițiile junimiste, îndeosebi ale Ini Maiorescu și Carp. Prin mijlocirea acestora, desigur, ajunge odrasla la Triest, la studii, și apoi, întors în București, visează să meargă la Birest. iLa irindul său, fiul își ia nasul la purtare și umblă după cerșit pe la mărurile junimiste, având nevoie de bani pentru aventurile lui erotice. Așadar, la junimiști alergau după sprijin și Creangă-tatăl și Creangă-fiul, ceea ce obliga pe Creangă-tatăl la unele ploconiri în fața boierilor. În adîncul sufletului, Creangă se rușina totuși și ura lui împotriva celor ce-l umileau se revărsa

întreagă în scrierile sale. Această duplicitate, care nu-l onorează de loc, îl ajută să-și ducă traiul de azi pe imune. Junimiștii nu i-au reproșat deschis colaborarea lui la publicația liberalului V. A. Ureche, ba chiar — la rîndul lor — jucau destul de bine farsa „lipsei de politică” în preocupările literare și-i cereau material pentru revista lor. Acolo, în bojdeuca lui, Creangă se apucă iarăși de treabă, cu gîndul de a scrie ceva pentru „Convorbiri”. Succesul „anecdotei” cu Ion Roată îi dezvăluie dintr-o dată izvorul nesecat al amintirilor. Și cum munca de învățător era principală lui pasiune, găsi foarte potrivit să evoce amintiri din însăși viața lui de școlar, atingînd indirect în relele învățămîntului din vremea sa. Deci, se apucă să scrie aceste aduceri aminte-

Un nou fapt îl stimulează în redactarea lor: la 20 iulie acel an, veni ca ministru al școlilor filozoful Vasile Conta, „bunul prieten al lui Creangă. Conta își numi prietenul ca membru în Consiliul permanent al instrucțiunii și Creangă își luă saircina cu toată seriozitatea cuvenită. Conta avea gînduri mari — să reformeze întregul învățămînt — iar Creangă îi putea fi de ajutor în ceea ce privea învățămîntul elementar. Institutorul se ducea adesea la București, participa cu însuflețire la ședințele Consiliului și, evident, se înfîlnea cu Eminescu și Slavici, care salahoreau la „Timpul”.

■ La București, Creangă venea și pentru tratamentul ce-l urma la spitalul Brîncovenesc, unde se împrietenise cu o „mamă Bălașa, o gardiancă bătrînă”, de felul ei craioveancă și care-i spunea nenumărate știhuri cu tîlc.

Într-o zi, de la începutul lui septembrie 1880, Creangă descinse în București și, după ce depuse gîorsăitu-i ghiozdan și rufăria la gazdă, alergă într-un suflet la Slavici, unde locuia atunci și Eminescu. Humuleșteanul, îi chemă la el „acasă” și astfel cîțgva seri odaia lui se transformă într-un mic cenacлу improvizat, alcătuit din Eminescu, Slavici și Creangă. Eminescu le citise niște versuri minunate, despre Mircea cel Bă-trîn, care au înflăcărat pe Creangă. Ceva a citit și Slavici. Însă mai mult discuteau. Odată, venind vorba despre nuvela *Budulea taichii*, pe care Slavici tocmai o publicase în „Convorbiri Literare”, Creangă nu și-a spus deodată părerea, ci — așa cum îi

învăţase şi pe şcolarii lui — a stat pe gânduri până şă-şi rostească cuvîntul.

— De ! zise-n cele din urmă. Îmi place şi mie, dar cică era odată un flăcău, care se-ndrăgostise ră.u de tot de o fată. Frumoasă, însă, fata s-a măritat la oraş, după altul, mai bogat, care putea să-i facă toate voile, şi bietul de flăcău a rămas cu inima friptă şi .plină de amar. Peste citva tîm p, însuirăţii s-au întors în sat şi flăcăul, întîlnind-o, a stat buimac în faţa ei. Era găsită, spelcuUă şi sulemenită, die nu mai ştiai cum să te uiţi la ea. „Nu e aia pe care o ştiam eu!“ îşi zise el cu inima uşurată.

Nu era prea greu de înţeles ce voia să spună

Creangă,,.

— Îţi pare Budulea prea spilcuit ? îl întâmpină Eminescu.

— Nu prea, dar cam, răspunse Creangă. Şi dacă e vorba aşa, prost cum sînt, vi-l dau mai bine gata.

„Deoarece în nuvelă se spunea ceva despre şcoală şi cuim însuşi Creangă venise la Bucureşti pentru treburi privind şcoala, discuţia alunecă de la sine pe drumul amintirilor din vremea şcolii. Slavici povestea de şcolile vieneze, Eminescu despre metodele nepedagogice din şcolile cernăuţene, care-i făcuseră nesuferită viaţa de elev. Creangă mai mult asculta, deşi din cînd în cînd zicea cite ceva despre şcoala din Humuleşti şi aceea din Biroşteni. În sinea lui începuse să zîmbească unui igînd, pe care încă nu-l destăinui. Se făcuse tîrziu din noapte şi Slavici dădu semnalul de plecare. A doua zi dimineaţa, trebuia să fie la ziar.

Şovăind, se pregăti şi Eminescu.

— Şi .izici că-l dai gata pe Budulea ? întrebă la plecare Slavici.

Creangă nu răspunse, rîse din toată inima şi le strînse cu putere miinile. Apoi, întors la ale sale, scoase terfeloaagele din ghiozdan şi începu să corecteze grabnic.

„Peste două zile, citi la Junimea prima parte din *Amintiri din copilărie*. Era într-o miercuri seară şi în casa lui Maiorescu din str. Mercur se adunase multă lume. Aşteptau cu toţii nerăbdători pe Creangă. Slavici aflase die la Eminescu că povestitorul a scris nişte amintiri, se destăinuisse lui Maiorescu, iar acesta stîrnise curiozitatea tuturor. Creangă însă avea

sedintă l-a minister și întârzia. Când» **în sfârșit, intra pe ușa, plin de sudoare și gîfînd, Ma-iorescu îl întâmpină ironic :**

— Se poate, domniile Creangă ? Faci atîta lume să te aștepte?!

— Ce să zic ? a răspuns el zîmbind ca de -obicei. Dumnevoastră ca dumnevoastră ! Neavînd, se vede, altă treabă, ați așteptat în cea mai bună societate și așteptarea nu vi-a fost zadarnică. Iată-mă : sînt aici. Iară eu, care umblu-n treburî mari, voi fi așteptat poate mai puțin, dair vorba romînului : degeaba vii, degeaba te duci !

— Ei bine, — i-a zis atunci altul, — cine mai éra pe-acolo, ce-ați mai pus la cale ?

— Iacă nu știu cum să-ți dau răspuns, grăi Creangă. Ci-că într-o duminică, o cucoană și-a luat fiica și s-au dus amîndouă la biserică. întorcîndu-se după slujbă acasă, a întîlnit-o altă cucoană care a-ntrebat-o : Cine mai éra la biserică ? — De ! a răspuns cucoana. Eu am fost și fiica mea, de acolo înainte, tot prostime !!

Onorata societate a pufnit în rîs, apoi cînd risetele s-au potolit, a scos și Creangă din buzunar terfeloa-gele lui.

— „Amintiri din copilărie" ! începuse Creangă.

Pe fețele cî tor va apăruă zîmbete. Așadar poznașul va povesti acum chiar propriile lui pozne!

— „Stau citeodată și-mi aduc aminte ce vremi și ce oameni mai erau în părțile noastre, pe cînd începusem și eu, dirăgăliță-doamne, a mă ridica băiețaș la: casa părinților mei, în satul Humulești..." continuă Creangă, fără să ia seama la cei din jur.

De bună seamă, nu întîmplător începea Creangă, seria *Amintirilor* cu anii primei învățături la Humulești și la Bîroșteni. El éra învățător — și un învățător care nu se mulțumea să facă doar lecții în clasă, ci propunea un anume ideal pedagogic și cultuiraj. Creangă concepea învățătura ca un mijloc de eliberare din exploatare a țăranilor și ori de cî-te ori cineva dintre personajele sale are aceeași părere asupra rostului învățăturii, el îi redă concepția cu multă atenție și simpatie. Desigur, Creangă însuși primise această idee dîe la mama lui, iar aceasta de la tatăl ei, și-i de presupus că și alți oameni din sateie răzășești aveau aceeași părere. Într-un articol publicat cu vreo șapte ani înainte, Creangă

recomanda preoților sătești să vorbească astfel despre învățătură țăranilor : „Nu întir- ziați a-i da la învățătură (pe fiii voștri —>n.n.) și nu crujați nimic pentru învățatura lor ; căci prin învățătură ei se vor face și mai buni la inimă și mai luminați la minte. Ei vor ști să înțeleagă mai bine care este dreptul vecinului și care este dreptul lor, pentru a și-l putea apăra. Ei vor ști munci mai bine pământul, din care vor trage foloase mai mari. Ei vor ști să-și îngrijească vitele, de la care atîrnă în mare parte hrana lor de toate zilele. În scurt, ei vor ști a și statornici gospodăriile pe temelia economiei și a bunei rînduiei, tră' gînd singuri folosul din munca lor ; pe cînd omui fără învățătură și fără bună creștere în casa părintească, este înșelat de toți și ușor se azvîrle în brațele leneviei, beției Și altor răutăți, pierzînd pe lîngă sănătate și numele cel bun și roada muncii sale, cîștigată cu sudoare”. În același sens vorbește David Creangă ginerelui său: „Din cărți culegi multă înțelepciune: și la dreptul vorbind, nu ești numai așa o vacă de muls pentru fiecare”. Și Smaranda — fiica lui David și mama lui Ioan Creangă — credea că „omul învățat înțelept va fi și pe cel neînvățrît, slugă-l va avea”. Iată, deci, învățatura concepută ca un mijloc de evadare din exploatarea boierească.

Limitat de orizontul clasei sale și de propria sa experiență de viață, Creangă nu va concepe eliberarea din exploatare ca zdrobire a însăși temeliilor exploatării omului de către om, ca un proces caire angajează întregul popor muncitor în lupta împotriva claselor exploatoare și țintind la distrugerea acestora, ci ca un proces de evadări individuale din condițiile exploatării boierești.

Concepție evident caracteristică mentalității țărănești, chiar mentalității celor mai radicale pături ale țărănimii, în acea epocă. Conflictele și oamenii, cel puțin din prima parte a *Amintirilor*; sînt văzuți prin prisma acestei concepții, după cum prin aceeași prizmă judecă Creangă conflictele și oamenii epocii sale.

Discuțiile între Smarantfa și Ștefan se poartă aici numai asupra învățurii; Smarandia vrea să-l dea pe Nică la școală, pentru a-l vedea popă ; Ștefan, dimpotrivă, își vrea fiul gospodar așezat în Humulești. Re-

amintesc acest pasaj, caracteristic pentru concepția lui Creangă :

„Din partea tatei, care ades îmi zicea în bătaie de joc: **Logofete, brînză-n cul, Lapte acru-n călămări. Chiu și vai prin buzunări !** puteam să rămîn cum era mai bine : Nic-a lui Ștefan a Petrei — om de treabă și gospodăru în Humulești.

Vorba cea :

Decît cotaș în oraș,

Mai bine-n satul tău fruntaș.

Mama însă era în stare să toarcă-n fuircă și să învâț mai departe. Și tot cîhăia mama pe tata să mă deie undeva la școală ; căci auzise ea spuind la biserică în Parimeii că omul învățat înțelept va fi și pe cel ne- învățat, slugă-l va avea.

Și afară de aceasta, babele caire trag pe fundul sitei în 41 de bobi, totii zodierii și cărturăresele pe care le căutase pentru mine și femeile bisericose din sat, îi băgase mamei o mulțime de bazaconii în cap, care de care mai ciudate; ba că am să petrec între oameni mari, ba că-s plin de noroc, că broasca de pîr ; ba că am un glas de inger și alte minunății, încît mama, în slăbăciunea ei pentru mine, ajunsese a crede că am să ies un al doilea iCucuzel, podoaba creștinătății, care scotea lacrimi din orice inimă împietrită, aduna lumea de pe lume în pustiul codrilor și veselea întreaga făptură cu versul său".

S-air putea ca în insistentele Smarandei să fie și o oarecare ambiție colorată egoist „în slăbăciunea" ei pentru băiat: dar aceasta e numai ceva accidental, căci hotărîrea femeii e alimentată de o anume concepție, de concepția că acela care-i învățat scapă de slugărnice. În felul său, și Ștefan pare îndreptățit; el a văzut și a auzit multe, și de pretutindeni a căpătat confirmarea părerii că școala e străină intereselor masei țărănești, 'ba chiar că țărănul școlit se rupe de viața satului, de rosturile străvechi ale lui. După cum se știe, disputa e stînsă de David Creangă, care, dînd dreptate Smairandei și sfătuiind în același sens pe Ștefan, ia copilul suib ocrotirea lui și-l duce, la școala din Broșteni.

Pe muncavaua acestei discuții, Creangă lucrează un soi de monografie a școlii sătești de la mijlocul secolului trecut, ceea ce-i permite . să critice cu tărie nu școala ca atare, ci un anumit tip de școală, propriu orin-

duirii sociale unde există exploatați și exploataitori. Gîndul dinții al scriitorului .se întoarce "încărcat de recunoștință către părintele Ioan Humulescu, cel care ridicase la poarta bisericii o chilie hărăzită să fie școală. Chiar și acest amănunt își are semnificația lui demascatoare : statul boierilor nu se preocupa de înființare de școli pentru popor, școlile sătești nascîndu-se din inițiativa vreunui om pătruns de patriotism, ca părintele Ioan. Și iată-l pe părintele Ioan îndeplinind —spre marea bucurie a scriitorului — pe la 1846, însăși concepția din 1880 a lui Creangă despre rolul preotului la țară : el bate ogrăzile oamenilor, îi sfătuie să-și trimită copiii la învățătură, diindu-se exemplu chiar pe sine căci își aduce fata, pe Smărăndița, să deprindă slovele alături de băieții și fetele sătenilor. Totuși, „școala" părintelui Ioan stărnește scriitorului amintiri dureroase, căci părintele corectează pe elevi cu „Calul Bălan" și cu „Sf. iNic.ulai, făcătorul dte. vinătăi", ceea ce nu numai că nu naște în sufletele copiilor dragostea de învățătură, dar chiar îi depărtează de ea. De asemenea, me-toda lancasteriană — cu mersul de la „cruce-ajută" la „trătăji" și de-aici „la ceaslov, cu procitanile săptămî-nale și cu tot alaiul de deficiențe — îndepărta și mai mult pe elevi de școală. După constringerea din familie, urma deci constringerea din școală. În purtările centrifuge față de școală ale lui Nică, Creangă vede un legitim protest al copilului. Desigur, pentru a nu se risipi școala, este nevoie de bunătatea și blîndețea unui dascăl ca bădița Vasile, ca și de colacii împărțiți cu dărnicie de părintele Ioan spre potolirea micilor răzvrătiri. Lauda adusă părintelui Ioan și critica făcută școlii lui sătești, arată că Creangă demasca școala regimului feudal și metodele ei inumane, și, nicidecum pe acei inimoși „binevoitori care, din nepricepere, dar din 'bunătate și patriotism, făceau ce puteau și cum îi tăia capul pentru luminarea poporului. Iată-l și pe profesorul Nicolai Nanu de la școala lui Balș din Broșteni. Un binevoitor era și acest N.anu, dar aceleași metode „pedagogice", precum chilugirea copiilor și învățătura mecanică a unor lucruri nefo-lositoare vieții, fac din el un personaj de care copilul fuge, evitînd și școală, și profesor și preferînd li- bertatea proprie firii omenești.

Este în această primă parte a amintirilor o notație care aruncă o puternică lumină asupra întregii lăzii și limpezește și problema școlii sătești de atunci: episo- du! Irinucăi: „...Și Irinuca avea o cocioabă veche de birne, cu ifereștile cît palma, acoperită cu scinduri, îngrădită cu răzlogi de brad și așezată chiar sub munte pe malul sting al Bistritei, aproape de pod. Irinucaera o femeie nici tînără, nici tocmai bătrînă; avea bărbat și olfată balcfză și lălie, de-ți era frică să innoptezi cu dînsa în casă. Noroc numai că de luni dimineața și pînă simbătă seara n-o mai vedeai : se ducea cu tată- său în munte la făcut iferestrea, și Jucra toată săptămî- na ca un .bărbat pentru nimica toată : doi oameni cu dbi boi, la vreme de iarnă, albia își puteau scoate mămăliga. Ba la mulți se întîmpla de veneau sim'bătă noaptea cu cite un picior frînt sau cu boii stîlciți, și aceasta le era cîști.g pe deasupra". Această notație arată sinigeroasa exploatare boierească a țărănimii muncitoare, condițiile de înapoiere și cruntă mizerie în care clasele stăpînitore țineau masa țărănimii. Parcă voind să dovedească precum că viața și avutul acestor oameni atîrnă de un fir de ață, Creangă își amintește cum a desprins din munte o stîncă mare, care rostogolindu-se la vale a dărîmat gardul și jumătate din casa Irinucăi și a ucis o capră. Episodul Irinucăi fixează condițiile social-istorice ale epocii și — indirect — prin acestea, caracterul școlii sătești de la mijlocul secolului trecut. E de la sine înțeles că în atare împe- jurări de viață, cîndi clasele dominante exploatau la strige țărănimea, ele nu aveau a se gîndi ,la înființarea de școli sătești, la încadrarea acestora cu personal didactic pregătît, la metode pedagogice, la un învățămînt rural, care prin conținutul lui să contribuie la ridicarea nivelului material și spiritual al poporului. Cu atît apar mai ndbile gîndurile, inițiatiivele, faptele unor oameni ca părintele Ioan, bădița Vasile, Smaranda, David Creangă, cu atît apare mai motivată încăpățănarea lui Ștefan a Petrei. În atare împejurări, cu atît mai mult apare justificată atitudinea lui Nică, copilul care urăște școala, dar iubește învățătura, în care dacă nu ei (fiind prea mic), dar alții văd un mijloc de eliberare socială.

În acea seară, junimiștii au râs de întâmplările școlarului Nită și ieșenii cerură grabnic manuscrisul. (Astfel, prima parte a *Amintirilor din copilărie* apărură în „Convorbiri Literare” la 1 ianuarie 1881). Dar Creangă, „Emi-nescu și Slavici au continuat discuțiile mult timp, în jurul „amintirilor”. Poate datorită observațiilor ce i-au făcut ei, Creangă se gândi să înfățișeze mai atent caracterul lui Nică. Astfel, — scriind partea a doua a *Amintirilor*, el dădu o adâncă motivare firii lui Nică. Conflictul între Nică și școala sătească a epocii lui era motivat în prima parte a *Amintirilor* prin caracterul antipopular și neștiințific al școlii de atunci; de astă dată, scriitorul simte nevoia să motiveze acest conflict, —aplecându-se mai insistent asupra firii copilului. Scriitor profund realist, Creangă dezvăluie că firea lui Nică este în bună măsură rodul unor anumite înrîuriri ale mediului social, ale societății în care se naște și se dezvoltă copilul și iată că dorind să demonstreze artistic aceasta, el face un pas înainte în zugrăvirea satului de foști răzări: de la monografia școlii, la monografia satului însuși.

Desigur, primul
univers al copilului
este casa părintească
— și cu aceasta începe
Creangă a doua parte
a *Amintirilor*. El notează cu
grijă deosebirea între
„vîrsta cea fericită” a
copilăriei, neștiutoare

de ale vieții, și traiul
casnic tot mai greu al
familiei lui Ște

lucrări. Când Ștefan vine noaptea obosit și rebeșit de frig, de la păduirea din Dumesnicu, unde tăia lemne, când Sma- randa, trudită de multiplele munci casnice — pregătirea mîncării, curățenia straielor, îngrijirea copiilor mici, lucrarea de sumane și alte măruri pentru tîrg — vrea să se odihnească, „noi băieții tocmai atunci rădicăm casa în- slavă”. Tatăl, dorit ide copiii, le făcea hatîrul, mama, însă, martoră și într-un fel victimă a zburdănițiilor lor, le mai răsucea „cîte un șurub, două prin cap” și le mai dădea „cîteva tapangele la spinare”. Nică nu se sinchisește de atare opreliști, forme ale unei „pedagogii” familiare străvechi — căci la acea vîrstă „a copilăriei, „pielea rea” și cîrpănoasă ori o bate ori o lasă”. Constrîngerile familiei le simte Nică pe măsură ce se mărește, și-n aceste constrîngeri se reflectă un întreg mod de viață a satului. O dată, copilul vrea să umble cu plugușorul, roagă pe tata Să-i facă un lbici, dar acesta îl repede, aligumentîndu-i sec și categoric : „N-ai ce rînca la casa mea ? Vrei să te bușască cei nandralăi prin omăt ? Acuș te descalți!” Nică totuși pleacă împreună cu tovarășii lui să colinde satul, iar dacă nu i-au bușit „nandralăii”, au pătimit alte necazuri. Popa Oșlobanu și nevasta lui Vasile Aniței îi alungă pe colindători, în care gazdele neprimitoare nu văd altceva decît vedea și Ștefan a Petrei, niște cerșetori ușernici. Familia lui Ștefan nu se deosebea de oricare altă familie din sat. Bătaia, ca mijloc de „cumințire”, va deveni metoda educativ universal valabil și nezmintit. Popa Oșlobanu și nevasta lui Vasile Aniței se reped după colindători cu gîndul de a le administra miraculosul metod. Dar și blinda și iubitoarea de copii Smaranda recurge la amenințarea cu bătaia, cînd Nică s’întînește oalele cu lapte pus la prins. Într-o lume jînde conștiințele tuturor sînt aburite de misticism, copilul ■ — cu inteligența și viclenia lui native — își va lua ca aliat în poznele sale tocmai acele fapte supranaturale, orezînd că astfel va înșela pe cei vîrstnici. Manevra .nu-i reușește (dar ea nu-i mai puțin datătoare de seamă despre mentalitatea unei lumi ținute în întunericul ignoranței), căci mama prinde viclesugul și moralizează pe loc. Dacă nici „nănașa din grindă”, nici moralizarea nu se dovedesc eficace, vine amenințarea cu trimiterea la școală, ca o altă sancțiune. Așa se petrece cînd Nică, mînjit la gură cu

dbhot de Chiorpec ciubotarul, se plînge maică-si; aceasta nu numai că se declară de acord cu metodel educativ al Chiorpecului, dar și adaugă în-șpăimîntător : „Ofl de-ar veni iarna, să te mai dau odată la școală undeva... și să cer dascălului să-mi deie numai pielea și ciolanele de pe tine". Dar copilul crește și, prin năzdrăvăniile lui, firești virstei, devine fără voia lui (dar cu intenția limpede a scriitorului caire urmărea să dea o imagine veridică a realității...) pretextul izbucnirii diferitelor conflicte și relevării unor caractere de oameni „cărpănoși", proprii satului acelei epoci. Nică se duce la mătușa Mairioaira, cu gînd să fure cireșe dintr-un pom văratic, și cu acest prilej se ivește o complicație neprevăzută, dar previzibilă. Mătușa surprinde pe nepot în cireș, îl forțează să se dea jos, îl fugărește prin cultura de cî- nepă — ceea ce înseamnă stricăciune, iar seara, moș Vasile, bărbatul hapsinei și totodată fratele lui Ștefan a Petrei, vine cu vornicul și paznicul la casa tatălui și-l obligă să plătească pagubele. Evident, tatăl aplică fiului respectiva „ehelfăneală" educativă. Dar nu aces- ta-i lucrul cel mai important. Mai demne de luat în seamă sînt alte fapte: că oamenii din Humulești, foști răzăși, se ocupă cu mica industrializare casnică a lînei, inului și a cînepei, deci o radicală schimbare a profesiunii unui sat întreg, care atrage și corespunzătoare schimbări de obiceiuri și mentalități; că „moșul" vine cu vornicul satului, deci cu autoritățile judecătorești, la propriul lui frate, punîndu-l să plătească pînă la para nu numai cînepa stricată, dar și mina de cireșe, ceea ce denotă că simțul proprietății vătămase serios vechile relații de familie, înlocuindu-le cu relații pur economice și întovărășite de dușmăni și vicii. Nici altă mătușă a copilului nu se arată mai de treabă, „mătușa Măriuca a lui moș Andrei, fratele tatei cel mai mic". Iată că Nică fură dintr-un tei al ei o pupăză care, făcînd pe ceasornicul satului, tl scula cu noaptea-n cap. Mătușa, scormonită și de invidii imai vechi, stîrnește un tărăboi cumplit și vine cu gura mare la Smaranda. Cînd-pupăza scapă din mina lui Nică și se întoarce la cuibul ei cîntîndi ca și pînă atunci, minia se duce, dar faptul irămine fapt și vorbele bune ce-au urmat nu fac decît să-l sublinieze. „Doamne, cumnățică-hăi (zice diplomată Smaranda),

cum se pot învrăjbi oamenii din nimica toată, luînd.u-
se după gurile cele răle!"

Într-o astfel de atmosferă, e firesc ca și copiii să urmeze exemplul părinților. Și iată-l pe Nică făcînd comerț ca și tatăl lui, dar un comerț cu totul neobișnuit: comerț cu pupeze. Cit timp pupăza lipsise din teiul mătușii Măiriuca, biata pasăre trecuse o adevărată aventură, fiind dusă la tirig pentru vinzare de prinză- torul ei. Numai un moșneag glumeț, prefăcîndu-se a o cumpăra, o liberează. Atît de adînc a pătruns în copil ideea comerșatului, încît Nică e capabil să ceară moșului ca despăgubire pentru pupăza liberată chiar o juncă I înfățișarea în chip de negustor a copilului este traigi-comică, fiindcă așa o prezintă scriitorul care, evident, dezaproabă o atare pervertire a vîrstei. După cum va dezaproba și fuga d' e muncă a lui Nică. Este sigur că într-un ritm sătesc, unde toată lumea muncește pînă la spetire, unde chiar copiii sînt obligați să reftuțe la copilărie și s-o ia de mici cu munca istovitoare, un Nică și un oricare altul de vîrsta lui ar căuta și momente de divertisment, de evadare în definitiv dintr-o societate apăsătoare, de recăpătare a drepturilor copilăriei. De aceea, Creangă nu ironizează distracția copilului, scăldatul cu toate figurile și plăcerile, ci fuga de treburile domestice a lui Nică. Neîndoielnic, pentru o astfel de fugă, Nică va fi, și chiar este, pedepsit de maică-sa, care i ia hainele și-l obligă să vină acasă în pielea goală, pîzînd dosurile și ferindu-se dte ochii lumii. Copilul, însă, n-are fire rea. Cînd mama îl laudă pentru îndreptarea greșelilor lui, Nică reacționează într-un fel care dovedește puritatea lui sufletească, fondul bun al conștiinței lui: „Atunci eu pe loc am început a plînge și bucuria mea n-a fost proastă. Și mai multă mustrare am simțit ir! cugetul meu,- decît oricînd! Și dte m-ar fi bătut mama cu toate gardurile și de m-ar fi izgonii de la casă, ca pe un străin, tot n-aș fi rămas așa de umilit în fața ei, ca atunci cînd m-a luat cu binișorul". Demonstrația era, așadar, făcută : Nică nu-i un copil rău din fire; lui îi place și munca — doar nu ză- darnic îl porecleau Ion Forcălau —, îi place și învățătura, îi plac și zburdănițiile inerente vîrstei. Acest copil, însă, trăiește în împrejurări - social-econbmice care tind din toate părțile să destrame și să pervertească ceea ce are el bun, tocmai această pomire nativă către bine.

În familie — mustrări, moralizări, bătaie, răutate, piri și tot felul de vorbe rele; de la alți săteni — bătaie și ocări; la școală — bătaie. Lumea asta înăcrită va fi fost odată bună, dar exploatarea mânăstirească a făcut-o rea, invidioasă, egoistă, pizmașă și pină la urmă cine știe de nu o va face inumană ! Conflictele între Nică și toată această lume sînt, în esență, conflictele dintre ceea ce este uman în starea cea mai curată (copilăria cu pornirea ei nativă către bine) și ceea ce a alunecat pe panta dezumanizării (viața socială înveninată de exploatarea boierească și de pătrunderea economiei bănești). Această demascare a orînduirii sociale nedrepte capătă o deosebită valoare .dacă este văzută prin prisma sentimentelor anilor 1880—1881. Cu puțin înainte de a apărea în „Convorbiri Literare” a doua parte a *Amintirilor*, la Iași s-au petrecut evenimente care au dat mult de gîndit lui Creangă. Membrii cercului socialist din Iași hotărîseră să aniverseze zece ani de la izbucnirea revoluției din Paris (18 martie 1871) ; aniversarea Comunei era, în gîndurile lor intime, și un prilej de a sărbători uciderea țarului Alexandru al II-lea (13 februarie 1881) de către revoluționarii ruși. Guvernul interzice aniversarea și dezlănțuie o prigoană sălbatică împotriva socialiștilor. Doctorul Russel și alți refugiați ruși au fost arestați, profesorii Ion Nădejde, Gh. Nădejde și T. Speranția suspendați din învățămînt și trimiși în fața Consiliului profesoral pentru judecare, iar studenții C. Miile, Al. Bădărău și C. Mihail eliminați din Universitate. **Doctorul Russel** a fost arestat de însuși Gh. Panu, junimistul, care era atunci prim-procuror al județului Iași. Samavolnicia guvernului liberal' a stîrnit unele proteste chiar în parlament, dar liberalii și conservatorii, inclusiv junimiștii, s-au unit împotriva „pericolului socialist”. În aceste împrejurări, Mihail-Eminescu a avut curajul să, chiar în „Timpul” să ia apărarea socialiștilor ieșeni, dintre care pe unii îi cunoștea personal. Cînd Creangă intră în debitul lui Zahei să răsfoiască ziarele, prima lui grijă a fost să citească „Timpul”. El recunoscuse de îndată pana lui bădia Mihail în fraze ca acestea : „Frații Nădejde, de exemplu, sînt aîmîndoi tineri cu știință de carte ; am putea zice că în degetul lor mic au mai multă știință decît Costinescu ori Grăciulescu în capete. Ca merit se poate adăuga că,

în totală lipsă de mijloace, de vreme ce sînt dintr-o familie foarte săracă, ei tot ce știu au învățat într-un oraș din țară, fără a face un pas în străinătate. Cu toate astea, ei știu limbile clasice, mai multe limbi moderne, au înghițit cu ardoare ceea ce le-a venit în mîna din științele naturale... E firesc ca asemenea națiuni energice să fie izbite de spectacolul încurajării sistematice a nulițărilor, să le apuce un fel de desperare de viitorul societății în care trăiesc și să-și deschidă perspectiva unei reforme prin răsturnarea radicală a tot ce există. D. Carp, în a noastră părere, face rău că micșorează importanța întâmplărilor din Iași... Pe cît știu, acești tineri... nu sînt pretinsă nație și pretins popor, ei sînt adevărat .popor... Mintea acestora nu se poate vindeca prin îmbunătățirea sortii lor personale, prin funcții și diurne".

Creangă citea cu multă atenție rîndurile din ziar și se gîndi că încă din toamnă, de cînd fusese la București, bădia Mihail îi vorbise cu căldură ideii unui socialist ieșeni. Peste cîteva zile, Creangă aice altă surpriză. Venind la Iași, Titu Maiorescu adusese și *Scrisoarea a III-a* de Eminescu, pe care o citea junimiștilor rămași aici. Panu a protestat cu violență împotriva poeziei, spunînd că Eminescu își bate joc de partidul liberal. S-a încins o mare discuție, dar pînă la urmă se hotărî că poezia, cu unele modificări, să a părăsă în „Convorbiri Literare”. În adevăr, poezia a fost publicată, iar Panu — liberal consecvent — a părăsit pentru totdeauna Junimea. De fapt iui Panu, puțin i-a păsăat 'lui Creangă ; însă poezia lui Eminescu, l-a pus pe gînduri.

În 1881, cînd apare

Scrisoarea a III-a a lui Eminescu, burghezia își dezvoltase în întregime chipul

trădător; ea Vînduse
capitaliștilor germani
și francezi
independența,
cîștigată cu atîtea
greutăți de către
poporul nostru. *Scrisoarea a III-*

a a fost publicată mai
întîi în „Convorbiri
Literare” și apoi
reprodusă în „Timpul”,
în numărul din 10 mai
1881, chiar de autor.
De ce a republicat-o
Eminescu în „Timpul”
și de ce tocmai în
numărul din 10 mai?

Cele două versiuni nu
sînt identice;
republicînd-o în
gazetă, Eminescu
a înllă'turat parțial
modificările făcute în
redacția revistei
ieșene. Pe de altă
parte, textul — în
gazetă — capătă o
circulație mult mai
largă decît în revistă,
ceea ce interesa în
mod deosebit pe poet.
În fine, Eminescu a
republicat satira sa la
10 mai, pentru că

atunci se proclama
Carol oa rege, iar
poetul, fierbînd ide
mînie, găsea bun pri-
lej de a demasca în
fața poporului atît pe
proaspătul rege, oît și
camarila oare vînduse
capitaliștilor

■germani
independența țării. De
altfel, 'din București,
Eminesicu scria
tatălui său, la 18
martie 1881 : „N-am -
răspuns numaidecît
(la scrisoarea d-tale,

n.m.), pentru că m-a apucat și în
proclamarea regatului pe dinainte asemenea împrejurări,
noi negustorii de
gogoși și de brașoave,
adiică gazetarii,
sîntem foarte
ocupați... (în) toate
zilele trebuie omul să-
și bată capul oa să afle
minciuni nouă... mi-e
acru sufletul de
cerneală și de condei".
Scrisoarea a III-a are ca obiectiv
nu nuimăi zugrăvirea
războiului just, de
apărare, dar și (poate

chiar mai ales)
demascarea
necruțătoare a
burgheziei trădătoare.
Priin aceasta,
Eminescu ridică pe o
nouă-treaptă
literatura lui '77,
făcînd ceea ce
Aleosandri încă nu
făcuse — legătura
între independența
națională și libertatea
socială

El privește cheștiunea independenței naționale în lumina ascuțirii luptei interne dintre asupriți și asupritori.

Creangă înțelesese prea bine că poetul urmărea să smulgă masca de pe chipul celor oare, diindu-se drept „patrioți”, asupreau poporul și puneau țara la mezat, tîrguind-o pe piețele străine. Însă el constată cu surprindere că din textul tipărit lipsesc unele versuri pe care Eminescu i le citise odată, la București, într-adevăr, din versiunea „definitivă” a *Scrisorii*, rezultă că 'burghezii s-ar caracteriza prin aceea că exploatează poporul, că sînt niște „mișei”, pentru care „oîștigul fără muncă” este „singura pornire”, care „ne fac legi și ine pun biruri” etc. Din caracterizarea burgheziei romine a fost înlăturat însă orice element care să vorbească 'despre ea ca despre o clasă care a trădat independența națională. În manuscrisul eminescian, în versiunea imediat anterioară celei tipărite, există însă versuri pe care Creangă și le amintea vag; erau următoarele :

Înainte de a se naște au vîndut copiii robi Astă mină de nemernici. Și mulțimea de neghiobi Reciproc stau să s-admire și-ntr-ei se fericesc Precupeții de hotară și de singe omenesc.

Cînd în mijlocu-ăstui secol vi s-a dat pe mină toate, Tot poporul încă tînăr, ați urnit pe a lui spate Tot desертul minții voastre, niște mizeri comedianți. Spuma cea mai otrăvită, azvirlită din Bizanț. Deci inveninînd prezentul și vinzîndu-i viitorul Pe o sută de ani 'nainte, ziceți că lubiți poporul ? Și acum priviți cu spaimă fața noastră sceptic rece ? Vă mirați cum că minciuna astăzi nu vi se mai trece Azi cînd orice creț din suflet, orice patimă ascunsă N-a rămas nediscușută, neîvită, nepătrunsă, Cînd vedem că toți acela care vorbe mari aruncă Numai banul îl vinează și ciștigul fără muncă, Azi cînd fraza lustruită nu ne poate înșela, Astăzi alții sînt de vină, domnii mei, nu este așa?

Prea v-ati arătat arama, prea ați rîs de astă țară, Prea făcărăți neamul nostru de rușine și ocară I Putrețunea cea de astăzi nu se trece cu sfială, Franțuzeasca și nemțeasca de-astăzi nu ne mai înșeală...

Că aceștia era gîndul întreg-al poetului, istă dovadă și articolul *Concesiuni economice*, publicat de Eminescu în „Timpul” în epoca definitivării *Scrisorii* (25 martie 1878), unde Creangă citise neigru pe alb : „O telegramă a agenției Ha vas ne vestește sosirea d-lui

Brătianu la Viena, solicitarea sa pentru sprijinul Austriei în afacerile noastre și răspunsul Austriei, care se zice că ar fi egal ou încuviințarea acelui sprijin, dacă i se vor face concesiuni economice... țărîmul economiei politice, fiind circumscris și putîndu-se împărți în cele două ramuri mari ale producției brute și a celei industriale, e ușor de presupus că Austria va fi „cîrînd avantaje mari pentru înlesnirea desfiacerii industriei sale în România, avantaje pe care în mare parte le posedă și astăzi și pe care le-a avut de mult... Atînnarea economică de altădată se „schimbă din nefericire în veacul nostru în exterminarea economică a aceluia căruia locul unde muncește sau nivelul său de cultură nu-i 'dau aceleași avantaje oa vecinului său mai fericit... O deplină subjugare economică, în condițiile de astăzi ale muncii, e egală cu sărăcirea, demoralizarea și moartea'". Creangă își mîia amîntea că și în alte articole scrise în aceeași perioadă, Eminescu și-a manifestat teaima că ciocoi vor vinde țara puterilor occidentale.

289

Așadar, situîndu-se pe punctul de vedere al poporului, Eminescu a demascât burghezia romînă atît ca exploatoare a maselor, cît și ca trădătoare a independenței noastre de stat. El n-a uitat că burghezia n-a fost singură, că și-a asigurat cîrdășia moșierimii în toate acestea, după cum arată și-n articolul *Hidoasa pocitură*, publicat în „Timpul” din 15 februarie 1878. În fine, el demască indirect acțiunea trădătoare dusă de Carol I, implicat în afacerea Strussberg. În *Scrisoarea a II-a* imaginea lui

19 — R. Caraiolan — Ioan Creangă

Mi re ea este de o măreție zdrobitoare pentru agentul capitalismului german în România, Carol de Hohenzollern :

Eu ? îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul... Și de aceea tot ce mișcă-n țara ăsta, riul, ramul, Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este, Dușmănit vei fi de toate, făr-a prinde chiar de veste; N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid Care nu se-nflorează de-a ta falmă, Baiazid! „li spunea Miircea cotropitorului otoman. Evocînd lupta justă dusă de Miircea, 'luptă pentru independența națională, poetul o arată în contrast cu politica trădătoare a claselor dominante și îndeosebi a burgheziei Care' — punînd țana la mezat — trăiegea cu buretele peste luptele

pentru independență duse secole de-a rinidul de
poporul nostru, inclusiv războiul din 1877.
Creangă pune în legătură publicarea poeziei lui
Eminescu și cu alt fapt. La 10 mai 1881, o dată cu
Scrisoarea III, apăruse și puternicul pamflet *Vivat rex,*
vivat! al lui C. Miile (ale cărui poezii din ciclul *Caietul*
roșu au fost elogios apreciate de Eminescu); autorul
indeamnă la răsturnarea monarhiei:
Vivat rex, vivat! Oh ! altădată Poporu-n stradă astfel răcnea
Și-un cap de rege jos cădea...
Vivat rex, vivat! Dragă mulțime, Eroi de luptă, lei plini de foc,
Lăsați odată bietul noroc, Și-n loc ca tronuri să zidiți Cu
lăcrimi calde să le stropiți, În focul luptei azviriți domnia,
Tot ce vă arde și vă sfișie... Și-atunci cu toții striga-vom
poate: Trăiască sfînta libertate !

Despre acest Miile, student la universitatea din Iași, Creangă auzise mai multe de când ou represunile din martie. Vorbele care-i treceau pe la ureche erau din cele mai bune și întăreau spusele lui Bminescu despre el. Din toate- acestea, Creanga înțelesese deolcaimdată că ceva se mișcă în rînduile țării și că mișcarea aceasta are o tainică legătură cu activitatea socialiștilor. Cînd, la 1 iulie apărî revista „Contemporanul”, el căută să și-o procure. Revista se găsea cu greu la chioșcuri, căci tinerimea ieșeană o cumpărase de cum s-a ivit pe piață. Acolo, în bojdeucă, se așternu la citit. Fiecare frază parcă-i lua un vîl de pe ochi. E drept, unele lucruri îl nedumeriră. Chiar în programul revistei se scria negru pe alb despre „forme fără fond”, așa cum arătase și Titiu Maio- rescu adeseori; deci, revista socialiștilor nu se deosebea de revista junimiștilor? (De unde era să știe Creangă că numai peste zece ani și ceva mulți dintre membrii cercului socialist vor fi în frunte cu l. Nădejde niste trădători, niste unelte ale burgheziei?). — Aștia or fi socialiști moldovinești ! își zise Creangă, dar parcă tot nu-i venea la socoteală. Bă- dia Mihai îi spusese că socialiștii vor răsturnarea întregului stat, dărîmarea boierilor, clădirea unui stat cu totul nou. Să se fi înșelat Eminescu ? Asta nu se putea. Mai curînd socialiștii de la Iași nu erau din aceia despre care spunea Eminescu.

— Sii,nt socialiști moldovinești ! conchise Creangă, și citi mai departe.

Chiar așa „moldovinești”, socialiștii aceștia se dovedeau în acea vreme foarte cunoscători în multe. Avea dreptate poetul oî.nd arăta că ei au științele în degetul- lor mic.

Creangă deveni un cititor atent al „Contemporanului”. De altfel, la Junimea aproape toți citeau această revistă, deși niciunul nu sufla o vorbuliță despre ea. (Doar la apariția primului număr, „Convorbirile Literare” au publicat o notiță cu urări de bine...) Pe institutor, două lucruri îl uimeau mai cu osebite : planurile socialiștilor în chestiunea religiei și științei și demascarea unor profesori universitari (mulți junimiști) ca plagiatori.

Odată, întîlnindu-l pe Nădejde, Creangă îi laudă revista :

— Bună, foarte bună !
Nădejde zîmbi și spuse :
— Am citit cărțile duminale de școală. Știi că sînt
aooLo cîteva greșeli serioase, la partea științifică...
— O fi, cuim să nu fie. Noi atîta ne-aim priceput și
atîta am făcut. Nu ne socotim învățați. Am dat și noi
altora din puținul ce-l avem.
— Eu am să scriu despre ele și cred că n-ai să te
superi... răspuse Nădejde și se despărțiră.
Creangă urmări atent revista, dar nu află nimic
împotriva manualelor sale. În schimb, paginile citite
scormoniră în sufletul lui vechile resentimente față de
cler și slujitorii școlii, așa cum le moștenise încă din
Humulești și cum le sporise prin însăși experiența lui
de viață...
În toamnă, Creangă vine la București — desigur nu
numai pentru a-și îndeplini sarcinile de membru în
Consiliul permanent al instrucțiunii, dar și pentru a se
întîlni eu prietenii lui, îndeosebi cu Eminescu. Cu
toate că prin iunie boala îl cercetase iarăși, el avea
largile-i buzunare pline cu manuscrise; aducea alte
„tărâni” pe care le și citi la Junimea buoures- teană.
Era a treia parte a *Amintirilor din copilărie*.
De la început, junimiștii observară că de astă dată
Creangă dă în vileag caracterul obscurantist atît al
școlii cît și al bisericii de atunci, instituții străine de
interesele poporului și bune afaceri pentru cei ce n-au
nimic comun cu masa poporului. Școala din Tîrgul-
Neaimț — unde învața Nică — era o școală
bisericească, pusă sub autoritatea mănăstirii Neam-
țului. Examinarea elevilor se făcea de însuși starețul
mănăstirii, grecul Neonil, a cărui grijă era ca tinerii să
nu treacă dincolo de învățăturile cuprinse în psaltire
și ceaslov. „Căci toate celelalte învățături, — zicea el,
— sînt numai niște eretici, care mai mult aimărăsc
inima și tulbură sufletul omului”. Împotriva unei atare
școli a obscurantismului bisericesc se ridică popa
Duhu, care dă copiilor și unele elemente de
aritmetică, ide gramatică, de geografie „din toate cîte
ceva”. Desigur, lui Neonil nu-i convenea un .profesor
ca popa Duhu și, după obiceiul călugărilor greci veniți
aici pentru căpătuire, starețul mai ciupește regulat
cîte ceva 'din leafa profesorului — bunăoară leafa pe
un an întreg. Supărat, Duhu vine de la mănăstire la
școală și, la cercetarea învățării regulei de trei simplă,

dă unui elev să rezolve următoarea problemă : „Dacă o ipară luată pe nedreptul, îți mănînea o sută 'drepte, apoi șese mii de lei (leafa mea - pe „un an), care mi-a oprit-o starițul Neonil, pe nedreptul, cite parale drepte vor minca de la monăstirea Neamțului ?” Popa Duhu scoate pe Nică Oșlobanu să-i facă „încredințarea”, dar elevul nu știe, ceea ce înseamnă că nu-și prea bate capul cu cartea, el urmărind doar să ajungă, popă, ca și taică-su. Slab la învățătură, Nică Oșlobanu este în schimb mare mîncău (ca orice candidat la popie) și scapă din sin *un urs de mămăligă cu brînză, faptă care revoltă pe binevoitorul preot-pro- fesor. Beștelit de popa Duhu, Oșlobanu se plînge lui taică-su și de aici iese un incident, în care răbufnește un vechi conflict între preoții ihumuleșteni și mănăstirea Neamțului. Iată așadar cum, prin mijlocirea unui incident în aparență mărunț, Creangă lărgeste monografia artistică a satului, adîncindu-și viziunea pe linia luptei între țărănimea exploatată și stăpînitorii feudali. După cum se știe mănăstirea „păipase” nu numai pămînturile răzășilor din Hu- mulești, dar și pămîntul unei biserici slujită de popi humuleșteni, de unde conflicte continui între aceștia și călugării nemțeni. Încăierarea popei Oșlobanu cu călugării nemțeni nu este singura- probă adusă de scriitor pentru dovedirea... sfințeniei clericilor. Iată-l și pe popa Buligă din Fălticeni, care la un chef cu tinerii candidați la preotie, își ridică anterior în cap și joacă alături de ei, cîstind pahar după pahar. Iată-l și pe catihetul Conta, la școala căruia învață Nică : „Galbeni, stupi, oi, oai, -boi și alte bagateluri de-alde aceste, prefăcute în parale, trebuia să ducă dascălii poc Ion catihetului de la fabrica de popi din Fălticeni; ș-apoi lasă-te în *Conta* sfinției sale, că te scoate poponeț ca din cutie...” Desigur, călugări ca acaparatorul Neonil, preoți ca atît de interesatul în cele pămîntesti și bătăușul Oșlobanu, ori ca bețivul și chefliul .Buligă, catiheți ca afaceristul Conta alcătuiesc o falangă impresionantă nu de slujitori ai ortodoxiei, ci ai banului și desfrîului. Pînă acuma, Creangă nu atacase cu atîta violență tagma preo- tească și zicala „biserica deschide pe om” este de o ironie amară și revoltătoare. Preoția, departe de a sluji poporului, devine o afacere — și lucrul acesta îl înțelege foarte bine un „cărpănoș” ca moș Vasile,

bărbatul mătușii Mărioara, cea cu cireșele și oinepa. Acest moș Vaisile și-a dat odrasla, pe Ion zis Mogorogea, la fabrica de popi a catihetului din aceleași calcule care îndemnaseră și pe alții să-și trimită aici fiii sau să vină ei înșiși : „...ați scăpat și voi deasupra nevoii : bir n-aveți a da, și havalere nu faceți, la mese ședeți în capul cinstei și mincați 'tot : plăcinte și găini fripte. Iar la urmă vă plătește și dințaritul... Vorbă ceea : Picioare de cal, gură de lup, obraz de scoartă și pintece de iapă se cer unui popă, și nu-i mai trebuie altă ceva...” Nelndoielnic, nu trebuie să ne așteptăm de la Creangă la o critică a bisericii privită ca instituție. Creangă, el însuși un religios, cum fusese crescut acasă și în sat, nu se gindește să atace biserica. El atacă, însă, cu înverșunare pe slujitorii bisericii ca și pe cei ce „se pregăteau” prin școli să devină slujitori ai bisericii. Nica Oșlobanu, Ion Mogorogea, Gittlatt, Trăsnea, Dăvidică, Mirăuță și ceilalți „dascăli” (candidați la preoție !) sînt șfichiuiți de scriitor ca și preoții înșiși. Chefurile din crîșmia frumoasei fete a vornicului făiticeanean, șmecheria lui Oșlobanu în furarea unui car cu lemne, lăcom'a și zgîrcenia lui- Mogorogea, sîrtt întimplări hazlii, dar și semnele unor cariere viitoare, micile antrenamente pentru spectacolul de gală pe care „dascălii” deveniți preoți îl vor da ca și Oșlobanu, Buligă, Conta et comp. Prostia lui Trăsnea, învîrtoșată de viclenie, va fi condiția esențială în a ajunge popă — și Trăsnea ajunge popă chiar înaintea lui Creangă ! „Poștele” pe care dascălii și le ipun între ei, în gîndul de a se răzbuna unii pe alții sau de a face pe unii să renunțe la popie, sini și un mic indiciu al concurenței de mai târziu dintre viitorii popi. Ga să „fabrice” asemenea elemente , nu era mai potrivită decît o școală care să fie un „cumpnit meș-teșug de tîlpenie”, așa cum era școala din Fălticeni a catihetului Conta. în această parte a *Aminților*, efortul scriitorului este să arate că atare școli produceau elemente străine de popor, jefuitori -ai poporului, niște „răi” pe care se cade să-i însemni cu fierul roșu. în această privință, concepțiile lui Creangă se întîlnesc cu acelea ale lui Eminescu, oare într-un articol publicat la 8 iulie 1880 în „Timpul”, scria : „Nu mai vorbim despre efectele sociale ale învățămîntului nostru. Ele sînt de-a dreptul dezastruoase. Arta iată

de răspândită ■ a înșirării negramaticale de vorbe pe hârtie, deschide celui ce o posedă toate căile de înaintare în viața publică, în- cepînd de la scriitorul sătesc și sfârșind cu consilierii tronului. Astfel activitatea intelectuală a generației actuale pare ,a se mistui în singura direcție a câștigului fără muncă pe acele mii de cărări ale influenței morale, pe care le deschide atotputernicia demagogică, în socoteala însă și cu paguba poporului". Școala din Fălțiceni nu avea altă menire, după cum arată Creangă ; ea trebuia „să fabrice" popi de soiul catihetului însuși. De aceea, toată învățătura era o simplă formalitate, criteriul însușirii cunoștințelor fiind numai ploconul dat catihetului. Mintea elevilor -era îmbicsită cu lucruri Care, cu totul străine problemelor vieții, se mai cereau și memorizate mecanic după niște manuale întocmite prost, adesea de afaceriști ca și profesorii. Imaginea procesului de învățătură în acele școli? Rămîne de neuitat în creionarea sigură făcută de Creangă : „Unii dondăneau ca nebunii, pînă-i apuca ameteală ;. alții o duceau numai într-un muget, citînd până le pierdea vederea ; la unii le umblau buzele parcă erau cuprinși de pedepsie; cei mai mulți umblau bezmetici și stăteau pe gînduri, văzînd cum își pierd vremea, și numai oftau din greu știînd cîte nevoi îi așteaptă acăsa. Și turbare de cap și frîntură ide limba ca la acești nefericiți dascăli, nu mi s-a mai <diat a vede; cumplit meșteșug de tîmpenie, doamne ferește !" Firește, de-o asemenea școală elevul fuge cum poate ; dar știînd că fără s-o absolve nu va putea ieși popă, el va căuta să evadeze în distracții și chefuri compensatoare sucirii minții, avînd grijă ca prin plocoane grase să pună mina pe „afișiatul" atît de necesar hirotonirii.

În concepția lui Creangă, școala și biserica ar fi trebuit să constituie pîrghii puternice ale ridicării nivelului de viață al poporului, căi ale eliberării sociale. Dar prin întocmirea și prin slujitorii lor, ele se dovedeau tocmai dușmănoase poporului, ceea ce și determină pe scriitor să le critice fără milă. Școala și biserica, constată Creangă, parcă ilustrînd cele citite în „Contemporanul", rămân niște unelte în minile „asupritorilor poporului; de aceea, vorbele pe care el le atribuie lui Ghica Vodă și-nf de o cruntă ironie : „Iată, copii, școala și sfînta biserică, izvoa-

răle mîngîierii și ale fericirii sufletești: folosiți-vă de ele și vă luminați și pre domnul lăudați! " Prin critica adusă bisericii și mai ales școlii, Creangă se apropie nu numai de Eminescu, dar și de critica pe care începuse s-o facă revista „Contemporanul” acestor instituții.

În timpul lecturii, junimiștii din București au ris zguduind pereții, dar cînd Maiorescu a întrebat dacă are cineva de obiectat ceva, toți au tăcut neștiind ce să obiecteze. Se făcuse o tăcere rușinoasă, fiecare așteptînd să spună Maiorescu ceea ce ei... nu aveau de spus.

— Eu aș avea de relevat unele lucruri, zise pînă la urmă Maiorescu și ceilalți răsufară ușurați. — De mai multă vreme admirăm scrierile domnului Creangă, acest glumeț virtuos, cu adevărat popular ; admirăm mai ales graiul cuminte și adeseori glumeț al țărânului moldovean. Dar scrierile domnului Creangă, ca și alte scrieri — cum sînt de pildă: *La maré au diable*, de George Sand, *Madame Bovary* de Flaubert, *Memoriile unui vinăior* de Turgheniev, *David Copperfield* de Dickens, *Lascar Viorescii* de Kotzebue și altele — ne-au dat prilejul să creăm o nouă teorie a romanului popular.

Maiorescu dezvoltînd această teorie susținea pasi-vitatea și primitivitatea caracterelor literaturii realismului critic, negînd cu totul mijloacele artei realiste cu care scriitorii contemporani reușeau să redea adevărul despre societatea timpului lor.

Creangă era numai ochi și urechi. Din toată teoria maioresciană, el pricepuse că *Amintirile* sînt o literatură „sănătoasă”, dar cu oameni „primitivi” și „pasivi”.

— Del zise el în cele dîin urmă. Cînd sufletul îți este gol și inima fără simțire, degeaba mai cauți pricină cu lumea din afară. Și pentru că toți îi priviră uimiți de îndrăzneala lui, Creangă adăugă în grabă : Vorba ceea : Trei zile trapădul și un ceas praznicul, și la praznic mîncarea cam pe sponci, dar apa... mila domnului. Așa și eu cu țărăniile mele. Veți fi văzut și dumnevo’astră acum : cu omul prost să nu ai nici în clin, nici în mînecă.

Maiorescu îl luă cu vorba, dar Creangă înțelesese foarte bine de ce prețuire se bucura în ochii criticului. Noaptea tîrziu, cînd veni acasă cu Eminescu și Slavici,

află pricina acestei aprecieri: Maiorescu auzise că Creangă umblă cu alde Nădejde și totodată e supărat că humuleșteanul a publicat în *Albumul* lui V. A. Ureche (care era liberal) povestirea despre Ion Roată.

— Dar tu scrie cum știi, îl îndemnă Eminescu. Tu n-ai nevoie să te îndrepte alții.

Într-adevăr, Creangă se apucă să scrie cum știa el și, poate la sugestiile prietenilor, întocmi un portret mai amănunțit al celebrului popă Isaia Teodorescu, poreclit „popa Duhu”, pentru „duhul lui diavolesc”. Părintele Isaia era în același timp cleric și profesor; deci Creangă putea — făcându-i portretul — să-și bată joc și de slujitorii bisericii, și de slujitorii școlii. Cum însă i s-a părut că despre activitatea de profesor a părintelui scrisese destule în *Amintiri*, Creangă îl studiază mai ales în relațiile cu clericii. Între popa Duhu și șefii lui este un conflict permanent, izvorât din critica pe care acest popă neastîmpărat o face la tot pasul rînduieilor și oamenilor ecleziei. El nu iartă pe călugării greci și ruși, care — sub masca blindei cuviosii — se dovedeau niște josnici și lacomi exploatare ai poporului; el nu iartă pe ierarhii carieriști și hrăpăreți, cum nici fățărnicia, beția și alte vicii ale multor clerici din vremea lui. La o slujbă, atîrnîndu-și de piept o cruce mare de lemn legată cu sfoară de cîneapă, popa Duhu zise : „Iartă-mă, doamne, că te-am spînzurat cu ată, neavînd lanț de aur, nici de argint, cu care te spînzură mai marii mei, arhierii...”

Părintele Duhu este un soi de diaconul Creangă, cu deosebire că părintele era mai mult decît diaconul. În acțiunile de protest anarhic al lui Isaia Teodorescu, Creangă regăsea propriile lui porniri împotriva clerului înalt leșean. Popa Duhu este mai mult un revoltat decît un luptător pentru o anume idee; dar prin mijlocirea lui, scriitorul demască multe păcate ale tagmei clericale.

Creangă întîrzie publicarea *Amintirilor* și dădu la „Convorbiri Literare” deocamdată *Popa Duhu*, care și apărură aici la 1 noiembrie 1881 ; *Amintirile* (III) apărură abia în martie anul următor.

Între timp, însă, în „Contemporanul” fusese publicată o critică a unei cărți școlare a lui Creangă. Nădejde se ținuse de cuvînt. Fostul profesor scotea la iveală mai multe greșeli în partea „științifică” din *învățătorul*

copiilor, dar sublinia meritele de scriitor ale lui Creangă.

De bună seamă, Creangă a trăit într-o anume epocă, ale cărei cadre uneori le-a depășit, altele nu. El intra în viața publică și în „școlița” sa cu mentalitatea humuleșteanului — și lucrul acesta nu-i lipsit de importanță pentru formarea și aprecierea vederilor lui în problemele pedagogice.

Creangă nu simpatizează, de exemplu, cu acei care cereau ca femeile să aibă drepturi egale cu bărbații la instruirea prin școli. Odată, la o ședință a Consiliului general, când cineva stăruia să fie introdus studiul limbii latine și în școlile secundare de fete, Creangă se opune, avându-și formată părerea că femeile pot fi bune soții și bune mame fără să fi învățat limba lui Cicero. „Ba, — rise el, — teamă mi-e ca nu cumva să se smintească învățind-o !” Prin Humulești, se credea că „femeia nebătută e ca moara neferecată”, iar Creangă este adinc convins de adevărul acestei înțelepciuni înăpoeite. La școala din Humulești, se duc băieții iar nu fetele, și când totuși se rătăcește pe-acolo și vreo fată, atunci ea este Smărandita, odrasla părintelui Ioan. Asemenea idei înăpoeite au fost alimentate de concepțiile reacționare ale burgheziei și moșierimii, iar Creangă n-a văzut dincolo de zidul ridicat de clasele stăpînitoare, în această privință. În clasă, el mai recurge din cînd în cînd la metodele de corecție ale părintelui Ioan sau ale dascălului Iordache ; pe unul îl bate la palmă cu degetul, pe altul — pentru obraznicie — îl tine la arest, luîndu-i căciula ; cîteodată vinovații sînt puși în genunchi pe grăunte aduse de acasă în buzunarul antereului diaconesc, altădată promitea „o *falangă grecească* cum n-am văzut și nici n-om mai vedea”, și nu se oprește numai la făgăduieli căci unui școlar îi „pișcă” o bătaie îngrozitoare. Și-n didactica lui se mai găsesc urme vizibile ale școlii vechi. El pune încă un preț prea mare pe memorie, de vreme ce recomandă învățarea alfabetului în cam trei săptămîni. Face abuz de calculul matematic mintal. Sub acest unghi, nu s-ar putea zice că el a rupt definitiv cu practica școlii din Fălțiceni, orașel nu prea departe de Humulești. În manualele lui își găsesc loc și unele elemente de naționalism și misticism. Elemente de misticism religios pătrund chiar în lecțiile din partea „științifică”

a acestui manual. Pentru înlăturarea acestor serioase erori, autorii manualului în cauză au primit un real ajutor din partea revistei „Contemporanul” unde, sub titlul *Partea științifică în învățatorul copiilor*, I. Nădejde făcea o severă dar întemeiată critică manualului, dînd la iveală mai multe inexactități de ordin științific cum și unele rămășițe mistice religioase. „Partea științifică, — conchidea Nădejde, — e peste măsură de rea și face urtă mutră alături de bucăți literare ca : *Păcală, Inul și cămeșă, Acul și barosul, Jupînul greieruș* etc...” Citind nota din „Contemporanul”, Creangă întocmește nu- maidecît o *Intimpinare la critica cl-ului I. Nădejde asupra părții științifice din cartea de citire învățatorul Copiilor*, pe care o trimite „Contemporanului”. Intim- pinarea era o simplă scrisoare de răspuns, dar redacția o publică, urmată de o notă a lui Nădejde, care insistă asupra criticii sale, arătînd totodată că Creangă se solidarizează nejust cu Răceanu și Gri- gorescu, considerați autori ai părții științifice. într-un număr viitor, Nădejde reia chestiunea : „Pînă acum se bucură D-l Creangă de numele de scriitor popular plin de talent, sîntem însă siliți de fapte a-i recunoaște și o generozitate vrednică de o mai bună întrebuintare. Închipuiți-vă că D-sa ne trimite spre publicare o declarație în toată regula, că se cunoaște solidar în toate cu D-nii Răceanu și Grigorescu, întrucît se atinge de *învățătorul Copiilor*. Cine crede însă că D-l Creangă a redactat partea științifică ? Desigur că nimeni... Nici că D-nii Răceanu și Grigorescu au contribuit la meritele părții literare nu vom crede”. De altfel, chiar din *Intimpinare* se vede că Creangă e de acord cu criticile aduse, deși n-o recunoaște deschis (ar fi periclitat vînzarea manualului...) întreaga „intimpinare” este mai curînd „o scuza”, o motivare sentimentală a greșelilor; „Dar

drept
vorbind se
poate pretinde unui institutor să p< cunoștințele
înalte ale unui profesor de liceu sau de facultate ? !
Negreșit că nu... Orice om cumințe nu poate cere unui
institutor lipsit de mijloace și de timp a sta direct în
curentul modifațiunilor și descoperirilor științifice ;
de aceea rugăm pe criticul nepărtinitor și conștiincios

să ne puie în vedere îndreptările cuvenite, spre a ținea seamă de ele la ediția viitoare". Și în adevăr, ediția viitoare, a VII-a (din 1883), apare „corectată și îmbunătățită”, ceea ce dovedește că Creangă nu era refractar la criticile juste.

După cum se știe, polemica s-a încheiat repede, dar cu un rezultat neașteptat: Creangă deveni colaboratorul revistei socialiste.

— Pentru împăcare, domnule Creangă, ar fi bine să scrii ceva la revista noastră, îl îndemnă Ion Nădejde, glumind.

— Apoi, domnule Nădejde, ți-am mai spus eu, am năucit lumea cu țărăniile mele. Ce să mai scriu ? Căci altceva nu știu.

— „Țărăniile” acestea au mare valoare! spuse Nădejde. Dumneata cunoști ca nimeni altul literatura populară, sufletul poporului și toate scrierile dumitale te arată a fi un scriitor popular plin de talent. Creangă își aminti deodată că, fiind încă la București, notase niște poezii populare ce i le zisese maica Bălașa, îngrijitoarea de la spitalul Brîncovenesc.

— Iaca ce, domnule Nădejde. Prin terfeloagele mele am niște versuri țărănești. Ți le aduc aici și alegi cum îți poțeste inima. Îi mai bunicel lucru de- cît orice aș scrie eu.

Și așa deveni Creangă colaborator la revista „Contemporanul”, unde a publicat trei poezii folclorice : *Cînd eram în floarea mea, Mielușica și Bratu*. Toate trei arată o anumită orientare de spirit, de critică socială. Prima răspunde unei probleme scumpe revistei „Contemporanul”, dar și lui Creangă, problema familiei :

Cînd eram în floarea mea, Zburam ca o păsărea Și zburam din cracă-n cracă, N-avea nime ce să-mi facă. Dar un hoț de vînător îmi intinse un lățșor Și mă prinse de-un picior Și mă băgă în colivie, Mai mult moartă decît vie.

Sub unda de umor și erotism jucăuș, sticlește însă evident chinul femeii de la țară, care, o dată cu mărirea, și-a închis viața în colivia gospodăriei, dobîndind în soțul ei un stăpîn. Versurile folclorice se încadrau, așadar, programului revistei, care combătea înolita sclavie a femeii în societatea burgheză.

Mielușica este o variantă a *Miorișei*. Pe atunci, nu apăruse preocuparea de a stringe cit mai multe variante ale celebrei balade, așa că nu împins de dorința

de a comunica o nouă variantă a publicat Creangă balada sa, Creangă și — mai mult, decât el — Nădejde va fi fost tentat de faptul că **în Mielușica** se dădea explicația realistă a uciderii ciobănașului, găsind astfel prilejul ca, prin mijlocirea versurilor folclorice, să demaște conflictele generate de cupiditate în lumea păstorilor, de a pune încă o dată **în** lumină efectele antiumane ale setei de avere. Balada versuiește clar :

Cite pietre-n vale, Atîtea-s mioare; Cite pietricele, Atîtea-s mielușele. Vai! nouă ciobani De sint veri primari, Ei că s-au vorbit Și s-au sfătuit, La apus de soare, Pe el să-l omoare, Bănșori să-i bea, Oîțe să-i ia, Să le împărțească, Șă le răspindească.

Poezia intitulată *Bratu* ar trebui să se intituleze mai curînd *Dobrica Brațulul*, căci eroul nu-l Bratu, ci fiica acestuia, Dobrica. În 1881, Eminescu invoca pe Mircea cel Bătrîn și pe Vlad Tepeș ca să pedepsească pe dușmanii poporului contemporani poetului: Cum nu vîi tu, Tepeș Doamne, ca punînd mina pe ei, Să-i împărți în două cete: în smintiți și în mișei Și în două temniți large cu de-a sila să-i aduni, Să dai foc la pușcărie și la casa de nebuni!

Creangă n-a mers niciodată cu secolii înapoi, ci a chemat pentru mintuirea poporului pe oamenii har-nici trăitori chiar în secolul lui, de aceea îi vor fi plăcut versurile care invocau pe haiducii contemporani.

Pe Dobrica fată mare, care

Se primblă prin hat călare, Cu cozile pe spinare, împletite cu parale, Conjurate de pistoale. Dobrica adoarme și visează, iar visul ei ar putea să-nsemne că țărani exploatați nu și-au mai lucit de mult coasele spre amenințarea tagmei jefuitoarelor poporului:

Puținel că adormii Și urît vis că visai: Neico, pistoalele tăie Ședea-n cui fără oîțe. Neico, flintșoara mea Ședea-n cui far' de vergea, spune ea fraților cînd se trezește din somn. Dar nu isprăvea vorba și se arăta potera condusă, de căpitanul Bălăurean, care cere haiducilor să se dea legați sau uciși. Un haiduc se împotrivește cu vorba. Dar soră-sa Dobrica, Ea din gură că grăia:

— Tacî, neică, nu zice-așa, Că mi-ți răpui viața.

Ci ad-o-ncoa' pe durda, Pe durda-n mină i-o da, Praful cu poala-l turna, Gloanțele cu chivără. Ea de stînga-ngenunchea

Și pe dreptul mi-o punea. O dată, ce slobozea Șaptesprezece dohora. Ceilalți cîți mai rămînea Pe toți greu că mi-i rânea. Numai căpitan scăpa, Dar ea din gură-i grăia :

— Căpitan Eălăurean,
Tu du-te, mări, de spune, Tu, mări, tu la Domnie, Să sloboad?
pe maica, Pe maica și pe taica, Că-i aprind pușcări.
 Și cum probabil căpitanul n-a îndeplinit porunca Dobricăi, fata-haiduc se duce la pușcarie, dă foc, eliberează pe părinți și pe ceilalți deținuți, împărțind-le și pîinea ce-o adusese cu ea și stîrnind prin fapta ei „toți Bucureștii”.

Creangă n-a publicat în „Contemporanul” și altceva în afară de cele trei poezii folclorice, dar colaborarea lui la altă revistă decît „Convorbiri Literare” era semnul unei vizibile îndepărtări a scriitorului de Junimea. De o ruptură între Creangă și Junimea iarăși nu poate fi vorba ; dar de independența lui față de acest cerc literar, da. Într-o vreme cînd Eminescu demască tot mai puternic și mai hotărît nu numai pe liberali, dar și pe conservatori, nu numai pe liberali și conservatori, dar și tot ceea ce intră în „clasele superpuse”, poetul apropiindu-se în multe privințe de vederile amicilor săi literari socialiști — între aceștia, un C. Miile — Creangă își radicalizează tot mai mult concepțiile. Fenomenul nu era singular; din ce în ce mai mulți dintre intelectualii legați de popor manifestau aceleași tendințe.

E drept, folclor a publicat Creangă și în „Convorbiri Literare” ; e vorba despre *Lina Cătălina*, apărută în revista junimistă la 1 ianuarie 1882. Însă aceasta a fost găzduită în paginile revistei numai datorită unei împrejurări neobișnuite ; lăsată o vreme în grija lui Miron Pompiliu, revista era amenințată cu ne-apariția, din cauza lipsei de material. Cu desperare îi scria Miron Pompiliu lui Iacob Negruzzi: „Greu de tot, greu merge treaba cu Nr. Convorbirilor de la ianuarie. Ai lăsat Articol(ul) D-lui Maiorescu și sfîrșitul nuvelei *Osîndiții*; în colo să pun eu ce-oi găsi de cuviință. Dar ce să pun dacă nu-i de unde ? Pînă curn coala 1 este tipărită gata, coala 2 se tipărește astăzi. Coala 3 încă-i zătuîtă aproape toată. Aceste trei coale s-au înghebat din partea I art. Maior (eseu) din *Osîndiții* și traducerile lui Ascanio. Dar celelalte două coale cu ce să le umplu ? Cu *Lira Chiralina* lui Creangă ?... Mă rog, pe-acolo nu găsești nimic ? Vreo

dare de seamă, vreo critică?" În spirit junimist, Miron Pompiliu scrie în deridere de poezia lui Creangă, denumind-o „Lira Chiralina”. Probabil că poezia aștepta de multă vreme prin dosarele lui Negruzzi, și dacă nu s-ar fi ivit acel moment de strimtoare, poate că n-ar fi apărut niciodată în „Convorbiri Literare”. Contactul cu „Contemporanul” și lectura acestei reviste, relațiile cu unii socialiști ieșeni — între care Ion Nădejde și C. Miile — ecurile luptei țărănimii pentru pământ au stîrnit în sufletul lui Creangă atitudini de protest mai netede împotriva orînduirii sociale a epocii lui. Evident, junimiștii — și îndeosebi Maiorescu — au observat aceasta. De prin 1880, în operele povestitorului se conturează mereu mai clar chipul acelora ce protestează împotriva asupririi. Ion Roată, din „anecdota” *Ion Roată și Unirea*, era o izbucnire hotărîtă, deși încă voalată; popa Duhu era un protestatar cam anarhic, dar în el se putea ușor recunoaște, însuși Creangă, din epoca diaconiei; publicarea în „Contemporanul” a baladei *Bratu*, arată de asemenea insistența scriitorului în zugrăvirea chipului protestatarului. Totuși, Maiorescu — voind să demonstreze pretutindeni că marii scriitori sînt junimiști — îi propune să scrie ceva pentru societatea academică „România Jună”, a studenților romîni din Viena, care plănuia să scoată un almanah — și Creangă primește. „România Jună” devenise o filială a Junimii și Maiorescu n-avea decît s-o sprijine, totodată sprijinind pe acei junimiști mai recalcitrați, ca Eminescu și Creangă. Maiorescu pusese un termen pentru predarea manuscrisului, dar Creangă, hărțuit și de boală, îl tot amîna. Insistența lui Maiorescu era atît de mare, încît Creangă îi telegrafiază de cîteva ori că în curînd îi va trimite lucrarea promisă. De fapt, un timp, Creangă nici nu știa ce-ar putea scrie. Frământările contemporane i-au dat, însă, materialul. Îărănimea amenința cu noi răscoale. Junimiștii, temîndu-se de tulburări, fac tot ce le stă în putință ca în parlament să combată tendința unor politicieni liberali și conservatori (mari latifundiari) de-a înăspri situația țărănimii prin așa-zisa libertate a contractării învoielor agricole între țărani și proprietari. Creangă, care urmărea cu inima strînsă lupta țărănimii, a găsit ceea

ce avea de scris : un episod din lupta țărănimii împotriva boierimii. Și astfel a creat el „anecdota” *Moș Ion Roată și Vodă Cuza*, care — deși publicată într-un organ junimist — reprezintă nivelul cel mai înalt al criticii sociale în opera crengistă. *Moș Ion Roată și Vodă Cuza* este una dintre cele mai cuprinzătoare opere ale lui Creangă. Conflictul anunțat în anecdota ce-o precedase, *Moș Ion Roată și Unirea*, este aici arătat în toată violența lui. Cu o uimitoare putere de pătrundere și înțelegere a caracterelor și împrejurărilor de viață, Creangă înnoadă conflictul în aceste fraze (care laolaltă alcătuiesc mai puțin de-o pagină) de o forță artistică în adevăr clasică :

„Tntr-una din zile, cum vorbea frumos un boier din ■ tre cei tineri, iaca și moș Ion Roată sare cu gura :

— Aveți bunătate de vorbiți mai. moldovenește, cucoane, să ne dumirim și noi; căci eu unul drept să vă spun, că nu pricep nimica, păcatele mele !

Un oarecare boier întâmpină atunci pe moș Ion Roată, zicindu-i cu glas poruncitor și răutăcios :

— Dar ce nevoie mare este să înțelegi tu, moșcule! Tacă-ți learca, dac-ai venit aici; c-apoi întoarce-ne-vom acasă, și helbet! Nu ți-a lua nime din spate, ce știi eu... Auzi, obrăznicie ! Tu... *cu optzeci de mii de fâlci de moșie*, și el un ghiorlan c-un petec de pământ, și uite ce gură face alături de mine!...

— Moș Ion Roată, simțindu-se lovit pină în suflet, răspunde atunci cu glas plângător :Dar bine, cucoane, dacă nu v-a fost cu plăcere să pricepem și noi câte ceva din cele ce spuneți dum- nevoastră, de ce ne-ați mai adus aici, să vă bateti joc de noi ? Ei, cucoane, cucoane ! Puternic ești, megieș imi ești, ca răzăș ce mă gălesc, și știi bine că n-are să-mi fie moale cînd m-oi întoarce acasă, unde mă așteaptă nevoile. Dar, să nu vă fie cu supărare, că palmele aceste țărănești ale noastre, străpunse de pălămidă și pline de bătăture, cum le vedeți, vă țin pe dumnevoastră de atita amar de vreme și vă fac de huzuriți de bine. Și mai mult decit atita : orice venetic, în țara asta este oploșit de dumnevoastră, și-l priviți cu nepăsare cum ne suge singele și tăceți șr-l îmbrățoșați! Numai noi, vite de muncă, vă sin- tem dragi ca sarea în ochi... Din *mojici*, din *ghiorlani* și din *dobitoci* nu ne mai scoateți! Dumnezeu să ne ierte, și să ne iertați și

dumnevoastră, cucoane, dar cu adevărat, așa este : v-ați deprins a lua focul totdeauna **ck** minile noastre cele *mojicești*... și tot noi cei horopsiți !

...La aceste vorbe, mulți dintre boieri s-au simțit atinși ; cel cu pricina... a rămas ca opărit. Iar colonelul *Alexandru Cuza* a dat mina prietenește cu moș Ion Roată".

Conflictul are o mare ascuțime atât în 1857, când se petrece, cit și în 1882, când îl descrie Creangă, deoarece este însuși conflictul esențial al epocii, acela între boierime și țărănime. Demascînd în fața poporului pe exploatare, Creangă arată formele concrete ale pauperizării țăranilor liberi de către boieri, chiar după înfăptuirea unirii. În jălania lui către Cuza Vodă, moș Ion Roată spune:

„De cînd cu păcatul cela de Ad-hoc, n-am mai avut zi bună cu megieșul meu cel puternic, stăpînul unei moșii foarte mari, pe care-l cunoști Măria Ta. N-am gîndit, nenorocitul de mine, că un boier așa de mare, putred de bogat și cu învățătură, să-și puie mintea cu unul ca mine, de la niște vorbe nesocotite ce le-am zis și eu atunci, într-un năcaz. Numai Dumnezeu să-i deie sănătate și bine, dar amarnic m-a lovit în avere și în cîinste ! Crede, Măria Ta, că nici eu n-am fost așa de săc, între cei de o samă cu mine. Dar de cum am ajuns acasă, goană și prigoană pe capul meu, din partea boierului, în tot felul :

Întîi și-ntîi, a pus înadins pe feciorii boierești să-mi caute pricină și să mă aducă la sapă de lemn. Și aces-tia, ca oameni fără judecată și pizmași, făceau toate chipurile satanicești, sau ei de-a dreptul sau prin alții, cum să deie vitișoarele mele macar de-un pas pe moșia boierească ; ș-apoi sub cuvînt că au făcut strică-ciune, să mi le poată ucide fără nici o cruțare ! Și astăzi împușcă-i porcii ; mine vacile și boii, poirrîne, cășorii ; în altă zi le-i oile dinapoi cu grămada și du-le la curte ; îți poti inchipui, Măria Ta, ce urgie grozavă era pe capul meu !

Văzînd eu de la o vreme, că nu mai încetează cu jafurile, mi-am luat inima-n dinți și m-am dus la boieru să mă jăluiesc. Și boierul, în loc de un cu-vînt bun, m-a scuipat drept în obraz, de față cu slugile sale și cu alți oameni ce se aflau atunci la curte, încît am crezut că a căzut ceriul pe mine, de rușine ! Ba încă m-a amenințat că, altădată, de mi-a mai călca

piciorul în ograda boierească, are să poruncească să
 mă întindă la scară și să mă bată cu biciul! Și cu
 rînduiala asta, Măria Ta, în cîțiva ani de zile m-au
 calicuit cu desăvîrșire, și mi-a rădicat și cîntea, care
 pentru mine a fost cel mai scump lucru !"

În fața acestor relatări, jaful boieresc comparat cu
 „îmbogățirea” cu ajutorul dracilor din vechile povești
 pe care Creangă le publicase la începutul activității
 lui scriitoricești, marchează marele progres făcut de
 el în oglindirea veridică a mentalității țărănești : ex-
 plicația mitologică a îmbogățirii unora (cu ajutorul
 diavolului) și-a pauperizării altora, este înlăturată aci
 de explicația realistă a fenomenului — jefuirea ma-
 selor de către boierime. Cu cît scriitorul se apropie
 mai mult de conflictele și oamenii epocii, cu cît se
 străduie să „reproducă” artistic viața în însăși formele
 ei, cu atît reflectă mai profund realitatea și cu atît
 izbuteste să pună în lumină mai clară tendințele de
 dezvoltare ale realității și să le arate cititorilor. În
 felul cum pune și rezolvă conflictul esențial al epocii,
Moș Ion Roată și Vodă Cuza atinge nivelul cel mai
 înalt al realismului crengist.

Fără a se face o analiză suficient de atentă a operelor
 lui Creangă, se afirmă că el rezolvă conflictele în
 sensul în care le rezolvă în genere poveștile folclorice,
 adică prin victoria „binelui” asupra „răului”. Afirmția
 are păcatul că ignorează specificul operei crengiste,
 plutind în văzduhul generalităților. Căci nu totdeauna
 „binele” iese învingător ; ba chiar uneori „răul”
 dobîndește succese durabile.

Felul cum se rezolvă conflictul din această „anecdotală”
 este deosebit de interesant. Lupta între moș Ion Roată
 și boierul acaparator rămîne de fapt deschisă : nici
 răzășul nu dobîndește victoria asupra boierului, nici
 acesta asupra răzășului. Între ei a intervenit un alt
 personaj, Cuza Vodă, care dă răzășului mai mult o
 satisfacție morală și nu pedepsește pe boier :
 „Cuza Vodă a stat neclintit și s-a uitat țintă la moș Ion
 Roată, cît a vorbit el. Și cînd a isprăvit vorba, Vodă i-a
 pus două fișicuri de napoleoni în mină, zi- cîndu-i cu
 bunătațe :

— Ține, moș Ioane, acest mic dar de la mine, și
 întîmpină-ți nevoia de azi pe mine, cum te-a lumina
 cel de sus. Iar pe boier, lasă-l în judecata lui dumne-
 zeu, căci el nu bate cu ciomagul”.

Istoriceste, soluția este valabilă. Relațiile feudale au dăinuit la noi multă vreme și după unirea din 1859 : burghezia nu numai că nu le-a zdrobit, dar în cea mai mare măsură le-a păstrat, ceea ce a dus la întărirea coaliției burghezo-moșierești și la înăsprirea exploatării masei țărănești. În 1882, cînd scrie Creangă „anecdota”, situația nu se schimbase. Problema rămîne, deci, deschisă pentru viitor. Așadar, este de remarcant că domnitorul — la rîndul lui — nu dă o soluție radicală, care ar fi însemnat zdrobirea boierimii și eliberarea țărănimii din exploatarea feudală. Din anecdota lui Creangă se vede deci, că unirea — departe de a fi adus soluția problemei sociale, a eliberării economico-sociale a maselor — își avea contribuția la adîncirea înrobirii maselor. Aici străbate deziluzia profundă a scriitorului, caracteristică atîtor intelectuali patrioți, după războiul din 1877. Însă aici se mai vede și altceva : credința greșită a țărănimii că salvarea din jugul boieresc îi va veni de la domnitor. (Această părere nu-i proprie numai țărănimii noastre; ea a înșelat și țărănimea rusă, care secole s-a adresat țarului cu rugămintea de a o elibera de exploatarea boierească). E adevărat că între Cuza Vodă și țărănime exista o încredere reciprocă, marcată mai ales după improprietărea din 1864, dar această încredere n-a avut ca urmare eliberarea țărănimii din jugul feudal. Indiferent că a intenționat în mod conștient sau n-a intenționat aceasta, ci numai prin simpla zugrăvire veridică a realității, Creangă demască falsitatea acestei credințe. Cuza dă răzășului două fișicuri de napoleoni, ca să-și întîmpine nevoia de azi pe mîine, cuim l-o lumina Dumnezeu, și oricît de bine îi vor fi prins răzășului acei napoleoni, ei nu-i puteau sălta deasupra necazului. Iată, deci, conflictul esențial al epocii rămas nesoluționat, dar conținînd unele premize ale rezolvării : eliberarea nu poate veni de la domni ; dacă o veți aștepta de la ei, veți rămîne și mai departe robii boierilor; domnitorii vă vor da cel mult un bacșiș și o satisfacție morală, căci și ei au aceleași interese cu ale boierimii.

Scriind această „anecdotală", Creangă

pusese aici tot sufletul
lui, toată dragostea lui
pentru țărânie, ura
lui față de boierime.
La 13 noiembrie, se
ținea la Iași obișnuitul
banchet al Junimii și
Creangă ar fi dorit să
dea gata pînă atunci
lucrarea. Dar partici-
parea la banchet se
fixase la 28 franci
pentru fiecare și
Creangă — socotind
că nu face să dea atîta
bănet pentru o
aniversare — nu se

duse. În schimb,
imunei toată noaptea
și în zori, terminând,
așternu către Ma
iorescu câteva
rînduri : „Iaca, chiar
acum lla 6 ore
dimineața, am găsit de
scris anecdota pentru
„România Jună" și o
trimit cu poșta de
astăzi. Tare am avut
dorința să vă văd când
ați fost la aniversarea
„Junimii", însă nu mi-a
fost tocmai bine și nici
nu puteam să scriu

ceea ce începusem a
scrie, pentru „România
Jună”, de-imi venea să
înnebunesc de necaz.
Ferească dumnezeu
de omul tâmp, când
începe să facă ceva,
că el singur nu știe ce
face, decît numai
întâmplarea poate să-l
scoată din
încurcătură. Iaca așa
sînt eu, și în asemenea
încurcătură mă aflu
la aniversară, fiată cu
făgăduința ce vă
dădusem că voi

trimite ceva -la Viena.
Tocmai în ziua de
aniversară .mi-a venit
și mie cîteva idei, și ca
să nu le scap, am fost
nevoit să las cea. mai
veselă petrecere...

"Deși promitea s-o trimită chiar în ziua aceea, Creangă mai opri lucrarea, telegrafind lui Maiorescu : „Anecdota (Moș Ion Roată) trimite-voi, însă, puțină zăhăvă. 14 noiembrie 1882. Creangă". Desigur, voia s-o mai revadă.

„Anecdota" apărui în cele din urmă în „Almanahul Societății Academice: ce *România Jună*", alături de *Luceafărul* lui Eminescu; de aici „Convorbirile Literare" au reprodus-o în numărul din mai 1883. „Anecdota" are mare succes nu numai în țară, dar și peste hotare. Constantin, care datorită proptelelor ajunsese în capitala Austriei pentru studii, o citește în cercul literar al junilor români din Viena, entuziasmiind pe toți. De altfel tot acolo se citesc și *Amintirile* și, se pare, tot ce publicase Creangă, fiul făcând propagandă tatălui. Încă de la sfârșitul anului 1882, „România Jună" îl alesese în unanimitate ca membru de onoare, ceea ce firește scormoni mândria humuleșteanului care se simțise obligat să răspundă printr-o scrisoare de mulțumire „onorabilei societăți academice" pentru „distinsa onoare" ce i se făcuse. Între timp, „Convorbiri Literare" îi publicase o mică istorioară, *Cinci plăini*, pe care Creangă o terminase încă de la 12 ianuarie. Istoria va fi fost scrisă cu gândul de a fi introdusă în vreunul din manuale, căci este o literaturizare a problemei de trei simplă: doi călători — unul având două plăini și celălalt trei plăini — se înțilnesc cu un al treilea, pe care-l invită să mănince din hrana lor ; la plecare, cel de al treilea le dă cinci lei să și-i împartă cum vor ; cel cu trei plăini reclamă trei lei, cel cu două plăini reclamă însă 2,50 lei, nu se înțeleg și merg la judecată ; aici li se face dreptate în modul următor : se consideră că fiecare plină a fost împărțită în trei bucăți egale, deci unul a avut nouă bucăți, iar celălalt șase, apoi că fiecare a mâncat câte cinci bucăți, apoi că acel cu nouă bucăți a mâncat cinci și a dat patru invitatului, că acela cu șase bucăți a mâncat cinci și a dat numai una invitatului, că prin urmare invitatul dând cinci lei urmează să se împartă acești bani în așa fel, încât cel ce i-a dai patru bucăți să primească patru lei, iar cel ce i-a dat o bucată să primească un leu.

Această bucată a apărut în „Convorbiri Literare" la 1 martie 1883, și a fost ultima colaborare a scriitorului la revista junimistă. Când mai mulți prieteni veniră la

el, cu revista în mână, oa să-l sărbătorească de 1 martie, cu prilejul împlinirii a 46 ani, Creangă era în pat, cu ochii ușor lăcrămați. Avea numai patruzeci și șase de ani și lui i se păru-se că trăise o veșnicie, că-i bătrîn și că moartea începe să se intereseze de el.

Ar fi vrut să-și tipărească puținele-i scrieri într-un volum își, la 25 mai, trimisese lui Maiorescu o cu-viincioasă epistolă, unde, între altele, se referea și la aceasta. Maiorescu n-a răspuns nici da nici nu ; însă la începutul lui iunie veni la Iași Eminescu. Se or-ganizase o festivitate cu prilejul dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare (5. VI. 1883) și Eminescu era trimis aici de „Timpul” în calitate de corespondent. Creangă uită și de boală și de publicarea volumului. împreună cu Eminescu, cu Miron Pompiliu și cu alți prieteni, colindă cîteva zile. La Iacob Ne-gruzzi, acasă, s-a înghebat la repezeală o ședință, unde a fost și Eminescu. În ziua serbării, însă, poetul a dispărut ca prin minune ; prietenii l-au descoperit la Bolta Rece, stînd singur în fața 'unui pahar de vin. Seara, cînd se întoarse în 'bojdeuca lui Creangă — căci acolo dormea — vrînd să se culce, scoase din buzunar un pistol și îl puse pe măsută.

— Ce-i cu năzbîtia ceea, bădie Mihai ? îl întrebă uimit, dar mai mult înfricoșat, Creangă.

Poetul rise trist:

— Teamă mi-i c-o să mă ucidă cineva. Așa...

Cu toate că ar fi vrut să discute multe cu poetul, ca altădată, Creangă îl lăsă să se culce. I se păru obosit. A doua zi, l-a condus la gară și cînd trenul se puse în mișcare, Creangă — îndurerat — îl urmări cu privirea pînă se pierdu în depărtare.

Peste trei săptămîini, ziarele aduseră o veste zguduitoare : „D-l Mihail Eminescu, redactorul ziarului „Timpul”, a înnebunit. D-l Paleologu va lua direc-fi'unea siis-zisuiui ziar”. Zahai a alergat cu jurnaiui pînă la bojdeucă și, fără un cuvînt, l-a dat fratelui său :

— Citește, bădiță Ionică...

Creangă apucă foaia — și, cu un geamăt, se prăbuși pe pat.

În vreme ce poetul zăcea într-un ospiciu din Viena, iar Creangă în bojdeuca din Țicău, Junimea serba 20 de ani de la înființare, primtr-un banchet uriaș, care a

durat două zile. Creangă a fost mai mult ținut aici; fiind bolnav, a stat retras într-un colț, vorbind cu oricine putea să-i dea vreo știre despre Eminescu, apoi dispărind de la masă. Acestea se petreceau la 5 și 6 ianuarie 1884.

În aprilie, Eminescu a, fost trimis la Iași. L-au găzduit pe rîrud M. Pompei și V. Missir, apoi i-au găsit o cameră în oraș. Maioreșcu se gîndise că poate va sta la Creangă sau la Ienăchescu. Așa s-ar fi întîmplat dacă însuși Creangă n-ar fi fost bolnav, în mai, cîde în clasă, sperînd copiii. E dus pe brațe pînă în cancelaria profesorilor, dar nu-și revine. Cîeva a telegrafiat la București că Creangă a imurit. A doua zi, unele ziare din capitală și publicau necrologul scriitorului. Cînd Creangă își citi el însuși necrologul, se porni pe rîs, însăpămintîndu-l pe oei ce-i aduseseră zările.

— Dacă atîta era să-mi fie toată jălania, după moarte, — zise el, îmi pare bine că m-am murit încă, și deie dumnezeu să mor cînd s-or găsi oameni cărora să le pese ceva mai puțin de unul ca mine! Eminescu a urcat de cîteva ori pînă în mahalaua Țicăului. Au sporovăit amîndoi, în același cerdac de unde se vedea Cîricuș. Creangă s-a dus la băile Slănic, să-și caute de sănătate. Eminescu a rămas toată vara în Iași, sub atenta observație a lui Miron Pompei și Missir. S-au revăzut în toamnă, cînd au început a colînda iarăși, după obicei, prin împrejurimile Iașului. Cam pe atunci s-a întors de la studii din Bruxelles, V. Gh. Morțun, pe care amîndoi îl cunoșteau. Temperament mai impetuos, Morțun, prelînd conducerea ipartii literare a „Contemporanului”, a dai revistei viața de care cam ducea lipsă. Eminescu, Creangă și Morțun se văd adesea, discută ore în șir, fac planuri. În oiuda eforturilor lui Morțun, nici poetul, nici prozatorul n-au publicat ceva în revista socialistilor ieșeni. Însă, aceste discuții adînceau în sufletele amîndurora convingeri mai vechi și amîndoi se depărtau tot mai mult de Junimea, dar fără a rupe legăturile.

În duminica de 21 octombrie, la banchetul de la hotelul Traian, cu prilejul centenarului morții lui Horia, Creangă și Eminescu păreau bine dispuși. Se adunaseră acolo și junimiști — Negruzzi, M. Pompei

'ș.a. — și socialiști'. Când banchetul era în toi, Creangă se urcă pe masă și ținu o cuvîntare în felul lui:
— D-apoi bine, domnilor ! S-a băut în sănătatea cutăruia... și cutăruia... Să-mi dați voie să vă amintesc că numai în sănătatea celui mai mare poet al rominilor nu s-a băut. Beau, deci, în sănătatea lui Mihai Eminescu !
Aplauzele au izbucnit de pretutindeni și toți începură să strige :
— Trăiască Eminescu ! Eminescu... Eminescu să vorbească !
Poetul, emoționat, s-a ridicat greoi și a răspuns în ovațiile tuturor :
— Să ridicăm paharul pentru acei pe umerii cărora apasă toate greutățile neamului nostru, pururea obișduiți: pentru țărănimea romînească !

CAPITOLUL UNSPREZECE CURCUBEU PESTE

PANOPLIA UNEI VIEȚI

.....tare îmi pare rău că-s bolnav și mă tem c-am să mor și n-am să pot scrie anecdota cu moșu' Haralambie și încă două-trei ce le am în cap..."

I. Creangă

Anul 1885 i se păru că începe mai bine. Prin ianuarie îi scrie lui Costache, plin ide veselie, că ar vrea să compună niște povestiri hazoase. Omul era, însă, victima propriilor sale iluzii și dorinți de însănătoșire, căci în realitate boala îl măcina neconținut. De oiteva ori încercase să mai pună cîteva rînduri pe hîrtie, dar nu izbutise. Armele spiritului nu rugmiseră, dar fuseseră așezate în panoplia unui interior cu zidurile coșcovite, amenințate de surpare. Junimiștii îi dădeau ghes, îi cereau „manuscris" și cu ațita insistență, încît începuse să-i ocolească. Oftă deci, ușurat, cînd află că „Convorbirile Literare" se mută la București, cu redactorul lor cu tot — ceea ce se și întimplă în aprilie. Dar nici acuma nu scăpă de cererile lui Negruzzi. Enervat și obosit, Creangă îi răspunde la 15 mai, cam așa :

„Văzînd cele cuprinse în scrisoarea d-voastră din 12 alo curente, m-am pus pe gînduri !
Pesemne D-voastră nu mă credeți că sînt bolnav și aproape, dacă nu de tot, idiot. Apoi- ocupat 30 de oare pe săptămînă cu școala primară, plus dusul și întorsul

de 2 ori pe zi, ciine ştie 'de uinde, prin ploaie şi noroi, ger sau arşiţă, cum se întîm- plă, nu e lucru tocmai uşor pentru omul vii Istnic şi- greoi. Se mai airopie însă şi examenul cu mulţoare formalităţi de .îndeplinit.

Cu toate acestea, încurajat de D-voastră, voi mai încerca a scrie cîte ceva. Timpul însă pe cînd voi avea ceva gata, nu vi-l pot ihotăfli; căci ştiţi D-voastră tare bine că aceasta e treabă de gust, nu de silinţă." Omul amăgea pe alţii, poate amăgindu-se şi pe sine însuşi.

Devenise zgîrcit şi lega paraua cu 'zece noduri, iar cînd încasa bani mai mulţi, îi dosea sub perna pe c/are dormea. Cu un an înainte, îi fusese greu să găzduiască pe Eminescu, deşi Maiorescu promitea plată. La nîndu-i, Eminescu evita să-i vorbească de izvoarele veniturilor sale nesigure. O tragedie îngrozitoare răvăşeşte două suflete legate în. viaţă şi în moarte. Cei mai intîmi prieteni se ascund totuşi, unul de celălalt, fiecare trăind penibilul sentiment al nesiguranţei zilei de mîine... Lui Creangă i 'Se recomandă o cură la băile Slănic-Moldova.

— D-apoi sărac cum sînt acum, n-am fost niciodată ! mînte el căci atunci avea bani.

Pînă cunoştinţe, obţine un 'bilet gratis, de la Eforie, pentru Slănic-Moldova. Nefiind vorba să cheltuiască ceva din buzunar, Creangă se hotărăşte să-şi vindece boala.

Plecă, deci, la Slănic, însoţit de tînărul N. Bogdan. La Tg. Ocna li se face foame şi Creangă împreună cu Bogdan descind la birtul gării.

Chelnerul le adulse o listă. Bogdăin îşi alege un bulion şi o friptură. Creangă, însă, nu se hotărăşte la nimic. De o vreme, mîncă enorm şi se umflase că aproape era de nerecunoscut. Pe listă erau scrise şase feluri de mîncare. Pe care să-l aleagă ? Chelnerul şedea în picioare, nerăbdător. Bogdan începuse să se foiască, ruşinat. Numai Creangă consulta netulburat lista. În fine, după vreo zece minute de gîndire, i-o dădu chelnerului, zicîndu-i:

— Mie să-mi dai de toate. Numai cată să fie porţiile cuim se cade, nu numai unse .farfurile! Şi cit ai clipi, chelnerul sosi cu tava în mîini, de unde se revărsară pe masă ca dintr-un autentic corn al

abundenței, un bulion, pentru Bogdan, alt bulion pentru Creangă, o friptură pentru Bogdan, altă friptură pentru Creangă, apoi numai pentru Creangă : un borș cu pui, un „eingemacht”, costiță cu mazăre, friptură la tigaie, în plus — pentru amândoi — o garafă cam de-o jumătate oca 'de vin alb vechișor.

Bogdan abia ciugulea, îngrozit fiind și de foamea lacomă a lui Flămînzilă, care ședea acum în carne și oase lângă el. Creangă consuma fără conținere, hula, borșul după bulion, friptura românească după friptura „nemțească”, ștergînd bine cu pîine farfuriile și urcîndu-le apoi vraf. Mîncăcios fusese Creangă toată viața, dar acum, boala și parcă frica de moarte îl preschimbaseră într-un lacom fără pereche.

— Domnule Creangă, — spuse Bogdan sfîșos, — ai talent mare, caracter frumos și mare, dar față cu toate acestea ai și un stomah... peste măsură de mare...

— Burtă de fost diacon, dragul meu! răspunse Creangă serios și meșterînd ultima bucată de pîine. Ei, ce vrei ? n-am putut să-mi părăsesc obiceiul o dată cu lepădarea potcapului.

Apoi se sculă de la masă, parcă mai ușurel deoît se așezase.

Creangă se simțea totuși stingherit de purtarea lui în fața fostului său elev și, în chip de scuză, se acoperi cu o teorie ad-hoc asupra necesității îmbuibării :

— Hehei, băiete dragă ! așa mîncă și bea romînașul adevărat, cel născut și crescut la coarnele plugului, nu ca firlișii de pe la țiguri, creșcuți în bumbac, care parcă tot bumbac mîncă și bumbac se. trezesc într-o zi în loc de came și oase!

— Ginul își juca cumplita tragedie. Crizele nocturne sînt tot mai idese, medicii intervin mereu. Totuși, rușinat ide sine și prieteni, ei se arată pretutindeni zîmbind și pornit pe glume. Spiritul său vioi, încrederea în viață, sînt mai puternice decît boala. La Slănic, se- fotografiază între doi tineri și cînd unul din ei 'spune :

— Voi păstra această fotografie ca o adevărată icoană, el răspunse serios :

— Da' 'bine faci, dragul meu! S-o păstrezi ca pe icoana răstîgnirii' lui Cristos !

Cînd se întoarse la Iași, Creangă cîntărea 115 kg., dar era tot bolnav.

Acasă îl așteptau, însă, necazuri. Un oarecare A. Gorjan scosese un *Nou metod de geografie elementară pentru clasele primare*, pe care Eminescu, recenzându-l, îl făcuse praf, și pe bună dreptate, deoarece cartea era un pretext de afaceri pentru autorul ei. Dar numitul Gorjan, văzând că *Noul metod* pe care-l întocmise n-are căutare, se hotărî să facă acuma cite o geografie pentru fiecare județ, aparte. Cum el nu avea cunoștințele necesare, completă paginile albe furind de pe la alții, pentru județul Făciu, din geografia lui Seghinescu, pentru județul Iași din geografia lui Creangă, ș.a.m.d. pentru toate județele. Creangă își simte periclitată vinzarea manualului său de geografie, deci nesiguranța unui venit bunice. Adversarul trebuia desființat — și Creangă nu șovăie s-o facă. Ia condeiul și scrie *O întrebare D-lui Gorjan, autorul mai multor cărți de geografie*, pe care o tipărește ca o broșură verde, în 1886. Punerea 'la punct a inoportunului este magistrală. Creangă arată, cu citate, că Gorjan a furat planul, metoda și bucăți întregi din manualul lui din 1879, că plagiatorul a schimbat formulările, ajungând la agramatismе înfiorătoare, că din necunoașterea lucrurilor a introdus multe greșeli care denaturau realitatea, că acela „furluase” și de la alții în alcătuirea geografiilor altor județe. „V-ați luat, se vede, după proverbul oare zice : „Din picuș se face căuș” și v-ați zis: Dacă aș face >cite o fițiucă de asta pentru fiecare județ, pentru 32 județe iac atî-tea exemplare; cite 40 bani exemplarul, face o sumușoară destul de *convenabilă*, care nu se ia din drum. Și, în urma unei asemenea *ingenioase combi-națiuni* v-ati apulcat de trebușoară și în scurtă vreme ați și măiestrit geografiile tuturor județelor”. Și mai departe : „Sfîrșind, vă punem dar următoarea întrebare și vă rugăm, stimabile domn, să binevoiti a ne răspunde: Cîd cineva se folosește de munca și sudoarea altuia, cum se cheamă asemenea faptă ?” Evident, Gorjan n-a răspuns. Nici nu avea ce răspunde ! Creangă își asigurase și pe mai departe vinzarea nestingherită a manualului său de geografie, nu înălțînd un concurent ci o secătură. Cu boala o ducea greu și trebuia să-și ia un concediu. Mai liniștit era dinspre partea fiului. Prin Maiorescu, Carp și Sturdza, izbutise să-l vadă trimis la

Viena, pentru „a-și perfecta instrumentul”, o invenție a tinărului locotenent (devenise între timp locotenent). Cu naivitatea unui părinte iubitor, se lăuda tuturor cu „coada de la Viena”. 'De altfel, „coada” crengistă poposită în orașul valsurilor, se arată isteată la o treabă care plăcea lui Creangă : găsise o copilă de 16 ani, domnișoara Olga, fiica unui Niculai Petrea, mare angrosist din Brăila, și umbla s-o ia de nevastă. Creangă încuviință căsătoria — poate că să scape el însuși de chinul alimentării cu bani a risipitorului fiu — și Costache primi zestre substanțială. În iunie 1886 se făcu nunta la Brăila. Apoi, Costache și tinăra nevastă, după legiuita călătorie de nuntă, pe banii d-lui Petrea, se așază la Viena poate numai pentru sfcurt timp.

În toamnă, Creangă se simțea istovit, dar se ducea totuși la școală. Într-o miercuri, deschizînd ușa clasei, se prăbuși în neștire de sine, înspăimîntînd pe copii. Zilele și nopțile i-au devenit o povară și, pentru a se feri măcar de privirile cunoșcuților și ale elevilor, își ia un nou concediu de șase luni, pînă la 15 martie anul următor. Totodată, se pornește către București, sperînd să obțină pensionarea, cu ajutorul lui Maiorescu.

Pe atunci, Maiorescu locuia în casa ce și-o cumpărase pe strada Mercur. O terasă cu coloane în stil clasic elin dădea către grădină. Creangă îl văzu pe Maiorescu pe terasă și, plin de încredere, apăsă pe butonul soneriei de la ușa principală. Un valet deschise și, **netutbu Tat**, îl întrebă pe cine caută.

— Pe domnul Maiorescu, răspunse Creangă.

— Domnul nu e acasă.

— Spune-i c-a venit Creangă, de la Iași.

— Domnul nu e acasă ! rosti valetul, apăsînd pe fiecare cuvînt.

Uluit, Creangă nu mai insistă, dar peste un timp veni iarăși.

— Domnul nu e acasă ! spuse valetul cu aceeași voce.

Încercă și a treia oară. Maiorescu ședea pe terasă și parcă citea ceva.

— Domnul nu e acasă !

— Cum nu-i acasă, omule, cînd eu îl văd colo, în balcon ? se necăji Creangă.

— Domnul nu e acasă !

Creangă înțelese, fără să primească alte lămuriri. Cu sufletul coclit, se îndepărta de casa luxoasă, unde boierii făcuseră odată atîta haz citind u-i poveștile și amintirile și lăudîndu-l.

Se întoarse, așadar, la Iași, fără să fi obținut ceva. Aici se întîlni cu Artur Gorovei, și fiindcă întîmplarea îl apăsă pe inimă, i-o povesti acestuia, cu lacrimi în ochi. Era o toamnă umedă și închisă, care predispunea la gînduri dureroase. Ca să scape de ele, Creangă alergă la biblioteca universității, unde era subbibliotecar Eminescu. Poetul ședea ascuns la biroul său din fund, cufundat în lectură. Cînd îl văzu pe Creangă, îi întinse o revistă, deschisă, arătîndu-i cu degetul rîndurile tipărite.

— Iată, lăncule, să citești și tu ! îl îndemnă poetul. Crean'gă apucă revista, neîncrezător, o răsfoi, o întoarse pe o parte, pe cealaltă

— Am citit, bădîe Mihai. Mi-a dat-o Morțun. E drept să zic, bucuria mea n-a fost proastă cînd am văzut ce scrie roșcovanul despre domnul Maio- rescu. Nu'mai că-s prost eu și cu calpul meu nu pricep toate. Cînd te-or mai slăbi treburile, ai să-mi explici mata. Vorba ceea: omul cît trăiește, tot să învețe și tot meînvățat moare. Dar și învățătura îi slujește la ceva. • Și-i povesti și lui Eminescu întîmplarea cu Maio- rescu. Poetul asculta absent. Parcă nu-l știa e!! pe Maiorescu ?!... Strînse cu gesturi potolite revisita, o luă subsuoară și-și îndemnă prietenul.

— Hai, lăncule, la Amiras. Are un vin... Lacrima

Christi... și .fără plumb.

— Dar nu-ncui ușile, bădîe?

— Cine crezi' tu c-o să- fure cărți ?

Lăsîrad totul vraiste, plecară amîndoi către Bolta Rece.

Revista aceea era „Contemporanul", iar articolul — o critică a lui C. Dobrogeanu-Gherea. În aiceil an, Gherea începuse să publice articolele sale împotriva concepției idealiste estetice maioresciene, demascînd critica „judecătorească" și falsitatea principiului „artă (pentru artă", imilitînd pentru „artă cu tendință", pentru realism. Numerele revistei treceau din mină-n mină, ca niște manifeste. Prieteni cu Morțun, Miile, Beldiceanu și alți socialiști —■ Eminescu și Crean'gă citeau, de la aceștia, „Contempo- 'anul" și adesea se

încegeau discuții lungi, în-
îndreptăirea principiilor susținute de
„Contemporanul”.
Așezați la imasa lor, într-un ungher al celeibrei
cînciumi, Eminescu și Creangă sorbeau în tăcere vi-
i’ul tare. Întîlnirile lor nu mai erau vesele ca altădată.
— Mi-a scris sorănnea, Aglaie, din Cernăuți, spuse
poetul parcă alduCîndu-și aminte ide ceva îndepărtat.
Mă cheamă la ei, de Crăciun.
— De, bădie. N-ar fi fost rău să facem Crăciunul "n
jbojdeuca rnea. Niște sarmale înfricoșătoare și niște
vin, știi cale...

321

Dar poetul ... uitase pe ce lume se găsește și, cu ochii
fixați în tavan, recita murmurînd :
21 — P. Carasso — Ioan Creangă
**Ametiți de limbe moarte, de planeti, de colbul școlii,
Confundam pe bietul dascăl cu un crai mincat de molii și
privind păienjenişul din tavan, de pe pilaștri, Ascultăm pe
craul Ramses și visam la ochi alpaștri.**
Prezența la Iași a celor doi scriitori a stîrnit în
rînidurile tinereții avânturi nobile către literatură și
idei generoase. Cuibarul junimist plecase să moară la
București. În Iași, revista „Contemporanul” crește o
adevărată pleiadă de tineri scriitori, critici, oamieni
de știință : Nădejde, Mortun, Miile, Eduard Gruber, A.
Stavri, A. Gorovei, Th. Speranția și alții, alături de unii
mai vîrstnici ca N. Beldiceanu, cu toții îndrumați de
C. Diobrogeanu-Gherea¹. Tineretul se adună în jurul
celor doi deschizători de drum în literatura romînă. Și
contactul între cele două generații n-a rămas fără
unmări. Tinerii își însușeau arta maștrilor, iar aceștia
tot mai mult concepțiile tinerilor. Dar, ca o fatalitate,
boala- îi roade pe marii scriitori tocmai în această
epocă, ide nouă orientare pentru ei.
În vara lui 1886, Creangă pleacă iarăși la Slănic. Se
simte mereu mai rău și scrie fiului de la Viena să
întrebe ce mai spun doctorii de acolo în privința
cumplitei boli. În toamnă se întoarce la Iași și fără să
se fi vindecat. Pe deasupra, Eminescu își pierde iarăși
mintea și prietenii îl duc la ospiciul de la mănăstirea
Neamț, deci chiar prin plaiurile copilăriei lui Creangă
.În toamnă, Creangă obține iarăși un concediu de
șase luni, cu condiția de a fi suplinat de preotul M.

Popovici, care de altfel îl mai suplinise și la începutul anului. Îi dădea lui Popovici 50 lei din leafa ce ajunsese numai la 260 lei lunar. Omul devine și mai zgîrcit și unii din prietenii mai vechi rup legăturile cu el din pricina banilor ; între aceștia era și Ienăchescu, invidios din fire, totodată și gelos pe gloria lui Creangă pe care niciodată nu-l socotise mai deștept decît se socotea pe sine. Dar Creangă își vede de ale lui și se luptă cu boala. Totuși, cînd prietenii din tinăra generație plănuiesc să viziteze pe Eminescu la mănăstirea Neamțul, aleargă și Creangă în- tr-un suflet să-și vadă fratele de suferință. Împreună cu Vlahuță și Morțun, el pornește către mănăstirea Neamțului, pe la începutul lui februarie, înotînd prin zăpezi. Poetul îl primi stingher pe prozator. Vorbeau mai mult din ochi. Dis-de-dimineață, Creangă zărește un curcubeu ivit la răsărit — și în sine crede că-i un semn vestitof de bine pentru amîndoi. S-au văzut totuși atunci pentru ultima dată... Creangă are presimțirea morții și vrea să-și mai vadă o dată locurile copilăriei. În toamna aceluiași an, 1887, se duce la Neamț și de acolo la Humulești, împreună cu părintele Gheorghe, unchiul său, la biserica unde învățase carte cu bădița Vasile și părintele Ioan. Creangă și părintele Gheorghe trec mai întîi pe la părintele Teofan Focșă, slujitorul bisericii ; daț-acesta nu era acasă. Preoteasa i-a pofit să aștepte și-a plecat să-l caute pe preot prin vecini. Cum sta la masă, Creangă întinse mina și luă o carte de pe polița de la tavan. O deschise, tresări și întoarse fila de la început. Era prohodul diaconilor. A început să-l citească cu glas tare, plîngînd și sus- pinînd. Zădarnic a încercat părintele Gheorghe, în- spăimîntat, să-l oprească : Creangă nu s-a oprit de- cit cînd a terminat de citit tot prohodul. Apoi, împăcat cu sine, închise cartea, o puse la locul ei și rosti către părintele Gheorghe: — Ia, a fost, moșule, scris să mi-l citească eu singur... La Iași, Morțun — care ajutase atît de mult pe Eminescu și chiar scosese o bună ediție din versurile și proza poetului — pregătea și lui Creangă o surpriză plăcută. Povestitorul o ducea greu, dar a-l ajuta în felul în care fusese ajutat Eminescu, era tot atît de greu. Îi propuse să scoată o ediție a scrierilor sale,

ceea ce evident Creangă primi cu bucurie.* Omul se simte scriitor și nu mai cere părerea altora dacă „tărâniile” lui sînt ori nu bune. Cum ceea ce publicase în „Convorbiri Literare” și-n alte părți apăruse cu greșeli, omisiuni, falsificări, se hotărăște să reia totul de la capăt. *Amintirile* rămăseseră neterminate ; prin urmare se apucă să scrie partea a patra. Ca uii arc, se înînde peste panoplia vieții lui curcubeul unor speranțe cu alți mai tari, cu cîi cresc din cenușă. Cine poate ști cît va rezista acel cerc luminos ? Se așternu, deci, pe'lucru, pentru a-și revizui și îmbogăți tipăriturile. Dinspre Eminescu, era acuma ceva mai liniștit... Poetul era la Botoșani, în tovărășia surorii lui, blinda și devotata Harieta. Lui Creangă i se păru că și el însuși se simte mai în putere. Dar niciodată o bucurie nu vine singură. Profesorul universitar Aron Densusianu, la congresul didactic din 1887 de la Iași, aruncase insinuarea că „Metoda nouă este copiată de pe cartea unui evreu M. Schwartz”. Obiecția este reluată, amplificată și adăugită altor obiecții pe care le formula în mai multe numere ale ziarelor locale „Liberalul” și „Lupta” un poligraf al timpului, el însuși autor de cărți didactice pentru învățămîntul elementar, Ioan Pop Florantin. Așadar, iarăși Creangă este încolțit de invidioșii pe gloria lui și setoși la rîndu-le de glorie dar mai ales de bani. Scos din fire, omul își întrerupe lucrul, pune mîna pe un condei și, în numele său și al tovarășilor săi, scrie dintr-o răsufare o broșură — *Răspuns la criticile nedrepte și calomniile înverșunate îndreptate contra cărților noastre de școală, de către D-l Ioan Pop Florantin*, Iași, 1888, pentru a combate atacurile „mințiosului filozof”, „izvorite din patimă și rea credință”. Problema plagierii *Cursului de scriere și citire* al lui Schwartz e limpezită lesne: *Metoda nouă* era gata de tipar înaintea apariției cărții lui Schwartz. Acest Schwartz era un om cu pregătire pedagogică și întocmise un abecedar pentru coreligionarii lui. Abecedarul era bun sub unghi metodologic dar stilcea îngrozitor limba — cam astfel : „mama dete mie pine”, „vara e verde”, „Domnul face milă de noi”, „Iacob a visat de o scară” etc. Schwartz se dusese la Maiorescu, rugîndu-l să corecteze limba abecedarului, dar acesta știind că elevii lui pregătesc ceva mai bun nu l-a ajutat. Abecedarul lui Schwartz apăru în 1864,

dar nu corespunse. „Dacă Abecedarul răposatului Schwartz ar fi fost bun, — scrie Creangă în *Răspunsul* lui, — să fie siguri domnii Florantin și Den-suşianu că o mie de *Metode nouă* de-ar fi apărut, nu i-ar fi putut lua locul. Şi ca dovadă, cînd a apărut ediţia I-a a *Metodei nouă*, ce is-a tipărit în patru mii de exemplare, s-a vîndut numai în cîteva săptămîni, introducîndu-se în foarte multe şcoli din ţară. Ba, chiar şi coreligionarii lui Schwartz de la şcolile israelite, văzînd superioritatea *Metodei nouă*, au înlăturat cartea lui Schwartz şi au introdus în locu-i *Metoda nouă*. De asemenea, la şcoala protestantă din Iaşi de 20 de ani se predă limba romînă de pe cărţile noastre...”

Pornit cu gîndul de a face praf abecedarul lui Creangă, Florantin aduce o obiecţie care a zăpăcit pe mulţi : „Defectul mortal al acestei cărţi, — scrie el, — este că nu prezintă nici o singură figură, nici o ilustraţiune, cu care să poată uşura măcar întru cîtva greul pas întîi al citirii...” Mulţi dintre noi, deprinşi cu abecedarele pline de figuri, vor fi poate înclinaţi să dea dreptate lui Florantin; şi totuşi, problema nu-i rezolvată nici pînă azi. într-adevăr *Metoda nouă* nu are nici o figură în prima parte, unde se explică literele. Creangă dă un răspuns care merită o discuţie. „Dl. Florantin şi alţii, — scrie el, — care nu-şi pot da samă despre metoda legografică şi fonetică, cred că la cunoaşterea literelor, în loc de numiri trebuie sprijinită memoria copilului numai decît prin arătare de figuri. Astfel, arătînd sau înfăţişînd copilului o literă oarecare, să-i arate sau să-i înfăţişeze tot atunci şi figura unui lucru ori a unui animal, al cărui nume, la unii autori de abecedare, la început, la alţii la mijloc, iar la alţii la sfîrşit, să aducă aminte copilului sunetul ori poate numele literei, arătate spre a-i sluji la cunoaşterea ei, adică după cum s-ar zice, „la uşurarea pasului celui mai greu”. De ex., pentru a sprijini memoria copilului, la cunoaşterea literei *e*, în abecedarul d-lui. I. Popescu din Transilvania este pusă figura unui *melc*; pentru cunoaşterea literei *i*, este arătată figura unui *spic* etc. Dar să stăm şi să judecăm asupra greutăţii ce ar întîmpina copii la cunoaşterea literelor prin figuri. Mai întîi, o figură înfăţişează o fiinţă ori un lucru, al cărui nume este un cuvînt, încît de la cuvînt şi pînă la sunetul ori numele literei ce se

arată alături cu figura, este mare deosebire, și mare confuzie poate să aducă în mintea unui copil, care trebuie să umble pe gicitele pentru a nimeri sau a descoperi sunetul cu care se începe sau se sfârșește numele lucrului ori a ființei ce este arătată prin acea figură ; după care apoi să coincidă că sunetul ori numele literei ce se vede scrisă în carte alături cu figura, se potrivește cu cel de la început, sau cu cel de la mijloc, sau cu cel de la urmă, sunet din cuvântul sau numele ființei ori lucrului ce se înfățișează prin acea figură; după exemplul dat prin cuvintele : *melc* și *spic*. Acest lucru pentru d-l Florantin și pentru cei de o părere cu d-nia lui, se pare ușor ; însă pentru bietul copil, chiar dacă el ar ști foarte bine a deosebi sunetele de cuvinte, totuși este foarte greu. Și deci, figurile, în loc de a ușura *pasul cel mai greu* al copilului, din contra, îl îngreoaie și mai mult. Crede d-l Florantin că, înainte de a ni deschide dumnealui ochii... n-am fi pus figuri în *Metoda nouă*, dacă am fi văzut din practica noastră, mai bine de 24 de ani, cum că figurile ar aduce mai mare Ușurătate și folos pentru copii, la formarea și cunoașterea literelor ?... Mai înainte, abecedaristii noștri se întreceau care de care cum să scoată pe copil, chiar din clasa I-a primară, oameni învățați și filozofi ; pentru acest scop, îngrămădeau în abecedare texturi întregi filozofice, parabolele cele mai grele din evan- • ghelie, maxime religioase și sentințe morale și alte bucăți, care de care mai nepotrivite și mai neînțelese de frageda minte a copiilor. N-au apucat a se curăți bine abecedarele noastre de aceste greutăți și iată că vine boala figurilor, alt păcat. Astăzi, o samă dintre autorii de abecedare nu văd bunătatea unei asemenea cărți, decît numai în figuri și nu se mai gîndesc la alta, decît ce fel de figuri ar iscodi, crezînd că figurile singure au să învețe pe copil a citi și a scrie, iar nu învățătorul cel sîrquincios și competent. Și dacă unii dintre ei mai știu și cite oleacă de nemțească ori franțuzească, îi răspund cu îngîmfare : „Așa-s acum toate abecedarele în Germania ; sau, ”cîșă lucrează toți abecedaristii din Franța, Svițera etc.” Știm că pe acolo sînt abecedare și de acestea. Dar întrebarea este dacă autorii acelor abecedare is bine convinși că figurile sînt de trebuință la cunoașterea literelor, sau lucrează și aceia numai din fantezie. După cît cunoaștem și noi — ca mijloc de

a sprijini memoria copiilor nu sînt pînă acum decît literele însăși; căci cu ele ne ajutăm la scriere și citire, iar nu cu figuri. Prin urmare, ne pronunțăm contra figurilor luate ca mijloc pentru a se ajunge la cunoașterea literelor și spunerea sunetelor. Iară pentru partea a III-a a abecedarului, cit și pentru cărțile de citire, unde se predau cunoștințe mai întinse, despre lucruri și ființe, mai ales de acele care nu se pot găsi la noi, acolo figurile sînt de trebuință". Și în adevăr *Metoda nouă* are în partea a III-a 12 ilustrații, luate din viața rurală.

Adversarul trebuia nu numai pus la punct, ci de-a dreptul trîntit la pămînt; deci, Creangă nu se mulțumește să arate că manualele lui Florantin sînt ne-pedagogice, ci demască și orientarea lor cosmopolită.

Între cărțile pentru copii, Florantin publicase și *Grădina de copii*. Analizînd-o, Creangă scrie : „Ca să-l cunoașteți valoarea, n-aveți decît să-l citiți și veți vedea că, pe lângă stilul cel prost, totul este numai străin și nimic localizat. Încît, în privința jocurilor, nimic din jocurile noastre copilărești, cu care sînt deprinși a se desfăta copiii noștri romîni, și cărora putem zice, fără leac de păcat, că li fac mult mai mare plăcere decît jocurile nemțești. Frobel, cînd a întocmit acele jocuri le-a cules din viața copiilor din țara lui — și le-a întocmit așa, după cum se văd astăzi. La noi, jocurile copiilor sînt altfel. Oare să nu găsim nimic bun în jocurile copiilor noștri, că să întocmim ceva romînesc ? Dar să zicem că la așa lucru pe d-l Florantin nu-l duce capul." Și ca lovitură de grație, i se trîntește imprudentului scormonici junimist o doză de „vorba ceea” : *Umblă el sărmanul după înțelep' ciune, dar n-are unde-o pune!*

Între timp, un grup de tineri scriitori, strînși în jurul lui N. Beldiceanu și crescuți în atmosfera „Contemporanului” (Miile, Gruber, A. Stavri, Gr. Alexandrescu, M. Sevastos ș.a.), înființează un cînaclu, *Cercul literar din Iași*. Unii sînt chiar amici ai lui Creangă. Gruber insistă ca la ședințele *Cercului literar* să fie atras și Creangă. Beldiceanu și Stavri

It n umblat el, serma -
mul, după cules pălăncușii

Creangă

Un „sfichiu” al lui Creangă
găsiră bună ideea lui Gruber și-l însărcinără să-l
scoată din mahalaua Țicăului și, cum o ști, să-l aducă
la ședințe.
În caz de succes, socialiștii obțineau o îndoită vic-
torie : — pe de-o parte, smulgeau Junimii pe unul dintre
stlpii ei, cei mai solizi, pe de altă parte își alăturau un
clasic în viață, capabil să slujească poporului cu și mai
multă limpezime. Faptul se petrecu la 4 mai 1888,
cînd Creangă citi — în entuziasmul tuturor — ultima
parte a *Amintirilor din copilărie*. În onoarea lui, în
acea ședință a cercului nu s-a citit nimic altceva decît
această parte a *Amintirilor*. Creangă, a cărui mindrie
răzăsească tinerii reușiseră s-o scormone, trona aici
ca un veritabil imperator al literelor. Citindu-și el
însuși opera, omul se lăsă prins de vraja propriilor
sale cuvinte și uită și de boală, și de lume, și de alte
suferințe. Succesul fu, într-adevăr, uluitor, — iar
tinerimea ieșeană intelectuală nu vorbea decît despre
Creangă. Probabil că această parte — a patra — a
Amintirilor trebuia să arate învățătura la Socola din
Iași. Dar autorul n-a apucat să scrie decît frământările
lui dinaintea plecării și drumul pînă la Iași. De notat
este schimbarea atitudinii lui Ștefan a Petrei față de
școlirea lui Nică. De unde pînă acum el se opunea
trimiterii copilului, la școală, de astă dată el este acela
care insistă mai ho- tărît ca Nică să meargă la Socola:
„Mai rămîne vorbă despre asta, zise tata, posomorît.
Are să urmeze cum știm noi, nu cum vrea el; că doar
nu-i de capul său. Cînd m-ar bate numai atîta grijă,
măi femeie, ce mi-ar fi ? Dar eu mă lupt cu gîndul,
cum să-l port de cheltuială ; căci banii nu se culeg de
la trunchi, ca surcelele. Și la ăști vreo șase, afară de
dînsul, dacă rămîn acasă, nu li mai trebuie nimica ?
Dar fiind el cel mai mare, norocul său; trebuie să

căutam a-l zburătăci, căci nu se știu zilele omului! Și poate vreodată să fie și el sprijin pentru istia- laltii". Așadar, până și Ștefan și-a luat gândul de a-l Vedea pe Nică gospodar în Humulești, înțelegând că aceasta nu-i posibilă într-o vreme cînd totul merge din rău în mai rău. Chiar și lui Ștefan îi apare acumă necesară școlirea băiatului. El concepe școala, că și alții, ca un prilej de rostuire în viață, de chiverniseală. Avînd de-acum o oarecare experiență a școlitului, Nică nu Vrea cu nici un preț să meargă la Socola. El are certitudinea inutilității frecventării unei atare instituții, de vreme ce poți fi popă și fără atîta învățatură. Pe neobservate, Creangă trage un șfichi popii inculțe și suficiente : „Ce năcaz pe capul meu ! Preuții noștri din sat n-au mai trepădat pe la Socola, și mila sfîntului ! Nu-i încape cureaua, de pîn- tecoși ce sînt. D-apoi călugării: o adunătură de zam- paragii dugliși, din toată lumea, cuibăriți prin mănăstire, ce nu ajung?! Și eu să înșir atîtea școli: în Humulești, la Broșteni în creierii munților, în Neamț, la Folticeni, și acum la Socola, pentru a căpăta voie să mă fac ia acolo, un popă prost, cu preu- teasă și copii; prea mult mi se cere!...”

Această parte a *Amintirilor* este, însă, dominată de sentimentul atașamentului profund al scriitorului față de satul lui. Este adevărat că Ioan Creangă atribuie acest sentiment lui Nic-a lui Ștefan a Petrei — dar inima lui Nică este inima lui Creangă, humuleștea- nul de totdeauna :

„Dragu-mi era satul nostru cu Ozana cea frumos curgătoare și limpede ca cristalul, în care se oglindește cu mîhnire Cetatea Neamțului, de-atîtea veacuri! Dragi-mi erau tata și mama, frații și surorile și băieții satului, tovarășii mei din copilărie, cu care în zile geroase de iarnă, mă desfătam pe gheață și la săniuș ; iar vara, în zile frumoase de sărbători, cîntînd și chiuînd, cutrieram dumbrăvile și luncile umbroase, prundul cu știoalnele, țarinile cu holdele, cîmpul cu florile și mindrele dealuri, de după care-mi zimbeau zorile, în zburdalnica vîrstă a tinereții !... Era dimineața, în ziua de tăierea capului Sfîntului Ioan Botezătorul, cînd ieșeam din Humulești, și fetele și flăcăii, gătiți frumos, ca în zi de sărbătoare, foliau prin sat în toate părțile, cu bucuria zugrăvită pe fețe ! Numai eu

cu Zaharia, ghemuiți în căruța lui moș Luca, ne duceam surgun, dracului pomană !..."

Tocmai profunzimea sentimentului, bogata lui amplitudine dau acestor pagini acel fior liric marcat și prin cadența aproape ritmică a frazelor.

...Creangă citea, dar tinerii scriitori simțeau că dincolo de vorbele citite, se desfășoară o dramă puternică — drama humuleșteanului Creangă. Mai mult ca să nu plângă, Creangă încheie lectura cu gluma :

"...am ajuns într-un târziu, noaptea, în cieriul Socolei și am tras cu căruța sub un plop mare, unde-am găsit o mulțime de dascălme adunată de pe la catihe- ții din toate județele Moldovei: uniia mai tineri, iar cei mai mulți cu niște tirsoage de barbe cît badanalele de mari, șezind pe iarbă, împreună cu părinții lor, și preuți, și mireni, și mărturisindu-și unul altuia păcatele !..."

Părăsit cu totul de junimiști, Creangă se simțea bine între acești tineri scriitori; după cum bine se simțea și între tinerii normaliști care veneau să asiste la lecțiile lui. Și dacă la școală nu mai putea merge, din cauza bolii, la ședințele *Cercului literar* venea adesea. Cu jovialitatea-i cunoscută, dublată de o certă conștiință a valorii lui de scriitor, Creangă devine un adevărat pontif al literaturii. Cel ce ironizase atît de pătrunzător nu numai pe Slavici, dar și pe Maiorescu, se simte în stare să sfătuiască pe alții. Și în adevăr, el dă sfaturi tinerilor scriitori, dar nu minuind cine știe ce savante principii de critică literară, ci bizuindu-se pe bunul lui simț, înlocuind prin imagini — prin povestiri cu tîlc — răceala judecăților de valoare.

Într-o seară de noiembrie, prin 1888, tinerii scriitori așteptau cu nerăbdare sosirea lui Creangă la intrarea lor, care atunci se ținea în camera poetului Artur Stavri. Creangă sosește vioi și pus pe „fărâni” și de cum intră în odaie stîrnește o furtună de glume. În fine, unul citește o poezie. Toți ascultau în tăcere. Autorul terminase lectura și adunarea continua să tacă, smerită și confuză.

— Cum vi se pare? întrebă - firește autorul.

Dar iarăși tăcere neclintită.

— Cum ți se pare, domnule Creangă ? întrebă din nou autorul.

— Bună, foarte bună : un sfîrșiac, răspunse Creangă cu glas liniștit.

— Ce-i sfîriiacul, moş Ioane ? întrebare cu toţii deodată, simţind că o snoavă îi va scoate din încurcătură.

— Uite ce-i, — începu Creangă, — zice că odată un ȋigan, un fierar, trecînd printr-un sat, striga cît îl lua gura : Potcovar, potcovar, meşter potcovar ! Un romin auzindu-l strigînd aşa, se-ndreptă spre ȋigan cu o bucată de fier în mină.

— Bună ziua.

— Mulţumim dumatile.

— Măi, meştere, ştii tu să faci potcoave, mă ?

— Cum să nu ştiu !

— Cît să-ţi dau, mă, să-mi faci din fierul ăsta patru potcoave ?

— Atît!

Şi s-au înţeles din preţ.

ȋiganul îşi aşează jos foile, aprinde cărbunii, potriveşte nicovala şi viră fierul în foc.

Cînd fierul s-a înroşit, îl pune pe nicovală, şi dă-i c.u. ciocanul de săreau cît colo stele aprinse. Şi iar îl pune în foc. Şi iar îl bate. Şi cu cît îl înroşea şi-l bătea mai mult, cu-atît se subţia fierul tot mai tare.

Pe ȋigan îl treceau toate năduşelile şi nu era chip să nimerescă potcoavele.

Într-un tîrziu fierul se subţia atît că ȋnici nu mai era de unde să facă potcoave.

— Măi rominico, — zice ȋiganul, — ştii una ? Potcoave nu-ţi pot face, dar dacă vrei, din fierul ăsta să-ţi fac un sfîriiac.

Rominul, plictisit:

— Da' fă-mi şi un sfîriiac, mă ȋigane, numai să scap o dată de tine.

Atunci, ȋiganul — vesel — viră din nou fierul în foc ; suflă cît poate din foi, suflă de fluieră focul, şi cînd îl scoate, fierul era alb ca argintul. Atunci ȋiganul grăbit îl bagă în copaia cu apă ce era lîngă dînsul.

Sfînr, făcu apa din copaie.

— Uite, mă romîne, gata sfîriiacul.

— Asta-i sfîriiacul, zice Creangă şiret. Aşa-i şi poezia ta.

Şi isprăvind snóava, Creangă se urcă în fundul patului, stîrnind în urmă-i hohote de ris.

Omul presimte în juru-i foşnirea morţii, dar nu se lasă copleşit. Un popă îl întreabă de sănătate şi el răspunde:

— Ei, părinte, mare-i bunătatea ăui dumnezeu; vezi, la bătrînețe, îți ia din vederi, din puteri, din auz, dar nu te lasă păgubaș; îți dă în schimb totă zdrăvănie sau o durere de șale.

Bojdeuca, devenită loc de pelerinaj pentru tineret e vizitată mai ales de tineri scriitori și normalști. Moș Creangă e bucuros de oaspeți și lunecos la vorbă ca argintul viu.

— Da' cu sănătatea cum mergi, moș Creangă ? îl întreabă ei grijulii.

— Mulțumesc, tot mai bine, răspunde el, stupesc în barbă și trag oghealul cu hîiții.

Și cînd tinerii pleacă, el își ia rămas bun cu ochii înlăcrămați :

— Cu bine și cu sănătate, și de acum într-o mie de ani bejănie !

Dar tipografului Ionescu, în bojdeucă, îi spune o glumă amară :

— Bre, tare îmi pare rău că-s bolnav și mă tem c-am să mor și n-am să pot scrie anecdota cu moșii' Haralambie și încă vreo două-trei ce le am în cap. În cercul lui Beldiceanu, Creangă se simțea bine și totdeauna era voios și pornit pe glume. Tinerii îi întorceau adesea vizitele. Alexandrescu, Gruber, Stavri urcau pînă la bojdeuca lui. Într-o zi, Creangă le spuse oftînd :

Hei, dacă oi mai trăi, am să fac și eu o piesă de teatru țărănească.

Atît le-a trebuit să afle, că mereu îl pisau cu întrebările ; Gruber — fiindcă se amestecase în editarea operelor lui Creangă, Alexandrescu — fiindcă se socotea în mai multă intimitate cu scriitorul. Într-o dimineață geroasă, dar însorită, de iarnă, cei doi îl căutară pe-acasă. Tot drumul au discutat despre piesă — deși niciunul nu știa ce cuprinde ea. Așa că atunci cînd Creangă îi pofti să șadă lîngă vatră, mai la căldură, Grigore Alexandrescu, drept răspuns, îl întreabă fără ocoluri :

— Ce faci, moș Creangă, cu piesa cea ?

La care Creangă, îngîndurat, replică, făcînd-o pe supăratul :

— Știi oleacă, măi băiete, cu trenchea-flenchea trei lei perechea nu se face treabă în lumea asta.

— Iată de ce-am venit noi, domnule Creangă, schimbă repede vorba Gruber. Domnul Morțun ar vrea

Bine, măi băieți, viu
Și se țină de cuvânt. Deși ninsese din belșug, iar el se
simțea oșos, ieși din birlog înfruntînd vîntul ascuțit
ce-i sfîșiaua obrajii. Gînd ajunsese în dreptul casei lui
Mortun, se opri nedumerit. I se păruese sau chiar așa
era ? Parcă venea spre el părintele Ienă- chescu ; dar
deodată, părintele își adună poalele pal-

$$AC(A^*) \leq IC$$

Prefață la Poaejft

tonului și, făcându-se că nu-l vede, spintecă nămeții și trecu pe cealaltă parte a străzii. Creangă îl urmări cu priviri lungi, mirate.

[illegible]

lari en opata

CAPITOLUL DOIS

CREANGA

I. Creangă
Cândva...

rîdă de „tărăniile” lui și era chiar mîndru că el, un băiet de țărani din Humulești, izbutise să-și facă iubite „tărăniile”. Căci, la drept vorbind, acesta și era adevărul: „tărăniile” plăceau tocmai fiindcă erau „tărării”. Simțise el asta, i-o spusese și Emi- nescu, și de cînd s-a apucat să aștearnă pe hîrtie poveștile, din țărănești pe cît erau se muncea să le facă și mai țărănești. Bunăoară *Amintirile din copilărie*

Satul Humulești, pe vremea copilăriei lui, era un sat, însă nu un sat ca oricare altul: vecinătatea cu orașelul Tîrgul-Neamț, transformarea foștilor răzăși din agricultori și crescători de vite mai mult în meșteșugari casnici și negustori, legăturile popilor cu orașul unde se duceau să .slujească zilnic doar trecînd pîrăul, dădeau Humuleștiului o înfățișare mai cu .rînd de .mahala depărtată a orașului Tîrgul-Neamț, decît înfățișarea de sat (pînă la urmă și orașul și satul s-au întins într-atîta că Humuleștiul a ajuns o mahala oarecare a Tîrgului-Neamț). Dar în *Amintiri*, satul lui Creangă apare ca *sat* în toată iputerea cuvîntului și apropierea de Tîrgul-Neamț este arătată numai pentru a se vedea că Humuleștiul nu era „un sat lăaturalnic, mocnit și lipsit de priveseștea lumii ca alte sate”. Iar cît .priveseștea poveștile, ele sînt pe de-a-neregul „îărănești”. Se vorbește acolo, în povești, adesea că, cutare sau cutare se duce-la împărat, de unde .se poate înțelege că acela locuia chiar în „capitalia” țării; însă „capitalia” nu-i un oraș, cum ar fi Iașul, ci tot un sat, chiar dacă uneori se numește „tîrg”, care aduce bine cu Humuleștiul. „Palaturile” împărătești, chiar cînd sînt „Strălucitoare”, sînt tot o „gospodărie” ca a oricărui țaran, deosebindu-se de aceasta doar prin faptul că au o cameră, două mai mult (unde doarme împăratul sau fiica lui) și că pe jos în odăi sînt „covoare”. Palatul unde locuiește Făt-Frumos-porcul cu nevasta lui, deși este „mult mai strălucitor” decît al împăratului însuși, este doar o „casă” unde împărăteasa cea tinără „se apucă de gospodărie”, face foc în „sobă” și așa mai departe. Străjerii de la curțile împărătești sînt un fel de pîndari de vie (cum nimerit spunea acad. G. Călinescu) și vorbesc ca atare :

„ — Doamnă, moșule, doamne ! multă minte îți mai trebuie, zise un străjeriu bătrîn ; se vede că .ți-ai urît zilele.”

„ — Dumneta, moșule, cum vedem noi, cauți pricină, ziua-meaza mare, cu luminarea, ziseră străjării.”

Dar nu numai străjerii ci și luminățiile lor împărătești și crali se poartă și vorbesc ca niște țărani de rînd. La minie unul se răstește astfel la moșneagul ce i se înfățișase cî un purcel drept candidat la mina fetei luminăției sale :

„— Da' bine, moșnege, cînd ai venit în cea rînd, parcă erai în toată mintea ; iar acum unde te visezi, de umbli cu porci după tine ? Și cine te-a pus la cale să mă iei tocmai pe mine, în bătaie de joc ?... Hai, ia-ți porcul de-aici și ieși afară.”

Craiul, tatăl lui Harap Alb, vorbește ca un Ștefan al Petrei, ceva mai vîrstnic :

„Iaca ce-mi scrie frate-meu și moșul vostru...” „Despre aceasta, bine ai chitit-o, dragul tatei. Se vede lucru că nici tu nu ești de împărat, nici împărăția pentru tine ; și decît să încurci numai așa lumea, mai bine să șezi departe cum zici, căci mila domnului : Lac de-ar fi, broaște sînt destule...”

„....dar ia spuneți-mi, rușinea unde o puneți ? Din trei feciori, ciți are tata, nici unul să nu fie bun de nimica ? Apoi drept să vă spun, că atunci degeaba mai stricați mîncarea, dragii mei... Să umblați numai așa frunza frășinelului toată viața voastră și să vă lăudați că sînteți feciori de crai, asta nu miroasă a nas de om... Cum văd eu, frate-meu se poate culca pe-o ureche din partea voastră ; la Sfîntul Așteaptă s-a împlini dorința lui. Halal de nepoți ce are ! Vorba ceea :

La plîcinte, înainte Și la război, înapoi.”

Băieții craiului pleacă la drum lung ca și cum s-ar duce un fecior humuleștean pînă la Pipirig : „...pune tărnița pe cal, anină armele la obînc, își ia merinde și bani, de ajuns, schimburi în desagi și o ploscă plină cu apă. Apoi sărută mîna tată-său...” Tot așa proceda bunicul David cînd, dînd o fugă pînă la Hu- mulești, se întorcea la Pipirig: „...marți des-dimi- neață puse tărnițele și desagii pe cai, și legîndu-i frumușel cu căpăstrul...” Cu atare pregătiri, Harap Alb are de mers drum lung, căci țara unde împărătea un- chiu-său „era tocmai la o margine a pămîntului” iar crăia tatălui ;la altă margine” — deci avea să străbată lumea toată, de la un capăt la celălalt! Se vede, însă, că lumea nu-i chiar atît de mare, de vreme ce nevasta lui Făt-Frumos-porcul o străbate numai în trei ani, mergînd tot pe jos. „Lumea” aceasta nu-i atît mare, întinsă, cît înaltă și adîncă : de sus din cer, pînă jos pe pămînt și apoi sub pămînt, pe „tărîmul celălalt”. Este cum se observă, un univers închis și destul de îngust, în acest univers, foarte omogen ca orînduire socială (Harap Alb își ia bani fără să se gîndească măcar că trecînd dincolo de granițele țării tatălui său, va trebui

să-i schimbe cu altă rmonetă...) și chiar ca limbă (to-ți, din orice parte a lumii ar fi fiind, vorbesc aceeași limbă...) — oameni, dumnezeu, sfinți, draci, vrăjitori, animale, plante, obiecte trăiesc laolaltă. De pe pământ pînă în ceruri, la rai, de exemplu, se poate ajunge foarte lesne — cum o dovedește Ivan Turbincă ; lesne se ajunge și în „fundul pămîn- tului”, dacă faci un soi de put și te cobori înăuntru așezat într-o găleată. Într-un astfel de Univers îngust, este pe drept cuvînt o adevărată nenorocire o plecare în „străini” ca deplasarea de la Humulești la... Iași bunăoară, adică un drum de „șase poște” 1. „Și Iașii, pe care nu-i văzusem niciodată, nu erau aproape de Neamț, ca Folticenii, de unde, toamna tîr- ziu ”și mai ales prin cișlegile de iarnă, fiind nopțile mari, mă puteam răpezi din cînd în cînd, pișînd-o așa cam pe după toacă și tot înainte, sara pe lună, cu tovarășii mei la clăci în Humulești, pe unde știam noi, tînînd tot o fugă ca telegarii; și după ce jucam cît jucam, furam cîte-un sărutat de la cele copile sprintare, și pînă-n ziuă, fiind ieșiți din sat... cam pe la prînzul cel mare ne-aflam iar în Folticeni, trecînd desculț prin vad, în dreptul *Băii*, Moldova înghețată pe la margini, și la dus și la întors... Dar acum se schimbă vorba : o cale scurtă de două poște, de la Folticeni la Neamț, nu se potrivește c-o întindere de șese poște, lungi și obositoare, de la Iași pînă la Neamț” (P^e care, totuși, în căruța lui moș Luca, le străbate în mai puțin de două zile!). Prin urmare, „lumea” aceasta mare nu-i chiar atît de mare — și nici nu putea fi: este lumea așa cum și-o închipuie țăranul, care în afară de satul Lui și de satele învecinate, n-a văzut altă lume. Pentru acest țăran, tot ce trece dincolo de hotarul experienței lui geografice, nu există, „marginea pămîntului” fiind acolo unde a ajuns el cu piciorul, mîînd oi sau făcînd agricultură, ori ducîndu-se să schimbe produsele gospodăriei lui cu produsele gospodăriei celui din satul vecin. „Lumea” poveștilor și a amintirilor este, deci, „lumea” țăranilor. Este o „lume” alcătuită din pămînt, cer și sub-pămînt, din țărani (care au înfățișări diferite : oameni ce muncesc, bătrîni inapți de muncă, împărați și crai, străjeri, toți „gospodari”), din dumnezeu, sfinți, sfinte, din draci, zmei, zmeoaice, vrăjitoare, din plante și animale, totul fiind în relații de strînsă vecinătate și chiar de întrepătrundere reci-

procă. Universul acesta, ce-i drept, este îngust, limitat, dar cu atât mai dens, fiindcă în el se plasează experiența milenară a poporului. Trecutul, prezentul și viitorul; realul și închipuitul; umanul, divinul și diabolicul; viața și moartea; binele și răul; hărnicia și lenea; cinstea și vicleșugul; bogăția și sărăcia; însuflețitul și neînsuflețitul — totul se înghesuie cum poate în acest univers, populind până la ultimul colțisor cuprinsul lui. Într-o astfel de înghesuală trebuie să fie multă ordine -v și într-adevăr este. Fiecare ființă și lucru își are rostul său și nu poți sminti nimic fără ca totul să nu se smintească; dacă s-a petrecut undeva o ticăloșie, tot acest univers se pune în mișcare și ajută pe cel ce se ridică împotriva ei, ca s-o stir- pească. Fiind atât de rânduială, totul este cristalizat în forme neschimbătoare, în structuri fixe și nemișcate, stabilite odată pentru totdeauna „de la începutul lumii”. Cine a stabilit așa ? Dumnezeu, dar și dracul. Totuși, în centrul acestui univers se găsește *omul*. Omul este, însă, țăran și vede totul cu ochii țăranului, iar când își închipuie ceva, apoi acea închipuire este tot țărănească, asemenea vieții lui de fiecare zi. Este închipuirea țăranului trudnic, care nevăzînd vreodată altă localitate decît satul, crede că împărații locuiesc în sate și, nevăzînd palate, își închipuie că și „palaturile împărătești” sînt aîdoma bordeiului său, doar ceva mai mari și pline cu „toate bunătățile de pe lume”, fără să le poată enumera. „Lumea” întreagă, universul, este guvernată de legile care conduc și pe oameni, pe țărani, în traiul lor cotidian — în primul rînd, legea muncii. Leneșii n-au loc în lume și de aceea ei sînt obiectul batjocurii și sînt duși chiar la spânzurătoare. Este apoi legea cinstei; furtușagul, viclenia, se pedepesc cumplit. Sînt și alte legi, toate izvorîte din experiența țăranilor trudnici și decretate de ei ca legi ale întregului univers. Aici totul este turnat în norme de conduită " și orice ființă sau lucru de pe lume își găsește aprecierea în raport cu aceste norme. Cîeva este „bun” sau „rău”, „harnic” sau „leneș”, „înțelept” sau „viclean”, „cinstit” sau „hră-păreț” S-a.m.d., încît orice există pe lumea aceasta este întruchiparea unei norme morale. Înimoasa fată a moșneagului din povestea *Fata babei și fata moșneagului* este o întrupare vie a regulei morale : bine faci, bine găsești; toate nenorocirile lui Harap Alb se trag

de acolo că el a călcat sfatul părintelui său; Harap Alb însuși stă mărturie că viața este o luptă cu greutățile ei inerente. Personajele — fie oameni, fie sfinți sau draci, fie animale, insecte, plante sau chiar obiecte — sînt niște simboluri, niște sublimări ale regulilor de viață, personificări ale însăși acestor reguli, verificate în viață sute și sute de ani — prototipuri eterne și nemișcătoare, deduse din practică și apoi date ca model practicii umane însăși. Această viziune despre lume este comună mentalității întregii țărâni. Dar Creangă introduce aici un punct de vedere particular, punctul de vedere al răzăsului fără pămînt, al unei categorii sociale exploatate — și aceasta face ca „țărânia” universului crengist să capete un conținut ideologic înaintat. Creangă produce diferențieri în acest univers, diferențieri care privesc nu universul în totalitatea lui, ci universul uman. Ori: cît ar fi de înțepenit în sfericitatea lui acest univers, înăuntru este însă o frămîntare veșnică și necontenită, ca și viața însăși. Lumea e străbătută de legea dreptății, ca și realitatea socială, și frămîntarea lăuntrică a lumii este tocmai lupta justiției împotriva in justiției, lupta celor 'buni împotriva celor răi stricători ai ordinei, pînă la victoria binelui, a dreptății. Dumnezeu, sfinți, znei, draci, oameni, animale, plante, lucruri sînt angajate în această luptă, care dăinuiește de la facerea lumii și va dăinui cît va fi lumea. Cei buni luptă pentru triumful dreptății și înving tocmai pentru că ei duc luptă dreaptă, motivată de însăși firea lumii, cei răi cad sub povara [propiilor lor păcate, zdrobiți de răutatea lor. Harap Alb nu-l învinge pe spin într-o luptă directă, corp la corp, ci prin bunătatea sa, prin credința nestrămutată și slujirea dreptății, iar spinul nu cade, fiindcă Harap Alb i-ar rețea capul, ca unui zmeu, ci fiindcă este un rău, iar răii, chiar cînd dobîndesc prin viclenie și furtișag unele succese, se prăbușesc. Binele este mai puternic decît răul, iar dreptatea învinge nedreptatea. Nu însă de la sine, ci prin luptă. Lumea, viața, sînt, așadar, nu o modalitate a așteptării pasive a victoriei dreptății, ci o modalitate a luptei grele, pline de riscuri, pentru triumful dreptății. Ideea de luptă pentru dreptate este comună universului literaturii folclorice ca și universului operei lui Creangă: tocmai această luptă

pune în lumină caracterele. Și aici, iarăși este ceva din „tărânia” lui Creangă.

Cînd Creangă s-a așternut la muncă, cu gîndul de a-și revedea toate scrierile și a le îmbunătăți, dorința lui era de a le face cît mai „tărănești”, după chipul lui însuși. La Iași, Creangă era un țaran urbanizat, dar din cît era țaran, pe atît mai mult voia să pară țaran. Ostentativ, el se „tărănește”, fie pentru a-și ascunde unele lipsuri în privința culturii și educației lui, fie pentru a le motiva, fie pentru a obține unele avantaje prin adoptarea unei false smerenii „tărănești”. Desigur, în Iași erau și alți țărani autentici, dar Creangă părea cel mai autentic țaran tocmai prin tărăboiul ce-l făcea pe chestia „tărăniei” lui. Dacă cineva îi modifica o frază în textul tipărit, el sare ars și țănoș susține că „așa zic oamenii”, cum a scris el, iar nu cum i s-a modificat. În realitate, nu-i totdeauna așa, căci țărani nu vorbesc atît de pitoresc ca în scrierile lui și însuși Creangă, atunci cînd n-o face cu tot dinadinsul pe „țaranul”, vorbește ca orice ieșean, ba chiar folosind destule neologisme și prozaisme. Limba cărților lui de școală, a diferitelor articole, a corespondenței familiale, bunăoară, nu-i limba plastică, „tărănească”, a poveștilor și amintirilor.

Deci Creangă se puse la treabă, hotărît să-și „tărănizeze” opera...

— Tincă, mamă, ia dă tu terfeloagele cele de colo, spuse el cocotat în pat și înarmat cu toc, peniță nouă, cerneală și alte instrumente de scris.

„Terfeloagele” erau niște pachete în care-și strîn- sese numere din „Convorbiri Literare”, din „Timpul”, manuscrise diferite, simple notări făcute în fugă pe peticute de hîrtie, toate legate burduf cu sfoară tralică de cinepă și depuse sub fereastră, spre bucuria celor douăsprezece mîte care de acolo -puteau privi de-a dreptul afară, pe geam.

După ce Tinca Vartic i-a cărat în pat „terfeloagele”, a ieșit din cameră, a încuiat ușa, de acuma nemaia- vînd voie să treacă pe acolo. Creangă a desfăcut pe rînd fiecare pachet. Dintre hîrțoagele vechi, scoase la iveală povestea *Făt-Frumos, fiul iepei*, scrisă cu vreo doisprezece ani în urmă. Povestea era abia începută cînd a părăsit-o. Ar fi vrut s-o încheie acuma și s-o publice în *Opere*. Dar dacă ar fi fost vorba numai de adăugat o încheiere... Cu capul adîncit în palme,

Creangă citi paginile înseilate — și rămase nemulțumit. Rău nu era ceea ce era scris acolo și, cu îngăduință, s-ar fi putut publica și așa. Însă prea semăna cu felul cum dădea la lumină poveștile Petre Ispirescu. Acela le așternea pe hîrtie aidoma cum le-auzise de pe la unul, de pe la altul. Dacă și el, Creangă, ar fi lucrat ca Ispirescu, n-ar mai fi ajuns să se cheme scriitor, ci „culegător”. De aceea s-a mîhnit cînd odată Panu l-a învinuit că a reproduș povestea *Capra cu trei iezi*. De aceea era supărat în sine și pe Malo-rescu, care nu găsea nici o deosebire între poveștile sale și acelea ale lui Ispirescu. Nu purta vreo dușmănie lui Ispirescu ; ba, de cînd îl cunoscuse la București, îi era drag pentru însuflețirea față de producerea literară ale poporului. Eminescu i-a arătat, însă, atunci unde stă deosebirea între poveștile lui și acelea ale lui Ispirescu : „*culegătorul tipograf*”, adică Ispirescu, era un folclorist, unul care adună poveștile din gura poporului și se îngrijește să le dea iarăși poporului fără să schimbe o slovă ; el, Creangă, nu era folclorist, ci *scriitor* de povești, unul care nu reproduce cele auzite din popor, ci care crează povești. Literatură populară se numesc și unele și celelalte, — spunea atunci Eminescu, — fiindcă în ele zvicnește inima poporului; totuși, nu trebuiesc amestecate.

Creangă a înțeles prea bine ceea ce pînă la lămuririle date de Eminescu doar simțise. Așa că acum, recitînd *Făt-Frumos, fiul iepei*, și comparîndu-l cu *Povestea lui Harap Alb*, Creangă văzu că nu era vorba să adauge doar cîteva fraze ca să termine lucrul început cu ani în urmă ; povestea se cerea scrisă din nou...

Dacă ar fi venit în acea clipă Gruber desigur că ar fi aflat multe din „secretele” lui Creangă, pe care înainte nu le-a putut descoperi. Nu doar că scriitorul i-ar fi ascuns ceva, însă nici el însuși nu-și dădea seama în ce constă „secretul” său. Gruber venise la Creangă săptămîni în șir, îl observase cum lucrează, dar nu văzuse cine știe ce, așa că în lucrarea sa *Stil și gîndire*, apărută în 1888, el notase unele observații interesante, dar nu esențiale. Într-adevăr, acum putea surprinde ceva din „secretul” lui Creangă. Cum se gîndea scriitorul să îmbunătățească povestea ? Așa cum se găsea așternută pe hîrtie, povestea *Făt-Frumos, fiul iepei* era mai curînd un concept, un proiect.

Ispirescu ar fi publicat-o în forma aceea ; Creangă însă abia de aici încolo își începea adevărata-i muncă de scriitor. Mai întâi, își situa personajele și acțiunea undeva prin Neamț, poate chiar prin Humu-lești, fără să numească localitatea, însă dînd și personajelor și acțiunii însușiri localnice. Apoi altoia pe trunchiul poveștii folclorice, așa cum o auzise și-o notase, propriile lui amintiri despre oameni și fapte, împrumutîndu-le felul lui personal de a vedea lumea, sentimentele lui plăcute sau dureroase, jovialitatea lui. În fine, alunga neologismele și prozaismele, înlocuind peste tot cu ziceri neaoșe, fie auzite, fie inventate de el, dar care aduceau cît de cît cu acelea auzite. Astfel lucrase și poveștile și amintirile — cu o deosebire însă : cînd scria povești, introducea în țesătura lor, în firea personajelor, în acțiune, multe din propriile lui amintiri, iar cînd scria amintirile, introducea aici lucruri din povești, închipuiri de basm, ștergea contururile foarte exacte ale realității, păstrînd numai liniile mari ale autenticului. Bunăoară, cînd a alcătuit povestea *Soacra cu trei nurori*, a înfățișat gospodăria babei ca pe o gospodărie humuleșteană, mai ajunsă: „O răzășie destul de mare, casa bătrînească cu toată pojiția ei, o vie 'cu livadă frumoașă, vite și multe păseri alcătuiau gospodăria babei. Pe lîngă acestea, mai avea strînse și părălute albe pentru zile negre, căci lega paraua cu zece noduri și tremura după ban”. Așa ceva n-a făcut și nici n-ar fi făcut Petre Ispirescu, fiindcă în povești nu se obișnuiește o atare operație; în povești, dimpotrivă, se cere cît mai vagă încadrare în spațiu și timp. Dar Creangă procedează exact pe dos : el viră în povești cît poate mai multe elemente locale reale și astfel izbuteste să ancoreze de Ceahlău personaje, acțiuni, motive care circulau pe apele folclorului universal nestingherite — așa cum arca lui Noe s-a agățat de muntele Ararat. Fixarea aceasta în condiții social-istorice și geografice precise — care sînt de fapt acélea ale poporului și țării noastre — este atît de imperioasă la Creangă, încît povestitorul îi urează chiar și lui Ivan Turbincă, rus, „să trăiești cît zidul Goliei și Cetatea Neamțului”, care se găsesc în Moldova. Iată două versiuni ale primei, părți din *Amintiri din copilărie*; o versiune este cel dintîi

concept, cele din- tii notări pe hîrtie — cealaltă versiune este aceea tipărită de autor. Prima versiune :

„Sînt născut la 1 martie 1837 în satul Humuleştii, judeţul Neamţului, plaşa de sus, din părinţi romini : Ştefan a lui Petrea Ciubotariul din Humuleşti şi soţia sa Smaranda, născută David Creangă, din satul Pipirig, judeţul Neamţului.

„Întîi şi-ntîi, am început a învăţa cruce-ajută, după moda veche, la şcoala din Humuleşti, o chilie făcută cu cheltuiala sătenilor, prin îndemnul şi osîrdia părintelui Ioan Humulescu, care avea o mină de învăţătură, un car de minte şi multă bunătate de inimă, dumnezeu să-l ierte! Poate să fi fost de vreo unsprezece ani, cînd am început a învăţa. Ştiu că eram atunci un băiet sfrijit, prizărit şi fricos şi de umbra mea.

„Dascălul nostru era un holtei frumos, zdravăn şi voinic şi-l chema Vasile a Vasilcăi. El era şi dascălul bisericii din sat...”

Şi acuma, versiunea definitivă :

„Stau citeodată şi-mi aduc aminte ce vremi şi ce oameni mai erau în părţile noastre, pe cînd începusem şi eu, drăgăliţă-doamne, a mă ridica băietaş la casa părinţilor mei, în satul Humuleştii, din tîrg drept peste apa Neamţului; sat mare şi vesel, împărţit în trei părţi, care se ţin tot de una : Vatra Satului, De- lenii şi Bejenii. Ş-apoi Humuleştii şi pe vremea aceea nu erau numai aşa, un sat-de oameni fără căpăţîi, ci sat vechi răzăşesc, întemeiet în toată puterea cuvîntului : cu gospodari tot unul şi unul; cu flăcăi voinici şi fete mîndre, care ştiau a învîrţi şi hora, dar şi suveica, de vuia satul de vatale în toate părţile; cu biserică frumoasă şi nişte preoţi şi dascăli şi poporeni ca aceia, de făceau mare cinste satului lor. Şi părintele Ioan de sub deal, doamne, ce om vrednic şi cu bunătate mai era ! Prin îndemnul său, ce mai de pomi s-au pus în tînterim, care era îngrădit cu zaplaz de birne, streşinit cu şindilă, şi ce chilie durată s-a făcut la poarta bisericii, pentru şcoală; ş-apoi să fi văzut pe neobositul părinte, cum umbla prin sat din casă în casă, împreună cu bădiţa Vasile a Illoaei, dascalul bisericii, un holtei zdravăn, frumos şi voinic, şi sfătuia pe oameni să-şi deie copiii la învăţătură. Şi unde nu s-au adunat o mulţime de băieţi şi fete la şcoală, între

care eram și eu, un băiet prizărit, rușinos și fricos și de umbra mea".

Deosebirea este evidentă. Creangă a înlăturat ceea ce era biografie fără semnificații, a păstrat în mare fresca epocii, eroii și trăsăturile lor dominante de caracter, adăugând de la sine o notă de vioșie. Procedând astfel, el va introduce în narațiunea despre realitate elemente fantastice, de povești, care sînt accentuate cu atît imai m-ult cu cît oamenii și faptele — autentici deopotrivă — sînt mai depărtați în afundul istoriei. La portretul lui Ion Roată, scriitorul anexează anecdote ale epocii; lui moș Nichifor îi pune în sarcină însușiri de personaj legendar; iar domnitorul Moldovei ȘuțU devine pur și simplu „Ciubăr Vodă”, personaj de-a dreptul falbulos.

Desigur, introducerea realului în plin fantastic și a fantasticului în realitate este de asemenea o „țărănie”. Operația ca atare nu se poate pe’începe decît într-un „univers” țărănesc, precum acela arătat, unde realitatea și închipuirea coexistă înghesuite într-un spațiu foarte restrîns și unde realitatea și închipuirea cooperează la stabilirea de structuri morale, de personaje și acțiuni care intruchipează anumite norme de conduită în viață. Introducerea realului în planul fantasticului dă însușiri realiste pînă și celor mai fantastice personaje și acțiuni — deci contribuie la crearea de tipuri artistice; la același rezultat ajunge scriitorul, altoind fantasticul pe rădăcina realității, dînd aripi realității, depășind datul nemijlocit al vieții. Și într-un caz și în celălalt, operația Aceasta este mijlocită de memorie, de *amintire*—ceea ce iarăși e propriu „universului” arătat. „Amintirea” este locul unde se petrece unificarea realului și fantasticului, primul pas către generalizarea artistică. „Amintirea” este locul unde s-a acumulat experiența multiseculară a poporului, unde s-a adăugat acesteia experiența personală a scriitorului, experiențe care intervin activ, la fiecare pas, în orice împrejurare de viață, cu forța unui imperativ etic. Această trăsătură, comună literaturii folclorice și operei lui Creangă, a fost dezvoltată într-atît de scriitor, încît a devenit o caracteristică a creației lui literare. Opera lui Creangă poate fi deci considerată în întregime ca „autobiografică” ; atunci cînd se inspiră din istoria națională, el nu merge niciodată mai departe în trecut

decît îi permite propria lui amintire, iar cînd scrie basme, le populează cu amintiri intr-atît, încît ele par mai curînd amintiri prezentate sub forme alegorice, de poveste.

La rîndu-i, memoria, amintirea însăşi se sprijină pe terenul sigur al realităţilor ; Creangă comunică cititorului o experienţă de viaţă a poporului şi a lui personală. Aceasta, pe de o parte dă fundament solid realist creaţiei crengiste, pe de altă parte împrumută „memoriei sociale”, amintirii crengiste, o funcţie educativă, pedagogică. Ca şi poporul, Creangă îşi „aminteşte” în diferite împrejurări de viaţă tocmai ceea ce trebuie să-şi amintească, pentru a răspunde activ acelor împrejurări ; bunăoară, în lupta tot mai ascuţită între ţărani şi boieri, după războiul pentru independenţă, el îşi aminteşte de năpraznicul răzăs Ion Roată, de domnitorul iubitor al ţăranilor Alexandru Cuza, de boieri demagoşi şi singeroşi exploataitori ai ţărănimii ; sau, în lupta duşă de forţele democratice pentru democratizarea învăţămîntului, Creangă îşi aminteşte de şcoala de altădată, şcoală la cheremul şi în folosul claselor stăpînitoare.

Dubla funcţie a „amintirii” — artistică şi pedagogică — este încă un aspect al „ţărăniei” lui Creangă, dar totodată şi un „secret” al marelui scriitor. Creangă are, însă, şi alte „secrete”.

La ţară, insul trăieşte viaţa colectivităţii, conştiinţa lui este cîrmuită de conştiinţa colectivă, el fiind un exponent şi în bună parte un executant al rînduielilor colectivităţii, un păstrător şi un transmiţător mai de parte tinerei generaţii a acestor rînduieli sociale şi morale. Ţăranul trudnic ştie că, oricîte belele ar curge peste dînsul, odată şi odată după furtună va fi vreme bună, după ploaie va ieşi mărgeţ soarele. De aceea, încrederea sa în viaţă, optimismul lui, se răsfrînge în înfăţişarea lumii, a „firii”, şi lumea, fără să fie o sîrbătoare neîntreruptă, este sediul oricărei fericiri, singurul loc unde bucuria de a trăi îşi află deplina îndreptăţire. Dacă aşa este „lumea” ţăranilor noştri trudnici, apoi „lumea” lui Creangă nu va fi alta ; numai că el îi va împrumuta şi voioşia lui, jovialitatea lui vestită, bunătaea lui, care uneori vor îngroşa laturile comice ale realităţii, iar alteori vor preschimba în comic chiar ceea ce este dureros în viaţă. De aici, undă de umor care ar- ginteşte

universul său artistic. Evocînd oameni și fapte așa cum i-a păstrat memoria, Creangă răsfrînge "în această evocare ca într-o oglindă și propria lui jovialitate. Amintirile despre întîmplări plăcute sînt învăluite într-un umor nostalgic, dar voios, neînsoțit de tristețe ; acesta e umorul evocării lui moș Nichifor Coț- cariul, a unor întîmplări de la școala din Fălticeni. Dimpotrivă, amintirile neplăcute sînt povestite cu un umor plin de ironie fină, cum ar fi acelea despre catihetel Conta, despre colegul Trăsnea, despre „discuțiile" între boierii „ruginiți" și cei „progresiști" în divanul Ad-hoc. În amintirile care trebuie să trezească în ascultător sau cititor o repulsie puternică, o atitudine de condamnare a omului sau faptului amintit, umorul se» imbină cu tragicul — tragicul fiind esența, substratul lucrului, iar comicul aparența aceluiasi lucru; aceasta-i umorul evocării dascălului lordache, schingiuitorul copiilor de școală, sau umorul vorbirii lui. moș Ion Roată în divanul ad-hoc. Însă un umor sec, rece, calculat — ca acela dovedit de același moș Ion Roată față de boierul demagog din „anecdota" despre Unire — dovedește înțelepciune din partea celui ce-l posedă. În toate aceste împrejurări, umorul aparține lui Creangă, atitudinilor lui diverse față de diverși oameni și diverse împrejurări, deoarece oamenii și faptele evocate de scriitor nu sînt comice, ci tragice, dureroase. Despre lucruri dureroase, poți povesti într-un fel de asemenea dureros, dar și într-un fel hazliu ; Creangă, potrivit firii lui, adăptă acest al doilea fel. Însă, pînă la urmă, aceasta ascute critica formulată de povestitor. Și iată cum : schingiuirea copiilor de dascălul lordache era un fapt dureros cînd se efectua ; evocarea acestui fapt, trecut prin amintirea povestitorului, se face în mod comic în clipa evocării în fața ascultătorului sau cititorului; tragicul pare să se transforme în comic; dar Creangă nu-și amintește dte acea schingiuire din pură gratuitate, ci pentru a critica pe învățătorii schingiuitori din prezent — și astfel, umorul evocării unui fapt dureros devine o armă și mai ascuțită a demascării faptelor negative din prezent.

Contrastul între realitatea dureroasă și aparența ei comică este izvorul nepuizabil al umorului crengist. Este de observat că umorul lui Creangă nu învăluie în mod egal personajele pozitive și pe cele negative, ci

se răsfrîng mai ales asupra acestora din urmă, care prin însăși natura lor sînt uneori laturi comice ale realității. De obicei, personajele pozitive — ca bunicul David, Simaranda, nora cea mică a soaarei, Dănilă Prepeleac, moș Nichifor Coteariul, moș Ion Roată ș.a. — dovedesc un umor sec, rece, calculat, semn al Înțelepciunii. Însă personajele negative, datorită și zugrăvirii lor comice, devin caricaturi care stîrnesc dezgust — precum călugării dte la Neamț, popa Buligă, colegii clirici de la Fălticeni, soacra celor trei nurori etc. Desigur, observația aceasta întărește o dată mai mult constatarea că umorul crengist are o funcție precisă în critica socială.

Evocarea vieții prin îmbinarea realului și fantasticului s,**Ub**, unghiul amintirii și în ton hazliu, dovedește virtuți" excepționale la Creangă, mijloc artistic de mare forță în critica socială. Iată-l pe acel Nică Oșlobanu, băiatul popei Oșlobanu ; este un om de nimic în realitate, însă împopotonat cu un atribut fantastic de urîsenie (ia singur un car de lemne în spate etc.), el pare și mai de nimic decît în realitate ; marea forță fizică în contrast cu îngustimea minții •— iată ce arată acest Nică Oșlobanu, candidat la preoție...

Umorul crengist, deși este o răsfrîngere asupra vieții a însăși jovialității povestitorului, contribuie la construirea unei imagini cît mai pregnante a irealității. Acestui scop — zugrăvirea cît mai puternică a irealității — i-a subordonat Creangă neîntrecuta lui artă de povestitor, care de asemenea este o înfățișare a „țărăniei" lui. Pe prieteni îi înșeînta „darul de a' po-vesti" al lui Creangă, modulațiile vocii, pauzele caire dau ascultătorilor puțința și răgazul de a prinde subînțelesurile, rostirea aparent dialectală, mimica și gesturile, adică toată gama rostirii unui monolog epic neîntrerupt și pasionat. Aceste daruri nu le are orice țăran; însă Creangă are comun cu orice țăran nu aceste daruri, ci oralitatea creației artistice, care în adevăr este încă o latură a „țărăniei" lui Creangă. Modul de povestire crengist este acela al dramaturgiei antice, unde pe arenă se joacă unele scene, iar corul rostește prologul, face legătura între scene, anunță ce se va întîmpla în scenele următoare și spune epilogul. Însă povestind, Creangă joacă toate rolurile, atît al corului cît și ale actorilor, în plus el fiind și autorul „piesei" întregi. Cînd are rolul corului,

el intervine direct. El anunță evocarea pe care o va face înaintea ascultătorilor și în felul acesta rostește și prima parte a subiectului (expoziția), stabilind un contact între el și public. În povești, începe cu „amu...” sau altă formulă, în amintiri cu o confesiune, de obicei lirică. Având același rol pe parcurs, el rupe firul povestirii și dă lămuriri, subliniază anumite înțelesuri, stabilește analogii cu prezentul, narează pe scurt evenimente. În fine, când rostește epilogul, reia sub alte cuvinte formulele finale consacrate sau confesiunile personale, dându-le o turnură hazoasă. Când așteaptă actorii, el joacă fiecare rol, imitând modelele din viață cu toate particularitățile lor, chiar cele de vorbire. Atunci Creangă pare că citește sau rostește pe dinafară o piesă de teatru. El pune toată priceperea și toată pasiunea în interpretarea fiecărui personaj în parte, imitând și pe Harap Alb, și pe spin, și pe crai, și pe cal ș.a.m.d. Interpretând toate rolurile și presărind pe parcurs și mici narațiuni, Creangă izbuteste să îmbine narațiunea cu drama. De aceea, încercările de a teatraliza momentele dramatice, scoțându-le din țesătura epică, nu reușesc, după cum nu reușesc nici încercările de a reda epic scenele dramatice. Epicul și dramaticul se influențează reciproc : epicul are un puternic nerv dinamic (scene ca petrecerea din cârciuma fiicei vornicului din Fălțiceni, petrecerea cu popa Buligă, învătătura clericilor pentru procitanie, etc.), iar scenele dramatice se succed cu o repeziune de film, într-o curgere epică neîntreruptă. În felul acesta, Creangă nu numai că reflectă în operă însuși ritmul trepidant al vieții, dar accelerează sau încetinește acest ritm, după cum are nevoie să pună în evidență anumite caractere și idei. Pentru a releva caracterul lui Nichifor Coțcariu și mecanismul sufletesc circular al eroului, Creangă încetinește la maximum ritmul memoriei și deci și ritmul acțiunii și al povestirii; nuvela e alcătuită din atâtea tablouri câte sînt necesare pentru a arăta ifirea hitrului moșneag și mecanismul lui sufletesc : nici un tablou nu-i în plus sau în minus ; cînd procesul sufletesc al eroului s-a epuizat, s-a închis, ca un cerc, și a continuat nuvela ar însemna a o lua din nou de la început, a încetat și orearea de noi tablouri, s-a terminat și nuvela. Dimpotrivă, în *Amintiri*, Creangă mărește viteza ritmului epic, tablourile se

succed cu repeziciune, memoria le crează neconținut și le orînduiește logic, pe teme, pe probleme, pe idei. Într-o creație literară unde totul este oralitate, e firească întietatea elementelor auditive asupra celorlalte elemente senzoriale, în plasticizarea imaginii literare, cum de exemplu : forme naive ale vorbirii, fraza lungă, însă putîndu-se dispensa de punctuație, căci o punctează suficient oralitatea variată a părților ei, fraza cadențată, uneori ritmic regulat, adesea cu ritmuri diferite, propoziția dinamică⁴ plină de verbe, abundența expresiilor onomatopice, mulțimea interjecțiilor, apelul la atenția ascultătorilor ș.a.m.d. Un cuvînt mai mult va releva și alt „secret” al lui Creangă : construirea personajelor. Personajele lui Creangă, potrivit „universului” căruia aparțin, sînt intruchipări statice, fixe, ale unor norme de conduită, sînt — cum se zice — structuri etice, ca și un folclor, ca și în literatura clasică antică sau modernă. Cum se face că, fiind niște scheme imobile, personajele lui sînt totuși pline de viață ? Aici, secretul este ușor de aflat dacă ne amintim că universul crengist este o continuă îmbinare a realului cu fantasticul. În schemele abstracte, etice, ale personajelor din povești, Creangă introduce elemente din viață, adesea din propriile lui amintiri, și astfel schemele prind viață, devin *caractere*. Harap Alb nu mai este un Făt-Frumos abstract, ci un eroi bîntuit de frămîntări sufletești, care gîndește asupra acțiunilor lui, cu o sensibilitate a lui personală, ba și cu un limbaj al lui. Și această observație se poate repeta la fiecare personaj din poveștile lui Creangă. Personajele din *Amintiri* sînt tot niște structuri fixe, dar autorul nu le mai atribuie din afairă însușirile atribuite celor din povești, ci le surprinde chiar în modelele reale, din viață, ale personajelor. În schimb, el le împrumută uneori elemente fantastice, care pun mai bine în evidență trăsăturile de caracter prin dilatarea pînă la enorm a acestora ; pare că autorul observă viața cu microscopul. Îmbinarea irealului cu fantasticul în crearea personajelor urmărește, la Creangă, aducerea întregului univers în sfera experienței umane, la nivelul omului. De aceea, ființele supranaturale închipuite (diurnnezeu, draci, zmei) sînt aduse pe pămînt, primind însușiri omenești, fiind puse în împrejurări de

viață omenească, vorbind omenește. De aceea, ființele inferioare (animale, plante) și chiar lucrurile neînsuflețite (acul, barosul, inul, cămașa, etc.) sînt ridicate la nivelul oamenilor. Cerul jcoboară pe pămînt, iar ceea ce este inferior omului e urcat la nivelul lui, omul descoperă- rindu-se într-un neîntrerupt dialog cu acest întreg univers, ale cărui taine le cunoaște (crede el) așa cum își cunoaște bordeiul.

În făurirea personajelor, Creangă pornește totdeauna de la o trăsătură de caracter dominantă pe care, fie că o găsește de-a gata în folclor, fie că o descoperă el însuși în realitate, o pune puternic în lumină, înche-gînd pe baza ei întreaga „structură morală” a perso-najului. Procedeu este în bună măsură comun creării personajelor în povești și în amintiri. În povești, trăsătura dominantă de caracter, este amplificată prin trăsături secundare de caracter; pe care autorul le adaugă d'în studierea vieții. Un personaj ca Harap Alb își arată dominante de caracter prin particularități care de obicei nu există în poveștile folclorice, ci sînt adăugate de Creangă (cînstă, ținerea cuvîntului dat, șovăieli în fața unor mari greutăți etc.). Tocmai aceste trăsături secundare- diau mai multă viață personajului, însuflețind „schema” abstractă, dînd umanitate unei structuri morale imobile

În *Aminții*, procedeul este invers : unei 'dominante de caracter întâlnită de scriitor în viață, la modelul autentic al personajului, el adaugă trăsături secundare descoperite mai ales în depozitele folclorice. Nică Oșlobanu ilustrează foarte clar aceasta. Prostia și înigim-farea lui reale, contrastînd cu o mare forță fizică, sugerează autorului puțința de a exagera prin elemente fantastice unele trăsături secundare (urieșenia bunăoară). Oșlobanu face treburile pe care numai dracul Chirică din poveste le poate face. Dar în felul acesta, Nică Oșlobanu a devenit o ființă de o enormă prostie, și aceasta a intenționat să arate Oreanigă.

Consecvent artei „țărănești”, Creangă îmbină arta construirii personajelor și a scenelor cu arta povestirii, ajungînd la unele particularități ale compoziției. Urmărind curgerea, desfășurarea epică, a faptelor, el dă o mare viteză acțiunii, evitînd ceea ce ar putea poticni mișcarea palpitantă către deznodămînt. De aceea el evită analizele psihologice, portretele fizice amănunțite, descrierile de natură sau de interioare, înlocuindu-le cu o trăsătură morală de bază, cu o notație descriptivă fugară. Toată acțiunea este urmărirea cronologică a faptelor unui personaj pînă la victoria acestuia. De aici, o mare simplitate a subiectelor, care adesea dau înfățișarea unei linii drepte, ascendente.

... Iată de ce Oreanigă nu a mai terminat povestea lui *Făt-Frumos, puț iepel*. Nu era vorba de a adăuga un final, ci de a crea o poveste — adică : de a crea caractere vii, scene puternice, conflicte palpitate, formule verbale etc. etc.

Creangă pune deoparte manuscrisul. Și povestea a rămas „neterminată”.

Se gîndea că totuși avea acum prilejul să-și revadă întreaga operă. A lepădat manuscrisele și a luat, rînd pe rînd, textele tipărite. Aici nu se mai punea problema „creării” din nou, ci a îndreptării greșelilor sau a insuficiențelor de limbă...

355

Creangă deprinsese de-acuma fraza amplă, precisă, plastică, sonoră, cuvîntul cu încărcătură artistică,

gS — P. Caraiocan — Ioan Creangă emoționant, evocator. Și aici, dorința de a fi „țăran” mai mult decât era în realitate a ieșit la iveală. I se pare că uneori fraza nu este destul de precisă în înțelesul ei ? Creangă apucă tocul și îndreptează. În povestea lui Dăni'lă Prepeleac, găsește bunăoară propoziția: „și toate trebile le făcea pe dos”; el în dreaptă pe loc : „și toate trebile cite le făcea le făcea pe dos”. Fraza devine mai clară, dar și mai puternic evocativă, mai artistică. Și așa a procedat adesea. Cum „Convorbirile Literare” aveau obiceiul de a „moldoveniza” limbajul, chiar al scriitorilor moldoveni, Creangă — dușman al regionalismelor folosite abuziv, fără rost, — corectează, și corectează chiar pronunția. Uneori se potrivește mai bine „dascăl” altor mai bine „dascăl”, „foalan” sau „bălan” ș.a.m.d. Odlată, la București, pe cînd citea la Junimea din *Amintirile* sale, Creangă a fost lăudat de Maiorescu astfel :

— Domnule Creangă, s-ai putea zice că dumneata, scrierile dumitale, sînt un model pentru graiul cuminte și adeseori glumeț țăranului moldovean. Creangă l-a ascultat și, n-a răspuns nimic; poate că el însuși dădea crezare” spuselor lui Maiorescu. Însă, la Iași, prietenii care foliau în jurul „Contemporanului” i-au adresat altă laudă :

— Țăranii dumitale sînt de prin părțile Neamțului, dar ei sînt țărani noștri de pretutindeni. Asta-i un lucru foarte bun. Creangă l-a ascultat și pe aceștia și iarăși n-a răspuns nimic, zicîndu-și că și ei or fi avînd dreptate. De altfel, Creangă asculta pe toți, le dădea dreptate tuturor — și făcea cum îl tăia capul pe el.

În realitate, tipurile lui Creangă sînt inspirate de oameni din ținutul Neamțului, dar în ele se recunoaște întregul nostru popor. El nu zugrăvește „nem-țeni” ci *oameni buni și oameni răi*, care se găseau nu numai la Neamț, dar pretutindeni în țară și chiar dincolo dte hotarele țării. De aceea, cînd lui Creangă prietenii îi spuneau că-i un „vrăjitor al cuvintelor”, înțelegeau că vorbirea personajelor, ca și a autorului, nu este vorbirea nemțeană, ci limba întregului popor; „*grahii tieriitean*” fiind rtiai mult ti iluzie auditivă decît o realitate lingvistică, pentru simplul motiv că nu există în realitate o „limbă nemțeană”.

Structura gramaticală a limbii lui Creangă nu are nimic specific nemțean, căci nici nu există în realitate o gramatică „nemțeană”. În ceea ce privește vocabularul, fondul principal de cuvinte este de asemenea comun întregii limbi; cuvintele „nemțene” se pot număra pe degete. Un „nemțism” este bunăoară verbul *a nemernici*, **ca***le* are înțelesul comun de a rătași, dar și pe iacela local de *a fi un om de nimic*. „Nemțisme” acestea sînt numai vreo cîteva și la drept vorbind ele sînt „nemțisme” numai în măsura în care au și un înțeles local deosebit de cel comun, general, sau în măsura în care Creangă le dă un înțeles deosebit. Iluzia de regionalism o obține Creangă printr-o pronunțare deformată, a unor cuvinte cu circulație în toată țara și cunoscute de tot românul. Bunăoară *cămeșă* (cămășă), *hălăgie* (gălăgie), *mierare* (mirare) ș. a. În fine, sînt cuvinte inventate de Creangă, ca *a fojgăi* ș. a. Toate aceste nuanțări sînt atît de puternic impresionabile pentru cititor sau „ascultător”, încît el are impresia că tot vocabularul lui Creangă ar fi „nemțean”.

Cînd redă limbajul personajelor, Creangă urmărește ca prin limbaj să se manifeste însăși firea personajului respectiv. Limba lui moș Ion Roată este ironică atunci cînd el vorbește cu boierul care vrea să-l facă a înțelege actul Unirii; este plină de cumpătată minie cînd se adresează boierilor din Divan; este încărcată de durere cînd se plînge lui Cuza Vodă de nedreptățile ce i le face boierul. Limba scrierilor lui Creangă este parte integrantă a imaginii artistice; de aceea limba reflectă atît firea personajului?cît și împrejurarea în care acționează acel personaj. Însă, pretutindeni în redarea limbajului eroilor, Greangă are o atitudine nu de consemnare pasivă, ci de interpretare critică. Bunăoară, odată părintele Ioan Humulescu spune că „psaltirea este cheia tuturor învățăturilor”, dair el o spune convins de aceasta, pe cînd Creangă — reprodu- cîndu-i vorbirea exactă — o sipune în bătaie de joc.în scrierile lui Creangă, vorbirea urmărește atent mișcările sufletești interioare ale personajelor. Folosirea la tot pasul a proverbelor, a zicerilor, „vorba ceea”, reflectă un mod de gîndire și comportare : această vorbire rezolvă dificultăți de exprimare indi- viduală attt pentru autor cît și pentru personaje, și unul și celelalte, răspunzînd prin clișee de vorbire în care este acumulată și cristalizată experiența mul- tiseculară a poporului. De aceea, la Creangă persona- jele negative recurg extrem dte rar la proverbe și zi- ceri; în schimb, personajele pozitive au în fiecare clipă pe buze „vorba ceea”. E drept, dintre scriitorii noștri, niciunul n-a recurs atît de mult la proverbe și ziceri în proza epică ; dar aceasta nu arată altceva decît efortul conștient al lui Creangă de a tipiza cu ajutorul lor, și deci o altă latură a „tărânel” lui. Prin toate acestea, Creangă se dovedește unul dintre cei mai de seamă exponenți ai specificului, nostru național în literatură. Aceasta apare deosebit de puternic în caracterele personajelor. Este de notat că pînă și personajele de basm, care au circulație universală, primesc specificul poporului nostru, au obiceiuri și felul de viață și de gîndire al poporului nostru. Faptul s-a adevărit și într-o împrejurare foarte semnificativă : traducerile în limbi străine ale scrierilor lui Creangă n-au izbutit niciodată cînd, traducătorii s-au apucat doar să transpună din rominește în altă limbă, fără o temeinică cunoaștere a

istoriei și firii poporului nostru, a felului său de a gândi și a vorbi, a sensibilității lui. Specificul național răsfrânt în opera lui Creangă este, neîndoielnic, unul dintre „secretele” marelui scriitor.

CAPITOLUL TREISPREZECE OAMENII PĂMÎNTULUI

.....om cînstit și cuvîncios, cum sînt mai toti țărani ro- mini de pretutindeni... Și cu rînduiala asta... (boierul) în cițva ani de zile m-au calicit cu desăvîrșire, și mi-a rădicat și cîntea, care pentru mine a fost cel mai scump lucru !”

.....
I. Creangă
Vestea des' pîre răscoala țărănilor l a prins în patul suferințelor. În odaie se răcise și Creangă simțea un fior cutremurîndu-l. Trase pla'puma pînă sub bărbie și, fără să știe de ce, privi către fereastră. Cu două zile înainte, soarele de primăvară strălucea neobișnuit de puternic, chemînd la viață toate sevele pămîntului; atunci lui Creangă i se- părea că aceste seve parcă urcă și prin trupul lui săpat de boală și, bucuros de viață, s-a dus pe la prieteni, avea chef de glume, a discutat cu Morțun despre tipărea volumului de opere. Acuma, soarele se zgribulise de frig, culcu- șindu-se după deal.

— Nu se-ndură iarna să plece, gîndi Creangă. De ieri dimineată, n-am mai ieșit din casă. Simțea o plăcere neînțeleasă să zacă în pat, cu ochii închiși, virit sub plapumă. De obicei, după crize minca și bea mult; de' astă dată, pofta de somn a fost mai tare decît pofta de mîncare și băutură. Ii era sete și întinse mina să apuce cofăielul cu apă. Dar cofăielul nu era pe-apiroape. Se ridică într-un cot și atunci văzu cana de vin, goală. Vru s-o strige pe Tinca, dar re-nunță. Se așeză în capul oaselor, pe perne. Cîteva mițe dolofane țîsniră deodată de prin unghere, cu cozile ridicate ca niște sălbii; vreo trei-patru au sărit în pat și linguşindu-se au început să-și împungă stăpînul, torcînd și mlădiindu-se. Creangă le mîngîia pe rînd și se lăsă greu pe spate, închizînd ochii. Tinca Vartic a intrat pe nesimțite în odaie. Femeia împietri în mijlocul camerei, cu mina .adusă la gură a spaimă și mirare, văzîndu-l proptit între perne și cu ochii închiși.

— Doamne, parcă-i mort!... Și cum s-a mai umflat la față !

Mai făcu încet cîțiva pași, pînă lîngă pat. Creangă o simți și deschise ochii.

— Unde-i cOfăielul ? Mi-i sete. Și-ațîță focul.

— L-aduc acum. Auzi, Ionică, a venit ovreiul cela.

—Gruber? Vai de mine, și cum mă găsește...

Sări din pat, își trase pantalonii peste cămășoiul lung, de noapte, apucă între umeri o bundă blănită și-și căută din ochi ciorapii de lînă.

Graber aștepta în ogradă, cu minile vîrite pînă la coate în buzunările paltonului și cu căciula infundată-n cap, peste urechi.

— D-apoi vino în casă, domnule Gruber, îi zise Creangă, ieșind în prag. Numai să ierți că-n bojdeuca asta e mai multă țigănie, ca în șatra meșterului Dirnache de la noi, din Humulești. Și tu, Tincă, ce te mo-coșești atîta cu focul cela ?

Aplecată în genunchi, Tîncă Vartic vîra în vatră șomoioage de paie și hirtie aprinsă, sufla stîrnind flăcărui mici, punea surcele și iar vîra șomoioage umplînd odaia de fum. Nici nu se uita la oaspetele nepoftit. Ea nu-l putea suferi pe Gruber și nu pricepea cum Ionică s-a împrietenit cu el. Cînd, în sfîrșit, focul s-a aprins, s-a ridicat de jos, și-a adunat poalele ca să se scuture afară și-a ieșit lăsîndu-i pe amîndoi.

— Domnule Creangă, ceea ce era de așteptat s-a petrecut. Țăranii au pornit iar răscoala. În cîteva sate au intrat cu plugurile în pămînturile boierilor.

Creangă înlemni pe marginea patului, cu mîinite împreunate pe pîntece.

— Sărații oamenii pămîntului ! I-a ajuns cuțitul la os...

Grulber povesti ce știa și el sau mai curînd ce auzise. Abia trecuse un an de la răscoalele din martie 1888 și țăranii din satele sărace ale județelor Roman, Vaslui, Iași și Bacău s-au ridicat din nou, cerînd pămînt și amenințînd că și-l iau singuri dacă nu li se dă. Prin sate, mai ales în aceste județe, circulau gazete, broșuri și manifeste ale socialiștilor, care îndemneau țărănimea la acțiune. Speriat, guvernul junimist al lui Theodor Rosettirecurse, ca și anul trecut, iarăși la armată pentru a înăbuși răscoala.

Ca die obicei, Gruber vorbea repede și mult, trecînd de la una la alta, repetîndu-se, folosînd uneori cuvînte umflate; contrar obiceiului, Creangă asculta tăcut și-l întrerupea rar, cînd cerea o lămurire. Abia seara, tir-

ziu, cînd nu mai avea ce spune, Gruber se ridică să plece.

— Domnule Creangă, te rugăm să vii poimîine la cercul nostru. Sint sigur c-o să discutăm despre răscoală.

— Vin, cum să nu vin ! răspunse Creangă. Numai de nu mi-ar face pocinogul pîrdalnică asta dîc jboală. Cînd oaspetele ieși pe poartă, Creangă o rugă pe Tinca să-i aducă niște ziare.

— Dă o fuguță, Tincă, pînă la fratele Zahei, și vezi dacă n-are ceva gazete cu vești mai proaspete. Fratele Zahei n-avea ziare noi și Tinca se întoarse cu mîna goală, dar albă de spaimă ca varul.

— Iar se face rezbel, Ionică?

— Rezbel ? Adică și asta-.i un fel de rezbel.

— Doamne, apăfă-ne! se sperie femeia.

— D-apoi nici dumnezeu din cer n-o mai putea desface ce-a făcut dracul pe pămînt... zise mai mult pentru sine Creangă.

Tinca își privi omul cam dintr-o parte, nepricepînd ce vrea el să spună și se apucă de pregătit cina. În noaptea aceea, Creangă n-a putut dormi. Îi veneau în minte toate cite. Ce-ar face acuma moș Ion Roată, dacă ar mai trăi ? Poate ca ar pune și el mîrta pe vireo coasă ori pe vireun topor, sau poate/c-air împinge plugul în pămîntul boieresc. Și-l amintea de pe wemea școlirii la Socola, cînd îl văzuse um'blînd împreună cu ceilalți țărani deputați în divanul ad-hoc. Auzise de prin oameni întîmplarea despre moș Ion, Roată cu 'boierul care explica țăranilor importanța unirii Principatelor iromîne, — și zîrmbi ca unei plăcute aduceri aminte. Cîtă înțelepciune la acest irăzăș și cu ce minunată inteligență l-a rămas pe boierul flecar. Creangă se gîndi cu duioșie și tristețe la bătrînul răzăș. Sinceritatea și curajul opiniilor proprii iînt trăsăturile de caracter pe care Creangă le sublinia în mod deosebit în firea eroului, recunoscînd în acestea ceva din propria lui fire și laturi ale frumuseții sufletești a poporului. Față de boieri, Ion Roaif este nu numai neîncrăzător în vorbele lor, dar și un aprig luptător în numele celor mulți, asupriți și exploatați. Prin cuvintele bătrînului răzăș vorbește experiența de secole a poporului, însoțită de minia preventivoare. Supușenia, smerenia, respectul pe care le afîșează răizășul în fața boierilor sint numai simulate și

ȋfalsitatea lor arată mînia ȋăranului cu atît mai aprigă
 cu cît ele sînt masca aparentă care vrea să ascundă
 adevăratul chip al răzvrătîtului, mască pur^tată de
 zeci și zeci de generații de ȋărani asupriți atunci cînd
 nu se puteau ridica împotriva asupritorilor, dar
 aruncată jos atunci cînd vremurile erau prielnice
 împotrîvirii ȋăărănești. Este, fără îndoială, în firea lui
 Ion Roată o doză de mindrie, mindria răzășu- lui care
 vrea să nu-i fie sîmțite „averea” și „cînstea”. Dacă
 Ion Roată, ca „ȋăran” (ca ȋăran muncitor) se dovedește
 înțelept, inteligent, ironic, cînstit, curajos, fals smerit
 și îndeosebi capabil să protesteze împotriva
 exploatării boierești — „ca răzăș, ȋăran liber posesor
 de pămînt, el este mindru, deoarece însăși situația lui
 economieă-socială îl arată a nu fi pe aceeași treaptă
 cu ȋăranii săraci, ci mai sus decît el, nerobit de boieri
 față de care își manifestă deschis spiritul de indepen-
 dență. Ion ”Roată cumulează trăsăturile nobile sufle-
 tești ale ȋăărănimii muncitoare, dîndu-le o nuanță pro-
 prie categoriei sale sociaie, irazășimii. Răzășu ridică
 glasul protestatar în numele întregii ȋăărănimii munci-
 toare. El face elo,giul muncii creatoare și demască
 trîndăvia claselor exploatatoare. Ca și ȋăaranii din
Povestea unui om leneș, el urăște lenea, glorificînd
 munca. De această însușire se leagă toate trăsăturile
 de caracter ale bătrînului răzăș. De aceea Creangă și-
 a iubit atît de mult acest erou. Și Mihai Eminescu i-a
 spus cîndi s-au întîlnit din nou acum cîțiva ani, la Iași:
 — Așa-i ȋăărănimea noastră, măi lăncule. Asta-i po-
 porul romîn, tată lăncule!...
 Creangă se răsuci în pat, încet să n-o deșepte pe
 Tinca. Dar femeia îl simți și grijulie îl întrebă dacă îi
 este iarăși rău.
 — Nu, Tîncă, nu mi-i rău. Donni liniștită...
 A fost un om răzășul ăsta, se gîndi el. Sufletul și
 mintea lui moș Ion Roată îi apăreau ca un fel de de-
 pozit al înțelepciunii poporului. Așa îi păreau lui mai
 toți ȋăaranii ibătrîni. El însuși se socotea pe la patru-
 zeci de ani mai rrtult bătrîn decît tînăr, gîndindu-se
 poate la experiența de viață, caire-i confirma înțelep-
 ciunea bătrînilor humuleșteni și-i hrănea propria lui
 înțelepciune. Creangă avea o slăbiciune pentru ȋăaranii
 bătrîni, tocmai pentru că ei sînt depozitarii neclintîți
 ai virtuților poporului. Dacă n-ar fi dormit Tinca ală-
 turi, Creangă ar fi ris cu toată inima închipuindu-și

acuma întâlnirea moșului din *Povestea porcului* cu împăratul. Îmoșul ăsta, bătos și mușcalit, este de-o sărăcie lucie și totuși în fața împăratului dovedește atîta siguranță de sine, încît ești sigur de succesul „fiului” său, purcelul. Depozit de înțelepciune populară sînt toți moșii din opera lui Creangă. Iată-l pe șugubățul moșneag din tîrg, care slobozește pupăza adusă spre vinzare de la Nică, pentru a nu se „spurca” tîrgul și a nu se sminti tradiția. Iată-l pe moș Luca harabașul, cel care născut-orescut în munți, iubește munții și așezările de-acolo și disprețuiește cîmpia și pe „cojani”, deci mărturisind legătura neclintită cu străvechile așezări și deprinderi. Iată-l pe moș Chiorpec, cizmarul, care vrea să lecuiască pe Nică de prostul obicei al Tușeritului, dohotindu-l pe la gură și batjocorindu-i. Iată-l pe moș Fotea, cojocarul, care împletește sfinți Nicolai făcători de vinătăi, dar se opune biciuirii copiilor la școală. Iată-l pe imoș Tandură, „doftorul satului”, care lecuie de holeră pe Nică, frecîndu-l cu oțet de leuștean și opărindu-l cu hoștine cu său, ca pe vremea biblicului potop. Iată-l pe moș Bodirîmgă, păstrătorul cîntecului bătrînesc, înțeleghător al zburdălniciilor „tineritului”. Un „moș” pare a fi fost și Mihai scripcarul, și el păstrător al comorii de cîntec a porului.

— Bătrînii noștri... oțta Creangă. S-or fi făcut oale și ulcele...

— S-or fi făcut alții, nu eu ! auzi răspunzîndu-i un glas cunoscut. Își roti privirile în jurul odăii, se uită la Tinca, apoi la gura vetrei, dar nu văzu pe nimeni. I se mai întimplase așa : părea că cineva îi vorbește, dar nu era nimeni. Mai ales cînd scria avea astfel de auzenii. Acum, auzînd acel glas cunoscut, al lui moș Nichifor Coțcariul, Creangă își aminti hazul ce-a fost La Junimea cînd a citit *Moș Nichifor Coțcariul*. Vasile Pogor era să moară de rîs. Iacob Negruzzi ridea pe sub mustața-i țapoasă ca de arici, săltîndu-și pîntecele. Chiar și pudicul Naum, oricît se ținea el să nu ridă, tot ridea.

— Vedeti, gogomanilor ? a strigat înflăcărat Pogor. Și voi voiți să castrați literatura!

A rîs atunci și Creangă, dar nu atît de moș Nichifor și minunata lui întîmplare, cît de boierii junimiști care nu vedeau în nuvela fostului diacon decît pornografie

cu perdea, în moș Niohifoir un âatir rural, iar în Maica, o tinără nevestă sedusă de coțcarul unchieș. Și totuși, moș Nichifor este intruchiparea cea mai curată a fineței sufletești a poporului, a bunului simț și al umorului sănătos, care divulgă fătărnicia și imoralitatea. Moș Nichifor are sufletul minunat al țaranului muncitor. El iubeste animalele și îndeosebi caii, iar când chiriașii din căruță nu se simt să coboare la urcușuri și scoborișuri grele, harabagiul se morocânește și le spune de la obraz: „la mai dați-vă jos, căci calul nu-i ca dobitocul să poată vorbi”. Lui îl place băutura, dair nu .pentru a se beți; când își dreg puțin gitul, moșul își dă pe față firea lui glumeață. Suflet deschis, moș Niohifor este de-o veselie molipsitoare, ajunsă vestită. Și ceea ce-i propriu lui, este că această veselie îl cuprinde de cum iese la drum cu căruța și caii lui. Acasă e morocănos, din pricini de altfel serioase : balba nu i-a făcut copii și moșul suferă de aceea. La drum, însă, devine deodată șagălnic. Glumele lui țintesc mai ales viciul și desfiriul și suculența lor vine din vorbe cu dublu înțeles — sau mai bine- zis, cu subînțeles. „Ia, numai cu maica Evlampia de- săgărița din Varatic, am avut și eu o dată o leacă de clenci (= necaz, n.m.) : că oriunde mergea, avea obicei să lege vaca dinapoia căruței pentru schiverni- seală, ca să aibă lăptisor la drum ; și cu asta-mi aducea imare supărare... Și eu, cum îl omul la năcaz, îndrăzneam să zic: Măicuță, de ce ești scumpă la tă- rîțe și ieftină la faină ? Ea atunci se uita galiș la mine și-mi zicea cu glas duios : Ia taci, și dumneta, moș Nichifor, taci, nu mai striga atîta pe biata vacușoară ; pentru că ea, mititica, nu-i vinovată cu nimic. Părinții pusnici din slîfînta Agură mi-au dat canon să mănînc lapte numai de la o vacă, ca să nu îmbătrînesc degrabă; și dă, ce să fac ? Trebuie să-i ascultăm, că sfinții lor știu mai multe decît noi, păcătoasele! Dacă am auzit așa, am zis și eu în ghidul meu că are întrucitva dreptate maica desăgărița, și am lăsat-o în plata lui Dumnezeu ; pentru că am văzut-o că este piaosnică și voiește cu orice chip să se adape numai de la un izvor”. Glumele lui sînt străbătute de ideea sănătoasă că dragostea este în firea naturii și a oamenilor, că ea nu trebuie pervertită prin relații sociale ipocrite, că dragostea își are rostul ei natural în perpetuarea speței în cadrele unei societăți morale. Este

aici o latură a înțelepciunii populare, care nu admite smintirea omului, a sentimentelor lui și a rosturilor lui pe lume, a înțelepciunii care divulgă orice perversitate de către o societate strîmbă și rău tocmită. Această înțelepciune unifică toate trăsăturile de caracter ale lui tnoș Nichifor.

Un moș, în felul său, este și craiul din *Povestea tui Harap Alb*, adică tatăl eroului cu acest nume. Bătrînul crai, pătruns de aceeași înțelepciune populară, își supune fiii la probe pedagogice pentru a trimite pe cell mai vrednic dintre ei ca să urmeze în tron lui Verde-- împărat. Craiul nu-i um „cotcar” ca Nichifor, și nici; nu poate fi — este doar împărat! Dar hitru este. Glumele lui pe socoteala fiilor mai mari, care se tem de: urs, dar se cred capabili să conducă o împărăție, tîntesc — ca și acelea ale lui Nichifor — în „slăbiciuni”, cum sînt dorința de mîrire, infumurarea, frica. Craiul, ca orice bătrîn care a trecut prin multe, e doritor să transmită fiului experiența sa de viață; această i dragoste față de tînăra generație este ea însăși uni semn al înțelepciunii populare. Și împăratul Verde,, fratele craiului, este un purtător- al înțelepciunii poporului, el intruchipînd-o sub înfățișarea unui principiu; dragostea și respectul față de popor. Împăratul Verde nu încetează a aminti mereu spinului că dacă ar avea o slugă ca Harap Alb „nu i-aș trece pe dinainte”, „aș pune-o la masă cu mine că mult prețuiește omul! acesta”. De altfel, și spinul îi impută împăratului! dragostea și respectul pentru popor, cînd îi zice cui tonul lui obraznic: „Cum vād eu, d-ta prea intri în voia supușilor. De aceea nu-ți dau cerbii pietre scumpe; și urșii sălăți... Fost-ai și d-ta la tînerete, nu zic,, dar acum îți cred. Dă, bătrînețe nu- s ?” Dar tocmai bătrînețea e vîrsta înțelepciunii, cum o arată toți: „moșii” din operele lui Creangă.

— Iacă ce sînt gîndurile! Ajunsei cu ele pînă la- crai și împărați! își zise Creangă și se sculă încet din pat, căutînd din ochi cofăielul cu apă de băut., înghiți cu sete, golindu-l jumătate, îl puse la loc și se șterse la gură cu mîneca largă a cămășoiului. Nu-i venea să mai urce în pat și se ghemui pe un scăunel la gura vatrei. Din nou îi cuprînsese pe „moși” într-un gînd. Deși toți erau purtători ai înțelepciunii poporului, fiecare o intruchipa în felul său: temutul moș Ion Roată, în ironia, mindria, falsa smerenie și revolta contra

boierilor ; neiertătorii țărani din *Povestea unui om leneș*, în cultul muncii și pedepsirea necruțătoare a lenei ; moșneagul țănoș din *Povestea porcului*, în bătoșenia și îmbuția doveditoare a siguranței de sine" în fața împăratului; moșneagul șugubăț din târgul Neamțului, în grija de a nu se „spurca" târgul prin comersarea pupezelor de către copii ; supărăciosul moș Luca, în dragostea pentru întocmirile vieții de la munte, unde a fost născut și crescut; închircitul Chior- pec, în batjocorirea ușeriei; dibaciul moș Țandură, în conservarea doftoricelilor străvechi ; blîndul și iubitorul de tineret moș Bodrîngă, în păstrarea cîntecului popular; șăgalnicul moș Nichifor Coțcariul, în gluma biciuitoare a viciului și slăvitoare a dragostei curate; severul crai din *Povestea lui Harap Alb*, în grija de a alege pe cel mai vrednic și în dragostea cu care transmite tîneretului propria sa experiență de viață ; chibzuitul Verde împărat, din aceeași poveste, în dragostea și respectul lui față de popor. Unii sint plugari, alții harabagii, unii meseriași, alții conducători de oști — arătînd parcă prin această diversitate că oricare ar fi profesia omului bătrîn din popor el poartă, în felul său și în toate domeniile muncii umane, înțelepciunea dobîndită de popor în multiseclara lui experiență de viață, de luptă pentru libertate împotriva împilatorilor. În această vreme, Tîncă Vartic l-a urmărit din priviri. Pe cînd era tînăr, Creangă nu se prea scula noaptea din somn. Numai acum, în ultimii ani, de cînd îl roade boala, se trezește mereu, bea apă multă, stă pe gînduri. Dar parcă niciodată n-a fost atît de tulburat ca în noaptea asta. Femeia îl blestemă în gînd pe Gruber, bănuind că din pricina lui nu se liniștește Tonică.

— De ce nu dormi, Ionică ? Ți-a spus ceva ovreiul cela ? Bate-l-ar Dumnezeu !

— Nu, Tîncă. Mă gîndesc ce vremi și ce oameni au fost odată...

— Fie-le țărîna ușoară ! Dar ce-ți veni așa, de-odată, să te gîndești la ei ? Hai de te culcă. Creangă se urcă în pat, dar nu putu adormi. Îi veniră în minte chipul bunicului David din Pipirig și-al bunicii Nastasia. Deși „fecior de privilegiat", cum îl numeau catagrafiile, David Creangă n-o ducea mult mai bine decît ceilalți țărani. El face genealogia familiei cu o

plăcere ce trădează o ușoară înfumurare nobilitară, evocînd moși și strămoși, bogați și innobilati de domnii Moldovei, dar în același timp, David Creangă sfătuieste pe ginere să-și dea fiul la școală, pentru a-l scăpa de multe greutăți ale vieții și mai ales de urmările bunului plac al stăpînitorilor, adu- cînd ca argument propria lui experiență de viață, destul de amară. David înțelege foarte bine că dacă familia Creangă prin ascendenții ei bogați și nobili cultiva cartea și învățătura datorită posibilităților materiale pe care le avea, aceeași familie, prin descendenții ei săraci și lipsiți de privilegii, trebuie să se scolească pentru a se sălta deasupra mizeriei și exploatării. Creangă își aminti cu dragoste și recunoștință de bunicul David și de alți luminători ai țărănilor — de părintele Ioan Humulescu, de bădița Vasile, de Popa Duhu : „...și părintele Ioan de sub deal, doamne, ce om vrednic și cu bunătate mai era ! Prin îndemnul său, ce mai pomi s-au pus în tînterim, care era îngădit cu zaplaz de birne, ștreșinit cu șindilă, și ce chilie durată s-a făcut la poarta bisericii, pentru școală, ș-apoi să fi văzut pe neobositul părinte, cum umbla prin sat din casă în casă... și sfătuia pe oameni să-și deie copiii la învățătură”. Dumnezeu să-l ierte pe părintele Ioan, căci „avea o mină de învățătură, un car de minte și multă bunătate de inimă...”. Părintele era devotat școlii cu toată ființa lui și se arăta amarnic la minie cînd vedea că copiii nu se prea dau la învățătură. El îndrepta pe păcătoși, făcîndu-i să încalece pe „calul Bălan” și mîngîindu-i cu „sf. Niculai, făcătorul de vinătăi”. Dar, ca să nu-și sperie școlarii, îi îmbuna îndată cu colaci și cu vorbe părintești. Iar cînd stăpînirea l-a luat cu arcanul la oaste pe bădița Vasile dascălul, părintele umbla cu pletele în vînt în căutarea altui învățător, pentru ca școala să nu se risipească. Părintele Ioan era și el un înțelept, nu ca moș Ion Roată sau ca alți moși, ci **mai** curînd ca bunicul David din Pipirig, adică convins că prin învățătură țărăanii asupriți se vor putea sălta deasupra suferinței și mizeriei. Tot ce face părintele Ioan, e pornit din această dragoste pentru țărani. Bădița Vasile, dascălul-învățător, „un holtei zdravăn, frumos și volnic”, era un tînăr „cuminte, harnic și rușinos ca o fată mare”. Așa și-l amintea Creangă — ca pe un simbol al purității sufletești a țărănilor muncitori.

Contaminat de bunele dorințe ale părintelui Ioan de a face pe copiii satului să deprindă învățătura, bădița Vasile pune alesele lui însușiri sufletești în slujba școlii. El nu împărtășește metoda „pedagogică” a părintelui Ioan și se opune corectării vinovaților cu „calul Bălan”, și cu „sf. Niculai”; metoda lui e bazată pe cîștigarea prin bunătate a simpatiei școlarilor. Și în adevăr, acest dascăl izbutise să adune pruncimea satului în jurul școlii.

Un alt luminător al poporului, popa Isaia Duhu, pare un bizar. Însă el este fiul de țărani din Cogeasca Veche, care prin muncă și învățătură s-a ridicat deasupra condiției rurale și protestează împotriva unei orînduiri sociale nedrepte. Toate ciudățeniile lui vin de-acolo că el nu a găsit calea unui protest just orientat ideologic, ci se revoltă adesea în mod anarhic, „țărănește”. Om cu o sensibilitate deosebită, îndrăgostit de natură, de flori, de păsări, de furnici, nestatornic din fire și neputînd să se stăpînească, el izbucnește adesea, dînd pe față ura-i clocotitoare împotriva obscurantismului, fătărniciei, afacerismului și vicilor clerului, unealtă a asupririi poporului. Insetat de cultură, el devine însă o magazie de cunoștințe haotice, pe care totuși se străduia să le pună în slujba instruirii elevilor săi, fi de țărani, pentru a-i împinge la o viață mai luminoasă. Vorba lui: „Vai de cel ce se smîntește” dar mai vai de cel prin care vine smiri-teala !”, l’a urmărit și pe învățătorul Creangă toată viața. Amintindu-și de părintele Duhu, Creangă scăpă o lacrimă, pe care o șterse repede cu mîna. Ceva din firea și viața părintelui Duhu era și în firea și în viața lui. Părintele Duhu pornise din satul Cogeasca Veche din părțile Vasluiului, el plecase din Humulești Neamțului, emîndoi s-au săltat prin muncă și învățătură: Părintele Duhu, mai tîrziu, s-a străduit să facă în satul său o școală, dar el, fiul lui Ștefan a Petrei și al Smarandei, ce-a făcut pentru Humulești ? Poate că dacă s-ar fi întors între ai lui, ar fi pus umărul și-ar fi dus mai departe lucrul părintelui Ioan, sau... cine știe ? Dar, oare, nu chiar părinții lui i-au croit o altă viață, viața pe care o duce acum ? E drept, taică-su, Ștefan a Petrei, nu era de la început hotărît să-l trimită la școală. El ar fi vrut ca băiatul să-i meargă pe urmă, să ajungă „om de treabă și gospodar în Humulești”. Ștefan nu concepea că copiii

pot face în viață alt drum decât acela pe care el însuși l-a făcut. Și asta, nu pentru că nu și-ar fi iubit copiii. Cînd seara venea obosit de la pădure, el se juca și glumea cu băieții, luîndu-le apărarea împotriva Smarandei, care le mai făcea cîte un șurub, două prin cap. Ștefan respecta frageda vîrstă a copilăriei, îi înțelegea farmecul și o lăsa nestîngherită. Cu vremea, s-au mărit și copiii, dar s-au înrăutățit și condițiile de viață. Sufletul lui Ștefan se înăcrește ca al altor humuleșteni. Ștefan nu mai înțelege de-acuma vîrsta copilăriei, el interzice lui Nică umblatul cu colindul, îl bate cînd face -stricăciuni. El vede în copii, de acum înainte, un ajutor în gospodărie. Pentru Ștefan, a-l da pe Nică la școli însemna a-l înstrăina de rosturile unui viitor gospodar în Humulești, a-l transforma într-un conțopist muritor de foame, pe la oraș. Față de știința de carte ca și față de posibilitățile intelectuale ale lui Nică, Ștefan arată o totală și adîncă neîncredere; el nu-și poate închipui că un copil de țăran va ajunge ceva prin învățătură și nici că învățătura i-ar folosi la ceva în viață. Cartea este pentru boieri, nu pentru țărani. Acesta era gîndul lui Ștefan și nu numai al lui, ci al majorității țăranilor muncitori care, prin însăși experiența lor de viață, au ajuns la concluzia că învățătura li se refuză, că ei ca țărani nu vor putea niciodată sălta deasupra mizeriei prin învățătură, că probabil ei nici n-ar fi capabili să învețe. A trebuit ca întreaga colectivitate în care trăia Ștefan să-și schimbe părerile, pentru ca să și le schimbe și el. Cînd -tot mai mulți țărani au văzut în învățătură un mijloc de salvare din sărăcie și eventual de căpătuire în viață, au început să facă orice sacrificii pentru a-și da copiii la școală. La fel a procedat Ștefan. Creangă își amintea și acum vorbele cu care taică-su l-a hotărît să meargă la seminaria din Iași: „Mai rămîne vorbă despre asta ?... Are să urmeze- cum știm noi, nu cum vrea el, că doar nu-i de capul său. Cînd m-ar bate numai atîta grijă, măi femeie, ce mi-ar fi ? Dar eu mă lupt cu gîndul, cum să-i port de cheltuială, căci banii nu se culeg de la trunchi, ca surcelele. Și la iști vreo șese afară de dînsul, căci dacă rămîn acasă, nu li mai trebuie nimica ? Dar fiind el cel mai mare, norocul său ; trebuie să căutăm a-l zburătăci, căci nu se știu zilele omului! Și poate vreodată să fie și el sprijin pentru iștialați". Așa, gîndea și fratele lui Ștefan, Vasile zis

Mogorogea, așa gîndea și tatăl lui Zaharia, așa gîndeau și alți humuleșteni. În sinea lui, Creangă îi dădea dreptate. Omul muncise toată viața și nu s-a-lesese cu nimica ; în tinerețe, cînd munca lui părea să aducă spor, s-a cugetat să facă și fiului rostul pe care și-l făcuse sieși ; la bătrînețe, cînd a văzut că munca nu-i aduce nimic, s-a hotărît să schimbe drumul băiatului, împingîndu-l la școală, căci învățătura părea să-l salte deasupra rșizeriei.

Smaranda, însă, gîndea/altfel. Trăgîndu-se dintr-o spiță unde știința de carte intrase în tradiție, ea a înțeles de la început că învățătura este un mijloc de eliberare socială a țăranilor exploatați. De aceea, luptă cu îndrjire să-l dea pe fiul ei la școală, să-l facă popă. Ceea ce o caracterizează îndeosebi este tocmai această dirzenie cu care își apără convingerile pînă la triumful punctului ei de vedere. Ea are de învins mai întîi opoziția sotului. Cînd copilul este încă mic, ea îl „cîhăiește” pe Ștefan să-l dea undeva la școală pentru a deprinde scrisul și cititul. Cînd Ștefan crede că asta-i de ajuns pentru un fiu de țăran, Smaranda se ceartă în toată legea cu el pentru a-l da pe Nică la învățatură mai înaltă ; nici un sacrificiu nu-i prea mare, după credința ei, cînd e vorba de școlirea băiatului, și în fine, cu ajutorul lui David, Nică merge la școala din Broșteni. Cînd, pentru a ajunge preot, Nică trebuie să meargă la Socola, Smaranda nu mai întîmpină opoziția sotului, fiind de-acum amîndoi convinși despre necesitatea școlirii băiatului. Pe un alt plan, Smaranda are de luptat cu ea însăși pentru a și vedea înfăptuit visul despre copilul ei. Cînd Nică învață la școală slovenirea, Smaranda învață acasă cu el cititul în ceaslov. Ea nu știe carte și, ca să-l stimuleze pe fecior, se apucă la maturitate de învățat cititul. În scurt timp, chiar îl întrece pe Nică. Mama stimulează astfel pe copil la învățatură și se bucură din toată inima de succesele lui. De altfel, Smaranda are un adevărat sistem de educație, izvorît din experiența ei de viață și din minunatul ei bun simț, înainte de orice, ea însăși este un admirabil exemplu de iħarnicie. Deși are o gospodărie grea, copii mulți, iħarbatul mereu plecat cînd la pădure, cînd după ne- goaște, cînd la diferite munci agricole, lucru pentru itîrguri : sumane, țesături etc. — ea muncește fără odihă, cu chibzuială și bună rînduială, încît face față tuturor treburilor

gospodărești. E prietenoasă, darnică, fiind bucuroasă de oaspeți, milostivă, stingînd certuri cu rude sau vecini. Fiică de țărani, desigur ea însăși nu poate da copiilor totdeauna exemplul cel mai fericit, căci starea ^de înapoiere a țărănimii a lăcut-o și pe ea bisericoasă, superstițioasă, ușor cre- zătoare în descintece și alte practici mistice primitive. Dar prin tot ceea ce face, Smaranda este pentru copii o pildă vie de hărnicie, chibzuință, cinste, darnicie. Ea își iubește cu pasiune copiii și are dese certuri cu soțul ei din cauza lor ; însă față de copii, ea nu-și arată această firească slăbiciune de mamă. Uneori este aspră cu ei și mai pune mîna pe „nănașa din grindă", ori le mai face șuruburi prin cap. Dar cum nu bătaia este principalul mijloc educativ, după împrejurări ea folosește dojana blîndă și adînc pătrunzătoare, promisiunea răsplatirii prin daruri, cuvîntul aspru și amenințător, povata utilă în viață etc. Chiar și sancțiunile pe care le aplică au rolul lor educativ; dacă copilul fuge de treburile și se duce la scîldat, ea îi ia hainele, lăsîndu-l să se rușineze singur de oamenii care-l văd despuiat și să înțeleagă singur că a greșit. Energia ce o caracterizează atît în muncile ei casnice, cît și în relațiile familiale cu soțul și copiii și în relațiile sociale mai largi, cum și în perseverența, cu care își urmărește înlăptuirea ideilor ei sănătoase, n-a ucis în ea gingășia feminină, afecțiunea maternă, voioșia plină de optimism.

O mamă, dulce mamă, din negură de vremi Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi, Deasupra criptei negre a sfîntului mormînt Se scutură salcîmii de toamnă și de vîiit, Se bat încet din ramuri, îngînă glasul tău... Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu.

Creangă tresări și se ridică în cot, pe pernă. Cum de-i veniră în minte aceste versuri ale lui Mihai Eminescu ? Nu cumva mormîntul din Humulești îl cheamă și pe dînsul ? Un fior rece îi trecu pe șira spinării, apoi broboane mari de sudoare îi apărură pe frunte.

De cînd crizele de epilepsie ,s-au întetit, chipul mamei îi venea mereu în minte. Să fie aceasta o prevestire pentru el ? Căută să alunge gîndurile negre, îmaginîndu-și suferințele altora. Iată nevasta din acea poezioară *Cînd eram în floarea mea*, care-și plînge libertatea pierdută prin măriș. Poate în tinerețe va fi

fost și ea vreo șăgalnică Măriuca a Săvucului sau vreo Smărăndită a părintelui Ioan Humulescu, ștren- gară, copilăroasă și plină de foc. Fetele noastre din popor moștenesc bunele însușiri ale părinților și, prin puritatea lor sufletească, adesea se dovedesc niște vestale ale virtuții, dreptății și adevărului. Așa, fetele împăratului Verde, semănând tatălui lor, au dragoste pentru popor, înfruntă pe spin când acesta pălmuește pe Harap Alb, au acea intuiție fără greș a omului muncitor, care dintr-o privire distinge binele de rău și vorbesc între ele „că spinul de fel nu samănă în partea lor, nici la chip, nici la bunătate, și că Harap Alb, sluga lui, are o înfățișare mult mai plăcută și samănă a fi mult mai omenos”.

Mindria oricărei fete de țăran muncitor este să fie „frumoasă, harnică, ascultătoare și bună la inimă”, așa cum este fata moșului din povestea *Fata babei și fata moșneagului*, iar idealul de viață, să se mărite cu un om harnic, adică să muncească și după căsătorie — așa cum face această minunată copilă a moșneagului. Măritișul se face adesea împotriva voinței lor. Fata lui Roș împărat nu vrea în nici un chip să se mărite cu Harap Alb, pe care nu-l cunoaște, și de aceea folosește toate vrăjile și șiretlicurile ca să scape de acest candidat temut, dar ea nu poate trece peste voința și hotărîrea împăratului, a tatălui, și-l urmează pe Harap Alb. Numai ieșită din împărăția lui Roș împărat, adică a tatălui, și putîndu-l cunoaște pe erou, ea simte că poate da îndemn liber sentimentelor ei și, îndrăgostită de viteazul Harap Alb, pedepsește pe spin și se căsătorește cu falsa slugă. Devotamentul față de sot și de noul cămin va fi de-acum noblețea tinerei neveste, împărăteasa cea tinăra din *Povestea porcului* o arată cu prisosință: ea străbate grele încercări în căutarea soțului dispărut și după mari suferințe îl găsește. Prin oricîte greutăți ar trece o familie, virtuțile femeii contribuie la consolidarea căminului. Iar cînd nevasta, bătrînă, supraviețuiește soțului, virtuțile ei apar mai bogate. Iapa din *Făt-Frumos, fiul iepei*, este numai un simbol al nemărginitei dragoste materne; cînd fiul ei moare într-o bătălie, ea îl înviază, dăruindu-i propriul ei suflet. Dragostea pentru fiu se extinde pînă la a deveni dragoste maternă față de orice tînăr pribeag; cînd fiul readus la viață o roagă să învieze și pe cei doi frați de

cruce ai lui uciși în aceeași bătălie, iapa își dăruie și celelalte două suflete pe care le mai avea, preferind să moară ea și să ofere viață fiului și tovarășilor lui. Capra văduvă din *Capra cu trei iezi* dovedește și alte nobile însușiri. Rămasă fără sot, ea trebuie să ducă greul casei și să hrănească trei copii; de aceea muncește, se zbate și aduce iezielor hrană. Când lupul îi ucide doi iezi, nu-și pierde cumpătul, ci pregătește pedepsirea cruntă a asasinului. Ea uzează de toată iscusința de care-i capabilă și atrage pe lup în capcana unde cumătrul își află moartea. Nu cruzime, ci . sete de dreptate este în gestul cruntincercatei mame. Desigur, nu toate femeile din popor au această energie uriașă. Uneori ele nu pot face altceva decât să blesteme pe asupritor — ca bătrina mamă a lui bădiță Vasile; când, prin viclenie, feciorul îi este prins la oaste, ea îl petrece până la Piatra, „bocindu-l ca pe un mort". Este aici nu numai durerea bătrinei care își pierde singurul sprijin în viață, dar mai ales dragostea ei pentru fiul atât de virtuos cât și grija temătoare, că acolo, în oraș", fiul — rupt din rădăcinile humuleștene — va pieri. Și poate că avea dreptate bătrina.

— Lumea asta a orașelor macină pe țăranul rătăcit pe-aici, gîndi Creangă cu amărăciune. Iacă, bietul Pavel ciubotariul, din Fălțiceni, s-a prăpădit de tînăr — și doar Fălțiceni is mai curînd un sat mai mare decît oraș. Ce suflet minunat avea Pavel! Muncea zi și noapte, cocoțat pe cuptor și înecat de sculele trebuitoare meseriei. Iar lucrul ce-i ieșea din mînă era trainic și frumos. Era și gazdă primitoare, cin- stîndu-și cu bucurie oaspeții. Iar la joc, sălta din toată inima, după cîntecul lui moș Bodringă, căci omul cu sufletul deschis și curat e ușor prins la joc și cîntec. Cîte nenorociri nu i-au-adus „dascălii" pe care-i ținea în gazdă ; el le-a răbdât totul, fiind din fire răbdător, și le-a iertat multe. Numai o dată s-a necăjit, atunci cînd un „dascăl" l-a învinuit pe nedrept că i-ar fi făcut ghetе proaste. „Ia ascultă, dascăle Mogoroge, nu te prea întrece cu vorba, că nu-ți șede bine (i-a zis Pavel la supărare). Pe cine faci cîrpaci ? După ce-ai purtat ciubotele atîta amar de vreme, umblind toată ziua în podgheazuri și le-ai scronbăit pe la jocuri și prin toate corhanele și coclaurile, acum ai vrea să-ți dau banii înapoi, ori să-ți fac în loc altele nouă ? Dar știi că ești ajuns de cap ! Nu ți-e destul că m-ai

amețit puindu-ți sfirloagele pe calup, trăgându-le la șan și ungându-le aici pe cuptior, la nasul meu, în toate diminețile ? Ba de câte ori mi-ai pus și poște la picioare; și eu, ca omul cel bun, tot am tăcut și ți-am răbdad. Îmi pare rău că ești gros la obraz ! Ei, las' ! Că te-oi sluji eu, de-acum, dacă ți-i vorba de-așa !" Suflă feciorelnic, Pavel a căzut răpus de boală și mizerie. Or îi la oraș și oamenii de treabă, ca acest ciubotar, sau ca acel judecător din *Cinci pini* care pentru buna împărțire a dreptății pune la contribuție chiar riguroasa știință a matematicii. Dar la oraș este adunată puterea stăpînirii; acolo este domnul țării, care nu iubește poporul și nu-i înțelege suferințele. Rar se ivește cîte un domn ca Alexandru Cuza. Amintindu-și-l, Creangă oftă ușor. Bun domn Vodă Cuza. Cînd l-a auzit pe moș Ion Roată vorbind în Divan contra boierilor hapsini, Cuza — pe atunci colonel — a strîns mina prietenește răzășului, parcă voind să arate tuturor că el este de partea poporului și nu a boierilor. Iar mai tîrziu, cînd răzășul calicid de megieșul său boier, i-a cerut sprijin, Vodă Cuza l-a ascultat cu luare-aminte și i-a dat două fișicuri de napoleoni, zicîndu-i cu bunătate: „Ține, moș Ioane, ^ acest mic dar de la mine, și întîmpină-ți nevoia, de azi pe mine, cum te-a lumina cel de sus. Iar pe boier, lasă-l în judecata lui Dumnezeu, căci el nu bate cu ciomagul". Dar se vede că și Dumnezeu ține cu boierii, căci boierii l-au alungat din domnie pe Cuza care le ședea de-a curmezișul în calea jefuirii poporului. Și doar Cuza nu le făcuse mare rău, ci adesea îi lăsase în judecata lui Dumnezeu. Cuza i-a dat răzășului atunci un bacșiș, dar nu s-a atins de boier. Cuza iubea poporul, dar n-a cutezat să culce la pămînt pentru totdeauna pe boieri, fiind și el un mic boiernaș. Bunătatea lui Cuza aducea mai mult a filantropie față de cei mulți, decît o dorință arzătoare de a-i salva din asuprirea boierească. Și astfel, o însușire sufletească atît de aleasă, susținută de dragostea pentru popor, a fost îngustată de poziția de clasă a domnitorului, fiind astfel determinată istoricește.

Gîndindu-se la oamenii pămîntului, care trudesă prin orașe, lui Creangă îi răsări înainte figura delicată a Malcăi. Biata femeie!... Căsătorită cu un negustor ce visa numai afaceri, ea era condamnată să piardă — prin viața la oraș — ceea ce este mai omenesc în om.

Frica ce-o cutremură și-o împinge la gesturi necugetate nu-i trăsătura de caracter Cea mai importantă a acestei femei; mai tare decât frica este sentimentul plenitudinii vieții în cadrul nevinovat al naturii sălbatice, departe de viața orașului care prin relațiile lui sociale depune pe suflet o crustă tare. Secretul lui moș Nichifor Coțcariul nu-i apelul la instinctul sexual, ci trezirea dorului de viață de sub crusta urbanității înăbușitoare a omenească; Creangă își iubea eroina fiindcă ea dovedește puritatea sufletească. Dar oare „orașul” îl face pe om să se ascundă în sine și să îmbrace o înfățișare ce-i e străină ? Irinuca, nevasta tăietorului de lemne la pădurea din Broșteni, nu trăia la oraș ci la țară, iar ciobanul din *Mielușica* trăia departe chiar de sat; totuși și Irinuca și acel cioban au pierdut pînă și puterea de a protesta, acceptînd soarta cu resemnare. Nu orașul, ci anumite relații economico-sociale făcute ca Irinuca și ciobanul să ajungă la nepăsare față de ei înșiși, la fatalism și inacțiune. Creangă își amintea că auzise așa ceva în cercul literar al lui Beldiceanu. Acolo se încinsese o ceartă strașnică ; unii susțineau că „orașul” este dușmanul de moarte al țăranilor muncitori, alții susțineau că dușmanul nu-i „orașul”, ci capitalismul. Prea bine n-a înțeles Creangă chestiunea, dar și el înclina să creadă că dușmanul țăranilor muncitori este jefuirea lor de către boieri, negustori și industriași. Nu „orașul”, ci tirgul, piața „prostește” pe țăranul împins de nevoi pe-acolo. Oare Dănilă Prepeleac nu părea tuturor, chiar în satul lui, un prost, fiindcă nu se descurcase în iureșul pieții ? De fapt, Dănilă nu era de loc prost; cînd a înțeles cum merg lucrurile, s-a și îmbogățit. Dar Prepeleac nu-i un îmbogățit de felul lui Ipate. Ipate e dus de nas de către dracul Chirică, e vîndut dracului, pe cînd Dănilă își bate joc de tot iadul, pu-nînd pe draci la munci și chinuri. „Prostia” lui Dănilă nu-i o însușire a acestuia, ci mai curînd părerea pe care tirgoveții și chiaburii și-au făcut-o despre el. Dacă la Dănilă Prepeleac prostia este o aparență, la Păcală ea este o mască de după care țăranul muncitor își ride de tirgovețul ahtiat după afaceri : „— Te-ntreb dacă s-au făcut la voi grîu, orz și altele.

— Da ! S-au făcut pînă la briu, răspunse Păcală.

— Nu te-ntreb de înălțime, că doar n-am nevoie de paie pentru boi, ci aş voi să ştiu ce feliu este la voi grăuntele orzului ?

— Să-ţi spun, dacă nu ştii, zise Păcală ; grăuntele orzului este lungăreţ, cu o coajă cam gălbie şi c-o ţeapă în virf.

— Bine, ştiu eu de astea, dar spune-mi, ce feliu se vinde ? că aş voi să cumpăr şi eu.

— De..., nu ştii dumneta ce feliu ? Unul dă grîul, ori orzul, şi altul îi dă banii, galbeni, napoleoni ori altăceva.

— Nu mă-nţeleseşi nici asta; eu te-ntreb, cum se dă?

— Bre!... nici asta n-o ştii! Să-ţi spun eu: iei baniţa ori dimerlia, şi pui în ea pîn-o umpli cu virf, apoi cu coada lopeţii o razi, ş-o torni în sac, pe urmă iarăşi o umpli şi tot asemenea faci".

Păcală îşi bate joc de negustor, dar prin asta — practic — nu rezolvă nimic. Şi moş Ion Roată l-a ironizat pe boierul flecar şi totuşi în cele din urmă s-a văzut caliclit de boieri. Minunaţii oameni ai pămîntu- lui nu vor lepăda asupra boierului doar prin vorbe de duh, ci prin luptă. Aşa cum au făcut, poate, Dobrica din balada Braţului şi fratele ei. Ei au luat calea haiduciei, ca să se răzbune pe boieri. Deşi femeie, — se gîndi Creangă, — Dobrica se arată mai înţeleaptă decît fratele ei; acesta, cînd potera îi surprinde în pădure, se repede cu vorbe făloase la căpitan, însă Dobrica pune mina pe durdă şi loveşte cu gloante în poteraşi. Ea merge pînă la Bucureşti, în cubarul stă- pînilor, sparge închisoarea şi liberează pe cei prinşi acolo de vodă. Aşadar, un adevărat război între cei asupriţi şi asupritori.

Creangă străbătu cu gîndul cîmpiile, plaiurile şi munţii Moldovei şi i se păru că peste tot vede focuri de răscoală. În mijlocul răsculaţilor parcă zări pe prietenii lui din cercul literar, dar nu erau aceia — erau muncitori de la Nicolina, care citeau ţăranilor nişte manifeste şi-i îndemnau la răscoală. Anul trecut, cînd s-au răsculat ţăranii din Muntenia, jurnalele scriau că ruşii i-au pus la cale ; ziceau că încă în timpul războiului din 1877, ruşii povesteau ţăranilor romîni că ei au venit aici ca să-i libereze de turci şi de boieri. Asta aşa şi era. Creangă văzuse cu ochii lui asemenea fapte, pe.lîngă Iaşi. Minunaţi oameni sînt şi

rușii. Creangă i-a cunoscut, a vorbit cu ei și s-au înțeles. Ostașul acela, numit Ivan Turbincă, nu-i poate ieși din minte și cite nu povesteau despre el soldații ruși de lângă Nicolina ! ...Om bun și milostiv, el dă cerșetorilor ultima para din buzunar ; săritor la nevoie, scapă pe boierul ce-l găzduise de dracii care nu-i dădeau pace; ținind la cuvântul dat, el merge la poarta raiului să slujească neobosit pe Dumnezeu ; iubitor de viață și petrecere, el poposește în iad, unde ■ trage un guleai de înspăimântă pe toți dracii; încălzit de dragoste pentru oameni, el pune la popreală chiar moartea cea răufăcătoare omenirii; veșnic pornit pe glume și cîntec, el totuși nu-i un ușuratic, ci un om cu suflet deschis, fără ascunzișuri, care vrea să se bucure de viață ; atîta omenie este în omul acesta* încît de el se tem și boierul, și dracii, și moartea, și sfinții, ba chiar și Dumnezeu. Pe acești Ivani i-au cunoscut țărani noștri și de la ei au auzit că împotriva boierilor și tuturor asupritorilor trebuie să te lupți. Și cînd îndemnul de luptă vine din atîtea părți — de la acești Ivani, de la socialiști, din adîncul suferințelor — apoi lupta nu poate fi oprită. Creangă și-a amintit ce-au zis boierii de la Junimea cînd le-a citit povestea lui Ivan Turbincă.

— Bine, domnule Creangă, tocmai pe ruși te-ai apucat să-i lauzi ? s-a arătat supărat Iacob Negruzzi.

— Sînt oameni buni și de nădejde, domnule Negruzzi, i-a răspuns el.

Și iată, acum alt boier de la Junimea, Theodor Rosetti, trimite soldați să stingă în sînge răscoalele țărănilor moldoveni!

Într-adevăr, împotriva asupritorilor trebuie să lupți. Feciorul cel mic din *Soacra cu trei nurori* face un act de protest cînd n-o lasă pe maică-sa să-i aleagă nevastă, ci aduce el pe femeia pe care o iubește. Și nora cea mica pornește o adevărată răscoală împotriva soacrei-stăpîn. Înnăra nevastă se arată mai isteasă decît cumnatele ei mai mari, este mai bărbătoasă decît ele și reușește să le antreneze și pe acestea în războiul contra hapsinei. Și nora cea tinăra a învins pe babă și sluta ei stăpînire. Mai isteș se vedește și iedul cel mic, cînd îndeamnă pe frații mai mari să nu se potrivească vorbelor mieroase ale lupului. Cum se face că în toate basmele tocmai copilul cel

mai mic este mai înțelept și mai viteaz decât frații lui mai mari ? Creangă nu știa că aici străbate ceva din rînduiala străvechiului sat românesc. Cînd fiii se în-surau, ei părăseau casa părintească ; rămînea cu bă-trînii fiul cel mai mic, care-i îngrijea pînă la moartea lor și apoi stăpînea casa părintească. Se stabilea ast-fel o legătură mai strînsă între cei mai vîrstnici și" cei mai tineri, cei mai tineri devenind nădejdea puternică a bătrînilor. Și de aici s-a ajuns în basme că totdeauna fiul sau fata care-s prislea sînt mai înțelepți, mai capabili și mai viteji decât frații și surorile mai mari. Creangă nu se întreba despre acestea. în mintea lui stăruiau flăcările răscoalelor. Era tîrziu în noapte și el nu înceta să se întrebe : vor izbîndi țărani ? După atîtea frămîntări, începuse să-l cerceteze dulcea toro-peală a somnului. Ca prin vis, zări pe Făt-Frumos din *Povestea porcului*. Și pe acesta oamenii răi, ca acea vrăjitoare, l-au "supus la viață neomenească, dar prin puterile lui nebănuite, ascunse sub pielea de porc, și prin dragostea tinerei lui neveste, s-a scuturat de vrajă, și a pedepsit pe vrăjitoare. Ca prin vis zări și pe Făt-Frumos, fiul iepei. De mic copil, acesta s-a călît în încercări grele, ca să poată izbîndi asupra vrăjmașului. Dar Creangă nu mai văzu sfîrșitul po-veștii : adormise.

Numai cînd îl auzi sforăind, Tinca Vartic se mișcă. Se dădu jos din pat și, la lumina unui chibrit, privi ceasul : era trei și ceva din noapte. Pînă nu se trezea Ionică, ea trebuia să aprindă focul, să aducă apă proaspătă în cofăiel, să pună gaz în lampă și să pre-gătească ceva de-ale gurii pentru prînzul cel mic. Creangă adormise cu capul pe marginea patului. Tinca îl înveli cu plapuma și ieși din odaie, după tre-buri. Il mai privi o dată din prag și închise ușa.

Creangă, doborît de boală și oboseală, nu simțea nimic. Sufletul lui călătorea acum pe ulițele Humu-leștiului, poposea la clăci cu fete și băieți, asculta basme. Deodată începe și el să povestească — și spune *Povestea lui Harap Alb*. Oamenii l-au ascultat în tăcere, iar cînd el a terminat de spus, unul începu să vorbească molcom, ca pentru sine:

— A fost acest Harap Alb un om dintr-o bucată. El ia trup din dorul nostru de libertate și din ura noastră nestînsă împotriva celor ce ne asupresc și ne bat-jocoresc. Și cum el a izbîndit asupra spinului, așa

vrem a izbîndi și noi asupra răilor. El a izbîndit fiind, ca și noi, un om curajos; nu s-a speriat nici de ursul ce i-a ieșit înainte la pod, nu s-a speriat nici de cumplitul Urs ce avea sălățile minunate, nici de Cerbul cu privirea ucigătoare, nici de sîngerosul împărat Roșu. El a izbîndit fiind, ca și noi, un om bun ; a ajutat pe albine și pe furnici, a ajutat pe bătrîna cerșetoare. El era mărînimos, chiar cu ciudațenii ale firii ca acei Setlă, Gerilă, Flăminzilă, Pășari-Lăți-Lungulă, pe care a știut cum să-i poarte ca să-i pună la săvîrșirea de fapte bune. El a fost dîrz, cum sîntem și noi; niciodată n-a dat îndărăt în fața greutăților și totdeauna și-a dus pînă la capăt muncile și însărcinările date, niciodată nu s-a lăsat învins. El era un om care și-a respectat cu- vîntul dat și nu și-a călcat niciodată jurămîntul. E drept că uneori a fost cosit de deznădejde, de îndoială, de tristețe și o dată l-a cercetat chiar gîndul de a-și puhej capăt zil'elor ; dar care om, trecînd prin suferințele lui, n-a avut asemenea încercări ? Bunătatea lui a făcut ca și omul și pămîntul să-l ajute a depăși suferințele și să înfrunte cu bărbăție răul. De la tot ce este bun în lumea asta, îi venea îndemnul că după furtună urmează și vreme bună, că răii vor fi învinși și că cei buni, drepti și muncitori vor izbîndi. Lui Creangă i se păru că cel ce vorbise așa er'a «■moș Ion Roată. Răzășul era.

— Și-acum, oameni buni, haideti să ne cucerim luptele și să-i pedepsim pe boieri ! mai spuse răzășul, urmîndu-l pe Harap Alb.

Se făcea că după Harap Alb a pornit un întreg alai. însuși bunul dumnezeu, cel ce fermecase turbinca lui Ivan, hotărîse să-l ajute ca să răpună pe dușman, deși în sinea lui prea bunul se cam temea că Harap Alb, după ce va răpune pe vrăjmași, îl va doborî și pe el din înaltul cerului. Se sfătua cu Sf. Petre, ară- tindu-i că omul care umblă cîntînd, este om bun de care nu trebuie să-ți fie frică. Dar Sfîntul Petru știa ce spaimă îi trăsese Ivan cît sezuse ostaș la poarta raiului, și în sine se temea și el. Bătrîna Sfînta Duminică, după ce pusese la încercare hărnicia, cîntea și modestia fetei moșneagului și o răsplătise după bunătatea inimii copilei, după ce ajutasese pe tînăra împărăteasă să ajungă la palatul soțului ei Făt-Fru- mos, ce fusese vrăjit să poarte pielea de porc, îl ajuta acum pe

Harap Alb. Ea arăta la chip și înfățișare cu o bătrână săracă și cerșetoare. Harap Alb o miluise o dată cu un ban și baba îl sfătuiuse cum să facă pentru a pleca spre împărăția lui Verde împărat. Când spinul l-a trimis pe Harap Alb să aducă sălățile din grădina Ursului, Sf. Duminică i-a dat găzduire și îngrijire și sfat cum să dobindească sălățile. Altădată, când Harap Alb a fost trimis să aducă pielea cerbului bătută în nestemate, sfânta l-a primit cu blindețe și l-a îmbărbătat, spunându-i cu bunătațe că inima lui și norocul îl vor ajuta să învingă greutățile, dar totodată l-a îndemnat să învețe din suferințele lui de slugă ca să știe cum să se poarte cu supușii când va fi și el mare. Prin glasul Sfintei Duminici vorbește cu blindețe însăși înțelepciunea poporului, sfătuitoare la răbdare, la credință neclintită în izbînda celor buni și drepti, la dragoste față de cei mulți și asupriți, la îmbărbătare sufletească.

Dar nu numai cerul cu sfinții, ci și pămîntul cu vietățile lui veneau în ajutorul lui Harap Alb. Mioara, care în *Mielușica* denunța pe ciobanii lacomi de avere și ucigași, purta de grijă omului cu care se înfrățise de secole. Calul năzdrăvan, tovarăș neclin* tit al omului bun, prinsese grai, ca și mioara, și împărțasea eroului îndelunga experiență de viață "a poporului. El îl învață să nu se lăseze după înfățișarea exterioară a lucrurilor, ci să le caute fondul adevărat, îi însuflă încredere în victoria împotriva răului, îi vorbește despre necesitatea răului care face pe oameni să prindă minte, îi arată că omul e dator să lupte cît o putea cu valurile vieții, căci după vreme rea vine și senin. El își ajută stăpînul nu numai cu vorba, dar și cu fapta ; când spinul retează capul eroului, calul dă curs justiției imanente și-l ucide pe spin. Se făcea că pe lângă Harap Alb mergea și căteaua bolnavă pe care în bunătațe ei o vindecase fata moșneagului și care acum, recunoscătoare, ajuta la rîndu-i pe omul bun.

Alături de animale, veneau păsările. Cocoșul care a pedepsit crunt pe boierul ce i-a furat punguța cu doi bani ; ciocirlanul care a ajutat-o pe tînăra împărăteasă să-și găsească soțul; turturica cea isteată a fetei lui Roș împărat care s-a lăsat înduplecată de calul lui Harap Alb și a mărturisit pentru dragostea celor doi tineri; vulturul care l-a ajutat pe Făt-Frumos în lupta cu zmeul. Veneau apoi vietăți mărunte,

totdeauna prietene ale omului care le îngrijește,
recunoscătoarea furnică harnică și recunoscătoarea
albină. Pomii, ca acel păr îngrijit de harnica fată a
moșneagului, îi ospătau pe oamenii lui cu roadele lor.
Chiar și lucruri neînsuflețite ca fântina, cuptorul,
barosul, acul, inul, cămașa, prinzînd grai și suflet
omenesc, ajutau pe oamenii pămîntului, fie cu apă
rece, fie cu piine caldă, fie cu vorbe înțelepte. Cerul și
pămîntul, animale și plante, insecte și obiecte — tot
universul sprijinea lupta lui Harap Alb pentru
dreptatea împotriva asupritorilor. Veneau, veneau fără
oprire, hotărîți să mătore pe vrăjmașii poporului,
veneau ca o pedeapsă asupra celor ce jefuiau de
secole poporul, veneau înfășurați în flăcări uriașe pînă
la cer, în sunete de coase și topoare, încruntați ca
cețurile și minioși ca vînturile...
— Tincă! tresări Creangă. Unde ești, Tincă

?Tinca era însă acolo, lângă pat și asculta îngrozită
gemetele și zbulciulul bărbatului.

— Iar ți s-a făcut rău, Ionică ? întrebă ea, cu la-
crimi în ochi.

Creangă se uită spre fereastră. Răsărea soarele;

Trezit din visul lui, se înalță în cot.

— Nu, Tincă, nu mi-i rău. Mi-i bine.

Cineva bătu atunci în fereastră mică. Era fratele

Zahei care. aducea gazeta cu vești noi despre

răscoala țăranilor.CAPITOLUL PAISPREZECE ACORD

FINAL

„În sfîrșit, ce mai atîta vorbă pentru nimica toată ? Ia am fost
și eu, în lumea asta, un hoț cu ochi, o bucată de humă
însuflețită, din Humulești, care nici frumos pînă la douăzeci
de ani, nici cuminte pînă la treizeci și nici bogat pînă la
patruzeci nu m-am făcut. Dar și sărac așa, ca în anul acesta,
ca în anul trecut și ca de cînd sînt, niciodată n-am fost !” *I.*

Creangă

Bojdeuca a păstrat Vreme îndelungată un portret din
1860, la care Creangă ținea mult. Din fotografie,
diaconul, zvelt și subțirel, de o uimitoare eleganță în
atitudine și îmbrăcăminte, privește gînditor... dar fără
gînduri; chipul prelung, încadrat de plete trimise
peste urechi spre ceafă și potcapul așezat cu grijă,
mustața și barba blonde, potrivite din foarfeci,
sprîncenele bine desenate și arcuite, totul luminat de
o voioșie și o jovialitate abia reținute în colțul buzelor.
În mîna dreaptă ține o carte deschisă. Cartea este
însă element de adaus — semn de pretenții la cultură
— căci privirea-arată a nu se fi ridicat reflexiv de pe
paginile ei. În totul, fotografia vorbește despre un
țînăr fals evlavios, cu ușoare înfumurări

.Creangă era în epoca primului succes : Nic-a lui Ștefan, a Petrei și al Smarandei ajunsese diacon, deci în curînd preot, deci om în rînd cu oamenii, care a lăsat departe în sat pe Ion Torcălău. Dintr-o fotografie din 1877, Creangă apare cu totul altfel. El este acum în plină maturitate — are 40 de ani. Chipul a lepădat elementele extravagante și de poză ale tinereții, și a căpătat adîncime sufletească. Haina, cu gulerul bine strîns sub bărbie, denotă aceeași grijă pentru îmbrăcăminte, poate sărăcăcioasă dar curată. Ținuta, demnă și cutezătoare. Părul, pieptănat peste cap și adunat la ceafă, după moda epocii, dar fără să cadă în plete răzvrătite romantic. Barba și mustățile blonde, tunse, dau figurii aparentul aer al bătrîneții. Privirea are o agerime hitră dar fermă, e căutătoare peste lucruri, pătrunzătoare și semeață. O tainică lumină lăuntrică licărește, dînd contur sigur trăsăturilor maturității. Fotografia este din epoca scrierii lui *Harap Alb*, cînd scriitorul are deplină conștiința lui de creator. Între cele două fotografii au trecut 17 ani, timp în care Creangă a fost popit și răspopit, a fost învățător, scos din învățămînt și iar integrat, a fost autor de manuale școlare, a făcut politică liberală, a cunoscut pe marii scriitori ai epocii, a început să scrie el însuși și să producă nepieritoare capodopere. Toate acestea înseamnă o bogată experiență de viață, acumulată de-a lungul unei ascensiuni pe care el nici n-o bănuise. Drumul acesta n-a fost lin. Creangă a avut de luptat cu autoritățile bisericești, cu ministere și miniștri, cu boieri, cu fătărnicia, ciocoismul, invidia, ura ; a avut de luptat cu el însuși. Însă din luptă, el a ieșit călit. În această bătălie, țăranul din Humulești a dovedit o mare capacitate de adaptare socială și „țărănia” lui a învins. Aici, la Iași, unde relațiile sociale între boieri și țărani iau forme mai rafinate, s-a deprins Creangă a protesta prin mijlocirea artei și a unui anumit mod de viață, prin „țărănia” lui.

Dintr-o fotografie, făcută pe tinichea, la Slănic, în vara lui 1885, unde Creangă stă în picioare, ținându-și mâinile pe umerii celor doi tineri care-l însoțeau, privește un om simpatic, îmbrăcat în haine de siac și purtând în cap o pălărie mare ce-i dă un aer ușor șăgalnic. Chipul este, însă, brăzdat adânc de suferință, și numai ochii pătrunzători mai vorbesc despre viiciunea spiritului.

Între cele două fotografii, au trecut numai opt ani, timpul în care a scris „anecdotele” cu Ion Roată și *Amintirile din copilărie*. Epoca deplinei maturități, a orientării către o adâncă critică a epocii sale, către desăvârșirea artistică. Și parcă simbolic, Creangă pri- veghează creșterea tinerei generații, pe care o îndrumă părintește.

Boala îl sapă mereu și o fotografie făcută peste numai vreo doi-trei ani arată un Creangă buhăit, cu capul umflat... Părul chelbit și. barba cioplită neglijent mărturisesc nepăsarea față de înfățișarea exterioară. Ochii privesc nehotărît, deși amintesc încă agerimea din tinerețe — și din totdeauna.

Oare este fotografia care va da prilejul atîtor biografi și critici de a pâlăvrăgi calomnios despre „mîncăul” și „bețivul” Creangă ?

Și acum, un alt portret, de prin 1888-1889. Pe atunci, luptîndu-se cu moartea, Creangă părea totuși un om vesel, pornit pe glume. Dar prietenul său, pictorul V. Mușeteanu a întrevăzut mai bine decît alții că omul era o ruină. El îi face un portret în ulei. Creangă își privește singur chipul și nu se mai recunoaște : peste măsură de umflat, cu părul tuns mărunț, cu barba țepoasă ; gura i s-a strîns sub mustățile bleođite; ochii privesc undeva în neștire de sine.

Cînd își privea aceste portrete, era în ziua de 31 decembrie 1889.

încercase să facă cu mintea un contur al vieții lui, dar nu izbutise. Se vedea singur și părăsit.

Eminescu murise încă din iunie, departe, la București, chiar între străini. Fiul, Costache, nu era nici el de față; cel puțin, îl văzuse așezat la

casa lui, cu nevastă și o carieră solidă. Totuși, nu
 așa ceva visase el când a părăsit pentru totdeauna
 Humuleștii cu să se stabilească „aice în
 capitalie”. Creangă se ridică mhnit de pe pat. La
 Iași venise Th. Rosetti, ministrul justiției și ad-
 interim la instrucția publică. Institutorii îi so-
 licitară o audiență și fură primiți la Palatul Admi-
 nistrativ. Mai aranjă pe masă șpalturile corectate
 ■ale volumului de *Opere*, spuse din treacăt Tincăi
 să nu tumble prin hirtile lui, apoi ieși din casă.
 Șovăia : să meargă la ministru sau doar pînă la
 debitul de tutun al lui Zahei ? Pe lângă el, treceau
 grupuri-grupuri de copii care se pregăteau pentru
 colindul din noaptea Anului Nou. învățătorul simți
 un junghi în inimă ; ca o calvacadă a durerii
 urmas, din 1880, această corespondență :
MINISTERUL INSTRUCTIUNII PUBLICE I 1880,
decembrie 10
Domnule Director,
 Cazul de boală arătat de Dv. prin raportul
 No. 63, nefiind justificat prin act medical, vă facem
 cunoscut că nu se poate acorda concediul cerut
 institutorul (ui) Creangă.
p. ministru, Liveanu
 D-sale
 D-lui Director al școlii nr. 2, Păcurari Iași
Rezoluție
in 13 decembrie, 1880
 D-l Ioan Creangă va face prin d-nii doctori
 care-l curează actul medical cerut de d-l Ministru
 de a i se putea acorda concediul cerut.
Director, Brașoveanu
MINISTERUL INSTRUCTIUNII PUBLICE
1881, ianuarie 12
Domnule Director,

În baza actului medical prezentat de D-voastră prin raportul cu No. 86 și auzind pe Consiliul Permanent de Instrucțiune subscrisul vă face cunoscut că acordă concediu de o lună institutorului I. Creangă, cu condițiunea propusă de suplînire. D-sale
D-lui Director al școalei No. 2, Păcurari
MINISTERUL INȘTRUCȚIUNII PUBLICE
1883, noiembrie 7
Domnule Director,
În baza actului medical prezentat pe lângă raportul D-voastră No. 105 și auzind pe Consiliul Permanent de Instrucțiune, subscrisul vă face cunoscut că acordă institutorului I. Creangă concediul cerut de trei luni cu condițiunea de a fi suplinit de institutorul cl. I, iar clasa acestuia se va ține în acest timp prin elevii școalei normale Vasile Lupu din ultimul an, pentru care s-a scris Directorul școalei.
p. Ministru, Tocilescu
D-sale
D-lui Director al școalei No. 2, Păcurari.
MINISTERUL INȘTRUCȚIUNII PUBLICE
1881, mai 30
Domnule Director,
În baza actului medical prezentat de D-voastră pe lângă raportul No. 23 și cu condițiunea propusă de suplînire, subscrisul, auzind de Consiliul Permanent de Instrucțiune, vă face cunoscut că acordă institutorului Creangă concediul cerut de două luni.
p. Ministru, Tocilescu
D-sale
D-lui Director al școalei No. 2, Păcurari Iași
MINISTERUL INȘTRUCȚIUNII PUBLICE No. 13.458
1885, octombrie 15 primit: 1885, octombrie 20
Domnule Director,
În vederea mijlocirii făcute de d-l Inspector general al școalelor prin raportul no. 51 subsemnatul auzind pe Consiliul Permanent de Instrucție are onoare a vă comunica, că pentru cazul de boală

constatat prin act medical înaintat, s-a acordat
institutorului cl. II Ion Creangă un concediu de
șase luni cu începere de la 15 septembrie trecut și
cu condiția de a fi suplinat de d-l F. Apostol.

p. Ministru, Haret

D-sale

D-lui Director al școalei No. 2, Păcurari

MINISTERUL INȘTRUCȚIUNII PUBLICE

1886, martie 20

Domnule Director,

Văzind actul medical și petițiunea d-lui institutor
de cl. II I. Creangă, trimise prin raportul D-voastră
No. 13 și auzind și pe Consiliul Permanent de In-
strucțiune, subsemnatul vă face cunoscut că s-a
acordat prelungirea concediului numitului încă cu
trei luni zile cu condițiunea de a fi suplinat de pr.

A. Popovici.

p. Ministru, Haret

D-sale

D-lui Director al școalei primare No. 2, Păcurari.

MINISTERUL INȘTRUCȚIUNII PUBLICE 12.261

1887, septembrie 25

Domnule Director,

În vederea actului medical trimis cu raportul Dv.
No. 69, subsemnatul auzind pe Consiliul
Permanent de Instrucțiune vă comunică că a
acordat institutorului cl. II, I. Creangă, concediul
de șase luni cu condiția de a fi suplinat de preotul

Al. Popovici.

p. Ministru, Haret

D-sale

D-lui Director al școalei primare No. 2, Păcurari

ȘCOALA PRIMARA No. 2

PĂCURARI IASI

1887, februarie 11

Domnule Ministru,

Domnul Ion Creangă institutorele clasa II-a de la
această școală, căruia i-ați acordat un concediu de
șase luni cu începere de la 16 august anul 1886,
cu ordinul nr. 12261 din 25 septembrie același an,
anume la 16 a lunii curente îi expiră acel concediu

și nefiind încă în stare a continua cu serviciul din cauza boalei ce suferă mi-a prezentat o petițiune a d-sale dimpreună cu un certificat medical pe care acte o dată cu aceasta am onoare a vi le înainta. Rugîn- du-vă cu respect să binevoiți, Domnule Ministru, a regula cum veti găsi de cuviință.
Director, N. Brașoveanu
D-sale
D-lui Ministru al Instrucțiunii Publice
MINISTERUL INSTRUCTIUNII PUBLICE 2354
1887, febr. 25
Domnule Director,
Conform mijlocirei ce faceți prin raportul Dv. nr. 13, subsemnatul auzind pe Consiliul Permanent al Instrucțiunii, vă face cunoscut că a acordat institutorului cl. II, I. Creangă, prelungirea concediului până la finele anului școlar curent cu condițiunea de a fi suplinît ca și până acum de preotul Al. Popovici.
D-sale
D-lui Director al școalei primare No. 2, Păcurari
MINISTERUL INSTRUCTIUNII PUBLICE 11.884 ^
1887, septembrie 4
Domnule Director,
În vederea certificatului medical prezentat de d-l I. Creangă, institutorele cl. II de la aceeași școală, subsemnatul auzind pe Consiliul permanent al Instrucțiunii vă face cunoscut că i s-a acordat concediul cerut de 6 luni cu începere de la 15 august și cu condițiunea propusă de suplinire prin preotul Al. Popovici.
p. Ministru, Haret
D-sale
D-lui Director al școalei primare No. 2, Păcurari
MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCTIUNII PUBLICE
1888, februarie 9 Nr. 1434
Domnule Director,
Văzînd petiția și actul medical trimis pe lîngă raportul Dv. nr. 8 și auzind pe Consiliul Permanent de Instrucțiune, subsemnatul vă face cunoscut că a acordat prelungirea concediului institutorelui cl

II, I. Creangă pînă la 15 august viitoriu cu condițiune a fi suplinît ca și pînă acum de preotul A. Popovici.
p. Ministru, Haret
D-sale
D-lui Director al școalei nr. 2 de băieți din Păcurari, Iași
MINISTERUL INȘTRUCȚIUNII PUBLICE
1888, septembrie 3 nr. 10.789
Domnule Director,
Vă comunic că s-a acordat d-lui I. Creangă, inștitutor la școala nr. 2 de băieți Păcurari, Iași, încă un concediu de un an, cu condiția de a fi suplinît ca și în trecut și cu începere de la 15 august curent.
p. Ministru . . .
D-sale
D-lui Director al școalei Nr. 2 de băieți din Păcurari, Iași
MINISTERUL INȘTRUCȚIUNII PUBLICE Nr. 10.728
1889, septembrie 21 Notificare de concediu
Am onoarea a vă face D-voastră cunoscut că Ministerul a încuviințat D-lui Ioan Creangă inștitutor cl. II de la acea școală după formele cerute de lege, concediu de un an de zile cu începere de la 16 august și cu condițiunea de a fi suplinît de preotul Alexandru Popovici.
D-sale
D-lui Director al școalei primare Nr. 2 de băieți, Iași
— Bună ziua, domnule Creangă !
— Să trăiești, voinice! Măi, dar mare te-ai făcut!... Al cui ești tu ?
— Al lui Lemnaru, domnule Creangă.
— Te cunoști după boi, măi. Hai, pregățiți-vă că acum bate Anul Nou în ferești !
Oftînd, Creangă deschise ușa debitului din strada Goliei nr. 51, și trecu în odăița din fund. Aici fu lovit deodată de atac de apoplexie și se prăbuși la pieptul lui Zahei, care, zdrobit de durere, îi purtă

trupul greoi, pe brațele lui bătrîne, pînă la
 bojdeuca din Țicău.
 De înmormintare, s-au îngrijit tipograful Ionescu și
 Miron Pompiliu. Pogor, care era primar, dădu locul
 la cimitir, iar N. Gane trimise o coroană. Dricul
 sărăcăcios a fost urmat de tineri, de vechi tovarăși
 de școală, de mahalagii — și de nici un junimist. În
 numele cercului literar al tinerilor scriitori
 socialiști, Ed. Gruber ținu o scurtă cuvîntare :
 „Jalnică adunare, o dureroasă datorie, cea de pe
 urmă, ne adună azi pe toți în fața mormintului
 unde în curînd va odihni pentru vecie Ion Creangă,
 acest fruntaș al literaturii romîne. Nemîngiatul
 fiu, rudele, prietenii și tinerimea entuziasă
 admiratoare a lui Creangă, își simt acum inima
 zdrobită și cugetarea îndurerată în fața mușeniei și
 a neclintirii în care el zace, mușenie și neclintire
 care ne fac să ne îngro-
REGISTRU STAREI CIVILE
 ^XiF^{TRUMORIT}
*cut** *Itsut*
Jh&c" *Jbks*
nesA *CSv*
*lut** *dilâ* *WU^/U**
*S~ ea**js^~.JuSÂris* *-A/*^ .Au* eÂf^rtArm<**
*e**/t&t6*1-*
«i^/Aw^fy iJytJtFL *iz**.*

Arhivă *Arhivă*
Purificator *Arhivă*
Oficer de stat civil

Actul de deces al lui Creangă
 zim și să ne podidească lacrimile, pentru că nu
 mut și nu neclintit a fost Creangă în viața
 lui". Creangă fu înmormintat la cimitirul
 „Eternitatea". Ca și popa Isaia Duhu, „și-a dat
 duhul tocmai cînd ajunsese îngrijitor la biserica
 Nicoriță din Tatarăși, de unde fiindu-i aproape

ținterimul Eternitatea, și-a luat acolo casă de veci
— fie-i țărina ușoară. Și de- atunci, ca mai ba să-l
mai vadă cineva bădădăind pe ulițele Iașilor.”

A rămas însă opera lui, apă vie în care se va
oglinzi mereu mai strălucitor deapuri chipul
poporului și umanității

CUPRINS

I. Răzășia fără pământ.....	7
II. Creangă, moldovean din... Transilvania .	16
III. Obişnuitele întimplări ale lui Nic-a lui Ştefan a Petrei.....	30
IV. Seminarist, diacon şi normalist la Iaşi . .	76
V. Popă tuns, ciătănător al tagmei preteşti .	101
VI. Ceva despre „politicele” unui „fiu din popor”.....	126
VII. „Domnul Creangă” învăţătorul . .	137
VIII. Un nou Gulliver în ţara piticilor	170
IX. Război şi pace.....	218
X. „Stau şi-mi aduc aminte...”.....	262
XI. „Curcubeu peste panoplia unei vieţi” .	315
XII. Secretul lui moş Creangă .	335
XIII. Oamenii pământului	337
Acord final 383	
DRAGI CITITORI,	
<i>Vă rugăm să ne comunicaţi părerea voastră în legătură cu această carte scrisă, de ne pe adresa: Editura Unirei, str. Nikos Beloniadis 25, raionul I. V. Stalin, Bucureşti, Nr. 5163.</i>	
<i>Redactor de carte : Dămirescu A. Grigore Tehnoredactor : V. Bosiliciu Corector : I. Leifer</i>	
<i>Dot la cules 19 X 955 Bun de tipar 6.XII.955. Tiraaj 6080</i>	
<i>brosat, 10x20 launite, Hirtie c. scolare de 75 gr. m.p. Coli de</i>	
<i>tipar 25. Coli de editură 20 RA, Ft. 32/84x108, Com. editurii</i>	
<i>1640. Ediția / Pagine 24. A. 04524. Pentru bibliotecile mici</i>	
<i>indicele de clasificare (B K)</i>	
Tiparul executat sub com. nr. 2376 la Combinatul poligrafic Casa Scintei „I. V. STALIN”, Bucureşti R.F.R.	

Casa lui David Creangă din Pipirig

Casa din Humulești

Zahci, fratele lui Creangă

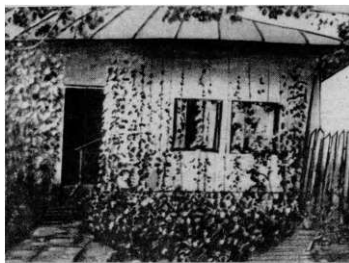

Maria, sora lui Creangă

Biserica „Treii Sfetitiei” și internatul școlii preparandale

Căsuța locuită de Creangă la biserică 40 de sfinți

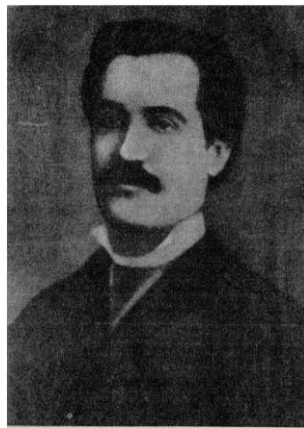

I. Creanga in 1860

Presupus portret al lui I. Creanga

M. Eminescu

C. Mille
V. Conta

Bolence din Ticea.

C. Dobrogeanu-Gherea

Recrutarea tinerilor în armată, în vremea copilăriei lui I. Creangă

Isattia Duhu

Mitropolitul Calini

I. Creangă, portret în ulei
c. 1880. 'Creangă între doi prieteni la băile Slănic'

I. Creangă în ultimii ani ai vieții

I. Creangă în 1889 (pictură de V. Mușnețeanu)

)

¹ A mogoroiți – înseamnă a bodegăni, a mormăi, a face pe supăratul – și porecla se dă de obicei unuia despre care se zice că mereu îi ninge și-i plouă... (N.A.)

² După ce am scris această carte, am dat, textul mai multor prieteni ca să-și spună părerea. Sfaturile lor au fost rodnice și câteva capitole au trebuit rescrise în întregime. O Vie discuție s-a stîrnit între noi în jurul unor probleme pe care le socoteam mărunte și de mult rezolvate și le menționasem în fugă : numele povestitorului și data nașterii lui.

— Tu scrii peste tot *Ioan*, nu *Ion* Creangă, așa cum se știe din vechime, îmi obiectau ei. *Ioan* nu prea sună românește...

Le-am amintit prietenilor mei că un bulevard și o piață din București se numesc „Gheorghe Coșbuc”. M-am străduit să le arăt că probabil unii edili nu se au prea bine cu istoria literaturii de vreme ce-și iau îngăduința să boteze după plac și inspirație pe marii scriitori (pentru cei ce dau denumiri străzilor; Gh. Lazăr era... „naționalist romin”¹) Coșbuc și-a zis totdeauna *George*, așa cum se rostește în Transilvania ; dar edillor li s-a părut că acest „George” nu „sună românește” și atunci au hotărît să-i spună străzii „Gheorghe”, un neoașism priceput de tot rominul, amenințindu-l postum pe poet să se lepede de fumurile boteresti ale diminutivelor... Așa s-a ajuns probabil și la metamorfozarea lui *Ioan* în *Ion* Creangă.

Cei de prin Humulești îi ziceau pe românește *Ioan* — și așa l-au trecut în „actul de naștere” din 10 iunie 1839 : „s-au numit Ioan...” La școala din Tîrquț-Neamț el era elevul „Ștefă- nescu Ioan” și tot astfel îl numește o vreme catihetul din Fălticeni care i-a fost profesor ; de la catihet primește el o carte, cu inscripția : „Lui Ioan Creangă i s-au încredințat. 1855 februarie 4 zile. Iconom Conta”, sub care elevul semnează „Creangă Ioan”. Pe cărțile din biblioteca lui, tot *Ioan* iscălește : „Această istorie este a me jos iscalitului și cine va vre ca să mi-o înstrăineze să nu fie iertat de toți sfinții lui. 1854 martie 20. Ioan Ștefănescu. Și este dreaptă a me” (Pe *Istoria sîntă*, Iași, 1847); „Această carte aparținește subscrisului — 1863.9. 25. D. I. Creangue” (pe *Abécédairre français pour la jenesse romine* (sic!)), Iași, 1847; „Din numărul cărților mele — 1859 Ian. 25. Ioan Creangă” — etc. etc. În actul de căsătorie, semnează „Creangă Ioan” (23.VIII.1859). În cererea de hirotonie ca diacon — „cliricul Ioan Creangă” (19.XII. 1859). În scrisori către rude și prieteni — tot *Ioan*; bunăoară, într-o scrisoare către unchiul lui, din 2.VII.1889 — „Tîncă și Ioan Creangă”. Făcînd corectura primei ediții a operelor sale complete (apărută însă postum, în 1890), scriitorul semnează cu litere apăsate pe coperta interioară „Ioan Creangă”.

S-ar putea invoca și alte dovezi, dar nu le mai consider
necesare. Academia R.P.R. a statornicit că „numele de
persoană

